

Veřejný ochránce práv
OMBUDSMAN

Zpráva ze systematických návštěv

**ŠKOLSKÝCH ZAŘÍZENÍ PRO VÝKON
ÚSTAVNÍ VÝCHOVY A OCHRANNÉ
VÝCHOVY**

2011

Obsah

I. Úvod	7
1. Zákonný podklad systematických návštěv	7
2. Systematické návštěvy školských zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy	8
3. Průběh návštěv	8
4. Informace o navštívených zařízeních	9
a) Charakteristika zařízení – výchovné ústavy (VÚ) a dětské domovy se školou (DDŠ).....	9
b) Charakteristika zařízení – dětských domovů (DD).....	10
II. Náhradní péče o děti a mládež v ČR	12
1. Právo na rodinný život	12
2. Koncepce náhradní péče	14
3. Současná podoba náhradní institucionální péče	19
4. Náhradní rodinná péče	24
a) Postavení školského zařízení v systému NRP	25
b) Děti v evidenci NRP.....	25
c) Pěstounská péče pracovníků zařízení.....	27
d) „Osoba blízká“ v případě nezprostředkované pěstounské péče.....	28
e) Rozdělování sourozenců	28
f) Vztah pěstounů k biologické rodině	29
III. Sociálně-právní ochrana dětí	30
1. Sanace rodiny	30
a) Sanační práce s rodinou v době, kdy je dítě v zařízení – idea a realita.....	30
b) Absence sociálních služeb	32
c) Další jevy ztěžující sanační práci s rodinou.....	33
d) Konkrétní aspekty práce s rodinou v zařízení.....	34

2.	Činnost sociálních pracovníků v zařízení	36
a)	OSPOD jako dozorující orgán	36
b)	Spolupráce sociálních pracovníků obecních úřadů a zařízení	37
c)	Četnost, pravidelnost a charakter návštěv OSPOD	38
IV.	Soudní rozhodování.....	40
1.	Nejčastější důvody pro nařízení ústavní výchovy	40
2.	Nařizování ústavní výchovy ze sociálních důvodů	44
3.	Postavení orgánu sociálně-právní ochrany dětí v řízení o nařízení ústavní výchovy	53
4.	Právo dítěte být slyšeno	55
5.	Specifika ochranné výchovy	56
V.	Umístění dítěte	58
1.	Aplikace správního řádu při rozhodování o umístění	58
2.	Smlouva o dobrovolném pobytu.....	59
3.	Rozdělení sourozenců	60
4.	Přemístění dítěte.....	63
VI.	Dítě v zařízení	65
1.	Dítě jako partner	65
a)	Způsobilost dítěte k právním úkonům.....	65
b)	Souhlas dítěte se zdravotní péčí	66
2.	Zastoupení dítěte.....	69
3.	Umístění zařízení a materiální podmínky	72
4.	Péče	74
5.	Podmínky pro zachování soukromí	76
6.	Kontakt s vnějším světem a s rodinou	82
a)	Návštěvy, vycházky a trávení času mimo zařízení	83
b)	Zvláštní význam kontaktu dítěte s rodinou	89
c)	Korespondence dětí, možnost telefonického kontaktu, přístup k internetu..	91
d)	Související aplikace správního řádu	94

e)	Pobyty u třetích osob – hostitelská péče	97
f)	Přechodné ubytování mimo zařízení	100
7.	Vzdělávání	102
8.	Bezpečnost	107
9.	Útěk.....	109
10.	Opatření ve výchově	112
11.	Personál	114
VII.	Děti s určitými specifiky	120
1.	Matky s dětmi v institucionální výchově	120
2.	Cizinci v institucionální výchově	123
3.	Výchovně-léčebný režim.....	126
a)	Obecné poznámky k výchovně-léčebnému režimu	126
b)	Děti s extrémními poruchami chování	132
c)	Specifika DDŠ	142
4.	Dítě v psychiatrické péči.....	143
5.	Dítě s mentálním postižením	150
VIII.	Dozor státního zastupitelství	153
IX.	Doporučení vládě a ministerstvům.....	155
X.	Závěr	157
XI.	Použité zdroje.....	158
1.	Literatura	158
2.	Právní předpisy.....	158
3.	Právně nezávazné dokumenty.....	160
4.	Judikatura	164
5.	On-line zdroje.....	166
6.	Ostatní	166
XII.	Přílohy.....	168

1. Charakteristika dětí v zařízeních	168
a) Děti ve výchovných ústavech a dětských domovech se školou	168
b) Děti v dětských domovech	169
2. Charakteristika personálu	170
a) Personál ve výchovných ústavech a dětských domovech se školou	170
b) Personál v dětských domovech	172

I. Úvod

1. Zákonný podklad systematických návštěv

1. Veřejnému ochránci práv byl novelou zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů (dále také „zákon o VOP“), jež nabyla účinnosti k 1. 1. 2006, svěřen úkol tzv. národního preventivního mechanismu, jak jej vymezuje Opční protokol¹ k Úmluvě proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání.² Jedná se o úkol provádět systematické návštěvy míst (zařízení), v nichž se nacházejí nebo mohou nacházet osoby omezené na svobodě (§ 1 odst. 3 a 4, § 21a zákona o VOP).

Cíl návštěv

2. Cílem systematických návštěv je zjišťovat, jak je s osobami omezenými na svobodě zacházeno, zda jsou respektována jejich základní práva a svobody, a tím posílit jejich ochranu před všemi formami špatného zacházení. Zda jsou osoby omezeny na svobodě de facto – v důsledku své faktické závislosti na poskytované péči (z důvodu stáří, nemoci, tělesného, mentálního postižení), či de iure – na základě rozhodnutí orgánu veřejné moci, není při zajištění jejich ochrany před špatným zacházením podstatné.

3. Špatným zacházením je třeba rozumět jednání, které nerespektuje lidskou důstojnost. V extrémní poloze může mít podobu mučení, krutého, nelidského či ponižujícího zacházení nebo trestání. Špatným zacházením je však i neúcta k člověku a jeho právům, nerespektování jeho sociální autonomie, soukromí nebo práva na spoluúčast v procesu rozhodování o jeho vlastním životě, či zneužívání závislosti na poskytované péči nebo její prohlubování. Formálně špatné zacházení může spočívat v porušování práv garantovaných Listinou základních práv a svobod (dále také „Listina“),³ mezinárodními úmluvami, zákony a podzákonnými právními předpisy, dále pak neplněním více či méně závazných instrukcí, pokynů, standardů péče, principů dobré praxe či postupů.

Špatné zacházení

4. V případě věznic, policejních cel či zařízení pro cizince špatné zacházení spočívá zejména v nerespektování práva na soukromí, v ponižujícím zacházení (např. při osobních prohlídkách), nebo trestání, či v nevyhovujících materiálních a hygienických podmínkách. Naopak ve školských či zdravotnických zařízeních nebo v zařízeních sociálních služeb může mít špatné zacházení podobu nerespektování lidské důstojnosti, práva na soukromí, práva na rodinný život, posilování závislosti na

¹ Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 78/2006 Sb. m. s. o sjednání Opčního protokolu k Úmluvě proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání.

² Vyhláška Ministra zahraničních věcí č. 143/1988 Sb., o Úmluvě proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání.

³ Usnesení Předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky.

poskytované péči, nerespektování sociální autonomie a práva na spoluúčast při rozhodování o vlastním životě.

2. Systematické návštěvy školských zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy

5. Pro rok 2011 jsem k provádění systematických návštěv vybral školská zařízení, kde je vykonávána ústavní výchova a ochranná výchova ve smyslu ustanovení § 2 zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále také „ZÚOV“). Výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy je zajišťován školskými zařízeními, a to dětskými domovy (§ 12 odst. 2 ZÚOV), dětskými domovy se školou (§ 13 ZÚOV), výchovnými ústavými (§ 14 ZÚOV) a diagnostickými ústavými (§ 6 odst. 1 ZÚOV). Tato zpráva shrnuje má zjištění a poznatky z návštěv dětských domovů, dětských domovů se školou a výchovných ústavů. Systematické návštěvy diagnostických ústavů byly započaty před koncem roku 2011 a nadále probíhají.

3. Průběh návštěv

6. Systematické návštěvy proběhly vždy neohlášeně, ovšem na místě s vědomím vedení zařízení. Průběh návštěv odpovídal velikosti a členění zařízení. Návštěvy zahrnovaly prohlídku zařízení, studium dokumentace dětí a vnitřních předpisů zařízení, rozhovory s vedením, s pracovníky a s dětmi. Všechny rozhovory byly vedeny v soukromí se zaměřením na praktické naplňování zákonných právních norem, resp. faktický denní režim a naplňování práv a povinností dětí dle ZÚOV v zařízení. V případě personálu byl rozhovor zaměřen na praktický výkon služeb v zařízení, materiální a odborné zázemí. Některých šetření se zúčastnili externisté z řad psychologů a etopedů.

7. Ze strany navštívených zařízení byla pracovníkům Kanceláře veřejného ochránce práv (dále také „Kancelář“) poskytnuta veškerá požadovaná součinnost. O zjištěních byly vypracovány zprávy s doporučeními a návrhy opatření k nápravě, které jsem předložil ředitelům/ředitelkám zařízení k vyjádření. S nimi byly rovněž diskutovány závěry a obecná doporučení ze systematických návštěv.

8. Vedle návštěv zařízení jsem se zabýval i širším kontextem naplňování práv dětí, a to zejména v souvislosti s jejich odebíráním z rodiny, kde jsem zkoumal intenzitu zásahů do práva na soukromý a rodinný život (*zejm. kapitoly IV. 1. Nejčastější důvody pro nařízení ústavní výchovy, IV. 2. Nařizování ústavní výchovy ze sociálních důvodů, V. 3. Rozdělení sourozenců*) a zajištění práva na spravedlivý proces během řízení o nařízení ústavní výchovy (*IV. 4. Právo dítěte být slyšeno, IV. 3. Postavení orgánu sociálně-právní ochrany dětí v řízení o nařízení ústavní výchovy*).

4. Informace o navštívených zařízeních

9. Pracovníci Kanceláře navštívili celkem 23 zařízení, kde je vykonávána ústavní nebo ochranná výchova. Ke dni návštěvy bylo v těchto zařízeních celkem 727 dětí z důvodu nařízené ústavní výchovy, 82 na základě předběžného opatření a pouze 12 dětí na základě uložené ochranné výchovy. Smlouvu o prodlouženém pobytu mělo podepsáno 64 dětí. Podrobnější informace o navštívených zařízeních (druh, zřizovatel, kapacita, naplněnost) viz následující tabulka. Bližší informace o dětech a personálu v tabulkách v příloze.

a) Charakteristika zařízení – výchovné ústavy (VÚ) a dětské domovy se školou (DDŠ)

Název zařízení	Celková kapacita	Přítomno ⁴ /na útěku	Zřizovatel	Důvod pobytu			
				ÚV	OV	PO	Smlouva
VÚ, SVP, SŠ, ŠJ Černovice	48	42 + 17 ⁵ /5	MŠMT	52	0	1	1
VÚ, SŠ a ŠJ Jindřichův Hradec	36	23/11	MŠMT	38	0	7	1
VÚ a SVP Klíčov	64	48/7	MŠMT	38	0	9	9
VÚ, ŠJ Kutná Hora	32	30/2	MŠMT	30	0	3	0
VÚ Ostrava - Hrabůvka ⁶	30	14/2	MŠMT	11	7	0	0

⁴ Děti, které jsou aktuálně v zařízení. Nejsou započítány děti dlouhodobě hospitalizované, na internátech, atp.

⁵ Matky + jejich děti.

⁶ Oddělení v Polance nad Odrou.

VÚ Terešov	40	31/6	MŠMT	36	1	2	0
VÚ Žulová	32	19/8	MŠMT	22	2	4	0
VÚ, DDŠ, SŠ, ZŠ a ŠJ Moravský Krumlov	52	45 +9 dětí do 2 let/9	MŠMT	43	2	6	3
DDŠ Měcholupy	45	38/1	MŠMT	33	0	9	0
DDŠ Slaný	30	26	MŠMT	26	0	2	0
ZDC ⁷ PERMON (VÚ a DDŠ)	48	37/7	MŠMT	30	0	11	4

b) Charakteristika zařízení – dětských domovů (DD)

Název zařízení	Celková kapacita	Přítomno ⁸ /na útěku	Zřizovatel	Důvod pobytu			
				ÚV	OV	PO	Smlouva
DD Boskovice	40	31	Jihomoravský kraj	23	0	9	2
DD Budkov	32	22/1	Kraj Vysočina	23	0	1	5

⁷ Zařízení pro děti cizince.

⁸ Děti, které jsou aktuálně v zařízení. Nejsou započítány děti dlouhodobě hospitalizované, na internátech, atp.

DD Broumov	56+2	52	Králové- hradecký kraj	43	0	3	9
DD Dlažkovice	64	53/1	Ústecký kraj	58	0	0	2
DD Jeseník	32	23	Olomoucký kraj	18	0	2	3
DD Ostrov a Karlovy Vary	72	56	Karlovarský kraj	46	0	3	10
DD Pardubice	40	33	Pardubický kraj	27	0	3	3
DD Praha 9 Klánovice	60	43	Magistrát hlavního města Prahy	33	0	4	7
DD Radkov- Dubová	40	33	Moravsko- slezský kraj	32	0	1	4
DD Ústí/L Střekov	32	15/1	Ústecký kraj	19	0	2	0
DD Valašské Klobouky	32	32	Zlínský kraj	31	0	0	1
DD Zbytiny -Koryto	18	13	Obchodní společnost	15	0	0	0

II. Náhradní péče o děti a mládež v ČR

1. Právo na rodinný život

Stát je povinen činit opatření směřující k ochraně rodinného života a tím plnit své pozitivní závazky vyplývající zejména z čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

Stát je povinen zajistit osobám ohroženým sociálním vyloučením minimální standard bydlení.

Politika státu musí aktivně podporovat rodinný život, přičemž zvláštní podpory a pomoci se musí dostat ohroženým rodinám tak, aby prioritou bylo setrvání dítěte v rodině.

Stát je povinen zajistit dostatečnou síť podpůrných služeb pro ohrožené rodiny tak, aby bylo možno překonat nepříznivou situaci za využití terénních a ambulantních služeb, namísto využití služeb ústavní péče.

Pokud stát své závazky v některých oblastech svěřil územním samosprávným celkům, příp. i soukromým subjektům, nezbavuje ho to odpovědnosti ve smyslu mezinárodních úmluv, jimiž je Česká republika vázána, ani odpovědnosti při sporech před Evropským soudem pro lidská práva.

10. Rodiče jsou na prvním místě v péči o nezletilé děti, v jejich zastupování a při správě jejich jmění. Jsou to oni, kdo má důsledně chránit zájmy dítěte, řídit jeho jednání a vykonávat nad ním dohled odpovídající stupni jeho vývoje.⁹ Tomu odpovídá právo dítěte znát své rodiče a právo na jejich výchovu a péči.¹⁰ Jedná se o zásadu, jež prostupuje právo České republiky od ústavní úrovně až po zákonnou a jež tvoří spolu s dalšími obsah práva člověka na respektování soukromého a rodinného života.¹¹

11. Omezit právo na soukromý a rodinný život lze pouze rozhodnutím soudu na základě zákonné úpravy a v příslušném řízení. Jedná se

⁹ Ustanovení § 31 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁰ Čl. 7 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte (Sdělení FMZV č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte (dále také „Úmluva o právech dítěte“).

¹¹ Je zakotveno v článku 8 Sdělení FMZV č. 209/1992 Sb., o Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod a čl. 10 odst. 2 a čl. 32 odst. 4 Listiny. „Pro rodiče a dítě je možnost být spolu základním prvkem rodinného života. Opatření, která jim v tom brání, představují zásah do práva na rodinný život.“ (Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva /dále také „ESLP“/ ve věci *W. proti Spojenému království* ze dne 8. července 1987, para 59; rozsudek ESLP ve věci *Olsson proti Švédsku* (č. 1) ze dne 24. března 1988, para 59; rozsudek ESLP ve věci *Johansen proti Norsku* ze dne 8. srpna 1996, para 52; rozsudek ESLP ve věci *K. a T. proti Finsku* ze dne 12. července 2001, para 151; rozsudek ESLP ve věci *Kutzner proti Německu* ze dne 26. února 2002, para 58 a další. Dále např. i stanovisko Nejvyššího soudu sp. zn. Cpjn 202/2010 ze dne 8. prosince 2010 k rozhodování soudů ve věcech nařizování ústavní výchovy z důvodů materiálních nedostatků rodiny, zvláště pak jejich špatných bytových poměrů).

o situace, kdy s těmito aspekty práva na soukromý a rodinný život člověka kolidují důležité zájmy dítěte, jejichž ochrana může vyústit až k oddělení dítěte od jednoho nebo obou rodičů.¹² Soud tak může podle zákona svěřit dítě do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, může dítě svěřit do pěstounské péče, do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc nebo nařídí ústavní výchovu.

12. Vzhledem k tomu, že „*vytržení dítěte z existujícího rodinného prostředí představuje nejen zásah do soukromého a rodinného života, ale do jisté míry i zásah do osobní svobody*“,¹³ zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů (dále také „zákon o rodině“), výslovně stanoví, že ústavní výchova má nastoupit až v krajním případě.¹⁴ K dalším kritériím pro přípustnost, resp. nepřípustnost odloučení dítěte od rodiny a nařízení ústavní výchovy viz kapitola IV. Soudní rozhodování.

13. Je to sice soud, komu v citovaném ustanovení zákon o rodině dává povinnost „*zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí*“, ovšem bez efektivního zajištění alternativ se jedná o formalitu. Jak jsem mohl poznat ze spisů dokumentujících životní příběhy dětí v zařízeních, je stále velmi aktuální kritika České republiky pro nedostatečné zajištění alternativních prostředků pomoci. Rozdělení rodiny může proto být z tohoto důvodu opakovaně hodnoceno jako nepřiměřený zásah do rodinného života.¹⁵ Shodně Nejvyšší soud České republiky ve svém stanovisku k rozhodování soudů ve věcech nařizování ústavní výchovy (sp. zn. Cpjn 202/2010) ze dne 8. prosince 2010 (dále také „stanovisko Nejvyššího soudu Cpjn 202/2010“) uvádí, že „*důvodem pro nařízení ústavní výchovy dítěte nemohou být samy o sobě materiální nedostatky rodiny, zvláště pak její špatné bytové poměry*“ (viz kapitola IV. 2. Nařizování ústavní výchovy ze sociálních důvodů).

¹² Může to být nezbytné „*v některém konkrétním případě, například, jde-li o zneužívání nebo zanedbávání dítěte rodiči nebo žijí-li rodiče odděleně a je třeba rozhodnout o místě pobytu dítěte.*“ Čl. 9 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte.

¹³ Nález Ústavního soudu ze dne 2. dubna 2009, sp. zn. II. ÚS 1945/08.

¹⁴ Ustanovení § 46 zákona o rodině: „*Jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit, může soud nařídít ústavní výchovu nebo dítě svěřit do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.*“ Jestliže je to v zájmu nezletilého nutné, může soud nařídít ústavní výchovu nebo dítě svěřit do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc i v případě, že jiná výchovná opatření nepředcházela. Před nařízením ústavní výchovy je soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které mají přednost před výchovou ústavní. Pominou-li po nařízení ústavní výchovy její důvody nebo lze-li dítěti zajistit náhradní rodinnou péči, soud ústavní výchovu zruší.“

Dále z judikatury ESLP vyplývá, že umístění dítěte do prostředí vhodnějšího pro jeho výchovu nemůže samo o sobě odůvodňovat jeho násilné odnětí biologickým rodičům; takový zásah musí být nadto „nezbytný“ s ohledem na další okolnosti. (Rozsudek ESLP ve věci *Wallová a Walla proti České republice* ze dne 26. října 2006, para 71; rozsudek ESLP ve věci *Kutzner proti Německu*, para 69; rozsudek ESLP ve věci *K. a T. proti Finsku*, para 173, podobně i stanovisko Nejvyššího soudu Cpjn 202/2010).

¹⁵ Myšleno z hlediska dosažení sledovaného cíle (rozsudek ESLP ve věci *Wallová a Walla proti České republice* a rozsudek ESLP ve věci *Havelka a ostatní proti České republice* ze dne 21. července 2007, stanovisko Nejvyššího soudu Cpjn 202/2010).

14. S cílem vyhnout se krajnímu řešení spočívajícímu v nařízení ústavní výchovy má stát svými orgány nebo prostřednictvím orgánů územní samosprávy poskytovat (být připraven poskytovat) „*vychovateli pomoc, ať již materiální, či poskytnutím rady o postupu, jakým by sám zlepšil svou situaci a našel řešení svých problémů...*“.¹⁶ V této souvislosti odkazují na usnesení vlády k Obecným opatřením k výkonu rozsudků Evropského soudu pro lidská práva – prevence odebírání dětí z péče rodičů ze sociálně ekonomických důvodů,¹⁷ jež slabá místa českého systému pojmenovává a formuluje i opatření k nápravě (ať již legislativní či organizační), která nejsou dosud plně realizována, byť termín pro jejich plnění byl stanoven na konec roku 2011.

15. Jakmile je prokázána existence rodinného vztahu, musí orgány veřejné moci v zásadě jednat tak, aby se tento vztah mohl plnohodnotně rozvíjet a v případě potřeby též přijmout vhodná opatření za účelem sloučení rodiče s dítětem. Nařízení ústavní výchovy je proto vždy třeba považovat za dočasné opatření. S touto skutečností souvisí též nutnost adekvátního řešení bytové situace či povinnost soudu zjišťovat, zda trvají důvody, pro něž byla ústavní výchova nařízena.

2. Koncepce náhradní péče

Politika ochrany práv dětí by měla být koncepčně řízena jedním resortem, který by měl být za plnění úkolů v této oblasti odpovědný.

Služby sociální prevence, ambulantní a terénní služby, stejně jako pobytové služby či školská zařízení by měly být ohroženým rodinám dostupné tak, aby bylo v co nejširší míře zachováno právo na rodinný život.

Stát je povinen zajistit nezávislou a účinnou kontrolu respektování práv dětí v zařízeních. Kontrolní mechanismus musí disponovat odpovídajícími pravomocemi k zajištění práv dětí.

16. Jak bylo výše uvedeno, Česká republika je vázána konkrétními pozitivními závazky pro zajištění respektování rodinného života, které plynou z Úmluvy o právech dítěte¹⁸ a z Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále také „Evropská úmluva“).¹⁹ Naplňování

¹⁶ „...*Jinak nejsou splněny podmínky pro nařízení ústavní výchovy.*“ (Stanovisko Nejvyššího soudu Cpjn 202/2010).

¹⁷ Vláda ČR: *Usnesení vlády ČR ze dne 7 prosince 2010 č. 882 k Obecným opatřením k výkonu rozsudků Evropského soudu pro lidská práva – prevence odebírání dětí z péče rodičů ze sociálně ekonomických důvodů.* [on-line]. Dostupné z: <[http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/4289FF8B59394C46C12577F8003779B0/\\$FILE/882%20uv101207.0882.pdf](http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/4289FF8B59394C46C12577F8003779B0/$FILE/882%20uv101207.0882.pdf)>.

¹⁸ Sdělení FMZV č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte (dále také „Úmluva o právech dítěte“).

¹⁹ Sdělení FMZV č. 209/1992 Sb., o Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod.

ustanovení těchto úmluv lze dílem delegovat na územní samosprávné celky či na subjekty občanské společnosti, ovšem primární odpovědnost za plnění těchto závazků má stát, který se jí tímto postupem nemůže zbavit. Na tuto skutečnost opakovaně poukazuje Výbor OSN pro práva dítěte, naposledy ve svých Závěrečných doporučeních ze 17. června 2011.²⁰

Výbor OSN pro práva dítěte konkrétně urguje vytvoření komplexní národní politiky deinstitucionalizace péče o děti, jež by mj. zahrnovala:

- komplexní hodnocení rodinné situace, preventivní služby, kritéria přijetí a strategie snížení počtu dětí žijících v ústavní péči, pravidelné monitorování a přezkoumávání umístění do ústavní péče;
- rozvíjení komunitní služby rodinného typu a pěstounské péče za účelem vyloučení umístování dětí do ústavů;
- zvýšení počtu sociálních pracovníků.

Deinstitu-
cionalizace
péče

Výbor hodnotí jako nízkou úroveň socioekonomické podpory pro rodiny a doporučuje zajistit rodinám ze zranitelných socioekonomických skupin nezbytné finanční zdroje a sociální podporu, aby všichni rodiče mohli realizovat svou primární odpovědnost za své děti. Dále je pro Výbor znepokojující, že Česká republika nemá právní předpisy zajišťující sociální bydlení, což označuje za hlavní faktor podílející se na sociálním vyloučení či umístování dětí do ústavní péče.²¹ Již od roku 2005 je pravidelně Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR v Souhrnných zprávách o činnosti veřejného ochránce práv upozorňována a žádána, resp. je jí doporučováno předložit věcný návrh zákona o sociálním bydlení.²² V červenci 2011 vláda

²⁰ Výbor OSN pro práva dítěte: *Závěrečná doporučení Výboru OSN pro práva dítěte ze dne 17. června 2011* [on-line]. Dostupné z: <<http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/crcs57.htm>> (dále také „Závěrečná doporučení Výboru OSN pro práva dítěte“).

²¹ „Kromě toho Výbor bere na vědomí, že ačkoli účastnický stát má systém sociálních dávek, tyto dávky nezajišťují dostatečné řešení pro velký počet rodin s dětmi, jež postrádají přiměřené bydlení.“ (bod 59).

²² Veřejný ochránce práv: *Souhrnná zpráva o činnosti veřejného ochránce práv 2005*, str. 93 [on-line]. Dostupné z:

<http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/zpravy_pro_poslaneckou_snemovnu/Souhrnna_zprava_VOP_2005.pdf>;

Veřejný ochránce práv: *Souhrnná zpráva o činnosti veřejného ochránce práv 2006*, str. 108 [on-line]. Dostupné z:

<http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/zpravy_pro_poslaneckou_snemovnu/Souhrnna_zprava_VOP_2006.pdf>;

Veřejný ochránce práv: *Souhrnná zpráva o činnosti veřejného ochránce práv 2007*, str. 82 [on-line]. Dostupné z:

<http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/zpravy_pro_poslaneckou_snemovnu/Souhrnna_zprava_VOP_2007.pdf>;

Veřejný ochránce práv: *Souhrnná zpráva o činnosti veřejného ochránce práv 2008*, s. 112 [on-line]. Dostupné z:

<http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/zpravy_pro_poslaneckou_snemovnu/Souhrnna_zprava_VOP_2008.pdf>;

Veřejný ochránce práv: *Souhrnná zpráva o činnosti veřejného ochránce práv 2009*, s. 156 [on-line]. Dostupné z:

<http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/zpravy_pro_poslaneckou_snemovnu/Souhrnna_zprava_VOP_2009.PDF>.

schválila usnesením č. 524 Konceptci bydlení České republiky do roku 2020.²³

Národní akční plán

17. Reflexi současného stavu systémových aspektů péče o ohrožené děti, jak jsem je měl možnost poznat, zahájím odkazem na poznámky obsažené ve Zprávě z návštěv zařízení, v nichž se vykonává ústavní a ochranná výchova z roku 2007 (dále také „Zpráva z návštěv školských zařízení z roku 2007“ - bod 13 a násl.). V mezidobí od jejího vydání byly schváleny a vydány národní koncepční dokumenty k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti. Jedná se o Konceptci péče o ohrožené děti a děti žijící mimo vlastní rodinu, přijatou vládou v roce 2006,²⁴ a Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011, přijatý vládou v roce 2009 (dále také „Národní akční plán“).²⁵ Národní akční plán sám hovoří o „*vůbec prvním meziresortním vyjádření vůle ke spolupráci na změně*“. Krom meziresortního pojetí je také zaměřen na práci nejen s dítětem, ale i s jeho rodinou. Plán dále počítá:

- se službami prevence, náhradními rodinami a pobytovými zařízeními jako třemi pilíři sítě služeb pro ohrožené dítě a rodinu,
- se síťováním a optimalizací služeb pro ohrožené děti a rodiny,
- s přenesením důrazu na primární prevenci,
- s rozvojem podpůrných služeb pro ohrožené dítě a rodinu,
- se vznikem společných standardů kvality péče o ohrožené děti včetně dílčích metodik práce,
- s vytvořením metodiky práce s ohroženými dětmi v institucionální péči (Ministerstvo práce a sociálních věcí prosinec 2010),
- s navýšením počtu kvalifikovaných pracovníků,
- s podporou osamostatnění dítěte.

Byla vydána Průběžná zpráva o plnění Národního akčního plánu²⁶ a počátkem ledna 2012 vzala vláda na vědomí Zprávu o plnění Národního

²³ Vláda ČR: *Usnesení vlády ze dne 13. července 2011 č. 524 o Konceptci bydlení České republiky do roku 2020* [on-line]. Dostupné z:

<[http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/01AFC921DF5364899C12578D200391E68/\\$FILE/524%20uv110713.0524.pdf](http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/01AFC921DF5364899C12578D200391E68/$FILE/524%20uv110713.0524.pdf)>.

²⁴ Vláda ČR: *Usnesení vlády ze dne 18. října 2006 č. 1180 o Konceptci péče o ohrožené děti žijící mimo vlastní rodinu* [on-line]. Dostupné z:

<http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/web/cs?Open&2006&10-18>.

²⁵ [on-line]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/7440/NAP.pdf>>, schválený Usnesením vlády ČR ze dne 13. července 2009 č. 883 o Národním akčním plánu k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 – 2011.

²⁶ MPSV: *Průběžná zpráva o plnění Národního akčního plánu k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 – 2011* [on-line]. Dostupné z:

akčního plánu.²⁷ Posunem je, že pro veřejnost se tak zpřístupnila zpráva o průběžných výsledcích. Ovšem k naplnění Národního akčního plánu v termínu nedošlo. Některé aktivity, například vytváření metodik a pilotní transformace pobytových zařízení, se přesouvají na individuální projekt Ministerstva práce a sociálních věcí (dále také „MPSV“) s realizací v období 2012 - 2014. V návaznosti na aktuální výzvy (například ze strany Výboru OSN pro práva dítěte) byla vládou schválena Národní strategie ochrany práv dětí – „Právo na dětství“ (dále také „Národní strategie ochrany práv dětí“),²⁸ jejíž plnění bude probíhat podle navazujících akčních plánů pro období 2012 - 2015 a období 2016 - 2018.

O negativních důsledcích tradičního rozdělení odpovědností a činností mezi několik resortů (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, MPSV, Ministerstvo zdravotnictví) bylo pojednáno nejen ve Zprávě z návštěv školských zařízení z roku 2007 (doporučení bodu 14), ale i v jiných dokumentech. Tuto problematiku společně s popisem konkrétních úskalí meziresortní spolupráce výstižně shrnuje Analýza současného stavu institucionálního zajištění péče o ohrožené děti.²⁹ Dostatečnými pravomocemi pro realizaci a zajištění opatření potřebných pro nutnou transformaci systému nedisponuje samo o sobě žádné ze zainteresovaných ministerstev. V rámci Národního akčního plánu, jakož i Národní strategie ochrany práv dětí, připadla role realizátora a koordinátora MPSV; je „ústředním monitorovacím orgánem transformace“. Roztříštěnost systému, a tedy i odpovědnosti, se začíná zvyrazňovat také směřováním jednotlivých politik. MPSV usiluje o transformaci péče o ohrožené děti, zavádí standardy kvality sociálně-právní ochrany pro orgány sociálně-právní ochrany dětí (dále také „OSPOD“), pověřené osoby a zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc,³⁰ požaduje vytváření sítě ambulantních a preventivních služeb pro ohrožené rodiny a děti. Dále též apeluje na transformaci zařízení ve smyslu požadavků mezinárodních dokumentů (tedy malá zařízení rodinného typu obklopená sítí služeb pro rodiny umístěných dětí, pro děti samotné, ale i pro další rodiny, které se ocitnou v tíživé situaci). Ostatní resorty za těmito aktivitami ztuhlávají, resp. se nijak koncepčně nevymezují, a pokud jsou nějaké aktivity realizovány, nedá se hovořit o transformaci ve smyslu celého

Resortismus

<http://www.mpsv.cz/files/clanky/9715/Prubezna_zprava_NAP.pdf> (dále také „průběžná zpráva o plnění národního akčního plánu“).

²⁷ MPSV: *Zpráva o plnění Národního akčního plánu k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 – 2011* [on-line]. Dostupné z:

<http://www.cijedite.cz/images/zaverecna_zprava_NAP.pdf>, vzata na vědomí vládou v jejím usnesení ze dne 4. ledna 2012 č. 11.

²⁸ MPSV: *Národní strategie ochrany práv dětí - „Právo na dětství“* [on-line]. Dostupné z: <<http://www.apsscr.cz/intranet/dokumenty/read.php?70,572>> . Národní strategie byla přijata usnesením Vlády ČR ze dne 4. ledna 2012 č. 4 o Národní strategii ochrany práv dětí.

²⁹ MPSV: *Analýza současného stavu institucionálního zajištění péče o ohrožené děti* [on-line]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/9619/Analiza.pdf>> . Cit.: „Meziresortní konkurence a rozdíly v prioritách, filozofii, metodikách, legislativě a finančním zajištění agendy péče o ohrožené děti dlouhodobě vedou k nevyjasněným sporům ohledně odpovědnosti a pravomocí při zajišťování dílčích aktivit.“ Podobně body 12 a 13 Závěrečných doporučení Výboru OSN pro práva dítěte.

³⁰ Standardy jsou součástí vyhlášky, kterou se provádí zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění zákona, který byl jako sněmovní tisk č.564/0 předložen Poslanecké sněmovně a dne 2. 2. 2012 proběhlo jeho první čtení.

systemu institucionální péče ve shora naznačeném smyslu.³¹ MPSV bylo rovněž již ve zmiňované Zprávě z návštěv zařízení z roku 2007 označeno za orgán, pod nějž by problematika ochrany práv dětí měla přejít, a to také z důvodu, že tento resort je odpovědný za realizaci sociálně-právní ochrany dětí před případným umístěním dítěte do zařízení (výkon sociálně-právní ochrany dětí, oblast sociálních služeb, oblast dávek), tak i po jeho propuštění (kurátoři pro dospělé, oblast dávek, oblast sociálních služeb). V této Zprávě bylo však také poukázáno na programové prohlášení vlády již z roku 2007, kde se vláda zavázala k „*prosazení změny charakteru sociálně-právní ochrany dětí preferencí rodinné péče před péčí ústavní. Agenda sociálně-právní ochrany dětí bude sjednocena pod resort MPSV.*“

Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT)

Rámcová
koncepce
transformace
systému
školských
zařízení

18. V resortu MŠMT byla v roce 2009 vytvořena Rámcová koncepce MŠMT ČR v oblasti transformace systému náhradní výchovné péče o ohrožené děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči³² (dále jen Rámcová koncepce MŠMT). Není třeba identifikovat problémy v tomto resortu, neboť koncepce je vyjmenovává. Ovšem ke skutečnému posunu bohužel nedošlo. V navštívených školských zařízeních neměli pracovníci informace o tom, jaké změny, a zda, se chystají. Koncepční přístup či vliv transformačního úsilí v navštívených zařízeních nepocítili.

Lze tedy konstatovat, že je to jeden z projevů problematického metodického vedení, které trpí nesystematičností a nedostatkem koordinace, přičemž nejde pouze o důsledek různých zřizovatelů (kraje a ministerstvo). Nedostatky metodického vedení MŠMT vůči organizacím, u nichž vykonává funkci zřizovatele, jsou patrné i vnějšmu pozorovateli. Výměna informací je nedostatečná, chybí ucelená vize, jejímž směrem by se měl výkon ústavní výchovy ubírat. Bez koncepce dalšího vývoje systému ústavní výchovy se tak jeví některé požadavky zřizovatele nekoncepční, a dokonce ohrožující (v říjnu roku 2011 byla „*požádána*“ všechna zařízení zřizovaná MŠMT o snížení počtu personálu o 15 % bez ohledu na typ zařízení, a to do konce roku 2011³³ - viz kapitola VI. 11. Personál, kapitola VII. Děti s určitými specifiky). Jak jsem mohl poznat při návštěvách jednotlivých zařízení, jakož i při příležitosti setkání na

³¹ Na 33. schůzi Poslanecké sněmovny byla rovněž zařazena novela ZÚOV (sněmovní tisk č. 574), nicméně tato žádná systémové změny nepřináší. Obsahuje sice zmocnění k vydání vyhlášky, která bude obsahovat standardy kvality pro preventivně výchovnou péči a pro výkon ústavní a ochranné výchovy v zařízeních, návrh této vyhlášky však předložen nebyl. V době návštěv se o standardech mezi odbornou veřejností vedly diskuse, ale nic nenásvědčovalo tomu, že by panovala shoda na jejich podobě nebo že by byly zpracovány (dříve zpracovaná verze byla zřejmě opuštěna).

³² MŠMT: *Rámcová koncepce MŠMT v oblasti transformace systému náhradní výchovné péče o ohrožené děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči* [on-line]. Dostupné z: < <http://www.msmt.cz/socialni-programy/transformace-institucionalni-vychovy>>.

³³ Stalo se tak formou žádosti náměstka ministra o patnáctiprocentní snížení stavu personálu v přímo řízených organizacích s výjimkou středisek výchovné péče tak, aby „nebyla ohrožena péče o děti s nařízenou ochrannou a ústavní výchovou“. Následovala žádost o snížení nákladů rovněž o 15 %.

konferencích a odborných seminářích, panuje v této oblasti značná nejistota a množí se nezodpovězené otázky.³⁴

Dále z Rámcové koncepce MŠMT vyplynuly pro ministerstvo konkrétní úkoly, a to zpracování analýz stávajícího systému a vytvoření individuálního národního projektu. Ke skutečné realizaci dospěl návrh novely ZÚOV, jež ovšem sám o sobě žádné výraznější změny do systému nepřináší.

Pokud jde o péči poskytovanou ve školských zařízeních dle Rámcové koncepce MŠMT, je jedním ze základních pilířů koncepce transformace kvality péče mezi jinými i vypracování dílčích metodik práce dle specializací jednotlivých zařízení. (K tomu viz doporučení bodu 17 Zprávy z návštěv školských zařízení z roku 2007.) Průběžná zpráva o plnění Národního akčního plánu uvádí, že na MŠMT vznikají minimální standardy kvality práce ve školských zařízeních (jejich vydání předpokládá novela ZÚOV). Veřejný ochránce práv byl ministrem školství informován o tvorbě standardů péče v jednotlivých typech zařízení již na počátku roku 2008. Zjištěná praxe ovšem nenasvědčuje tomu, že by byl realizován požadavek Průběžné zprávy, tedy že „vznik standardů musí být realizován společně s aktéry systému, na jejichž práci budou mít hlavní dopad“. Pracovníci žádného z navštívených zařízení, byť se v některých případech jedná o vysoce specializovaná zařízení, nebyli k této odborné otázce přizváni.

19. S výše uvedeným konstatováním souvisí též skutečnost, že v praxi neexistuje funkční a státem podporovaná platforma pro výměnu zkušeností, aby mohlo docházet k rozšiřování případů dobré praxe a racionalizaci řešení problémů, se kterými se zatím potýká každé zařízení samostatně. Pokud existují fóra ředitelů zařízení zřizovaných MŠMT, tak pouze z jejich vlastní iniciativy nebo z iniciativy diagnostických ústavů za účelem řešení konkrétních kazuistik.

V současné době tedy aktualizované metodické materiály neexistují. Metodiky jsou něco, po čem praxe v konkrétních problémech volá.

3. Současná podoba náhradní institucionální péče

20. Provedené návštěvy přinesly následující zjištění:

- Zásada, že „rezidenční péče by se měla využívat pouze v případech, kdy se to jeví jako vysloveně vhodné, nezbytné a konstruktivní řešení pro daného jednotlivce“³⁵ se neuplatňuje. Umístění dítěte v institucionálním

³⁴ Rámcová koncepce MŠMT: „Klíčovou skupinou jsou zaměstnanci samotných zařízení, pro něž je důležité přesně vědět, co se připravuje. Nesmí dojít k dezinformovanosti a šíření paniky ve smyslu strachu ze ztráty zaměstnání nebo přehnaného kladení nároků na pracovníky.“

³⁵ Valné shromáždění OSN: Směrnice o náhradní péči o děti, přijatá rezolucí č. A/RES/64/142, bod 20 a bod 52

Ústavní péče
jako krajní
řešení

zařízení není výjimkou, nýbrž pravidlem. Do institucionální péče jsou umisťovány i velmi malé děti³⁶ (do tří let věku jsou to kojenecké ústavy; o nich pojednám v rámci samostatné shrnující zprávy, neboť i tato zařízení jsem zahrnul do plánu systematických návštěv na roky 2011-12).

- Zásadou přitom má být vyhýbání se umisťování dětí do institucí všude tam, kde je to možné, a to prostřednictvím preventivních opatření.³⁷ Pokládám si otázku, jaké jsou efektivní nástroje prevence v rodinách, jež by předcházely umístění do instituce? V celých regionech se projevuje problém chudoby a u řady rodin hrozí ztráta vhodného bydlení, takže je opět aktuální souvislost umístění do ústavního zařízení a sociální situace rodiny?³⁸ Nebo jaké jsou v České republice efektivní nástroje podpory zejména sociálně slabých rodin v případě dětí s výchovnými problémy, poruchami chování či dětí s těžším zdravotním postižením směřující k zachování rodiny jako celku? Zvláště v případě výchovných ústavů jsou časté situace, kdy rodiče sami navrhují pro děti ústavní výchovu – z důvodu nezvládnutí výchovy nebo poruch chování dětí. Jak je pojednáno níže (*kapitola III. Sociálně-právní ochrana dětí*), přímo školská zařízení příliš nástrojů sociální práce nemají, přičemž primárním úsilím by mělo být, aby dítě mohlo s podporou odpovídajících terénních a preventivních služeb v rodině zůstat.

Zařízení
rodinného
typu

- Jak má vypadat zařízení pro rezidenční péči, je výstižně uvedeno v bodě 122 Směrnice Valného shromáždění OSN o náhradní péči o děti³⁹ (dále také „Směrnice OSN o náhradní péči o děti“). V bodě 22 předpokládá „všeobecnou deinstitucionalizační strategii“ velkokapacitních rezidenčních zařízení. Realita je popsána níže (viz *kapitola VI. 3. Umístění zařízení a materiální podmínky*), ideálu se blíží jen část zařízení, nejčastěji typu dětský domov.

Kontrola
dodržování
práv dětí

- Jak má vypadat kontrola organizací, zařízení a odborníků zabývajících se poskytováním péče, je uvedeno v bodě 127 Směrnice OSN o náhradní péči o děti. V současné době chybí kritéria pro jednotně prováděnou kontrolu i kontrolní mechanismus. Určitý potenciál je v činnosti orgánů

³⁶ Tamtéž, bod 21: „V souladu s převládajícím názorem odborníků by se péče o malé děti (zejména o děti ve věku do tří let) měla uskutečňovat v prostředí rodinného typu. Výjimky z tohoto pravidla lze povolit v případech, kdy by to znamenalo rozdělení sourozenců, nebo v případech, kdy se jedná o nouzové umístění nebo umístění na předem určenou a velmi krátkou dobu (...).“

³⁷ Základní principy obsažené v Dodatku k Doporučení Rec (2005)5 Výboru ministrů Rady Evropy členským státům ohledně práv dětí žijících v institucionálních zařízeních [on-line]. Dostupné z: <[http://www.coe.int/t/dg3/children/childrencare/Rec\(2005\)5%20Czech.pdf](http://www.coe.int/t/dg3/children/childrencare/Rec(2005)5%20Czech.pdf)>.

³⁸ Valné shromáždění OSN: *Směrnice o náhradní péči o děti*: „V případech, kdy rodič či zákonný zástupce osloví veřejný nebo soukromý úřad či zařízení s přáním umístit dítě do náhradní péče na krátkou nebo neurčitou dobu, měl by stát zajistit rodině možnost poradenství a sociální podpory, jež by jim umožnila a povzbudila je v péči o dítě pokračovat.“ (bod 44.) Národní akční plán: „Je prokazatelné, že síť odborné pomoci pro ohrožené děti a rodinu v České republice není pokryta rovnoměrně.“ „Cílem transformace sítě služeb pro ohrožené děti a rodiny je pokrytí každého regionu (kraje) službami pro ohrožené dítě a rodinu.“

³⁹ Valné shromáždění OSN: *Směrnice o náhradní péči o děti*, přijatá rezolucí č. A/RES/64/142 [on-line]. Český překlad dostupný z: <<http://www.msmt.cz/socialni-programy/smernice-o-nahradni-peci-o-deti>>.

sociálně-právní ochrany dětí, jež mají sledovat dodržování práv dítěte ve školských zařízeních;⁴⁰ pokud by byl tedy překonán převažující formalismus plynoucí z přetížení příslušných pracovníků. Česká školní inspekce zjišťuje a hodnotí při běžné inspekční činnosti formální podmínky vzdělávání podle vybraných ustanovení zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů (dále také „školský zákon“), a současně kontroluje formální náležitosti zřizovacích listin a zápis do školského rejstříku. Podmínky výkonu institucionální výchovy nejsou ovšem významným tématem – ve výročních zprávách České školní inspekce nefigurují. Další institucí dohlížející nad dodržováním zákonů při výkonu ústavní a ochranné výchovy je státní zastupitelství (*viz kapitola VIII. Dozor státního zastupitelství*). I s ohledem na nedostatky, které jsem během návštěv konstatoval, lze pochybovat o tom, že standard kontroly, jak jej formuluje Směrnice OSN o náhradní péči o děti, je dodržen. Každá kontrolující instituce či orgán se zaměřují na určitou výseč práv dítěte. Žádná z nich se nezabývá širším kontextem dodržování práv dětí, včetně např. práva na rodinný život. Není sledováno, zda byl hájen zájem dítěte od prvopočátku problémů v rodině, přes jejich neúspěšné řešení, až po samotné odebrání dítěte, jeho umístění v zařízení, ale zejména také to, jaké jsou činěny kroky pro návrat dítěte zpět do rodiny.

- I přes zákonné zakotvení zmíněného úkolu OSPOD sledovat dítě s institucionální výchovou, a i přes odpovědnost soudu, v praxi citelně schází koordinace přístupu k dítěti, zvláště k dětem problematickým. Není stanovena konkrétní osoba, která by odpovídala za dítě v ústavní péči. Zjistil jsem, že úroveň návaznosti a vhodnost péče diagnostického ústavu, dětského domova, výchovného ústavu a případně dětské psychiatrické léčebny fakticky nikdo nesleduje. Jeden profesionál předá dítě druhému a dál již do jeho osudu může zasáhnout jen minimálně. Rovněž není zřejmé, názor kterého odborníka má převážít, pokud je třeba rozhodnout v důležitých věcech dítěte – zda lékaře, ředitele zařízení, soudu či OSPOD. Paradoxně je stěžejní role svěřena složce státu (OSPOD), přestože jiná složka (školské zařízení) zná dítě i rodinu mnohdy lépe, ale nemá přímé pravomoci a financování pro přímou sociální práci či zastupování dítěte (*viz kapitola III. 1. Sanace rodiny*).

Lze shrnout, že Česká republika a její děti mají za sebou roky analýz a plánování bez výraznějšího posunu. Zlepšení lze přičítat působení jednotlivců. Přezkum nutnosti trvání ústavní výchovy je pouze formální, právo dítěte být slyšeno není dostatečně realizováno (*viz kapitola IV. 4. Právo dítěte být slyšeno, kapitola V. 4. Přemístění dítěte*).

⁴⁰ Ustanovení § 29 odst. 1 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů: „Obecní úřad obce s rozšířenou působností sleduje dodržování práv dítěte ve školských zařízeních (...); sleduje zejména rozvoj duševních a tělesných schopností dětí, zda trvají důvody pro pobyt dítěte v ústavním zařízení, zjišťuje, jak se vyvíjejí vztahy mezi dětmi a jejich rodiči.“

Péče po opuštění zařízení

21. Péče, zaopatření a podpora poskytované dětem s nařízenou ústavní výchovou, či uloženou ochrannou výchovou, je vázána na její trvání (případně na trvání předběžného opatření). Pokud je soud nezruší dříve, končí zpravidla dosažením 18. roku dítěte. Nadto je pobyt osoby ve školském zařízení možný na základě smlouvy do jejich 26 let. Zákon tuto možnost podmiňuje tím, že osoba je nezaopatřená a připravuje se na budoucí povolání, a koncipuje ji jako poskytování plného přímého zaopatření.

Konfrontace
s realitou

22. Bohužel musím konstatovat, že v případě mladého dospělého s odchodem ze zařízení končí systematická podpora a ochrana. Ještě v zařízení je snaha vybavit jej pro nejbližší období – skrze věcnou pomoc, na kterou má zletilý právo při odchodu ze zařízení, zajištěním bydlení, případně sociální služby typu dům na půli cesty – ovšem nárok na další pomoc osoba vůči zařízení či jiné instituci nemá.⁴¹ Sociálních služeb je nedostatek, sociální bydlení je propracováno jen v nemnoha městech,⁴² ostatně ani existence obecních bytů není pravidlem a na jejich přidělení se čeká velmi dlouho. Část mladých dospělých se vrací do své rodiny, část po krátké době selhává ve smyslu ztráty slušné životní úrovně a páchání trestné činnosti. Samostatnou kapitolou jsou děti s mentálním postižením nebo s poruchami chování, které by již po ukončení povinné školní docházky (tedy pobytu v dětském domově se školou) nebo po skočení ústavní výchovy potřebovaly sociální službu např. chráněné bydlení (*viz kapitola VII. 5. Dítě s mentálním postižením*).

23. Snad v každém navštíveném zařízení, kde děti dosahují 18 let a odcházejí, popisovali ředitelé, jak po počáteční euforii z dospělosti, jež vede mladé dospělé k rozhodnutí odejít ze zařízení, se po krátké době konfrontace se světem „venku“ někteří vrací. Přehodnocují i svá předchozí rozhodnutí už nepokračovat v dalším vzdělávání. Některá zařízení však nastalou přetržku v pobytu vykládají jako překážku uzavření smlouvy a poskytování pomoci. Tohoto problému se týká návrh novely ZÚOV, jež vypracovalo MŠMT, který má příslušné ustanovení doplnit tak, že se u smlouvy počítá výslovně s možností uzavření „*nejpozději do 1 roku od ukončení ústavní výchovy nebo ochranné výchovy*“.

Doporučuji obcím a městům (na základě principu, že zajišťování a zřizování sociálních služeb má odpovídat statistické významnosti

⁴¹ Problematické je především přijímání zletilých matek s dětmi do pobytových sociálních služeb, kdy zařízení vypomáhá vybavovat matky základními specifickými pomůckami (postýlka, kočárek). Bez toho by totiž jejich umístění do sociální služby bylo značně nákladné a ve výsledku málo dosažitelné. Bohužel zařízení pro tento účel nedisponují velkým množstvím financí.

⁴² K tomu odkazují na tiskovou zprávu veřejného ochránce práv: *V České republice chybí sociální bydlení i zákon, který by ho upravoval* [on-line], dostupné z: <<http://www.ochrance.cz/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2010/v-ceske-republice-chybi-socialni-bydleni-i-zakon-ktery-by-ho-upravoval/>>. Cit.: „*Na základě zjištění z množství podnětů musí ochránce konstatovat, že v České republice neexistuje mechanismus, který by zajistil bydlení v závislosti na životní situaci jednotlivce či rodiny a efektivně by bránil před úplnou ztrátou bydlení.*“

výskytu jejich potřeby) zřizovat sociální služby pro mladé dospělé opouštějící ústavní péči.

Doporučuji školským zařízením a OSPOD pravidelně informovat subjekty, jež figurují při komunitním plánování rozvoje sociálních služeb a jejich zřizování – tedy obce a kraje – o aktuálních potřebách v daném regionu.

24. ZÚOV se okrajově zmiňuje o návaznosti péče. Stanoví povinnost ředitele zařízení „*informovat v zájmu zaručení návaznosti péče příslušný obecní úřad obce s rozšířenou působností o nadcházejícím propuštění dítěte ze zařízení, a to v termínu nejméně 6 měsíců před propuštěním*“.⁴³

Jak jsem zjistil, není zřejmé, zda takové hlášení přináší nějaká pozitiva pro dítě. Jednáním s pracovníky obcí, tzv. kurátory pro dospělé, bylo zjištěno, že není zcela využíván potenciál, který obce mají a který může být ve prospěch mladých dospělých využit. Jednak nebývají mladí dospělí upozorněni, například předáním kontaktu, na možnost s kurátorem pro dospělé se alespoň poradit, neví o jeho existenci. A jednak není pravidlem, že by orgán sociálně-právní ochrany dětí předal informace o ohrožených dětech opouštějících zařízení kurátorům. Pro názornost lze uvést extrémní případ – člověk, do něhož se v dětství investovalo mnoho formou sociálně-právní ochrany dítěte, na určitý čas zcela zmizí a je zachycen kurátorem pro dospělé v momentě, kdy je propuštěn z vězení, a kurátor se případně ani nyní nedozví důležité a cenné informace ze spisu OSPOD, neboť jej nemá k dispozici. Případy dobré praxe – tedy kdy OSPOD rovnou kontaktuje kurátory – jsou dle informací navštívených zařízení spíše výjimkou.

Navazující
péče –
kurátor pro
dospělé

Doporučuji orgánům sociálně-právní ochrany dětí předávat dětem opouštějícím zařízení kontakty na kurátory pro dospělé – tam, kde působí, a dále kurátory pro dospělé upozornit na případy dětí, které mají v sociální anamnéze nějaký ohrožující prvek, jež bude pravděpodobně působit i po opuštění školského zařízení.

25. Směrem k systému v ČR mohu uzavřít, že dosavadní nastavení umožňuje vznik škod a nákladů, jako důsledků sociálního selhávání mladých dospělých – jež je ovšem pochopitelné jako důsledek délky pobytu v ústavním zařízení, případně limitovaných osobních schopností a možností. Fakticky mladý dospělý nemá nárok na nějakou podporu a pomoc při vstupu do samostatného života.

26. Při úvaze, jak situaci zlepšit, upozorňuji na relevantní doporučení Směrnice OSN o náhradní péči o děti:

- „*Kompetentní orgány by měly rozvíjet, podporovat a monitorovat vhodné formy pravidelného kontaktu dítěte s jeho rodinou speciálně za účelem opětovné integrace*“ (bod 50; jde zde

⁴³ Ustanovení § 24 odst. 1 písm. j) ZÚOV.

požadavek průběžného kontaktu s rodinou, do které se mladý dospělý vrátí).

- „Organizace a zařízení by měly mít jasnou politiku a schválené postupy, které by v případě plánovaného i neplánovaného ukončení práce s dětmi zaručily odpovídající následnou péči a/nebo dohled“ (bod 130).
- „Příprava následné péče by se měla uskutečnit v nejranějším období umístění dítěte do péče, přinejmenším však dostatečně dlouho před odchodem dítěte z péče“ (bod 133).

27. Uvedeným trendům odpovídají aktivity plánované v rámci Národního akčního plánu. Konkrétně aktivita 2.10 požaduje v termínu do prosince 2010 „zpracování a pilotní ověření metodiky k podpoře dětí a rodin při návratu dítěte z náhradní péče a při osamostatňování ohrožených dětí, včetně podpory sociálního bydlení“. Z průběžné zprávy o plnění Národního akčního plánu lze usoudit, že MPSV spolupracuje s několika kraji,⁴⁴ ovšem k vytvoření metodických materiálů patrně dosud nedošlo.⁴⁵

4. Náhradní rodinná péče

Principiálně by mělo být každé dítě umístěné v zařízení zařazeno do evidence dětí určených pro náhradní rodinnou péči (NRP), a to bez ohledu na rasu, barvu pleti, pohlaví, věk, národnostní, etnický nebo sociální původ, tělesnou nebo duševní nezpůsobilost a jiné postavení jeho nebo jeho rodičů.

Při zařazování do evidence NRP (případně při rozhodování o konkrétní podobě NRP), musí mít dítě právo vyjádřit svůj názor, kterému by měla být přisuzována váha s ohledem na jeho věk a vyspělost.

Rozdělení sourozenců v rámci NRP by mělo být výjimečným opatřením za předpokladu, že je prokázáno, že tento krok je v jejich nejlepším zájmu.

Děti v pěstounské péči by měly mít možnost pravidelně se stýkat se svými rodiči, sourozenci a osobami blízkými.

OSPOD by měl aktivně sledovat výkon pěstounské péče.

Pěstounům by měla být poskytována systematická pomoc a podpora.

⁴⁴ Kraje Karlovarský, Olomoucký, Pardubický a Zlínský.

⁴⁵ Novela ZÚOV počítá s novým právem dítěte: „Dítě s nařízenou ústavní výchovou má právo na podporu a pomoc po ukončení pobytu v zařízení v souladu s cílem reintegrace dítěte do rodiny a společnosti.“ Pokud tomuto právu dítěte nebudou odpovídat konkrétní povinnosti konkrétních orgánů, je bezobsažné.

a) Postavení školského zařízení v systému NRP

28. Jedním z pilířů náhradní péče o ohrožené děti by měla být náhradní rodinná péče,⁴⁶ jejíž formy mající v současném právním řádu podobu především osvojení či pěstounské péče,⁴⁷ a „směřují k napodobení, eventuálně nahrazení tradičního modelu výchovy dětí v rodině“.⁴⁸ Garanci nad těmito instituty převzal stát, který mj. vede evidenci dětí a žadatelů vhodných pro NRP.⁴⁹ V tomto systému zákon přiznává školským zařízením jisté postavení,⁵⁰ ředitelům zařízení však mnohdy chybí po zařazení dítěte do evidence NRP zpětná vazba, nevědí, jak se věc dále vyvíjí (přitom mají mnohdy podezření na nečinnost), rovněž nebývají, až na výjimky, členy poradních sborů.⁵¹ Snad za tím stojí jejich „image“ jako „těch, kteří děti v zařízeních drží“, kterou vnímají jako velmi zkreslující a nepřispívající ke zlepšení jejich postavení v procesu NRP. Zařízení se tak cítí poněkud zbytečně opomíjena; přitom jejich zkušenosti a znalosti dětí by mohly být v celém procesu efektivněji využity: pracovníci zařízení mohou sledovat děti a vybrané žadatele o NRP v běžných interakcích během návštěv, stav a rozpoložení dítěte po návratu z hostitelských pobytů atd.

Náhradní
rodinná péče

V rámci přípravy metodických pomůcek pro naplňování standardů sociálně-právní ochrany dětí doporučuji zohlednit i vzájemnou spolupráci OSPOD a školských zařízení během procesu zprostředkování NRP.

b) Děti v evidenci NRP

29. K tomu, aby dítěti mohla být náhradní rodinná péče zprostředkována, musí dítě zásadně figurovat v evidenci NRP. Na základě informací z této databáze totiž může dojít k nalezení vhodných pěstounů nebo osvojitelů pro dítě. Zanesením do evidence NRP dítě získává postavení jedince, kterému je třeba zajistit péči v náhradním rodinném prostředí formou pěstounské péče nebo osvojení. O tom, zda dítě toto postavení získá, rozhoduje příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí, přičemž klíčovou kategorií je „*dítě vhodné ke svěření do pěstounské péče či k osvojení*“, kterou zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění

Zařazování
dětí do
evidence
NRP

⁴⁶ Čl. 20 odst. 3 Úmluvy o právech dítěte, bod 22 Směrnice OSN o náhradní péči o děti, Národní akční plán, s. 2.

⁴⁷ Ustanovení § 45a a § 63 a násl. zákona o rodině. Garanci nad těmito instituty převzal stát (§ 19a a násl. zákona o SPOD).

⁴⁸ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol.: *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009. s. 178.

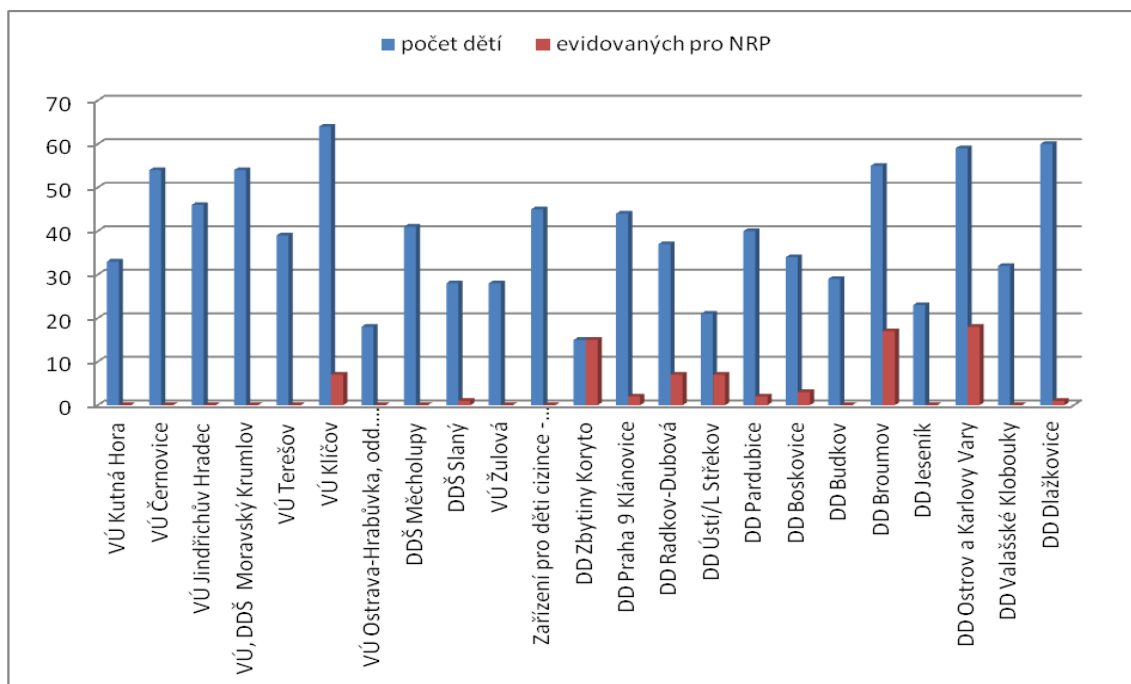
⁴⁹ Ustanovení § 22 a § 23 zákona o SPOD, ve vztahu k zahraničí potom § 25 zákona o SPOD.

⁵⁰ Především mohou být ředitelé zařízení členové poradních sborů (§ 38a odst. 3, resp. § 38b odst. 3 zákona o SPOD), školské zařízení také hraje roli v případě odborného posuzování, kdy krajský úřad, popř. MPSV, vyzývá žadatele o NRP k osobnímu jednání za účelem posouzení jeho předpokladů a skutečností rozhodných pro svěření dítěte; v této fázi procesu NRP platí povinnost spolupráce (§ 27 odst. 4 zákona o SPOD). Dále platí dílčí povinnosti ředitele školského zařízení - oznamovací, předávací, popř. povinnost předběžného projednání - podle § 24 odst. 1 písm. b), c) a f) ZÚOV.

⁵¹ Pro účely zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče se zřizují poradní sbory, které doporučují pro konkrétní děti vhodné žadatele (§ 38a § 38b zákona o SPOD).

pozdějších předpisů (dále také „zákon o SPOD“), užívá (např. § 19a, § 25, § 29, § 48). Lze se setkat s tím, že děti do evidence NRP nebývají zařazovány s odůvodněním, že by se pro ně stejně nenašli pěstouni, popř. osvojitelé. Na tomto místě je třeba důrazně upozornit, že „...pokud dojde k nezařazení dítěte do evidence NRP z důvodu spočívajícího v rase, barvě pleti, pohlaví, jazyce, náboženství, politickém nebo jiném smýšlení, národnostním, etnickém nebo sociálním původu, majetku, tělesné nebo duševní nezpůsobilosti, rodu a jiném postavení dítěte nebo jeho rodičů nebo zákonných zástupců, jedná se o diskriminační zacházení ve smyslu ústavního pořádku České republiky, pokud není možno toto zacházení objektivně ospravedlnit legitimním cílem. Argument spočívající v nepravděpodobnosti nalezení vhodných osvojitelů je založen na předsudku, který fakticky (ale i právně) skupině dětí vymezené na základě některého z výše uvedených kritérií zabraňuje v přístupu k realizaci jejich práva na rodinný život. Jedinými kritérii, na nichž je nutno při zařazování dětí do evidence NRP bez výhrady trvat, jsou kritéria daná zákonem.“⁵²

30. Návštěvami byla zjištěna velmi neuspokojivá situace ohledně zařazování dětí do evidence NRP, především s ohledem na jejich věk, popř. v závislosti na jejich chování či přidružené psychické onemocnění nebo poruchu. Situaci dětí v navštívených zařízeních a jejich účast v procesu NRP shrnuje tento graf:

⁵² Veřejný ochránce práv: Stanovisko VOP k rovnému zacházení s dětmi při zařazování do evidence náhradní rodinné péče, ze dne 28. dubna 2010, sp. zn.: 1825/2010/VOP/AHŘ [on-line]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/11110/Stanoviskoochrance.pdf>>. Po novele zákona o SPOD, bude text § 19a odst. 1 písm. a) („děti vhodné k osvojení nebo svěřeni do pěstounské péče“) znít: „děti, kterým je třeba zajistit péči v náhradním rodinném prostředí formou pěstounské péče nebo osvojení“.

Pozn.: údaje o počtu dětí zahrnují i děti, které do NRP samy nechtějí, a rovněž ty, u nichž existuje předpoklad brzkého návratu do rodiny (k možnostem návratu do rodiny a sanaci rodiny viz kapitola III. 1. Sanace rodiny).

31. Jak vidno, děti s výchovnými problémy, popř. i psychiatrickou historií (tedy děti žijící ve výchovných ústavech či dětských domovech se školou), do evidence NRP prakticky zařazovány nebývají. Uspokojivou situaci ale nelze konstatovat ani vůči dětským domovům, tedy zařízením, v nichž pobývají děti bez závažnějších potíží, ať již výchovných či zdravotních/duševních. Překážkou pro zařazování do evidence může být zažitá představa pracovníků školských zařízení, že starší a příp. problematické děti „by nikdo nechtěl“. Samozřejmě je u dospívajících dětí potřeba brát v potaz jejich možné rozhodnutí, že do NRP zařazeny být nechtějí. I při procesu NRP má totiž dítě právo vyjádřit svůj názor, který je nezbytné zohlednit.

32. Otázka, zda starší a problematičtější děti nikdo nebude chtít, by měla být řešena až ve chvíli, kdy budou zaevidovány pro NRP a kdy bude prováděno odborné posuzování pro účely zprostředkování NRP. Na tomto místě však hovořím o tom, že dětem nejdříve musí být dána šance, aby se do takové fáze procesu NRP vůbec dostaly.

c) Pěstounská péče pracovníků zařízení

33. Otázkou vyvolávající v praxi různé odpovědi je, zda je možné, resp. vhodné, aby bylo dítě umístěno do pěstounské péče pracovníkovi či pracovníkům zařízení, v němž žije. Zákon o SPOD pro posouzení „vhodnosti“⁵³ takové osoby nedává jasnou odpověď.⁵⁴ MŠMT v této souvislosti uvádí, že „V této věci nelze dát jednoznačné univerzální vyjádření bez znalosti konkrétních okolností a situace... na jedné straně stojí nejlepší zájem dítěte, kterým je umístění do rodiny namísto do zařízení, na straně druhé může tento postup nést určitá rizika v podobě narušení vztahu mezi dětmi a vychovateli i celkového klimatu v zařízení.“⁵⁵ Naproti tomu MPSV zastává velmi jasný názor, že „praxe „přímé“ pěstounské péče, „zprostředkované“ faktickými okolnostmi, kdy návrh podává žadatel o pěstounskou péči, který péči o dítě před tím nebo současně vykonává v rámci pracovní-právního vztahu k zařízení, v němž je dítě umístěno, je praxe mimozákonná, nesystémová a byť dle konkrétních okolností v některých individuálních případech nemusí být v rozporu s nejlepším zájmem dítěte, je zpravidla symptomem

⁵³ Ustanovení § 45b odst. 1 zákona o rodině, § 21 odst. 1, § 22 odst. 1 a další zákona o SPOD.

⁵⁴ „U žadatelů se posuzuje charakteristika osobnosti, psychický stav, zdravotní stav, jež zahrnuje posouzení, zda zdravotní stav žadatele z hlediska duševního, tělesného a smyslového nebrání dlouhodobé péči o dítě, předpoklad vychovávat dítě, motivace, která vedla k žádosti o osvojení dítěte nebo k jeho svěření do pěstounské péče, stabilita manželského vztahu a prostředí v rodině, popřípadě další skutečnosti rozhodné pro osvojení dítěte nebo jeho svěření do pěstounské péče.“ (§ 27 odst. 2 písm. b) zákona o SPOD).

⁵⁵ Sdělení MŠMT Kanceláři veřejného ochránce práv ze dne 5. 10. 2011.

profesionálního selhání jednotlivce i zařízení, kde k takové události došlo.“⁵⁶ Tento názor je v případě MPSV kontinuální.⁵⁷

34. Zvážím-li uvedené, současným pracovníkům školských zařízení nic nebrání v tom obracet se na příslušné orgány s vůlí být zařazeni do evidence žadatelů NRP. Osobně se však přikláním k názoru, že by **nemělo docházet ke „spárování“ zaměstnance zařízení a „jeho“ dítěte, ačkoli si jsem schopen představit situace, kdy to může být právě v nejlepším zájmu dítěte. Pokud se tak již stane, je nutno zajistit, aby taková pěstounská péče nenarušila atmosféru v zařízení.**⁵⁸

d) „Osoba blízká“ v případě nezprostředkované pěstounské péče

Osoba blízká 35. Předchozí téma úzce souvisí s nezprostředkovanou pěstounskou péčí, která se v praxi může týkat jak pracovníků zařízení, tak i jiných osob, které mají do zařízení přístup a může se mezi nimi a dítětem vytvořit vazba. Nastane-li taková situace, je v praxi využíváno institutu „osoby blízké“ a je vyvíjena snaha o realizaci nezprostředkované NRP (§ 20 odst. 3 písm. b/ zákona o SPOD). Takový postup je však chybný, neboť je nezbytné za osobu blízkou „...považovat osobu, která byla blízká dítěti nebo jeho rodině již před tím, než nastaly důvody pro svěření dítěte do pěstounské, respektive předpěstounské péče, tj. zpravidla v době před umístěním dítěte do ústavního zařízení...“.⁵⁹ Myšlenkový konstrukt MPSV takovým žadatelům svěruje dítě do předpěstounské péče jen tehdy, „... pokud obdrželi oznámení krajského úřadu nebo MPSV o tom, že byli vybráni jako vhodní pěstouni pro konkrétní dítě“.⁶⁰

e) Rozdělování sourozenců

**Ochrana
vztahu mezi
sourozenci**

36. Nastávají situace, kdy dochází k NRP u dítěte, jež má v zařízení sourozence. V takových případech je nezbytné striktně individualizovat každý případ. Odlišně může být posuzován případ, kdy sourozence

⁵⁶ MPSV argumentuje mj. tím, že „zaměstnanec zařízení v rámci odborného výkonu svého zaměstnání musí postupovat tak, aby nedošlo k vytvoření tak úzké vazby mezi ním a dítětem, která by překračovala meze nezbytných vztahů důvěry, opory a podpory ohroženého dítěte, o které má profesionálně pečovat.“ Současně by tím podle ministerstva docházelo k cílenému obcházení zákona, co se týče zprostředkování pěstounské péče. (Sdělení MPSV Kanceláři veřejného ochránce práv ze dne 30. 8. 2011).

⁵⁷ I Stanovisko MPSV k možnosti návštěv dětí v domácnosti zaměstnankyň a zaměstnanců zařízení pro výkon ústavní výchovy a zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc v případě hostitelské péče uvádí, že se musí jednat „skutečně o dočasný pobyt, jehož účelem není napomoci tímto způsobem svěření dítěte do náhradní rodinné péče zaměstnance zařízení.“ ([on-line]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/11107/Stanovisko.pdf>>).

⁵⁸ Je třeba velmi citlivě pozorovat, jak nastalou situaci vnímají ostatní děti. Ty se mohou začít ptát, proč si „teta“ vybrala zrovna dotyčného a ne někoho z nich, zda je to tím, že ony moc zlobí, nebo že má některé děti raději než ostatní atd.

⁵⁹ MPSV: Stanovisko k rozhodování obecních úřadů obcí s rozšířenou působností o svěření dítěte do předadopční péče a předpěstounské péče, ze dne 27. listopadu 2006, č. j. 2006/71114-24 [on-line]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7279/Stanovisko_MPSV_03.pdf>.

⁶⁰ Tamtéž.

výrazně rozděluje jejich věk (např. 16leté dítě a roční sourozenec) a neexistence trvalejší vazby, a zcela odlišně případ, kdy mezi sourozenci bude citová vazba založena. Vedení zařízení musí v obou případech aktivně napomáhat tomu, aby byl zájem dítěte⁶¹ obzvláště pečlivě zvažován. Zejména je nutno zjistit názor samotných sourozenců a v případě sourozeneckých vazeb vyvinout maximální možné úsilí, aby byli sourozenci umístěni společně (např. vyjádřením adresovaným OSPOD). Praxe dosud tíhne spíše k upřednostnění svěřeni dítěte do NRP, než k zachování sourozeneckých vazeb, ač je někdy pro děti jejich sourozenec jedinou skutečnou rodinou. Rovněž viz kapitola V. 3. Rozdělení sourozenců.

Doporučuji, aby byli sourozenci principiálně umístováni do NRP společně. Pokud již k rozdělení sourozenců došlo či dojde, vyvíjet maximální snahu o udržování jejich osobních kontaktů, neboť i vztahy mezi sourozenci jsou chráněny ve smyslu čl. 8 Evropské úmluvy⁶² (právo na soukromý a rodinný život).

f) Vztah pěstounů k biologické rodině

37. Bylo zjištěno, že v některých případech nebyl dostatečně efektivně edukován pěstoun, co se týče charakteru pěstounství především ve vztahu k biologické rodině dítěte. Pěstouni si tak mnohdy tento institut vnitřně zaměňují s rodičovstvím, popř. osvojením, ačkoli tomu tak není.⁶³ Byly zjištěny situace, kdy OSPOD toleroval invektivy pěstouna směrem k biologické matce, nebo žádný styk dítěte v pěstounské péči s biologickou rodinou, a to včetně sourozenců (viz kapitola V. 3. Rozdělení sourozenců).

Právo dítěte na kontakt s biologickou rodinou

Upozorňuji na nezbytnost udržování osobního kontaktu dítěte v pěstounské péči s rodiči a osobami blízkými.

OSPOD i zařízením doporučuji, aby především žadatelům o pěstounskou péči důkladně vysvětlily podstatu tohoto institutu a zdůrazňovaly, že je nutné zachovat a rozvíjet vztahy s biologickou rodinou.⁶⁴

OSPOD doporučuji sledovat průběh výkonu pěstounské péče a zasáhnout pokud existuje podezření, že pěstoun vnímá svoji roli v rozporu s podstatou pěstounství.

⁶¹ Národní strategie ochrany práv dětí, bod 5. Důraz na zachování sourozeneckých vazeb rovněž body 16, 21 a 61 Směrnice OSN o náhradní péči o děti.

⁶² Sdělení FMZV č. 209/1992 Sb., o Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod (dále také „Evropská úmluva“).

⁶³ „Pěstoun při péči o osobu dítěte vykonává přiměřeně práva a povinnosti rodičů. Nemá vyživovací povinnost k dítěti a právo zastupovat dítě a spravovat jeho záležitosti má jen v běžných věcech.“ (§ 45c odst. 2 zákona o rodině).

⁶⁴ Ignorovat biologickou rodinu není možné, dítě se po nabytí zletilosti velmi často vrací právě do ní, ať je již jakákoli. Práce s rodinou se tedy v každém případě vyplatí.

III. Sociálně-právní ochrana dětí

Podporu a péči dítěti a jeho rodině by měly poskytovat služby terénní, ambulantní či pobytové ve vzájemné spolupráci a kooperaci. Činnost a kroky všech zúčastněných mají být systematické, kontinuální a směřují k návratu dítěte do rodiny.

Rodina i dítě (s ohledem na věk) jsou neopomenutelnými partnery při všech aktivitách, které se jich týkají.

OSPOD by měl aktivně pomáhat dítěti s udržováním kontaktů s rodiči, osobami blízkými a s ostatními sourozenci umístěnými v jiných zařízeních, příp. svěřenými do pěstounské péče.

1. Sanace rodiny

a) Sanační práce s rodinou v době, kdy je dítě v zařízení – idea a realita

Sanace rodiny

38. Vstupuje-li stát v jisté fázi do životního příběhu dítěte, vstupuje tím současně do jeho rodiny, v jejímž rámci se život dítěte utváří a vyvíjí (v současné době se tento rámec rozšiřuje i na celé sociální prostředí, v němž dítě vyrůstá).⁶⁵ Chceme-li tedy respektovat dítě v rámci systému pomoci, musíme respektovat jeho rodiče s jejich osobní i rodinnou historií.⁶⁶ Snaha o ozdravení rodiny, která by měla být primárním cílem sociální práce s ohroženým dítětem,⁶⁷ by tedy měla probíhat (resp. pokračovat) i v průběhu umístění dítěte do zařízení, kdy pomáhá snižovat deprivaci dítěte a může pomoci i ke zkrácení doby umístění dítěte v zařízení a k jeho bezpečnému návratu domů.⁶⁸ Bohužel častým jevem je

⁶⁵ Část I bod 5 Národní strategie ochrany práv dětí a rovněž čl. 5 Úmluvy o právech dítěte.

⁶⁶ Podobně část I body 1, 2 a 3 a další principy v Národní strategii ochrany práv dětí i Národní akční plán. Zachování kontinuity ve výchově akcentuje i Úmluva o právech dítěte (čl. 20 odst. 3) a pro práci s rodinou je jednoznačně i odborná veřejnost: „zaměřovat se pouze na, ať již jakkoli odbornou, práci s dítětem, a na jeho individuální deficity, je jistě velkým přínosem, bez zapojení rodiny je ale taková práce nedostatečná“ (MUSIL, L. – ŘEZÁČ, P. – KLEČKOVÁ, K.: *Pojetí pomoci klientům s rizikovým chováním* (Vystoupení na konferenci - Perspektivy práce s delikventní mládeží, Brno, 25. - 26. 5. 2011). V zájmu dětí je nezbytné zajistit, aby doba, po kterou je dítě v instituci, nebyla prázdným místem nejen v jeho životě, ale i v životě jeho rodiny. Měla by být využita ke kvalitativním změnám v postojích rodičů, na základě kterých mohou měnit své postoje i jejich děti. Zařízení pro výkon institucionální výchovy by proto měla být chápána jako instituce pomáhající dítěti i jeho rodině, a nikoli odděleně pouze dítěti. (BECHYŇOVÁ, V. - KONVIČKOVÁ, M.: *Sanace rodiny*, Praha: Portál, 2008, s. 15).

⁶⁷ Tento princip podporující sanaci rodiny zná zákon o SPOD již od roku 2006, kdy novela č. 165/2006 Sb. vnesla do textu zákona § 12 odst. 2, tento text: „Obecní úřad obce s rozšířenou působností je povinen poskytnout rodiči pomoc po umístění dítěte do zařízení pro výkon ústavní výchovy... spočívající zejména v pomoci uspořádat rodinné poměry, které by umožnily návrat dítěte do rodiny...“.

⁶⁸ BECHYŇOVÁ - KONVIČKOVÁ: *Sanace rodiny*, s. 127. Rovněž Analýza současného stavu institucionálního zajištění péče o ohrožené děti MPSV (s. 12) poukazuje na dočasnost umístění dítěte mimo rodinu, kdy základním kritériem umístění dítěte mimo rodinu musí být perspektiva zajištění další péče o dítě, s prioritou rychlého návratu dítěte do rodiny, s návazností v konceptu Národního akčního plánu k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na

spíše postupné vzájemné odcizování rodinných příslušníků (zpočátku se rodiče o děti v zařízení zajímají a naopak, ale v průběhu času zájem postupně opadá a vzájemné kontakty řídnou).⁶⁹ Nepostradatelnými členy multidisciplinárního sanačního týmu, který se na ozdravení rodiny podílí, by měli být pracovníci zařízení, do kterého je dítě umístěno, neboť jsou to právě oni, kdo jsou s dítětem v každodenním kontaktu a dítě znají. V žádném z navštívených zařízení však neexistoval nikdo, kdo by byl členem nějakého multidisciplinárního sanačního týmu.⁷⁰ Sporadicky zazněla během návštěv zmínka o některém nad míru aktivním pracovníkovi OSPOD, který zorganizoval ad hoc případovou konferenci. Práce s rodinou má v zařízení podobu různých střípků činností, ty jsou však nesystematické a nahodilé (jako příklad dobré praxe lze uvést multidisciplinární sezení ve VÚ Moravský Krumlov, popř. činnost VÚ Klíčov vůči OSPOD - viz kapitola III. 2. Činnost sociálních pracovníků v zařízení), a nestojí za nimi žádný koordinátor sanace rodiny (přetížený OSPOD, u něž lze předpokládat, že by měl být hlavním koordinátorem této činnosti, se zaměřuje jen na plnění povinnosti navštívit v zařízení dítě 1x za 3 měsíce). V horším případě pracovníci (i na úrovni ředitelů a sociálních pracovníků) nebyli o obsahu pojmu sanace seznámeni.

39. Nutno dodat, že připravované standardy výkonu práce OSPOD pamatují na sanaci rodiny, když povinují OSPOD písemně upravit svoji činnost v oblasti zprostředkování a doporučování služeb jiných fyzických a právnických osob podle potřeb dětí, podporovat klienty v kontaktech a vztazích s přirozeným sociálním prostředím a iniciovat vznik potřebných služeb ve své spádové oblasti. V oblasti školských zařízení však žádné takové povinnosti na bázi vnitřních či profesních předpisů neexistují, ty jsou konstruovány pouze odbornou literaturou; zařízení tedy nemají v procesu sanace rodiny žádnou předepsanou roli. Přitom nezbytnost provázanosti školského systému se systémem OSPOD je zjevná. Opět se tedy ukazuje dvojkolejný systém, kdy tyto oblasti (působnost MPSV a MŠMT) od sebe nelze oddělit, aniž by bylo poškozeno samo dítě, v jehož zájmu má OSPOD i zařízení postupovat.

období 2009 až 2011 (s. 2). O sanačních principech hovoří též směrnice OSN o náhradní péči o děti (především body 33 - 34).

⁶⁹ „Dítě potřebuje cítit zázemí a podporu v náhradní rodině, ale pro zdravý rozvoj své osobnosti potřebuje mít v životě vytvořené místo pro vlastní rodiče, potřebuje mít bezpečný prostor pro poznávání vlastní rodinné historie a kořenů, na které bude moci postupně navazovat.“ (BECHYŇOVÁ - KONVIČKOVÁ: *Sanace rodiny*, s. 15). Vazbu mezi rodičem a dítětem jako prvořadý předpoklad zdárného vývoje dítěte v současnosti chápe i Ústavní soud (Usnesení Ústavního soudu ze dne 6. září 2011, sp. zn. II. ÚS 2546/10).

⁷⁰ Sestavení multidisciplinárního týmu sanace rodiny, jenž má jasného koordinátora, přitom patří mezi základní znaky sanace rodiny. (BECHYŇOVÁ - KONVIČKOVÁ: *Sanace rodiny*, s. 18).

b) Absence sociálních služeb

40. V systému práce s ohroženým dítětem je hojně kalkulováno s účastí nevládních a neziskových organizací (NNO),⁷¹ neboť účinně sanovat rodinu nemůže žádná státní instituce sama. Svou činnost by NNO měly soustředit zejména na oblasti, které stát není z důvodů systémových a personálních sám o sobě schopen zajistit. Bohužel spolupráce státu a NNO v oblasti práce s ohroženou rodinou zůstává jednak velmi nedostatečná,⁷² jednak v oblasti sanace rodiny zřejmě nepůsobí příliš velké množství organizací, a pokud ano, je otázkou, s jakým záběrem, neboť většina pracovníků existenci sanační služby v okolí svého zařízení negovala.⁷³ Rámec návštěv samozřejmě neumožňoval kompletně zmapovat síť služeb nabízejících sanaci rodiny, z poznatků z návštěv vzešlých si však dovoluji tvrdit, že bude pravděpodobně velmi děravá. V tomto směru si již Národní akční plán stanovil za cíl zpracovat a pilotně ověřit jednotnou metodiku práce s ohroženou rodinou v návaznosti na síť služeb pro ohrožené děti a rodiny.⁷⁴ Novum v tomto směru přináší již několikrát zmíněné standardy výkonu práce OSPOD, které vůči těmto orgánům zavádějí povinnost iniciovat vznik potřebných služeb ve své spádové oblasti a doporučovat svým klientům služby jiných fyzických a právnických osob. Vidím jako prospěšné, kdyby vznik potřebných sociálních služeb (terénních, ambulantních) iniciovala sama zařízení, která mají přehled, které služby potřebují umístěné děti a jejich rodiny. Nadto, mnohá zařízení (především ta pro děti se závažnějšími poruchami chování) tím, že zaměstnávají psychology často se zaměřující na terapeutické činnosti, již fakticky poskytují další službu než jen pedagogickou.

Doporučuji školským zařízením:

- **informovat OSPOD o potřebných službách tak, aby mohla být poptávka promítnuta do komunitního plánování v příslušné obci/městě či kraji.**
- **aby sama registrovala služby, které jsou potřebné a které fakticky již v omezeném rozsahu poskytují, resp. nahrazují.**

⁷¹ Národní akční plán počítá s NNO téměř v každém ze svých dílčích cílů a plánů. Rámec činnosti NNO v této oblasti je dán i zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, který zavedl pojem sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi (§ 65).

⁷² Funkční spolupráce mezi státním a nestátním sektorem nebyla doposud nastolena. Důvodem je, zdá se, vzájemná nedůvěra a omezená schopnost sdílení odpovědnosti a spolupráce při řešení konkrétních situací. Nestátní organizace často vnímají své postavení jako omezené a neztotožňují se s odpovědností vůči státu. Na druhé straně, z praxe vyplývají také negativní zkušenosti s činností nestátních organizací, které plně nerespektují legislativní a metodický rámec sociálně-právní ochrany dětí. Takové chování budí nedůvěru státních organizací, což zpětně maří vzájemnou spolupráci.

⁷³ NNO zaměřující se na sanaci rodiny působí většinou jen ve větších městech, jako jsou Praha (Střep, Poradna pro občanství, občanská a lidská práva), Brno (Triada, Spondea), Ostrava (Vzájemné soužití, Diecézní charita ostravsko-opavská), Pardubice (Amalthea), Hradec Králové (Salinger), regiony s menšími městy mají buď štěstí, že v nich působí organizace z měst větších (např. sdružení Střep v Kladně), popř. mají omezené dostupné služby. Současné existují lokality, kde žádné známé služby nejsou (např. Jindřichohradecko, Šumpersko, Kyjovsko atd.).

⁷⁴ Bod 2.8 kap. 1.2 Národního akčního plánu.

c) Další jevy ztěžující sanační práci s rodinou

41. Práci s rodinou mohou významně ztěžovat i představy a postoje, které o sobě obě dvě strany navzájem mají, tedy vzájemná nedůvěra a despekt. Rodiny si svá selhání uvědomují a zařízení a jeho pracovníci jsou pro ně mnohdy ne-li přímo nepřítel, potom alespoň někdo, koho nevyhledávají. Pro mnohé pracovníky zařízení jsou potom rodiče někým, s kým je příšerná spolupráce, jsou to „*primitivové, kteří na to nemají*“, popř. jde o rozvedené, hysterické a sebelítostné matky samoživitelky (jedná se o zaznamenané výpovědi). Svůj díl odpovědnosti za uvedené postoje mají obě strany. Na jedné straně citelný nezájem rodin o děti a díl odpovědnosti za selhání rodičovské úlohy, na straně druhé velmi diskutabilní podpora, která je rodině poskytována.⁷⁵ Popsaná situace každopádně výrazně brání spolupráci, ztěžuje ji nebo přímo znemožňuje.

**Nedůvěra
mezi
OSPOD a
rodinou**

42. Jistou, a rozhodně ne nepominutelnou, překážku v práci s rodinou představuje i skutečnost mající kořeny v chudobě rodiny: nakonec jsou totiž někteří rodiče rádi, že se jim o děti postará stát, který jim poskytne stravu, ošacení, mnohdy i peníze na cestu na dovolenku, sponzoři vezmou děti na dovolenou do hor či k moři, přičemž rodiče mohou děti kdykoli navštěvovat. Principem čím dál lepšího materiálního zajištění dětí v zařízeních tak do jisté míry umožňujeme rodičům žít v přesvědčení, že dětem není špatně a oni svoji nevyhovující situaci vlastně vůbec nemusí řešit. U řady rodičů je pocit, že je o dítě dobře postaráno, doprovázen samozřejmě pocitem selhání.

43. Dalším jevem, jenž lze pozorovat u dospívajících dětí se závažnějšími poruchami chování, a který jde na vrub rodičům, je ukládání ústavní výchovy dětem dobře situovaných rodičů, kteří přestanou v pubertálním období své děti zvládat ve výchově (dokonce sami iniciují řízení o nařízení ústavní výchovy), a od zařízení potom nereálně očekávají, že jim děti po několika měsících vrátí „vychované“.

44. Dva popsané úkazy mohou mít za důsledek zvyšující se poptávku po roli státu v zajištění a výchově dětí a mohou být varovným signálem, že se rodiče zbavují zodpovědnosti za materiální zajištění svých dětí a výchovu.

45. Do jisté míry může být sanační práce s rodinou ztížena i současným přístupem k sanaci samotné. Ačkoli zařízení pracující s ohroženými dětmi (a to nejen školská, ale např. i zdravotnická) nejsou zajedno v tom, kam by se sanace měla ubírat, kolik šancí dávat jedné znovu selhávající rodině a zda sanovat za každou cenu (řešení tohoto rozkolu rovněž ponechám v rukou odborníků), je patrné, že sanace rodiny má své nezastupitelné

⁷⁵ Přičemž stavět by se mělo na silných stránkách dětí a rodin: „*Při ochraně dětí a rodin je zásadní správné identifikování silných stránek a problémových míst v celkové situaci daného dítěte, jeho rodiny a kontextu, ve kterém tyto osoby žijí... Je nutné uplatňovat vyvážený přístup k dětem a rodinám a nezaměřovat se výhradně na deficitní model práce s rodinami, ale sledovat i oblasti pozitivních kapacit v rámci rodiny, ze kterých je možno vycházet v případě intervencí. Práce se silnými stránkami dítěte a jeho rodiny je důležitou součástí plánu pro řešení situace ohrožení dítěte.*“ (bod 6 Národní strategie ochrany práv dětí).

místo. Samo o sobě by to bylo dobré, dochází však i k negativnímu důsledku. Ač bez jakékoli průkaznosti, jsou údajně pracovníci OSPOD ve své každodenní praxi tlačeni k tomu, aby děti z rodin neodebírali, což samo o sobě není jistě špatné zadání, ale i návrh na odebrání dítěte v situaci, kdy je to skutečně v jeho zájmu, je považován za špatnou práci OSPOD a dotyčný pracovník bývá jistým, spíše neformálním způsobem, sankcionován. Popsaný trend může mít negativní důsledek: dítě se z rodiny neodebírání, ač jsou pro tento krok třeba i dány důvody (logicky, neboť sanace rodiny neprobíhá), a bude případně odebráno až v pozdějším věku (kdy se objeví závažnější výchovné problémy), kdy už může být efektivita pedagogické a sociální práce ohrožena (viz kazuistika v kapitole IV. 2. Nařizování ústavní výchovy ze sociálních důvodů).

46. Popsané podmínky současného systému práce s ohroženou rodinou vytvářejí poněkud patologický jev tohoto společenství, kdy nikdo nikomu příliš nevěří a panuje spíše obava „*neudělat chybu*“ místo podpory rodiny v konstruktivním slova smyslu. Nastávají tak např. situace, kdy se zařízení bojí děti nepouštět domů na dovolenky i po předchozím souhlasu OSPOD, protože mají strach z případných stížností. Zařízení tak např. dítě pouští na víkend do prostředí, které o něj ve skutečnosti vůbec nejvíce zájem, což vede mnohdy k tomu, že se dítě zpět do zařízení vrací např. pod vlivem návykových látek. V opačném případě, kdy OSPOD dovolenku nepovolí, ač by byla žádoucí,⁷⁶ zařízení se snaží pobyt u rodiny povolit na základě ustanovení § 23 odst. 1 písm. c) ZUOV. Viz kapitola VI. 6. písm. f) Přechodné ubytování mimo zařízení.

d) Konkrétní aspekty práce s rodinou v zařízení

47. Práce s rodinou pro zařízení začíná již při umístění dítěte do zařízení. V ideálním případě by měl být příjem dítěte doprovázený.⁷⁷ Realita však bývá taková, že dítě je přijato většinou z diagnostického ústavu a zařízení připravují pro rodiče - v různých formách a kvalitách - jen úvodní dopis. Ten je informuje o přijetí dítěte do zařízení, vysvětluje pravidla návštěv, popř. telefonického styku, dovolenek atd., většinou rovněž obsahuje povinnost platit příspěvek na úhradu péče. V lepším případě je dopis vstřícný, akcentující spolupráci (VÚ Žulová), v horším autoritativně nařizující s důrazem zákazů a různých povolení. Vzhledem k podezřele často se vyskytující existenci úvodního dopisu je možné se domnívat, že doprovázené příjmy dětí nejsou vůbec realitou českého

⁷⁶ Třeba v případě blízkosti dítěte, kdy je jasné, že dítě půjde po propuštění ze zařízení zpět do biologické rodiny.

⁷⁷ Celkově je nutná citlivá příprava dítěte na příchod do zařízení. Rodiče by se měli se zařízením dohodnout na organizaci nástupu a pravidlech kontaktu s dítětem, měli by mít možnost zařízení navštívit, prohlédnout si ho a pohovořit s personálem, možnost vyjasnit si práva a povinnosti všech stran, zeptat se na cokoli. Naopak personál zařízení by měl zjišťovat historii a zvyky dítěte a např. požádat rodiče, aby přinesli jeho oblíbenou věc. Pokud možno, příjem dítěte by měl být realizován za doprovodu rodičů. Francouzská praxe jde ještě dále, když nabízí dítěti před nástupem do zařízení možnost strávit alespoň půl dne ve své budoucí skupině. (BECHYŇOVÁ – KONVIČKOVÁ: *Sanace rodiny*, s. 133-134).

ústavního prostředí (tomu svědčí i fakt, že někdy se o umístění do konkrétního zařízení i samo dítě dozvídá až na poslední chvíli – viz dále kapitola V. 4. Přemístění dítěte). Začátek pobytu dítěte v zařízení přitom vyžaduje zvýšenou podporu ze strany zařízení, je potřeba s rodiči komunikovat, podporovat a posilovat jejich rodičovství i na dálku, aby se nevyvázali ze svého vztahu k dítěti. Kvalita vztahu mezi pracovníky zařízení a rodiči umístěných dětí (k tomu viz výše) má vliv na situaci dětí, na jejich adaptaci v novém prostředí a na jejich psychický vývoj. Přitom čím dříve po umístění dítěte do zařízení by byla rodina zařazena do programu sanace, fungoval-li by, tím větší šanci by dítě mělo na návrat domů.⁷⁸

48. Minimálním cílem práce s rodinou v průběhu pobytu dítěte v zařízení by mělo být alespoň udržování a kultivace vztahů. V ideálním případě by měla probíhat již rozběhnutá sanace rodiny, popř. rodinná terapie. Ta nebyla zjištěna v žádném z navštívených zařízení, ač např. někteří dotázaní psychologové jevíli vůli takovou činnost provádět (mnohdy tomu však bránily provozní podmínky, především nedostatek času). Jak již bylo řečeno výše, práce s rodinou v zařízeních má podobu různých střípků nesystematických nahodilých činností bez větší sanační koordinace, mnohdy zaznamenané roztroušeně v různých částech dokumentace dětí. Z toho důvodu by bylo dobré zavést „práci s rodinou“ jako součást programu rozvoje osobnosti dítěte, neboť v jedné dokumentaci by bylo možno vést všechny záznamy mající vztah k této aktivitě. Podstatné by rovněž mělo být, aby, vzhledem k časté pasivitě rodičů, iniciativu ve vztahu k různým činnostem přebíralo zařízení (iniciace dovolenky,⁷⁹ udržování kontaktu se sourozenci, jsou-li umístěni v jiném zařízení, případně pěstounské péči, průběžné vyrozumívání rodičů o situaci dítěte⁸⁰ a naopak), popř. aby zařízení aktivně vytvářelo podmínky pro kontakt dětí a rodiny (např. pomoc při zajišťování dopravy k rodičům na dovolenku a zpět, bydlení daleko od zařízení, umožnění telefonovat rodičům bezplatně ze služebního telefonu, zaplacení známky na dopis, zřízení hostinského pokoje pro návštěvy rodičů atd.). Dobrá praxe byla zjištěna ve VÚ Klíčov, kde byla cítit velmi patrná snaha o zachování, příp. posílení vazeb s rodinou.⁸¹

49. Třeba dodat, že všechny uvedené činnosti by měly být vykonávány v součinnosti či za pomoci OSPOD. Tak např. u dovolenek dětí by zařízení mělo po OSPOD požadovat provedení místního šetření v rodině, a to před i během dovolenky (pokud má zařízení podezření, že pobyt u rodiny nemusí být v zájmu dítěte nebo pro něj může být dokonce ohrožující), což v případě víkendových pobytů, vzhledem k pracovní době pracovníků

**Sanace
rodiny během
pobytu dítěte
v zařízení**

⁷⁸ BECHYŇOVÁ – KONVIČKOVÁ: *Sanace rodiny*, s. 136-137.

⁷⁹ Dovolanky i tzv. „podmíněné“ pobyty u rodin jsou vysoce podporovány ve VÚ Kutná Hora.

⁸⁰ Dobrá praxe byla v tomto směru zjištěna ve VÚ Žulová, kde je v pravidelných intervalech rodičům, bez ohledu na jejich skutečný zájem, zaslána obsáhlá informace o situaci a stavu dítěte.

⁸¹ Informační systém umožňoval dětem bezplatně odesílat SMS zprávy rodičům, byl zřízen „personální mobil“ (telefon pro hovory chlapců do rodin), informační systém v určitých situacích sám naváděl pracovníky zařízení k informování rodičů o dětech, zařízení nacházelo způsoby, jak zhruba jednou za čtvrt roku osobně kontaktovat (navštívit) rodinu dítěte (cesta byla např. spojována s výletem).

OSPOD, bývá problematické. Na plnění takové povinnosti, zejména vyžádá-li si to zařízení z důvodu podezření na patologickou situaci, je nicméně třeba bezvýhradně trvat a je možné ji dovozovat přímo ze zákona o SPOD.⁸²

Doporučuji zařízením:

- **v procesu přijetí dítěte do zařízení zvláště citlivě vyjasnit (nejlépe při osobním setkání) vzájemný vztah a budoucí spolupráci s rodiči, realizovat doprovázený příjem především u mladších dětí,**
- **v průběhu pobytu dítěte v zařízení mu aktivně a systematicky napomáhat s udržováním kontaktů se členy rodiny (a to i s rodiči zbavenými rodičovské zodpovědnosti, pokud jim nebyl soudem stanoven zákaz styku a kontakt dítěte s nimi dítě nepoškozuje), včetně kontaktů se sourozenci, kteří jsou umístěni v jiném zařízení či pěstounské péči; rodiče aktivně zapojovat do života dítěte, do řešení jeho problémů, rozšiřovat možnosti rodinných terapií,**
- **tam, kde je předpokládána spolupráce s OSPOD, tuto spolupráci po OSPOD aktivně vyžadovat.**

2. Činnost sociálních pracovníků v zařízení

Mezi OSPOD a zařízením by měla probíhat kontinuální výměna informací a spolupráce směřující k návratu dítěte do rodiny, příp. k zajištění NRP dítěti.

Příslušný pracovník OSPOD by měl dítě navštěvovat v zákonných intervalech, hovořit s ním a zjišťovat jeho aktuální situaci. Společně s rodinou, zařízením (a případně sociálními službami) by následně mělo dojít k dalším krokům vedoucím k sanaci rodiny a návratu dítěte.

a) OSPOD jako dozorující orgán

**Přetíženost
OSPOD**

50. Dozorové pravomoci nad výkonem ústavní a ochranné výchovy jsou zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, svěřeny i OSPOD.⁸³ Již ve Zprávě z návštěv

⁸² Vycházím z ustanovení § 29 odst. 1 zákona o SPOD (povinnost zjišťovat, jak se vyvíjejí vztahy mezi dětmi a jejich rodiči), § 12 odst. 2 zákona o SPOD (poskytnout pomoc k tomu, aby se dítě mohlo vrátit do rodiny), nebo § 32 téhož zákona, především odst. 3.

⁸³ Především jde o organizaci přijetí dítěte (§ 28 zákona o SPOD), sledování dodržování práv dítěte ve školském zařízení (§ 29 odst. 1 zákona o SPOD, § 29 odst. 2 písm a/ a odst. 3 zákona o SPOD)

školských zařízení z roku 2007 (bod 15) bylo konstatováno, že v některých oblastech republiky připadá na jednoho pracovníka OSPOD na úrovni obce s rozšířenou působností i 500 rodin, které jeho pomoc potřebují, s tím, že v jiných státech připadá na jednoho sociálního pracovníka výrazně méně (i 10 - 12 případů).⁸⁴ K dnešnímu dni mohu konstatovat, že k žádnému plošnému zvyšování počtu pracovníků OSPOD nedošlo (pokud se tak dělo, tak snad statisticky zanedbatelně na úrovni jednotlivých obcí). Současný republikový stav se v průměru udržuje na více než 300 případech na pracovníka OSPOD, z toho u tzv. živých spisů platí poměr přibližně 150 dětí na jednoho pracovníka.⁸⁵ Definování ideálních podmínek a normativů si dovoluji ponechat v rukou odborné obce zabývající se sociální prací, nicméně ze své pozice si trůfám konstatovat, že v současných podmínkách je nejen sociální práce s rodinou jako hlavní téma OSPOD (viz *kapitola III. 1. Sanace rodiny*), ale i zmíněná dozorová pravomoc v zařízeních, podstatně ztížena, ne-li zcela znemožněna.⁸⁶ S přihlédnutím k tomu, jak roste úloha pracovníků OSPOD v koncepci péče o ohrožené děti,⁸⁷ jde o velmi tristní konstatování.

b) Spolupráce sociálních pracovníků obecních úřadů a zařízení

51. Pracovníci Kanceláře v zařízeních vyslechli mnoho negativních připomínek k práci OSPOD, mnohdy však pracovníci zařízení s přetíženými pracovníky OSPOD soucítí. Vzájemný vztah nicméně nelze nazvat otevřeným a podporujícím spoluprací. Tomu může bránit i systémová skutečnost, kdy není určena jedna osoba, která by za dítě v ústavní péči nesla (komplexní) zodpovědnost. Zařízení si stěžují na svou podceňovanou pozici, kdy „ke všemu“ potřebují souhlas OSPOD, ačkoli znají děti (a mnohdy i situaci v rodině) daleko lépe.⁸⁸ Zařízení citelně vnímají, že jim mnozí pracovníci OSPOD nevěří a neberou je jako partnery, což ale platí i obráceně. Přesto byla zjištěna i aktivní a dobrá spolupráce, lze se tedy domnívat, že spolupráce OSPOD se zařízeními je

**Spolupráce
OSPOD a
ústavních
zařízení**

a dohled nad dočasným pobytem dítěte s nařízenou ÚV či uloženou OV v rodině (§ 30 odst. 1 a 2 zákona o SPOD).

⁸⁴ Český helsinský výbor: *Práva ohrožených a znevýhodněných dětí*, 2003 [on-line]. Dostupné z: <<http://www.helcom.cz/view.php?cislocclanku=2004022608>>.

⁸⁵ Uvedená čísla je nezbytné brát s rezervou, neboť měření zátěže pracovníků může být zavádějící. Statisticky se totiž sledují počty provedených úkonů i případů, nicméně vykazované činnosti se mohou vzájemně překrývat. Někdy je možno za krátký časový úsek vykázat několik statisticky sledovaných úkonů, jindy za dlouhou dobu věnovanou intenzivní práci jen jeden.

⁸⁶ Podle některých pracovníků zařízení OSPOD mnohdy necítí respekt ke své práci (z hlediska toho, co jsou schopni vzhledem ke své přetíženosti reálně vykonávat v terénu ani není divu), což může vést k jejich uzavřenosti, nespolupráci se zařízeními a jistě pasivitě. Rozhodně to neprospívá těm, kterým je práce OSPOD určena, tedy dětem.

⁸⁷ Viz Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 - 2011, popř. Analýza současného stavu institucionálního zajištění péče o ohrožené děti MPSV: „*Ministerstvo práce a sociálních věcí pokrývá v rámci své gesce největší část agendy ochrany ohrožených dětí (viz výše). Systém sociálně-právní ochrany dětí je průřezový a vztahuje se k ochraně dětí ve všech situacích jejich ohrožení. Bez ohledu na to, zda je dítě ve vlastní nebo náhradní rodině, v ústavní péči nebo v jejích alternativách, popřípadě když dítě náhradní péči opouští, neustále je mu zaručena pomoc v rámci sociálně-právní ochrany dětí.*“ (s. 9).

⁸⁸ Patrně je to především ve vztahu k povolování dovolenek dětí u rodičů.

závislá na konkrétních osobnostech pracovníků obou táborů a jejich schopnosti domluvit se.

52. Byly zjištěny připomínky k výměně informací, především ze strany OSPOD směrem k zařízením s tím, že OSPOD ne vždy informuje zařízení o všech důležitých skutečnostech týkajících se jednotlivých dětí (např. právního režimu dítěte, situace rodičů v případě dovolenky atd.); sociální pracovníci zařízení se potom musí sami dožadovat a některé informace se dozvídají se zpožděním.

53. Jako dobrou praxi lze vyzdvihnout spolupráci VÚ Klíčov s OSPOD, jež jsou zařízeními pravidelně informovány (elektronickou poštou, SMS zprávami či telefonáty) o situaci dítěte a je zjišťován jejich názor ohledně výchovy a dalšího směřování dítěte.

c) Četnost, pravidelnost a charakter návštěv OSPOD

Návštěvy
dětí
pracovníky
OSPOD

54. Pracovníci OSPOD mají dle ustanovení § 29 odst. 2 písm. a) zákona o SPOD povinnost nejméně jednou za tři měsíce navštívit dítě v zařízení, kde se vykonává ústavní nebo ochranná výchova. Efektivita tohoto nástroje OSPOD je limitována nejen přetížeností pracovníků OSPOD, ale i tím, jak roste počet kilometrů, které dělí sídlo pracovníka OSPOD od zařízení, do kterého bylo „jeho“ dítě umístěno. A lze konstatovat, že čím je zařízení specializovanější,⁸⁹ tím se zvyšuje počet dětí v něm umístěných, které mají svého pracovníka OSPOD vzdáleného desítky, někdy i stovky kilometrů.⁹⁰

55. Obecně lze konstatovat, že každé dítě je OSPOD v nějakém intervalu navštěvováno, byť ne vždy bylo zjištěno dodržování zákonného tříměsíčního časového úseku. Někteří pracovníci vzdálenějších OSPOD ústavům zkoušejí navrhnout návštěvu dítěte „po telefonu“, čemuž se mnohá zařízení brání. Negativním aspektem rovněž zůstává, že více dětem někdy přijede z úsporných důvodů pouze jediný pracovník téhož OSPOD (i přesto, že jejich případy mají na starosti různí pracovníci téhož úřadu); to některé děti nevidí rády a odmítají se s takovými pracovníky bavit. Delší než tříměsíční intervaly návštěv OSPOD bývají odůvodňovány

⁸⁹ V ČR existují např. pouze dvě zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy nezletilých matek (s výchovnými problémy) s dětmi, popř. těhotných nezletilých dívek s výchovnými problémy. Zařízení pro děti se závažnějšími či přímo extrémními poruchami chování jsou rovněž méně četná: pro dospívající dívky je zřízeno zařízení v Jindřichově Hradci, pro dospívající závislé na návykových látkách v Žulové, pro dospívající s extrémními poruchami chování slouží odd. Polanka výchovného ústavu Ostrava-Hrabůvka, pro mladší děti stejné charakteristiky odd. v Boleticích (zařízení v Děčíně), pro děti mladší 15 let menší závažnosti poruch chování slouží zařízení s výchovně-léčebným režimem ve Slaném atd. Potřeba umístění do specializovaného zařízení potom převáží nad umístěním do místa původu.

⁹⁰ Vysoká specializace zařízení bohužel brání tomu, aby se veškerá rozhodnutí o náhradní péči řídila zásadou, že „je většinou žádoucí umístit dítě co nejbližší k jeho obvyklému bydlišti, a to za účelem usnadnění kontaktu a případné opětovné integrace do jeho rodiny a co nejmenšího narušení jeho vzdělávacího, kulturního a společenského života.“ (Směrnice OSN o náhradní péči o děti, bod 10).

též provozními důvody (např. nedostatek služebních automobilů). Provozní důvody nelze v případě plnění zákonné povinnosti akceptovat.

56. Rozsah návštěv, věcný i časový, se velmi lišil a zcela závisel na osobě pracovníka OSPOD. Na jedné straně několikaminutový rozhovor s dítětem a přinesení drobného dárku ve formě sladkosti, na opačném konci spektra širší multidisciplinární setkání za účasti rodiče. První případ je pozorovatelný častěji: pracovník přijíždí do zařízení, prohlíží spis dítěte, hovoří s ředitelem zařízení či sociální pracovnící, v lepším případě i s vychovatelem, a končí právě krátkým rozhovorem s dítětem.⁹¹ Opačnou snahu, kterou považují za příklad dobré praxe, vyvíjí pracovníci VÚ Moravský Krumlov. Ti organizují návštěvy dítěte tak, aby se sešel současně OSPOD i rodič. Sezení se dále účastní i etopedka, popř. psycholožka či sociální pracovnice.

57. Pracovníci OSPOD přijíždějí do zařízení většinou v dopoledních či brzkých odpoledních hodinách, stává se tedy, že je dítě vyžádáno ze školy, aby si s ním mohl pracovník, mnohdy formálně, promluvit. U dětí, které navštěvují školu vzdálenou kilometry od zařízení, to leckdy znamená celodenní absenci (je otázkou, co je pro dítě větším přínosem).

58. Většina dotázaných dětí znala svého pracovníka OSPOD, nicméně kontakt na něj u sebe neměla (bylo-li by třeba, pracovníci zařízení jim ho ale poskytnou). Ve Zprávě z návštěv školských zařízení z roku 2007 bylo doporučeno, aby každé dítě mělo kontakt (např. formou kartičky se jménem, adresou a telefonním číslem) na příslušného pracovníka OSPOD, s čímž jsem se během návštěv nesešel. Z výpovědí dětí je také patrné, že pracovníkům OSPOD zřejmě příliš nedůvěřují, popř. je nepotřebují, neboť nebylo zjištěno, že by děti kontakty aktivně vyhledávaly. Jiná by zřejmě byla situace, kdy by byl sociální pracovník pro dítě i rodinu partnerem nebo přinejmenším někým, kdo se jim ve spolupráci se zařízením a ostatními snaží aktivně pomoci tak, aby se dítě mohlo vrátit zpět domů, a někým komu důvěřují a nebojí se, že pokud se svěří se svými problémy, tyto nebudou řešeny, příp. bude následovat nějaké represivní opatření.

**Kontakt na
pracovníka
OSPOD**

⁹¹ Přitom právě rozhovor s dítětem by měl být hlavním nástrojem návštěvy OSPOD v zařízení. Všechny ostatní informace (např. o zájmu rodiny o dítě atd.) si může OSPOD vyžádat kdykoli telefonicky či písemně.

IV. Soudní rozhodování

Právní titul
k umístění
v zařízení

59. Při návštěvách zařízení, kde je vykonávána ústavní výchova, byly předmětem šetření i právní tituly, na jejichž základě byly děti v zařízeních umístěny. Mám tak k dispozici poměrně reprezentativní vzorek 543⁹² rozhodnutí o ústavní výchově. Následně jsem tato rozhodnutí analyzoval, a tak získal zajímavý přehled o nejčastějších důvodech pro nařízení ústavní výchovy. Analýza vychází z odůvodnění rozhodnutí, tj. nepředstavuje souhrn provedených důkazů.

60. Právním titulem pro umístění dítěte do zařízení je též předběžné opatření soudu, nejčastěji v režimu ustanovení § 76a zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále také „o. s. ř.“). V praxi jsem se setkal s tím, že předběžná opatření nejsou odůvodňována, a to s odkazem na § 169 odst. 2 o. s. ř., které stanoví, že vyhotovení každého usnesení, kterým se zcela vyhovuje návrhu na vydání předběžného opatření, jemuž nikdo neodporoval, nemusí obsahovat odůvodnění.

Nepřezkou-
matelnost
rozhodnutí

Mám však za to, že v případech rozhodování o nezletilých dětech, zejména tehdy, kdy je dítě fakticky odnímáno zákonným zástupcům, a dochází tak k zásahu do rodinného života, je nepřijatelné, aby soud svá rozhodnutí neodůvodňoval. Účastníci řízení se totiž mnohdy k návrhům ani vyjádřit nemohou, proti neodůvodněnému rozhodnutí nelze reálně brojit opravnými prostředky a rozhodnutí samo o sobě je nepřezkoumatelné. Praxi neodůvodňování usnesení podrobil kritice i Ústavní soud,⁹³ který v obdobné věci konstatoval porušení čl. 36 Listiny i čl. 6 odst. 1 Evropské úmluvy. Negativně se k uvedenému vyjadřuje i odborná veřejnost.⁹⁴

1. Nejčastější důvody pro nařízení ústavní výchovy

61. Předně je nutné poznamenat, že u většiny rozhodnutí není jen jeden důvod pro nařízení ústavní výchovy, ale téměř vždy kumulace několika (např. nestačí pouze záškoláctví nezletilého, ale navíc nerespektuje výchovnou autoritu a dopouští se drobných krádeží). Počet použití jednotlivých důvodů je tak vyšší než počet rozhodnutí o ústavní výchově. Jednotlivé důvody jsou často vzájemně provázané. Dále je z analýzy patrné, že soudy nemají jednotnou terminologii pro pojmenovávání problematických jevů (např. „*nevhodné podmínky pro výchovu*“, „*výchovná neschopnost rodičů*“).

⁹² Počet dětí, jichž se rozhodnutí týkají, je však vyšší, neboť často je jedním rozsudkem nařízena ústavní výchova sourozencům. Zároveň do této analýzy nebyly pro svoje specifika zahrnuty právní tituly ze Zařízení pro děti-cizince „Permon“.

⁹³ Nález Ústavního soudu ze dne 15. ledna 2009, sp. zn. IV. ÚS 1554/08.

⁹⁴ ŘÍHA, M.: Povinnost soudu odůvodňovat rozhodnutí o nařízení předběžného opatření. *Právní rozhledy*. 2010, č. 11, s. 402 a násl.

62. Nejčastěji je ústavní výchova nařizována kvůli nejrůznějším výchovným problémům dětí. Tento důvod byl použit ve 304 rozsudcích. Hned na druhém místě jsou sociální důvody, které se v nějaké formě (viz níže) objevily ve 201 rozhodnutích. Třetím důvodem je záškoláctví a s tím spojené zhoršení prospěchu ve vyučování, které bylo jako důvod uvedeno ve 166 rozhodnutích. Následuje užívání alkoholu, cigaret či jiných drog dětmi (118), protiprávní činy mládeže či drobné krádeže (114) a neschopnost rodičů postarat se o dítě (104). Dalším častým důvodem nařízení ústavní výchovy jsou poruchy chování, včetně agresivity dítěte (100) a zanedbaná či nedostatečná péče o dítě, která se objevila v 88 rozsudcích. V 67 rozhodnutích byl důvodem nezájem rodičů o dítě. Méně častý byl případ, kdy by o ústavní výchovu žádal sám nezletilý (24). Týrání či nepřiměřené fyzické trestání se objevilo pouze v 19 rozhodnutích. Z pěstounské péče byla dítěti nařizována ústavní výchova v 18 rozhodnutích. Zneužití dětí se objevilo v 15 rozsudcích. Zejména u starších dětí se objevily i případy, kdy byla ústavní výchova nařizována na žádost rodičů, resp. kdy návrh na nařízení ústavní výchovy či podnět k uložení předběžného opatření podávali rodiče – celkem u 87 rozhodnutích.

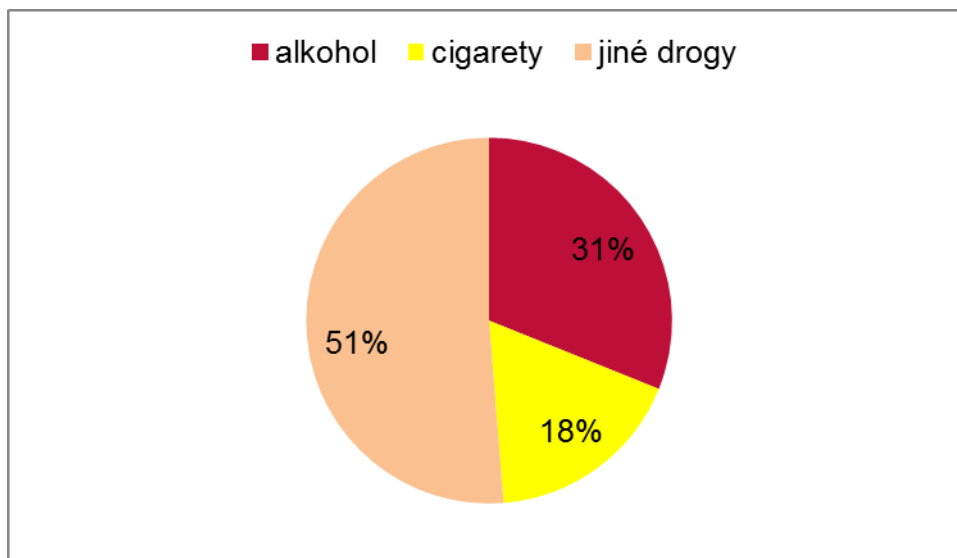
63. **U výchovných problémů dětí** je obvykle primární problém to, že rodiče nezvládají výchovu, dítě nerespektuje výchovnou autoritu.⁹⁵

Výchovné
problémy

⁹⁵ V jednom rozsudku bylo podle soudu třeba považovat za nejzávažnější výchovné pochybení rodičů skutečnost, že „rodiče nedostatečně spolupracují se školou a orgánem sociálně-právní ochrany dětí“.

K nerespektování rodičů se přidávají úteký z domova, případně potulování s nevhodnou partou (celkem v 80 odůvodněních). Jako výchovný problém bylo posuzováno i vulgární či drzé chování a vyjadřování, nevhodné chování ve škole (v 52 rozhodnutích).

Výchovné problémy se velmi často vyskytují spolu se **záškoláctvím**, které je obvykle spojeno se špatnou prací ve vyučování, nepřipraveností. Častá je taky kombinace těchto důvodů s **drobnými krádežemi** (72), např. menších částek peněz doma nebo ve škole, krádežemi mobilních telefonů spolužákům. Výchovné problémy jsou dále často spojeny s **pitím alkoholu, kouřením cigaret, užíváním jiných drog**. Z jiných užívaných drog je nejvíce zastoupená marihuana, méně často pervitin.

Dále byly výchovné problémy často spojené s **agresivním chováním dítěte (66)** a jinými poruchami chování (34). Dítě např. ubližovalo spolužákům, sourozencům, někdy se ho báli dokonce i rodiče a sami podávali návrh na ústavní výchovu. V některých případech bylo agresivní chování spojené s šikanou ostatních. V jednom případě bylo v odůvodnění uvedeno, že nezletilý vyhrožoval matce fyzickou likvidací.

Sociální důvody

64. **Sociální důvody** jsou druhým nejčastějším důvodem nařízení ústavní výchovy. Jako sociální důvody byly posuzovány situace, kdy rodina neměla vytvořeny vhodné bytové podmínky, případně neměla kde bydlet, a/nebo měla finanční potíže (typicky pramenící z nezaměstnanosti, předluženosti). Pouze ve 34 případech byl v odůvodnění použit termín sociální problémy či sociálně slabá rodina. V 95 případech byly důvodem nevhodné bytové podmínky, případně nezajištěné bydlení. V odůvodnění některých rozhodnutí soud použil slovní spojení, že rodiče „nemají vytvořené vhodné podmínky pro výchovu dětí“, případně, že „nemají prostředky“ (58), pod kterými byly rovněž velmi často ukryty nevyhovující bytové podmínky. Ačkoliv tyto nebyly uvedeny přímo v odůvodnění, lze to dovodit ze zpráv

OSPOD použitých jako důkazy. Dluhy se vyskytly v odůvodnění jen 14krát. Sociální důvody byly často spojeny s nejrůznějšími výchovnými problémy, zanedbanou péčí o dítě či absencí ve škole. Objevily se však i případy, kdy bylo odůvodnění postaveno **jen na sociálních důvodech – celkem 59 případů, tj. 11% všech rozhodnutí.**

65. Neschopnost rodičů postarat se o dítě byla šestým nejfrekventovanějším důvodem ústavní výchovy. Soudy považovaly rodiče za neschopné postarat se o dítě, např. pokud malé děti často nechávali bez dozoru. Soudy často poukazovaly na psychologické posudky, podle kterých rodiče nebyli schopni zabezpečit řádnou péči o dítě. V některých rozhodnutích se objevily formulace, že rodiče nedávají dostatečné záruky řádné výchovy dětí. V některých případech rodiče nebyli schopni starat se o dítě kvůli závislosti či nadužívání alkoholu (15) či jiných drog (4). Do této kategorie spadaly i nezletilé matky, které měly nařízenou ústavní výchovu (celkem 8 případů).

66. Nedostatečná péče se projevovala např. nedostatečnou stravou, kdy v extrémních případech děti žebrały o jídlo, nedostatečnou hygienou někdy v kombinaci s tím, že dítěti chybí hygienické návyky, špinavým oblečením, případně děti neměly zajištěno dostatečně teplé oblečení, trpěly citovou deprivací, rodiče zanedbali zdravotní stav dítěte. Soudy považují za projev nedostatečné péče i zavšivení dětí, často v kombinaci s nevhodnými bytovými podmínkami, méně často se objevuje svrab. V jednom rozsudku se jako důvod nařízení ústavní výchovy objevila „*nízká kulturní úroveň rodiny*“.

67. Nezájem rodiny či neexistující rodinné zázemí se objevily jako důvod v 67 případech. Rodič byl např. mrtvý, případně dlouhodobě pobýval v zahraničí a o dítě nejevil zájem, často byl jeden rodič ve vězení a druhý neznámého pobytu, případně byl rodič dlouhodobě nemocný. Nezájem o dítě se projevował dále odložením dítěte u známých či příbuzných. Méně často se rodič staral o další děti a výchovu všech nezvládl.

2. Nařizování ústavní výchovy ze sociálních důvodů

Vazba mezi matkou a dítětem je jedním z prvořadých předpokladů vývoje lidského jedince. Porušení této nejpřirozenější lidské vazby je zákonem umožněno pouze v případě absolutní absence péče či její naprosté nedostatečnosti a pouze tehdy, je-li dítě ohroženo bezprostředně (takový postup je třeba považovat za ultima ratio).⁹⁶

Dítě nesmí být z rodiny odňato výhradně z důvodů nevhodného bydlení nebo jiných sociálních a ekonomických důvodů.

Samotná žádost rodičů o umístění dítěte do ústavního zařízení, aniž by byla rodině úspěšně poskytnuta podpora a pomoc, není legitimním důvodem pro nařízení ústavní výchovy.

Nespolupráce rodičů s orgánem sociálně právní ochrany nezbavuje stát odpovědnosti využít všechny dostupné prostředky pro zachování rodiny. Nespolupráce rodičů nesmí být jediným důvodem pro odnětí dítěte z rodiny.

68. Je až zarážející, jak často je důvodem nařízení ústavní výchovy dětí **nevhodné bydlení** či skutečnost, že rodina nemá kde bydlet. Nevhodné bytové podmínky často spočívají v tom, že v bytě neteče voda, nejde elektřina, plyn, v bytě je nepořádek. Je pravdou, že odůvodnění se obvykle zakládá na více důvodech, tj. nevyhovující bytové podmínky jsou spojené se špatnou péčí o děti, typicky nedostatečnou hygienou, stravou. Méně často jsou v kombinaci s neschopností rodičů postarat se o dítě, či s výchovnými problémy nezletilého. Objevila se však i rozhodnutí, která se opírala výlučně o nevhodné bytové podmínky, případně bytové podmínky a špatnou finanční situaci (nezaměstnanost, závislost na sociálních dávkách, splácení dluhů).⁹⁷ Často přitom mezi rodiči a dětmi existuje silné pouto, rodiče mají o děti velký zájem, navštěvují je v zařízeních, telefonují, posílají dopisy.

Nevhodné
bytové
podmínky

Případ, kdy byla ústavní výchova nařízena jen kvůli nevhodnému bydlení, se týkal rodiny Novotných, která bydlela v drážním domku. Rodina měla 4 děti a matka byla opět těhotná. Finančně rodinu zajišťoval přítel matky. Podle OSPOD zde nebyly žádné podmínky pro výchovu dětí, netekla voda, elektřina byla připojena načerno a nefungovalo zde WC. Soud nařídil ústavní výchovu.

V jiném případě manželé Novákové, rodiče 4 dětí, bydleli na ubytovně. Oba byli řádně zaměstnáni, ale bytové poměry byly značně stísněné a rodiče spláceli řadu pohledávek. Rodiče se však snažili být s dětmi v pravidelném kontaktu, brali si je na prázdniny. Ústavní výchova byla nařízena opět jen kvůli nevyhovujícímu bydlení.

⁹⁶ Viz Nález Ústavního soudu ze dne 20. července 2010, sp. zn. IV. ÚS 2244/09 – 5.

⁹⁷ V odůvodnění je často uvedeno např., že rodiče „nemají odpovídající finanční prostředky k zabezpečení výživy nezletilých“, „rodiče jsou nezaměstnaní a nemají finanční prostředky pro výchovu“, „rodiče nemají vytvořeny základní podmínky pro příznivý vývoj nezletilých“.

V dalším případě byla důvodem ústavní výchovu skutečnost, že matka nemá dostatek finančních prostředků na zařízení bytu. Matka byla zaměstnána jako dělnice a získala byt od zaměstnavatele. Pracovala na směny. Soud z toho dovodil, že předpoklady pro nařízení ústavní výchovy jsou dány, protože matka vzhledem k sociálním poměrům (nemá z čeho byt zařídit) a k povaze svého zaměstnání nemůže zabezpečit výchovu dětí.

Pozn. Jména a příjmení osob byla v kazuistikách změněna.

69. Nejvyšší kategorií a nejdůležitějším hlediskem posuzování jakékoliv otázky týkající se dítěte je nejlepší zájem dítěte. V různém kontextu se vyskytuje v řadě právních předpisů, zejména v čl. 3 bod 1⁹⁸ Úmluvy o právech dítěte či v zákoně o SPOD. Nařízení ústavní výchovy a odtržení dětí z jejich rodin se dotýká základních práv dětí i jejich rodičů. Listina v čl. 32 odst. 4 stanoví, že péče o děti a jejich výchova je právem rodičů. Tomu koresponduje právo dětí na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu a na základě zákona. V čl. 32 odst. 5 Listiny je zaručeno právo rodičů, kteří pečují o děti, na pomoc státu. Evropská úmluva v čl. 8 stanoví, že každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života. Státní orgán nemůže do výkonu tohoto práva zasahovat kromě případů, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných. Úmluva o právech dítěte v čl. 7 stanoví, že každé dítě má právo na péči rodičů.

70. Podle Směrnice OSN o náhradní péči o děti „nedostatek finančních či materiálních zdrojů nebo podmínky, které z něj přímo či nepřímo vyplývají, by se nikdy neměly stát jediným odůvodněním pro odebrání dítěte z rodičovské péče“. Uvedené je nutné vnímat jako signál k potřebě poskytnout dané rodině odpovídající podporu (bod 14). Měla by platit zásada, že odebrání dítěte z péče vlastní rodiny je až poslední možné řešení situace a kdykoli je to možné, mělo by být pouze dočasné a uskutečnit se na co nejkratší možnou dobu (bod 13). Podle Doporučení Výboru ministrů ohledně politik na podporu pozitivního rodičovství⁹⁹ by vlády měly zajistit nezbytné podmínky pro pozitivní rodičovství, přičemž si musí ověřovat, že všechny osoby, které vychovávají děti, mají přístup k vhodným a různorodým prostředkům (materiálním, psychologickým, sociálním, kulturním). Zvláštní pozornost by měla být věnována složitým sociálním a hospodářským případům i rodinným krizím, které vyžadují

⁹⁸ „Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány.“

⁹⁹ Výbor ministrů Rady Evropy: *Doporučení Rec (2006) 19 Výboru ministrů členským státům ohledně politik na podporu pozitivního rodičovství* [on-line] 2006. Dostupné z: <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1073507&Site=CM>>.

specifickou podporu; k zajištění potřeb rodin v obtížné sociální a hospodářské situaci by měla být přijata cílená opatření (bod 33).

71. Evropský soud pro lidská práva (dále také „ESLP“) se opakovaně vyjádřil k praxi České republiky nařizovat ústavní výchovu jen z důvodů nevyhovujících bytových podmínek, což shledal jako porušení práva stěžovatelů na rodinný život. V případě **Wallová a Walla proti České republice**¹⁰⁰ byla ústavní výchova nařízena pěti dětem manželů Wallových z důvodu nevyhovujícího bydlení. Manželé se potýkali s materiálními potížemi a nedokázali svým dětem poskytnout odpovídající a stále ubytování. Soud konstatoval, že podle jeho ustálené judikatury je pro rodiče a dítě být spolu základním prvkem rodinného života;¹⁰¹ vnitrostátní opatření, která jim v tom brání, představují zásah do práva zaručeného čl. 8. Takový zásah je legitimní pouze, je-li v souladu se zákonem, sleduje-li některý z cílů uvedených v odst. 2 čl. 8,¹⁰² a je-li pro dosažení tohoto cíle zásah nezbytný v demokratické společnosti (*Wallová a Walla proti ČR*, para 68).

72. K posouzení toho, zda je zásah nezbytný v demokratické společnosti ESLP uvedl, že je nutné zohlednit skutečnost, že rozdělení rodiny představuje velmi závažný zásah; takové opatření se tedy musí opírat o dostatečně závažné a pádné argumenty motivované zájmem dítěte (para 70). Soud dále uvedl, že „možnost umístit dítě do prostředí vhodnějšího pro jeho výchovu nemůže sama o sobě odůvodňovat jeho násilné odnětí biologickým rodičům; takový zásah do práva rodičů těšit se rodinnému životu se svým dítětem ve smyslu čl. 8 Úmluvy musí být nadto ještě „nezbytný“ s ohledem na další okolnosti.¹⁰³ Čl. 8 navíc ukládá státu pozitivní závazky, které jsou těsně spjaté s účinným „respektováním“ rodinného života. Jakmile je tedy prokázána existence rodinného vztahu, musí stát v zásadě jednat tak, aby se tento vztah mohl rozvíjet, a přijmout vhodná opatření za účelem sloučení rodiče s dítětem¹⁰⁴ (para 71). Soud vycházel z toho, že děti stěžovatelů nebyly vystaveny násilí nebo špatnému zacházení, ani pohlavnímu zneužívání. Vnitrostátní soudy nezjistily nedostatek citového zázemí, znepokojivý zdravotní stav nebo psychickou nerovnováhu u rodičů (para 72). Výchovné a citové schopnosti stěžovatelů nebyly nikdy zpochybněny. Soudy dokonce uznaly jejich snahu o překonání obtíží. Ústavní výchova tak byla nařízena z jediného důvodu, a sice že rodina obývala nevyhovující byt. Podle ESLP šlo o nedostatek,

Nezbytnost
odejmutí
dítěte z
rodiny

¹⁰⁰ Rozsudek ESLP ze dne 26. října 2006.

¹⁰¹ Rozsudek ESLP ve věci *W. proti Spojenému království* ze dne 8. července 1987, para 59; rozsudek ESLP ve věci *Olsson proti Švédsku* (č. 1) ze dne 24. března 1988, para 59; rozsudek ESLP ve věci *Johansen proti Norsku* ze dne 8. srpna 1996, para 52; rozsudek ESLP ve věci *K. a T. proti Finsku* ze dne 12. července 2001, para 151; rozsudek ESLP ve věci *Kutzner proti Německu* ze dne 26. února 2002, para 58 a další.

¹⁰² Tj. je-li zásah v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.

¹⁰³ Podobně *Kutzner proti Německu*, para 69; *K. a T. proti Finsku*, para 173.

¹⁰⁴ Podobně *Kutzner proti Německu*, para 61; rozsudek ESLP ve věci *Eriksson proti Švédsku* ze dne 22. července 1989, para 71.

který mohly vnitrostátní orgány zhojit pomocí jiných prostředků než úplným rozdělením rodiny, což je zjevně nejradikálnější řešení, které lze použít pouze v nejzávažnějších případech (para 73). Podle Soudu nařízení ústavní výchovy jen z důvodu nevhodného bydlení bylo porušením čl. 8 (para 79).

73. Podobně v případě ***Havelka a ostatní proti České republice***¹⁰⁵ řešil ESLP případ, kdy byla nařízena ústavní výchova třem dětem pana Havelky (stěžovatel). Podle OSPODu nedostatečně spolupracoval se sociálními pracovníci, měl sklony k alkoholismu a hrozilo mu vystěhování z bytu kvůli neplacení nájmu. Kvůli zhoršujícím se ekonomickým a sociálním podmínkám (byt byl odpojen od elektrické energie a plynu, nefungovala toaleta) dal OSPOD návrh na vydání předběžného opatření a následně byla nařízena ústavní výchova. ESLP zopakoval argumentaci z případu Wallová a Walla proti ČR. I v tomto případě Soud poukázal na to, že v průběhu vnitrostátního řízení nebyla učiněna ani zmínka o tom, že by nezletilí trpěli psychickou poruchou, zdravotními problémy, zaostáváním ve vzdělání nebo citovou újmou, že by s nimi bylo špatně zacházeno, že by byli pohlavně zneužíváni nebo že by byl jejich otec ve znepokojivém psychickém stavu (para 57). ESLP i zde konstatoval, že došlo k porušení čl. 8, protože zásah do rodinného života stěžovatelů nesplnil požadavek nezbytnosti.

74. Výše uvedená rozhodnutí ESLP jsou z roku 2006, resp. 2007. I nadále se však vyskytují rozhodnutí o ústavní výchově založená na nevhodných bytových podmínkách, ačkoliv jsou v odůvodnění často použity raději formulace jako „*nevhodné podmínky pro výchovu dětí*“, „*nemají podmínky*“ atp. Faktem zůstává, že pouze materiální nedostatky nemohou ospravedlnit tak závažný zásah do práva na rodinný život jako je nařízení ústavní výchovy. Některá z analyzovaných rozhodnutí byla i dřívějšího data. V tom případě je ale namísto otázka, jak a zda po nařízení ústavní výchovy probíhala sanace rodiny (více viz *kapitola III. 1. Sanace rodiny*), která je podle zákona o SPOD jednou ze základních prvků sociálně-právní ochrany dětí, a jak v praxi probíhá zákonem předpokládaný **soudní přezkum trvání důvodů pro nařízení ústavní výchovy** ve smyslu ustanovení § 46 odst. 3 zákona o rodině.

75. Podle ustanovení § 46 odst. 3 zákona o rodině je v případě nařízené ústavní výchovy soud povinen nejméně jednou za 6 měsíců přezkoumat, zda trvají důvody jejího nařízení nebo zda není možné zajistit dítěti náhradní rodinou péči. Podle ustanovení § 1 odst. 1 písm. c) zákona o SPOD se sociálně-právní ochranou dětí rozumí zejména působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny. Ze zákonných ustanovení lze tedy předpokládat, že nařízení ústavní výchovy nemusí, resp. nemá být trvalé. I ESLP uvedl, že nařízení ústavní výchovy je třeba považovat za dočasné opatření, které bude zrušeno okamžitě, jakmile to dovolí okolnosti (Havelka proti ČR, para 56).

**Přezkum
trvání
důvodů
ústavní
výchovy**

¹⁰⁵ Rozsudek ESLP ve věci *Havelka a ostatní proti České republice* ze dne 21. června 2007.

76. Podle Doporučení Výboru ministrů členským státům ohledně práv dětí žijících v institucionálních zařízeních¹⁰⁶ je jednou z hlavních zásad zejména to, že umístění v institucionálním zařízení by nemělo být delší, než je nutné, a mělo by se pravidelně kontrolovat s ohledem na nejvyšší zájem dítěte, který by měl být při jeho umístění hlavním hlediskem; rodičům by se mělo dostat co největší podpory s ohledem na harmonickou reintegraci dítěte do rodiny a společnosti. Podle Směrnice OSN o náhradní péči o děti by rozhodnutí o odebrání dítěte mělo být pravidelně přezkoumáváno a návrat dítěte do péče rodiny poté, co byly odstraněny původní důvody pro odebrání, nebo se tyto důvody přestaly vyskytovat, by se měl uskutečnit s ohledem na nejlepší zájem dítěte. (bod 13).

77. Objevila se rozhodnutí, kdy přestože důvodem bylo nevhodné bydlení, ani po 10, resp. 14 letech nedošlo ke zrušení ústavní výchovy, ačkoliv nevhodné bydlení je podle ESLP nedostatek, který mohou vnitrostátní orgány zhojit pomocí jiných prostředků než úplným rozdělením rodiny (Wallová a Walla proti ČR, para 73). Stát však zůstal patrně nečinný, neboť děti jsou stále v dětském domově.

Pouze kvůli bytovým podmínkám byla v roce 2001 nařízena ústavní výchova i novorozенému Martinovi. Rodiče se kvůli rekonstrukci museli vystěhovat ze stávajícího bytu, avšak matka měla přislíbeno azylové bydlení. Pobírala sociální dávky a pracovala jako pokojská. Otec pracoval jako popelář. Rodiče Martina navštěvovali v kojeneckém ústavu. Opatrovník – OSPOD uvedl, že bydliště rodičů je byt malých rozměrů zařízený nejnужnějším nábytkem. Navrhl proto nařídit ústavní výchovu. Matka ani otec totiž nezajistili náhradní řádné bydlení pro nezletilého a matka dále nezvládla ani výchovu prvorozeného dítěte. Soud neprováděl jiné důkazy než zprávy opatrovníka – OSPOD a nařídil ústavní výchovu, protože „v řízení bylo postaveno na jisto, že rodiče nezletilého nemají zajištěny bytové podmínky pro nezletilého, nemohou tedy převzít nezletilého osobně do své péče, matka přiznala, že nemá ani základní potřeby pro nezletilého.“

Z roku 1997 je rozsudek o nařízení ústavní výchovy 3letého Pavla. Rodiče spolu s babičkou žili v bývalém strážním domku, který se nacházel v lukách u trati ve značné vzdálenosti od obytných domů. V domku byly dvě místnosti, v přepažené místnůstce vana s odpadem a pračka. Domek byl zastřešen zčásti střechou, zčásti koberci. Zbytky koberců byly pobity i stěny a stropy... Podle zprávy OSPOD byly hygienické poměry podle široké normy přijatelné. Otec byl bez zaměstnání. Finančně rodinu zajišťovala matka a babička ze svého důchodu. Po nařízení předběžného opatření si rodiče brali syna každých 14 dnů na víkendy. OSPOD uvedl, že prostředí, ve kterém rodina žije, je izolované. Kontakt s ostatními dětmi nedostupný. Školka, lékař i obchody ve značné vzdálenosti bez dopravní obsluhy. „Nabízí se i obava, že soužitím s rodiči v takové izolaci získá chlapec určitý atypický náhled na svět“. Je ale nepochybné, že rodiče mají dítě rádi, jsou vstřícní, komunikativní, v mezích svých možností činí vše, aby mohl chlapec vyrůstat s nimi. Soud vzal za prokázané, že oba rodiče mají k nezletilému silný citový vztah. „I přesto, že se oba rodiče snaží všemi svými silami vybudovat

¹⁰⁶ Výbor ministrů Rady Evropy: Doporučení Rec (2005)5 Výboru ministrů členským státům ohledně práv dětí žijících v institucionálních zařízeních [on-line], 2005.

nezletilému zázemí a opatřit i slušné bydlení, je domek rodičů, který byl dříve ruinou, ještě stále ve špatném stavu...Soud hodnotí snahu rodičů velmi kladně a za těchto podmínek lze uskutečňovat krátkodobé pobyty nezletilého u rodičů.“ Soud však nařídil ústavní výchovu, protože v opačném případě by byla ohrožena bezpečnost a zdraví nezletilého. „Je na rodičích, aby si své bydlení uspořádali tak, aby mohli nezletilého Pavla převzít do své péče a trvale ho vychovávat“. V roce 2011 byl Pavel stále v dětském domově.

78. V některých případech **žádají o umístění dětí v domově sami rodiče**, kteří se ocitnou v tíživé sociální situaci a nemají s dětmi kde bydlet, či nemají finanční prostředky na zajištění jejich základních potřeb. Zejména tam, kde však o děti projevují zájem, jsou s nimi v kontaktu, navštěvují je, a jediným důvodem jsou bytové podmínky či slabá finanční situace, by měl stát zajistit, aby rodina nebyla roztržena. Podle Směrnice OSN o náhradní péči o děti by v případech, kdy rodič či jiný zákonný zástupce osloví veřejný úřad či zařízení s přáním umístit dítě do náhradní péče na krátkou nebo neurčitou dobu, měl stát zajistit rodině možnost poradenství a sociální podpory, jež by jim umožnila a povzbudila je v péči o dítě pokračovat. Dítě by mělo být přijato do náhradní péče pouze poté, kdy všechny tyto snahy byly vyčerpány a pro náhradní péči existují přijatelné a oprávněné důvody (bod 44).

**Žádost rodičů
o umístění v
domově**

Paní Jana sama požádala OSPOD o pomoc s umístěním své dcery, nezl. Evy, protože s ní neměla kde přespát. Bylo tedy vydáno předběžné opatření. Týden na to však matka podala návrh na jeho zrušení, protože se domluvila s babičkou Evy, že mohou bydlet u ní. Soud však zahájil řízení o ústavní výchově, neboť z podnětu opatrovníka nezletilé (OSPOD) zjistil, že matka nemá podmínky pro výchovu nezletilé a nemá zajištěno bydlení. Matka v řízení uvedla, že byla přijata do Domova oblastní charity a má zajištěno ubytování na dobu tří měsíců. Po třech měsících se ubytování prodlužuje nejvýše na dobu 1 roku. Příští týden by měla nastoupit do zaměstnání. Dále v řízení uvedla, že si o prázdninách chtěla vzít Evu a její dva starší sourozence, rovněž s nařízenou ústavní výchovou, z dětského domova k sobě, ale ředitelka domova jí to nepovolila, protože po Vánocích vrátila děti až v polovině února. Babička nezl. navrhla, aby byla Eva svěřena do výchovy jí s tím, že je schopna její výchovu zvládnout. Opatrovník však trval na nařízení ústavní výchovy. Svůj návrh odůvodnil tím, že změna poměrů u matky nastala pouze v tom, že si sehnala bydlení na dobu tří měsíců v charitě a dále uvedl, že matka svému nezl. synovi nevyřídila občanský průkaz, všem dětem nevyřídila cestovní pas a druhému synovi nevyřídila vkladní knížku. V rozsudku je uvedeno, že „opatrovník projevil obavu propustit nezl. Evu do výchovy matky s tím, že matce nevěří. Matka svým jednáním nepřesvědčila o tom, že by byla spolehlivá.“ Soud svoje rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy Evy odůvodnil takto: „matka ani v současné době po uplynutí jednoho roku (pozn. od zahájení řízení z moci úřední uplynul rok) nemá zajištěno stále bydlení, nevrátila děti po vánočních svátcích do ústavu řádně a včas. Toto svědčí o tom, že matka nezajišťovala v té době řádnou péči o nezl. děti. Babička nezajistila řádně výchovu nezl. dětí v uvedenou dobu (pozn. – patrně dovolenka o vánocích), nezbylo soudu než návrh babičky a návrhy matky zamítnout... Z dokazování vyplynulo, že matka ani řádně neplní své rodičovské povinnosti a není schopna dětem samostatně vyřídit potřebné doklady.“

79. OSPOD je rodinou někdy vnímán jako nepřítel, nikoli jako partner, a rodina pak k určitému sociálnímu pracovníkovi ztratí důvěru, nechce s ním nadále spolupracovat. Soudy pak uvedou **nespolupráci jako jeden z důvodů nařízení ústavní výchovy**, aniž by se zabývaly důvody nespolutpráce. Zákon přitom nezná jako důvod nařízení ústavní výchovy nespolutpráci rodiny s OSPOD. Zákon o SPOD sice ukládá rodičům povinnost spolupracovat s orgány sociálně-právní ochrany dětí (§ 53 odst. 2 písm. a) až c), avšak v případě nedodržení této povinnosti má OSPOD možnost uložit rodiči pořádkovou pokutu. ESLP ve věci Havelka proti ČR uvedl, že nedostatečná spolupráce rodičů s OSPOD není naprosto rozhodující skutečností, jelikož nezbavuje příslušné orgány povinnosti uplatnit prostředky, které by umožnily zachování rodinného vztahu (para 60).¹⁰⁷

80. Následující kazuistiky byly získány při systematických návštěvách kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do tří let, které nejsou předmětem této zprávy. Přesto považuji za účelné je zde uvést, neboť na nich lze dobře ilustrovat výše zmíněnou problematickou praxi.

V případě novorozence Radka, který byl předběžným opatřením umístěn do dětského centra, v řízení o jeho další výchově matka navrhovala, aby byl Radek svěřen do její výchovy, protože o něj chce pečovat a domnívá se, že je schopna se o nezletilého postarat. OSPOD uvedl, že přítel matky a otec dítěte bydlí společně s matkou ve svém bytě, který hradí formou hypotéky. Na dotaz ohledně denního režimu takto malého dítěte nebyla matka schopna uvést, jak by nezletilého zabezpečila, jak péče o dítě probíhá. Soud z toho vyvodil, že je zřejmé, že rodiče nejsou schopni zajistit z dlouhodobého hlediska řádnou péči o nezletilého. Ze zprávy OSPOD o prošetření poměrů v bydlíšti rodičů bylo zjištěno, že jde o garsoniér s příslušenstvím, pro nezletilého je připravená postýlka, hygienické potřeby a kočárek, vybavička. „Věci jsou zřejmě používané a ne zcela čisté, také ostatní vybavení působilo zanedbaně.“ Na otázku, jaké jsou příjmy rodiny a z čeho budou zajišťovat potřeby nezletilého Radka, rodiče podle OSPODu nebyli schopni dát uspokojivou odpověď. Podle soudu z této zprávy vyplývá, že rodiče nejsou schopni dlouhodobě zajišťovat potřeby nezletilého. Ze zprávy dětského centra, kde se momentálně Radek nacházel, bylo zjištěno, že matka i otec syna navštěvují. Z další zprávy OSPODu soud zjistil, že OSPOD provedl pokus o neohlášené šetření v bydlíšti matky, ale nikdo na zvonění nereagoval. Ani další pokus OSPOD o šetření však nebyl úspěšný a opakovaně OSPOD nezastihl matku na mobilním telefonu. Soud tak shledal, že bylo prokázáno, že rodiče dlouhodobě nejsou schopni zajistit si podmínky pro převzetí nezletilého syna, neprokázali zdroje příjmů, ze kterých by zajistili výchovu a výživu nezletilého. „V průběhu řízení naopak nespolutpracovali s opatrovníci, vyhýbali se dalším kontaktům a šetření v místě bydlíště a nedostavili se ani k nařízenému jednání“. Soud nařídil ústavní výchovu.

Podobně v případě novorozence Jany bylo tři dny po jejím narození nařízeno předběžné opatření a byla umístěna do Dětského centra Fakultní Thomayerovy nemocnice. Obvodní soud v usnesení o předběžném opatření konstatoval, že

¹⁰⁷ Podobně rozsudek ESLP ve věci *Couillard Maugery proti Francii* ze dne 1. července 2004, para 307; rozsudek ESLP ve věci *Reigado proti Portugalsku* ze dne 22. listopadu 2005, para 55.

nezletilá byla bezprostředně ohrožena na životě, neboť „nebyly zjištěny podmínky, ve kterých chce matka o dítě pečovat“, přičemž stávající bydlení a sociální situace matky je zcela nevyhovující a rovněž že „osobnost matky neskýtá záruku řádného vývoje dítěte, zejména takto útlého věku.“ Předběžné opatření bylo šestkrát prodlouženo. U prodlužování předběžného opatření pak soud poukazoval na skutečnost, že se pro nedostatek součinnosti ze strany rodičů stěžovatelky, u nichž chtěla dítě vychovávat, nezdařilo prošetřit jejich bytové poměry. Obvodní soud měl za to, že jsou naplněny podmínky pro nařízení předběžného opatření, tedy že nezletilá byla ohrožena na životě.

Kolizní opatrovník, OSPOD, navrhl nařízení ústavní výchovy. Z listinných důkazů měl soud za prokázané, že bydlíštěm matky je polorozpadlý a neobyvatelný dům bez oken, elektřiny, vody, odpadů a topení, otvory na okna jsou zakryty igelity a prkny, uvnitř domu se svítí svíčkami. Matka v porodnici neměla žádné osobní věci pro nezletilou...k dítěti byla strohá, o dítě se ale starala a kojila je. Matka OSPODu uvedla, že má zajištěno bydlení u svých rodičů, kde má rovněž zajištěny veškeré potřeby pro nezletilé dítě. Rodiče matky se písemně zavázali poskytnout byt jí i nezletilé. Matka a její rodiče však odmítli umožnit OSPODu vstup do bydlíště rodičů matky a nedostavili se ani k soudnímu jednání. Od předání nezletilé do ústavního zařízení matka nezletilou navštěvuje v návštěvních hodinách, o zdravotní stav nezletilé se zajímá, její vztah k nezletilé je hezký. Soud dospěl k závěru, že matka nezletilé dosud nezajistila a neprokázala, že má zajištěny pro výchovu a výživu nezletilé dostatečné sociální a bytové poměry, přesto, že k tomu byla opakovaně vyzývána. Soud tak měl za to, že „bylo jednoznačně prokázano, že bytové a sociální poměry matky jsou zásadně nedostačující pro řádnou výchovu a výživu nezletilé“, a že matka nevynaložila žádné úsilí na to, aby, pokud je tomu jinak, toto přesvědčivě prokázala. Naopak „matka s orgánem péče v žádném směru nespolupracovala, tento orgán ve svých případných výrocích napadala s tím, že jí sebral dítě, stejně jako se neustále zaměřovala na různé formální záležitosti soudního řízení o nařízení předběžného opatření.“ Nařídil tedy ústavní výchovu.

Tímto případem jsem se zabýval v rámci své stížností agendy a konstatoval jsem, že se orgán sociálně-právní ochrany dětí dopustil závažných pochybení, když podal návrh na odnětí dítěte z péče matky, aniž by byly dány relevantní důvody pro takto závažný zásah do rodinného a soukromého života dítěte i jeho matky.¹⁰⁸

Následně se případ dostal i k Ústavnímu soudu (IV. ÚS 2244/09), který zrušil usnesení o nařízení předběžného opatření a jeho opakované prodlužování. Rozsudek o nařízení ústavní výchovy byl zrušen a vrácen městským soudem.

Ústavní soud poznamenal, že ze skutečnosti, že matka odmítala spolupracovat s pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí, nelze

¹⁰⁸ Veřejný ochránce práv: Zpráva o výsledku šetření ve věci výkonu sociálně-právní ochrany nezletilých dětí, sp. zn. 2754/2010/VOP/KP [on-line]. Dostupné z: http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/STANOVISKA/Rodina_a_dite/2754-10-KP-ZZ.pdf, rovněž Veřejný ochránce práv: Závěrečné stanovisko ve věci výkonu sociálně-právní ochrany nezletilých dětí, sp. zn. 2754/2010/VOP/KP [on-line]. Dostupné z: http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/STANOVISKA/Rodina_a_dite/2754-10-KP-ZSO.pdf.

usuzovat, že k dítěti nebude mít kladný vztah a především, že nebude schopna se o ně postarat. Dále podotkl, že nikoho nelze nutit, aby využíval všech výhod, které mu současná civilizační úroveň nabízí, přičemž zájem dítěte, aby mělo zajištěnu kvalitní soudobou péči (z hlediska materiálního), nemůže bez dalšího převážet nad jeho zájmem a právem, aby bylo vychováváno vlastními rodiči (para 42). Dále uvedl, že vazba mezi matkou a dítětem je jedním z prvořadých předpokladů vývoje lidského jedince. Porušení této nejpřirozenější vazby je zákonem umožněno pouze v případě absolutní absence péče či její naprosté nedostatečnosti a pouze tehdy, je-li dítě ohroženo bezprostředně (para 43).

Dohled
OSPOD nad
výchovou
nezletilého

81. Často nařízení ústavní výchovy **předchází stanovení dohledu** nad výchovou nezletilého. OSPODy třeba i několik let sledují postupné zhoršování poměrů v rodině, aniž by rodině aktivně pomohly zlepšit životní podmínky. V některých případech ani nedochází ke zhoršení, situace zůstává stejná a OSPOD navrhne ústavní výchovu kvůli tomu, že se poměry rodiny nelepší.

Tak tomu bylo v případě nezletilého Milana, žáka 9. třídy, nad jehož výchovou byl v roce 1999 stanoven dohled. Rodina byla pravidelně sledována. Navrhovatel – OSPOD po deseti letech navrhl ústavní výchovu. Ve svém návrhu uvedl, že nedostatky ve výchově nezl. Milana se projevovaly, v různé míře, vždy byla péče nakonec shledána jako uspokojivá a problémy v rodině se částečně urovnaly. Postupem času se však nedostatky plynoucí z nižší sociálně kulturní úrovně rodičů prohlubovaly a zázemí rodiny již neskýtá zabezpečení ani základních potřeb nezl. Dům je ve značně zchátralém stavu. Rodiče v současné době nezletilému zajišťují jen minimum potřeb. Sám nezl. si podle OSPOD uvědomuje rozdíl zajištění potřeb mezi ním a ostatními dětmi. K jeho chování nejsou ve škole připomínky, i když vyrůstá v bezútešných podmínkách, navzdory k tomu nemá žádné problémy s chováním, nekouří, neužívá drogy či alkohol, je to hodný a nekonfliktní žák. Sám se podle OSPOD vyjádřil, že po ukončení deváté třídy nechce již bydlet u rodičů, uvítal by možnost řešení situace tím, že by byl umístěn v dětském domově. OSPOD tedy navrhl ústavní výchovu. Matka s návrhem před soudem souhlasila, otec se nedostavil kvůli nemoci. Nezletilý soudem vyslechnut nebyl. Jeho opatrovník – vyšší soudní úředník, se nedostavil a vyslovil souhlas, aby bylo rozhodnuto v jeho nepřítomnosti. Soud ústavní výchovu nařídil a rozhodnutí odůvodnil tím, že rodina bydlí v naprosto nevyhovujícím prostředí, a to dlouhodobě, neboť toto bylo konstatováno již v průběhu řízení vedeného u soudu před deseti lety, kdy byl nad Milanem nařízen dohled. Tento dohled je průběžně vykonáván, přesto nedošlo ke zlepšení, domácnost je stále v nevyhovujícím stavu, bez vodovodu, elektřiny, topení, které je pouze v jedné místnosti. Je nepochybně v zájmu Milana, aby mu byly zajištěny lepší životní podmínky, než v jakých žije doposud, kdy rodiče nejsou schopni po dobu deseti let svůj způsob života změnit.

Z rozhodnutí není patrné, že by v době rozhodování o ústavní výchově situace v rodině byla horší než v uplynulých 10 letech, během kterých byla rodina sledována OSPOD. Kdyby OSPOD s rodinou aktivně spolupracoval, Milan mohl dále žít ve své rodině. ESLP ve své konstantní judikatuře jasně uvádí, že pouhá možnost umístit dítě do prostředí vhodnějšího pro jeho

výchovu nemůže sama o sobě odůvodňovat jeho násilné odnětí biologickým rodičům.¹⁰⁹ Tato praxe je však v České republice stále přítomna. Nezletilý navíc nebyl přes svůj věk (15 let) vyslechnut soudem, a to ačkoliv podle OSPODu nezletilý o ústavní výchovu zažádal sám (viz kapitola IV. 4. Právo dítěte být slyšeno).

82. Opět poukazují na judikaturu ESLP, podle které čl. 8 Evropské úmluvy obsahuje i pozitivní závazky státu, které jsou těsně spjaty s respektováním rodinného života. „*Jakmile je prokázána existence rodinného vztahu, musí stát v zásadě jednat tak, aby se tento vztah mohl rozvíjet a přijmout vhodná opatření za účelem sloučení rodiče s dítětem*“.¹¹⁰ Tento závazek státu musí naplňovat i orgány sociálně-právní ochrany dětí, které vykonávají veřejnou moc, a za jejichž činnost je stát odpovědný. Jejich pochybení je tedy pochybením státu.

3. Postavení orgánu sociálně-právní ochrany dětí v řízení o nařízení ústavní výchovy

Dítě by mělo být během řízení o odnětí z rodiny zastoupeno opatrovníkem nezávislým na orgánu, který daný návrh předložil (OSPOD), nebo na orgánu, který o něm rozhoduje (soud).

83. V analyzovaných rozhodnutích několikrát figuroval orgán sociálně-právní ochrany dětí jako navrhovatel ústavní výchovy i jako kolizní opatrovník dítěte v řízení.¹¹¹ Zákon sice předpokládá, že orgán sociálně-právní ochrany dětí jedná v zájmu dětí, ovšem tím, že navrhovatel tak zásadního rozhodnutí, jako je nařízení ústavní výchovy, je i v roli procesního zástupce dítěte, je ještě před rozhodnutím soudu předjímáno, že rozhodnutí akceptující návrh OSPOD je v zájmu dítěte. Odlišný procesní postup dítěte je účinně vyloučen. Dochází ke kolizi zájmů, kdy navrhovatel a opatrovník v jedné osobě činí jménem nezletilého procesní úkony tak, aby odrážely jeho stanovisko uvedené v návrhu. Mnohdy je zájmem dítěte spíše ochrana jeho práva na rodinný život, kterou OSPOD coby navrhovatel dostatečně nezohledňuje.¹¹² Za podobně problematickou považují i situaci, kdy sice řízení o ústavní výchově soud zahájí z úřední povinnosti, avšak návrh na předchozí předběžné opatření podá tentýž subjekt, který je posléze ustanoven dítěti za opatrovníka, případně soud zahájí řízení z úřední povinnosti z podnětu opatrovníka dítěte.

Postavení OSPOD v řízení o ústavní výchově

¹⁰⁹ *Havelka proti ČR*, para 56; *K. a T. proti Finsku*, para 173; *Kutzner proti Německu*, para 69.

¹¹⁰ *Havelka proti ČR*, para 56; *Kutzner proti Německu*, para 61; rozsudek ESLP ve věci *Olsson proti Švédsku* č. 2 ze dne 27 listopadu 1992, para 90.

¹¹¹ Ustanovení § 37 odst. 2 zákona o rodině stanoví, že nemůže-li dítě zastoupit žádný z rodičů, ustanoví soud dítěti opatrovníka, který bude dítě v řízení zastupovat.

¹¹² Na postavení OSPOD coby navrhovatele i opatrovníka dítěte v řízení o osvojení dítěte bez souhlasu rodiče poukázaly i stěžovatelky v ústavní stížnosti, ve které namítaly mj. porušení práva na spravedlivý proces (nález Ústavního soudu ze dne 13. dubna 2010, sp. zn. II.ÚS 485/10, odst. 3).

84. K postavení OSPOD coby navrhovatele i procesního zástupce dítěte v řízení o nařízení ústavní výchovy se vyjádřil i Evropský soud pro lidská práva v případě *Havelka proti České republice*. ESLP uvedl, že je politováníhodné, že orgán sociálně-právní ochrany, který podal návrh na svěření dětí do ústavní výchovy, byl ustanoven opatrovníkem dotčených stěžovatelů.¹¹³ Tito stěžovatelé mj. citovali rozhodnutí Městského soudu v Praze (sp. zn. 17 Co 151/2004), který vyzval soud prvního stupně, jenž svěřil dítě do ústavní výchovy, aby tomuto dítěti určil nového opatrovníka, neboť „je nevhodné a kontraproduktivní, aby tuto úlohu plnil ten, kdo podal návrh na zahájení řízení“ (para 26). I Ústavní soud ve svém nálezu II. ÚS 485/10 ze dne 13. 4. 2010 uvedl, že se v otázce kolize zájmů OSPOD coby navrhovatele a zároveň opatrovníka plně ztotožňuje se závěry Evropského soudu pro lidská práva v případě *Havelka proti ČR* (para 35).

85. Podobně problematická je i situace, kdy je dítěti jako opatrovník pro řízení ustanoven zaměstnanec soudu, typicky vyšší soudní úředník. Podle Ústavního soudu nelze očekávat, že podřízený pracovník soudu jako opatrovník účastníka řízení ve věci řešené stejným soudem, bude brojít proti postupu a rozhodnutí soudu, a to i kdyby byl evidentně vadný. Funkce opatrovníka podle Ústavního soudu nebyla procesním řádem zakotvena k tomu, aby usnadňovala činnost soudu tím, že okleští procesní práva účastníka. Byla vytvořena proto, aby byly do důsledku hájeny zájmy vyšetřovaného, což představuje mj. studium spisu, podávání vyjádření a vedení celého sporu za vyšetřovaného tak, jak by takovou povinnost byl nucen plnit smluvní zástupce.¹¹⁴

Právo dětí
na
spravedlivý
proces

86. Ze studovaných rozsudků je patrné, že ani navrhující OSPOD, ani zaměstnanec soudu (pokud se dostaví k soudnímu jednání, což není pravidlem) nezastávají odlišné stanovisko od navrhovatele, případně, pokud se jedná o řízení z moci úřední, navrhnou ústavní výchovu s odvoláním na stanovisko OSPOD. Nenavrhují vlastní důkazy, nepodávají vyjádření. Mám za to, že takové řízení odporuje právu na spravedlivý proces.

87. K zastoupení dítěte v soudním řízení se vyjádřil i Výbor Vlády ČR pro práva dítěte,¹¹⁵ který má rovněž za to, že osoba opatrovníka by měla být odlišná od orgánu sociálně-právní ochrany dítěte, který umístění dítěte mimo rodinu soudu navrhl, a to proto, aby nedocházelo ke kolizi zájmů v neprospěch dítěte a situace dítěte mohla být před soudem objektivně zhodnocena. Výbor dále poukázal na čl. 5 Evropské úmluvy o výkonu práv

¹¹³ OSPOD v tomto případě navrhl předběžné opatření, tentýž OSPOD byl ustanoven opatrovníkem dítěte pro řízení o nařízení ústavní výchovy, které soud zahájil z moci úřední.

¹¹⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 13. září 2007, sp. zn. II ÚS 303/05. Ačkoliv se jednalo o řízení o zbavení způsobilosti k právním úkonům, problém s postavením opatrovníků – zaměstnanců soudu, je totožný i v řízení o ústavní výchově.

¹¹⁵ Výbor Vlády ČR pro práva dítěte: *Podnět Výboru pro práva dítěte, týkající se zastoupení dítěte v soudním řízení*, přijatý usnesením Výboru ze dne 18. srpna 2011 [on-line]. Dostupné z: <<http://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/vybory/pro-prava-ditete/Prijata-usneseni-vyboru-pro-prava-ditete-18-8-2011.pdf>>.

dětí,¹¹⁶ podle kterého mají smluvní strany zvážit možnost poskytnout dětem další procesní práva v soudním řízení, které se jich týká, zejména ustanovení zástupce, a tam, kde je to na místě, advokáta.

4. Právo dítěte být slyšeno

Dítě má být s ohledem na svůj věk soudem při řízení o odnětí z rodiny vyslechnuto.

88. Právo dítěte být slyšeno v každém řízení, v němž se rozhoduje o jeho záležitostech, je zakotvené výslovně v čl. 12 Úmluvy o právech dítěte, čl. 3 Evropské úmluvy o výkonu práv dětí, § 100 odst. 4 o. s. ř. a § 29 odst. 4 zákona č. 500/2004 Sb., správní řád (dále také „správní řád“). Dítě má tedy právo být slyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a to buďto přímo, nebo prostřednictvím zástupce nebo příslušného orgánu.¹¹⁷ K názorům dítěte věc projedávající orgán přihlíží s ohledem na věk, rozumovou a citovou vyspělost dítěte (srov. rozhodnutí Ústavního soudu ze dne 16. února 2006, sp. zn. III. ÚS 707/04, rozhodnutí ÚS ze dne 10. května 2006, sp. zn. IV. ÚS 288/04, rozhodnutí ÚS ze dne 28. května 2008, sp. zn. III. ÚS 2150/07 a další). Na rozhodování soudu o nařízení ústavní výchovy je však třeba nahlížet prizmatem rozhodnutí Ústavního soudu ze dne 2. dubna 2009, sp. zn. II. ÚS 1945/08, ve kterém Ústavní soud uvedl, že „vytržení dítěte z existujícího rodinného prostředí představuje nejen zásah do soukromého a rodinného života, ale do jisté míry i zásah do osobní svobody“, přičemž „jakékoliv jiné prostředí za prostor osobní svobody dítěte proto považovat zásadně nelze“. To pak platí „především pro zařízení zřizovaná orgány veřejné moci, tedy především ústavní zařízení, která mají (nutně) vlastní režim, který vnucují (v souladu se zákonem) svým chovancům“. Ústavní soud proto zdůraznil, že „*podstatné je, že v případě zásahu do osobní svobody existuje obecné základní právo být slyšen před soudem, který o omezení svobody rozhoduje, a to kdykoliv se tak děje [nálezn sp. zn. Pl. ÚS 45/04 ze dne 22. 3. 2005 (N 60/36 SbNU 647; 239/2005 Sb.); rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Husák proti České republice č. 19970/04 ze dne 4. prosince 2008; aj.]. Zásadně není důvod, aby dospělý měl základní právo být slyšen přímo před soudem, když je rozhodováno o omezení jeho osobní svobody, a dítě nikoliv. Za relevantní důvod pro odepření práva dítěte na slyšení je jistě nutno považovat to, že dítě není schopno s*

**Právo dítěte
být slyšeno**

¹¹⁶ Sdělení MZV č. 54/2001 Sb. m. s. o přijetí Evropské úmluvy o výkonu práv dětí.

¹¹⁷ Podle ustanovení § 100 odst. 4 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění účinném od 1. 10. 2008 platí, že „v řízení, jehož účastníkem je nezletilé dítě, které je schopno formulovat své názory, soud postupuje tak, aby byl zjištěn jeho názor ve věci. Názor nezletilého dítěte soud zjistí výsledkem dítěte. Názor dítěte může soud ve výjimečných případech zjistit též prostřednictvím jeho zástupce, znaleckého posudku nebo příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Výslech dítěte může soud provést i bez přítomnosti dalších osob, lze-li očekávat, že by jejich přítomnost mohla ovlivnit dítě tak, že by nevyjádřilo svůj skutečný názor. K názoru dítěte soud přihlíží s přihlédnutím k jeho věku a rozumové vyspělosti.“

ohledem na stupeň svého vývoje vytvořit si vlastní názor a posoudit dosah opatření, která se ho týkají. Při zohlednění konkrétní situace (viz nálezn. sp. zn. III. ÚS 459/03 ze dne 20. 8. 2004) je třeba vycházet z toho, že člověk inteligenčně dospívá mezi 11 a 12 rokem života (Piaget, J.: Psychologie inteligence. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1970. str. 105-128) a na vrcholu výkonu je v tomto ohledu v 16 letech věku. V každém případě před dosažením potřebného stupně vývoje dítěti toto právo nepřiznává žádný lidskoprávní instrument.... Proto v případě rozhodování o nařízení ústavní výchovy dítěte staršího 12 let zásadně neexistuje důvod pro odeprání práva dítěte na slyšení přímo soudem“.

89. V tomto ohledu musím uvést, že po prostudování 489 rozhodnutí o umístění dítěte do navštívených zařízení, kdy se 347 těchto rozhodnutí týkalo dětí, které měly v době rozhodování 12 let a více, bylo dítě osobně slyšeno před soudem v 69 případech. Naprostá většina těchto rozhodnutí byla vydána před výše uvedeným rozhodnutím ústavního soudu a za předchozí právní úpravy § 100 o. s. ř. Jak však uvedl ústavní soud pod bodem 20 svého rozhodnutí sp. zn. II. ÚS 1945/08: „*nyní platná právní úprava je jen zpřesněním povinností, které měly soudy i předtím.*“ K tomu pouze dodávám, že obdobně je nutno vykládat i ustanovení § 29 odst. 4 správního řádu, jakožto procesního předpisu používaného při rozhodování o právech a povinnostech dětí podle ZÚOV, např. v řízení o přemístění dítěte mezi jednotlivými školskými zařízeními, zvláště jde-li o přemístění do zařízení, které je co do režimu přísnější než to, ve kterém je dítě umístěno.

5. Specifika ochranné výchovy

90. Při návštěvách jsem získal i několik rozhodnutí o uložení ochranné výchovy, celkem šlo o 12 případů. Z analyzovaných rozhodnutí vyplývá, že soudy za trestné činy automaticky nenařizují ochrannou výchovu. U převážně majetkové trestné činnosti, kdy stupeň nebezpečnosti není tak velký, nařizují výchovu ústavní. Běžné jsou u nařízených ústavních výchov drobné krádeže, jako jsou menší finanční částky, mobilní telefony, kreditní karty. Ochranná výchova byla nařizována u opakované závažné trestné činnosti, přepadávání a loupeží s použitím násilí, za fyzické napadání.

91. Judikatura soudů v rozhodování o ochranné výchově není jednotná. Podle nálezu Ústavního soudu ze dne 9. dubna 1997, sp. zn. Pl. ÚS 31/96, je třeba mít vždy na zřeteli odlišný charakter právního institutu ústavní výchovy oproti institutu ochranné výchovy. Ochranná výchova je druhem trestněprávní sankce, zatímco ústavní výchova představuje výchovné opatření, které má vytvořit co nejpríznivější podmínky pro výchovu nezletilého dítěte a je především výchovným, nikoli represivním opatřením. Jde tedy o dva rozdílné instituty, což už však není reflektováno poté, co je nařízena ústavní výchova a nedochází ke změně kvalifikace na ochrannou výchovu tam, kde by to bylo adekvátní.

**Rozdíl mezi
ochrannou
a ústavní
výchovou**

92. Ochranná výchova má svá specifika. Potřeba přistupovat k dětem specializovaně existuje a odrazila se v novele ZÚOV účinné od 1. 12. 2005. Výchovné ústavy jsou podle ZÚOV zřizovány odděleně pro děti s ústavní a ochrannou výchovou. Ačkoliv zákon klade důraz na oddělování dětí s ústavní a ochrannou výchovou, specializované výchovné ústavy neexistují a děti s ochrannou výchovou jsou umísťovány na základě výjimek MŠMT mezi děti s ústavní výchovou. Smyslem oddělení obou režimů je, aby přísnější režim ochranné výchovy (včetně používání mříží a kamer) nedopadl i na děti s ústavní výchovou. V některých případech však byly děti s ústavní výchovou podrobovány přísnějšímu zacházení (režimu ochranné výchovy). V konečném důsledku tak může docházet k porušení práv dětí s nařízenou ústavní výchovou.¹¹⁸ Rozdíl mezi oběma instituty je velmi důležitý i pro pedagogické pracovníky, kteří s dětmi bezprostředně pracují. V mnoha případech jsem se setkal s nejednotným přístupem k ukládání ochranné výchovy. Některé děti se dopouštějí i opakovaných krádeží, fyzického násilí, ale ústavní výchova jim na ochrannou přeměněna není. Naopak děti dopouštějící se mnohem méně závažných činů mají uloženu ochrannou výchovu. Tímto nevyzývám k masivnímu ukládání ochranných výchov, ale k tomu, aby byla zohledněna konkrétní situace dítěte, a aby bylo aktivněji přistupováno ke změně režimu ústavní výchovy na ochrannou výchovu tam, kde je to žádoucí. ZÚOV totiž předpokládá, že v rámci dozoru nad dodržováním právních předpisů při výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy v zařízeních bude okresní státní zastupitelství podávat soudu návrh na uložení ochranné výchovy dětem umístěným v zařízení na základě nařízené ústavní výchovy (§ 39 odst. 2 písm. e/ ZÚOV), přičemž pravděpodobně takový návrh bude vycházet ze zkušeností a poznatků pracovníků zařízení.

93. Lze se setkat s argumentem, že podání návrhu na přeměnu ústavní výchovy na ochrannou výchovu je porušením práv dětí. Taková úvaha je však naprosto zcestná. Pokud dítě páchá závažnou trestnou činnost, kromě zájmu na ochraně společnosti vystupuje do popředí rovněž potřeba pomoci dítěti, které zjevně potřebuje odbornou a specializovanou péči. Navíc děti s ústavní výchovou, které se dopouští protiprávních činů, získávají takovýmto přístupem (tedy neuložením ochranné výchovy) pocit beztrestnosti.

¹¹⁸ V některých případech docházelo k neodůvodněnému směšování dětí s nařízenou ústavní výchovou a uloženou ochrannou výchovou a děti s ústavní výchovou byly podrobeny povolovacímu režimu vycházek. Podle ZÚOV má dítě s nařízenou ústavní výchovou právo opustit samostatně se souhlasem pedagogického pracovníka zařízení za účelem vycházky, pokud se jedná o dítě starší 7 let a nedošlo k zákazu nebo omezení v rámci opatření ve výchově. Jde o právo dítěte, nikoli odměnu za dobré chování. Dítěti s uloženou ochrannou výchovou může být v rámci „*pozitivních*“ opatření ve výchově povolena mimořádná vycházka mimo zařízení na dobu nejvýše 12 hodin.

V. Umístění dítěte

1. Aplikace správního řádu při rozhodování o umístění

Tam, kde ředitel zařízení rozhoduje podle správního řádu, musí být striktně respektována procesní práva účastníků řízení, zejména jim musí být oznámeno zahájení řízení, mají mít možnost se k podkladům pro řízení vyjádřit, názor dítěte má být brán v potaz, což znamená, že jej správní orgán má povinnost náležitě zjistit. Rozhodnutí musí být řádně odůvodněno a účastníci poučeni o možnosti využít opravné prostředky.

94. Podle ustanovení § 36 odst. 1 ZÚOV, ve spojení s ustanovením § 24 odst. 3 ZÚOV, se na rozhodování o umístění do zařízení podle ustanovení § 5 odst. 1 ZÚOV a o přemístění dítěte mezi zařízeními podle ustanovení § 5 odst. 9 ZÚOV použije správní řád. O zahájení řízení musí být všichni účastníci vyrozuměni a rozhodnutí ředitele zařízení musí mít všechny náležitosti stanovené v § 68 až § 70 správního řádu (včetně odůvodnění a poučení o možnosti podat odvolání¹¹⁹) a musí být účastníkům řádně oznámeno (§ 72 správního řádu). Před vydáním rozhodnutí musí být účastníkům dána možnost vyjádřit se k úplným podkladům rozhodnutí (§ 36 odst. 3 správního řádu), přičemž názor dítěte, které je schopno formulovat své názory, ať už je procesně způsobilým účastníkem nebo nikoliv, by měl být ve smyslu ustanovení § 29 odst. 4 správního řádu¹²⁰ náležitě brán v potaz, což mimo jiné znamená, že bude v podkladech pro vydání rozhodnutí dohledatelný, zpětně zjistitelný a v odůvodnění rozhodnutí bude patrné, jak se správní orgán s touto otázkou vypořádal (§ 68 odst. 3 správního řádu). Z podkladů a rozhodnutí musí být rovněž patrné, že jsou splněny i speciální požadavky zákona, např. že v případě přemístění do zařízení poskytujícího výchovně léčebnou péči je dítě řádně diagnostikováno ve smyslu ustanovení § 9, § 10 nebo § 11 vyhlášky č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů (dále také „vyhláška č. 438/2006 Sb.“). Této povinnosti není správní orgán zbaven ani v případě, kdy současně s oznámením o zahájení řízení rozhodne o nařízení předběžného opatření podle ustanovení § 61 správního řádu, na jehož základě dojde k okamžitému přemístění dítěte, a

¹¹⁹ Pokud jde o určení odvolacího orgánu, § 36 odst. 2 ZÚOV výslovně stanoví, že nadřízeným správním orgánem ředitele dětského domova, dětského domova se školou a výchovného ústavu je krajský úřad. Nadřízeným správním orgánem ředitele diagnostického ústavu je Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Odvolání se podává u správního orgánu, který napadené rozhodnutí vydal

¹²⁰ Ustanovení § 29 odst. 4 zákona č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů, zní: „V řízení, jehož účastníkem je nezletilé dítě, které je schopno formulovat své názory, postupuje správní orgán tak, aby byl zjištěn názor nezletilého dítěte ve věci. Za tím účelem správní orgán poskytne dítěti možnost, aby bylo vyslyšeno buď přímo, nebo prostřednictvím zástupce nebo příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Vyžaduje-li to zájem dítěte, lze jeho názor zjistit i bez přítomnosti rodičů nebo jiných osob zodpovědných za výchovu dítěte. V takovém případě správní orgán k úkonu přibere jinou vhodnou dospělou osobu. K názoru dítěte správní orgán přihlíží s přihlédnutím k jeho věku a rozumové vyspělosti.“

tak dojde k realizaci celého účelu správního řízení ještě předtím, než jsou ve věci zjištěna stanoviska jednotlivých účastníků. Tato praxe, jak bylo zjištěno v závěru systematických návštěv, se v případě některých zařízení ukazuje být dosti pravidelnou.

2. Smlouva o dobrovolném pobytu

Smlouva o dobrovolném pobytu mezi zařízením a nezaopatřenou zletilou osobou musí splňovat veškeré náležitosti kladené na smlouvy občanským zákoníkem. Měla by obsahovat konkrétní vymezení práv a povinností smluvních stran, výpovědní důvody a lhůty. Výpovědní lhůty mají zohlednit důvod výpovědi i postavení mladého dospělého tak, aby bylo minimalizováno riziko jeho sociálního vyloučení.

95. Podkladem pro pobyt zletilce ve školském zařízení, který již nemá nařízenou ústavní či uloženou ochrannou výchovu, je dle zákona o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy¹²¹ smlouva uzavřená mezi zařízením a zletilcem. Podmínkami k uzavření smlouvy jsou nezaopatřenost zletilé osoby, příprava na budoucí povolání a věk do 26 let. Samotná smlouva se řídí zákonem č. 40/1964 Sb., občanský zákoník (dále také „občanský zákoník“), přičemž se jedná o tzv. nepojmenovanou smlouvu.¹²² To znamená, že ji nelze podřadit pod určitý smluvní typ, nicméně účelem je podobná smlouvě o ubytování či smlouvě nájemní. ZÚOV sám předjímá sjednání dalších podmínek, na základě kterých bude smlouva uzavřena. Ve smluvním právu, jelikož se pohybujeme v odvětví soukromého práva, platí zásada smluvní volnosti i rovnosti stran. Proto je třeba, aby smlouvy byly dostatečně individualizované, obsahovaly výčet práv a povinností, které budou respektovat specifika zletilců a nebudou je nedůvodně omezovat v jejich soukromé sféře (vycházky, večerka apod.). Smlouvy, krom obvyklých náležitostí, by měly obsahovat též výpovědní důvody a přiměřené výpovědní lhůty tak, aby zletilec nebyl nucen opustit zařízení ze dne na den bez možnosti zajištění dalšího ubytování. Výpovědní důvody musí být ve smlouvě výslovně uvedeny a nemají být formulovány obecně jako např. „porušování vnitřního řádu“. Zařízení však i tak zůstává možnost sjednání okamžitého odstoupení od smlouvy v případě zvláště hrubého porušení smlouvy spočívajícího např. v násilném jednání či jiných závažných deliktech. I tyto je však třeba ve smlouvě dostatečně přesně konkretizovat, aby nebyla smlouva v případě sporu shledána neplatnou pro neurčitost ujednání.

Doporučuji, aby smlouvy byly uzavírány dostatečně určitě se specifikováním konkrétních práv a povinností, výpovědních důvodů a

¹²¹ Ustanovení § 2 odst. 6 ZÚOV.

¹²² Ustanovení § 51 občanského zákoníku.

konkrétních výpovědních lhůt. Smlouva by měla být koncipována přiměřeně situaci zletilého studenta nebo učně.

3. Rozdělení sourozenců

Právo na soukromý a rodinný život zahrnuje nejenom vztahy mezi rodiči a dětmi, ale i vztahy mezi sourozenci či vztahy mezi blízkými osobami. I sourozenecké vztahy jsou tedy pod ochranou čl. 8 Evropské úmluvy.

Sourozenci by měli být umístováni společně, pokud tomu nebrání skutečně vážné důvody, mezi něž však nepatří ani zdravotní postižení jednoho z nich. V případě, že dojde k rozdělení sourozenců, OSPOD a zařízení by měly aktivně činit veškeré kroky k zajištění pravidelného osobního kontaktu.

Společné umístění sourozenců

96. Jako obecná zásada by mělo platit, že sourozenci by neměli být v důsledku nařízení ústavní výchovy rozdělováni. Jak zákon o SPOD, tak i ZÚOV vychází z toho, že sourozenci by měli být umístováni společně. Podle ustanovení § 29 odst. 1 zákona o SPOD má ke společnému umístění sourozenců působit obecní úřad obce s rozšířenou působností. Ustanovení § 20 ZÚOV pak stanoví, že dítě má na společné umístění se svými sourozenci právo. I podle Směrnice OSN o náhradní péči o děti by sourozenci, mezi nimiž existuje vazba, v zásadě neměli být rozdělováni umístěním do náhradní péče, s výjimkou případů, kdy hrozí jasné nebezpečí zneužívání nebo pro oddělení existuje jiné odůvodnění v nejlepším zájmu dětí. V každém případě je nutné vyvinout veškeré úsilí o umožnění vzájemného kontaktu sourozenců, pokud to neodporuje jejich přáním či zájmům (bod 16).

97. Vztah mezi sourozenci je dále předmětem ústavněprávní i mezinárodněprávní ochrany. Podle čl. 32 odst. 1 Listiny jsou rodičovství a rodina pod ochranou zákona a je zaručena zvláštní ochrana dětí a mladistvých. Evropská úmluva v čl. 8 stanoví, že každý má právo na respektování svého rodinného života. Podle judikatury ESLP tento rodinný život existuje i mezi sourozenci. V případě *Ollson proti Švédsku*¹²³ označil ESLP za porušení čl. 8 způsob provedení rozhodnutí o svěřeni sourozenců do péče ústavu a pěstounům takovým způsobem, kdy byl každý ze tří sourozenců na jiném místě, byli daleko od sebe navzájem a zároveň i daleko od svých rodičů, kteří měli navíc velmi omezená návštěvní práva. Soud vycházel z toho, že rozhodnutí o odebrání dětí z rodiny mělo být provizorním opatřením, které mělo trvat jen nezbytně nutnou dobu. Jakékoli kroky učiněné v rámci implementace těchto rozhodnutí tedy měly

¹²³ Rozhodnutí ESLP ve věci *Ollson proti Švédsku* (č. 1) ze dne 24. března 1988, paras 78 - 84. Podobně ESLP konstatoval existenci rodinného života mezi sourozenci v případě *Boughanemi proti Francii*, rozsudek ze dne 24. dubna 1996, para 35.

být konzistentní s konečným cílem znovusjednocení rodiny. Podle vyjádření vlády bylo rozdělení dětí a jejich vzdálenost od rodiny způsobeno částečně administrativními obtížemi. Podle Soudu však v tak zásadní oblasti jako je ochrana rodinného života mohou tyto úvahy hrát nejvýše druhořadou roli.

98. Každá činnost týkající se dětí, která je uskutečňována veřejnou mocí, tedy i orgány sociálně-právní ochrany dětí, musí podle čl. 3 Úmluvy o právech dítěte především sledovat zájem dítěte. Tento princip se odráží i v ustanovení § 5 zákona o SPOD, který stanoví, že předním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte. Co je zájmem dítěte nepřisluší subjektivně určovat sociálnímu pracovníkovi, nýbrž tento pojem je nutné interpretovat v souladu s mezinárodněprávními závazky České republiky a vnitrostátní právní úpravou. Zájmem dítěte je tak bezesporu i ochrana a podpora vztahu s jeho sourozenci.

Sourozencům Romanovi (nar. 1995) a **Zitě** (nar. 1994) byla v březnu 2005 nařízena ústavní výchova a děti byly umístěny v dětském domově. Ústavní výchova byla po dvou letech díky zlepšení bytových a sociálních podmínek matky zrušena a nad dětmi byl vysloven dohled. Následně se však v domácnosti u matky začaly objevovat problémy s nepořádkem a hygienou dětí, kvůli dluhům měli odpojenou elektřinu a na základě předběžného opatření z ledna 2008 byly děti vráceny do dětského domova.

Za Romanem do domova začal docházet pan Novák, který již předtím s domovem spolupracoval a bral si jednoho z chovanců na víkendy k sobě domů. Roman začal u pana Nováka trávit víkendy, s čímž jeho matka souhlasila. Nutno dodat, že vztah matky se synem nebyl výrazněji narušený, problémy se začaly objevovat po posledním umístění Romana do domova (Roman uváděl, že kvůli špatným podmínkám se stává ve škole terčem posměchu). OSPOD s postupným odcizováním nijak nepracoval, až byl vztah natolik narušen, že matka na jeho záchranu rezignovala. Od srpna 2008 měl na základě předběžného opatření pan Novák nezletilého Romana ve své péči. Zita jezdila na víkendy ke svojí tetě, kde se vídala i s matkou. Roman v kontaktu s matkou nebyl. Několikrát se mu pokoušela telefonovat k panu Novákovi, na což si pan Novák opakovaně posteskl sociální pracovníci. Sociální pracovníce však nezasáhla a neupozornila jej na to, že narušovat (byť „pouze“ narážkami apod.) vztah Romana a matky je nepřípustné. Nevysvětlila mu, že pěstounská péče nemá nahrazovat péči biologických rodičů.

Sociální pracovníce ani nijak nepodpořila kontakt sourozenců. V září 2008 jí Zita sdělila, že by bratra ráda navštívila. Viděli se však až o Vánocích, když pan Novák s Romanem navštívili matku v jejím bytě. Zita u ní trávila Vánoce. Ke konci roku pan Novák zrušil návštěvu Romana u tety, protože se domníval, že je to tak lepší. Sourozenci nadále zůstali v kontaktu pouze přes telefon a internet.

V dubnu 2010 byl Roman svěřen do výchovy a výživy pana Nováka. Se sestrou byl stále v kontaktu pouze přes internet a telefon. V březnu 2011 Zita znovu řekla sociální pracovníci, že by se s bratrem chtěla vidět. Ta jí však pouze doporučila, aby si s bratrem domluvila termín, kdy by si ji mohl vzít na víkend pan Novák. Ze záznamu z června 2011 vyplývá, že s bratrem je Zita stále v kontaktu jen přes internet.

Matěj se narodil v listopadu 2001 se závažným chronickým gastroenterologickým onemocněním. Ve 4 měsících byl na základě předběžného opatření předán do

dětského domova pro děti do 3 let. V následně zahájeném řízení soud nad výchovou Matěje stanovil dohled. Po zhoršení zdravotního stavu, kdy byl hospitalizován v nemocnici, soud zbavil rodiče rodičovské zodpovědnosti. Následně byla jako poručnice Matěje ustanovena sociální pracovnice OSPOD.

Starší sourozenci Matěje zůstali v rodině. Stejně jako jeho mladší sourozenec, který se narodil až po umístění všech sourozenců do ústavní péče. Soud měl za to, že špatná péče rodičů o Matěje byla zapříčiněna zejména jeho vážným zdravotním stavem. V červnu 2005 však soud nařídil ústavní výchovu i ostatním sourozencům, a to kvůli špatné sociální situaci rodiny. Jeho sourozenci byli umístěni v jiném dětském domově než Matěj.

V září 2010 se v dětském domově objevila matka Matěje a chtěla se se synem vidět. Matce však zaměstnanci domova kontakt neumožnili, protože byla zbavená rodičovské zodpovědnosti. Sociální pracovnice z domova se dotazovala poručnice Matěje, jak má postupovat. Poručnice uvedla, že rodiče jsou pro Matěje absolutně cizími lidmi, že k nim, ani ke starším sourozencům nemá vytvořenu žádnou citovou vazbu, a že starší sourozenci na něj patrně zapoměli.

Poručnice Matěje v listopadu téhož roku navštívila jeho babičku. Zastihla zde i matku, která jí sdělila, že by chtěli s manželem Matěje navštěvovat. Poručnice však sdělila matce, že rozhodně nemají takové podmínky, aby si nezl. syna mohli brát na víkendy, a měli by zvážit, zda bude pro chlapce přínosem, když jej začnou navštěvovat. Zároveň se poručnice dozvěděla, že vychovatel sourozenců Matěje jim pověděl o tom, že mají mladšího bratra a začal iniciovat jejich setkání. Podobně sociálně pracovnice v domově, kde byl Matěje umístěn, se domnívala, že by pro něj vzhledem ke zdravotnímu stavu a prodělanému psychickému traumatu, poté, co byl odmítnut, resp. vrácen ze dne na den pěstouny, nebylo dobré. V době návštěvy dětského domova Matěj nevěděl, že má nějaké sourozence, ani kdo jsou jeho rodiče.

99. Tím, že sociální pracovníci dostatečně nepodpořili kontakt mezi Romanem a Zitou, bránili navázání kontaktu Matěje s jeho biologickou rodinou a nijak nepodpořili společné umístění sourozenců v jednom zařízení, jednali v rozporu s nejlepším zájmem dětí. Ačkoliv je základním cílem čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod ochrana jedince proti svévolnému zásahu veřejné moci, výše bylo uvedeno, že tento článek obsahuje podle judikatury ESLP i pozitivní závazek státu aktivně přispívat k ochraně rodinného života.¹²⁴ Ten v této souvislosti mj. znamená, že sociální pracovníci mají aktivně zjišťovat, zda má dítě sourozence, a následně se snažit o jejich společné umístění ve stejném zařízení. Tam, kde to není možné či vhodné, je nutné zajistit přinejmenším intenzivní kontakt mezi sourozenci.

100. Rozdělení sourozenců nastává též v případě dětí přemístěných do výchovných ústavů, zejména těch se striktnějším režimem. Situacemi, kdy je dítě přemístěno do jiného zařízení a v původním zanechalo sourozence, se nikdy příliš nezabývá.

Doporučuji OSPOD a zařízením:

¹²⁴ Kromě výše uvedených rozhodnutí ve věci *Wallová a Walla proti ČR, Havelka proti ČR, Olsson proti Švédsku* či *Kutzner proti Německu* dále např. rozsudek ESLP ve věci *Kroon proti Nizozemí*, ze dne 27. října 1994, para 31.

- aby maximálně podporovaly umístování sourozenců ve stejném zařízení, a pokud tomu nebrání vážné důvody, i jejich umístění ve stejné skupině.
- aby v co největší možné míře podporovaly kontakt sourozenců v případě, že nejsou umístěni ve stejném zařízení.

4. Přemístění dítěte

Dítě by mělo být o plánovaném přemístění z jednoho zařízení do druhého s dostatečným předstihem informováno, stejně jako o důvodech, které k přemístění vedly.

Diagnostický ústav rozhodující o přemístění (zejména do zařízení s přísnějším režimem) by měl aktivně zjišťovat názor dítěte a nevycházet pouze z předložené žádosti kmenového zařízení, bez toho aniž by sám uvedené informace ověřoval (např. ze spisové dokumentace vedené k dítěti).

Diagnostický ústav při rozhodování o přemístění musí postupovat v intencích správního řádu. Zahájení řízení musí být oznámeno jeho účastníkům, dítě má být v řízení slyšeno, rozhodnutí musí být řádně odůvodněno (včetně vypořádání se s námitkami dítěte, příp. jeho zákonných zástupců), musí být vycházeno ze skutkového stavu, o němž nejsou důvodné pochybnosti a rozhodnutí musí být doručeno všem účastníkům řízení.

101. Rozhodnutí o přemístění dítěte podle ustanovení § 5 odst. 9 ZÚOV je výkonem státní správy (§ 24 odst. 3 ZÚOV) a vztahuje se na ně správní řád. Procesní způsobilost dítěte, coby účastníka tohoto řízení, závisí na jeho způsobilosti k právním úkonům, kterou nabývá postupně s ohledem na svoji volní a rozumovou vyspělost. Děti z výchovných ústavů jsou dle mého názoru dostatečně vyspělé na to, aby mohly v řízení samostatně činit úkony, tj. vyjádřit v řízení své stanovisko, vyjádřit se k podkladům rozhodnutí či např. podat proti rozhodnutí odvolání. Ovšem i u dětí, které nejsou dostatečně rozumově a volně vyspělé na to, aby byly procesně způsobilé, ale jsou schopné formulovat své názory, má ředitel podle ustanovení § 29 odst. 4 správního řádu postupovat tak, aby byl zjištěn názor dítěte ve věci. Dítě tedy musí být v řízení vyslyšeno.

102. V několika případech jsem se setkal s tím, že dítě nebylo dopředu informováno, a nemělo tedy ani možnost vyjádřit se k tomu, že bude přemístěno do jiného zařízení.¹²⁵ Jednalo se zejména o děti s extrémními

**Práva
dítěte při
přemístění**

¹²⁵ Byly vyslechnuty výpovědi dětí, kterým nikdo neřekne, kam jedou, pokud by se v diagnostickém ústavu samy nezeptaly. V horších případech jim bylo účelově sděleno, že jedou do zdravotnického zařízení. Jiným dětem byla informace podána až v den odjezdu, na poslední chvíli, popř. až v autě

nebo závažnými poruchami chování, které byly přemísťovány z kmenových zařízení do výchovných ústavů.

103. Přestože tato pochybení nebyla nijak hromadná a většinou se jednalo o individuální excesy, takový postup není v souladu se zásadami správního řízení a jde o porušení ustanovení § 4 odst. 4 prováděcí vyhlášky k ZÚOV,¹²⁶ podle kterého s rozhodnutím o umístění dítěte do zařízení seznámí dítě psycholog nebo speciální pedagog – etoped nejpozději 3 dny před jeho umístěním. Dodávám, že rozhodnutí o přemístění je správním rozhodnutím, což mj. znamená, že je proti němu přípustné odvolání.

Doporučuji zařízením:

- **informovat děti s dostatečným předstihem o plánovaném přemístění do jiného zařízení a o důvodech takového přesunu;**
- **postupovat v souladu se správním řádem a zajistit, aby se dítě mohlo k přemístění vyjádřit;**
- **žádosti o přemístění, zejména do zařízení s přísnějším režimem, řádně odůvodňovat.**

Doporučuji diagnostickým ústavům:

- **důvody žádostí o přemístění ověřovat, posuzovat, zda jsou opodstatněné a dát dítěti prostor vyjádřit se.**

Na postupy diagnostických ústavů při přemísťování dětí se zaměřím při dalších systematických návštěvách právě těchto zařízení a výše uvedenou praxi budu důsledně vyžadovat.

během převozu nebo před branami nového ústavu. V extrémních případech dítě nedostalo žádné vysvětlení. Děti bývají ze situace zmatené, je jim vytvářena, podle mého názoru poněkud zbytečně, stresová situace. Mnohdy jim pracovníci "nových" zařízení po přijetí čtou ze zpráv diagnostických či kmenových ústavů, aby toto informační vakuum zaplnili. Současně kmenové, resp. diagnostické ústavy na situaci upozorňují. Důvodem pro popsanou praxi je zřejmě ulehčení práce personálu diagnostického, popř. kmenového zařízení. Dítě, které neví, kam a proč odjíždí, pravděpodobně nebude dělat potíže, účelem tedy může být přemístění dítěte bez zbytečných komplikací.

¹²⁶ Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů.

VI. Dítě v zařízení

1. Dítě jako partner

a) Způsobilost dítěte k právním úkonům

104. Je třeba vést v patrnosti, že dítě postupně získává způsobilost k právním úkonům, které jsou svou povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti odpovídající jejich věku (§ 9 občanského zákoníku), tedy že např. dvanáctiletý člověk je zpravidla způsobilý jen k těm právním úkonům, jež povahou odpovídají rozumové a volní vyspělosti *průměrných* dvanáctiletých. Způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu vzniká zletilostí, které se zpravidla nabývá dovršením osmnáctého roku věku dítěte (§ 8 občanského zákoníku). Je ale třeba respektovat speciální právní úpravu v některých zákonech – např. v ustanovení § 6 zákona č. 262/2006 Sb., zákoníku práce, ve znění pozdějších předpisů (dále také „zákoník práce“), je způsobilost mít jako zaměstnanec v pracovněprávních vztazích práva a povinnosti stanovena na 15 let, způsobilost šestnáctiletého podat žádost o uzavření manželství podle ustanovení § 194 o. s. ř. a s přivolením soudu manželství uzavřít (§ 13 zákona o rodině) nebo způsobilost podle zákona č. 66/1986 Sb., o umělém přerušení těhotenství, který přiznává nezletilé dívce starší šestnácti let způsobilost požádat sama o interrupci.

**Způsobilost
dítěte
k právním
úkonům**

105. Od hmotněprávní způsobilosti k právním úkonům je odvozena i procesní způsobilost pro civilní soudní řízení před soudem i pro „*neveřejné*“ správní řízení vedené např. ředitelem zařízení, která je upravena de facto shodně. Jak z ustanovení § 20 o. s. ř., tak z ustanovení § 29 správního řádu vyplývá, že dítě jako účastník může samostatně jednat (má procesní způsobilost) v tom rozsahu, v jakém má způsobilost vlastními úkony nabývat práv a brát na sebe povinnosti, tedy v tom rozsahu, v jakém mu zákon přiznává způsobilost k právním úkonům. Z daného lze vyvodit, že pokud je procesní úkon, který dítě zamýšlí učinit, přiměřený rozumové a volní vyspělosti odpovídající věku dítěte, je k němu i procesně způsobilé a v takovém případě má samostatné procesní postavení účastníka s tomu odpovídajícími právy.¹²⁷ Judikatura je v tomto

**Zastupování
dítěte**

¹²⁷ Z nálezu Ústavního soudu ze dne 24. září 1998, sp. zn. III. ÚS 125/98, kdy návrh podali dva stěžovatelé, jimž bylo v době podání stížnosti jedenáct a dvanáct let, kvůli tomu, že nebyli v řízení před odvolacím soudem vyslechnuti a byla jim uložena povinnost stýkat se s otcem, aniž by byli dotázáni, zda tak skutečně chtějí, plyne, že Ústavní soud „*přihlédnuv nejdříve k věku nezletilých stěžovatelů (12 a 11 let) a zejména k jejich současné rozumové úrovni tak, jak se podává ze stavu dokazování před obecnými soudy, dospěl k závěru, že v rozsahu projednávané materie lze mít za to, že oba nezletilí stěžovatelé mají způsobilost k právním úkonům (§ 9 o. z.), a proto jim ve stejném rozsahu přiznal procesní způsobilost (§ 19 o. s. ř., § 63 zákona o Ústavním soudu) i pro řízení před Ústavním soudem, když jinak jim pro toto řízení ustanovil opatrovníka.*“

ohledu kontinuální již od dob prvorepublikového Nejvyššího soudu a i ze současné judikatury je zřejmé, že soudy často procesní způsobilost nezletilým přiznávají.

106. Na druhou stranu je poctivé přiznat, že zároveň s tím se hojně využívají možnosti dané § 23 o. s. ř. Vyžadují-li to okolnosti případu, může předseda senátu podle tohoto ustanovení rozhodnout, že fyzická osoba, která nemá způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, musí být v řízení zastoupena svým zákonným zástupcem, i když jde o věc, v níž by jinak mohla jednat samostatně. V takovém případě soud jedná místo s nezletilcem pouze s jeho zákonným zástupcem.¹²⁸ Takovou možnost ředitel zařízení (případně ředitel diagnostického ústavu rozhodujícího o přemístění dítěte, např. na žádost dítěte podle ustanovení § 5 odst. 9 ZÚOV) v pozici správního orgánu nemá, neboť správní řád stanoví předpoklad, že nezletilé dítě buď je samostatně procesně způsobilé, nebo v rozsahu, v jakém dítě nemá procesní způsobilost, musí být zastupováno zákonným zástupcem (§ 32 odst. 1 správního řádu). Platí zároveň, že ředitel zařízení rozhoduje mnohdy co do závažnosti a složitosti o rozdílných věcech, než civilní soud. Ze znění správního řádu lze nicméně vyvodit, že nezletilé dítě může podle okolností vystupovat v řízení samostatně, tj. bez procesního zastoupení (jde-li o řízení povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti odpovídající věku dítěte), neboť je plně procesně způsobilé podle ustanovení § 29 odst. 1 správního řádu.¹²⁹

b) Souhlas dítěte se zdravotní péčí

**Povinnost
zjistit
názor
dítěte**

107. Podle zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách), který je účinný od 1. dubna 2012, a který nahrazuje právní úpravu obsaženou v zákoně č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů platí, že při poskytování zdravotních služeb¹³⁰ je **vždy nutné zjistit názor nezletilého pacienta**, který s ohledem na svůj věk schopen vnímat situaci a vyjadřovat se. Vyjádří-li nezletilý pacient svůj názor, zaznamená se tento do zdravotnické dokumentace (§ 35 odst. 1 zákona o zdravotních službách). Na rozdíl od úpravy v zákoně o péči o zdraví lidu tak byla vypuštěna vazba na rozumovou vyspělost nezletilého pacienta. Současná úprava vyžaduje zjistit názor všech nezletilých pacientů, kteří jsou schopni vnímat situaci a

¹²⁸ Podle Renáty Šínové (ŠÍNOVÁ, R.: Procesní způsobilost nezletilých účastníků řízení (s přihlédnutím k právní úpravě svéprávnosti v návrhu nového občanského zákoníku), *Právní rozhledy*, 2011, č. 17, s. 616) je „praxe k samostatnému vystupování nezletilého v řízení velmi zdrženlivá a k řízení s nezastoupeným nezletilým účastníkem dochází zřídka.“

¹²⁹ Co do procesní stránky věci je ještě vhodné poznamenat, že pokud si dítě podá žádost, která však není procesním návrhem ve smyslu ustanovení § 44 (řízení o žádosti), např. i proto, že se ředitel zařízení domnívá, že dítě není procesně způsobilé k podání takové žádosti, měl by si zároveň posoudit, zda se nejedná o podnět ve smyslu ustanovení § 42 správního řádu (který může být i anonymní, nebo ve formě emailu či sms) k zahájení řízení ex offa.

¹³⁰ Co se rozumí zdravotními službami, je stanoveno v § 2 odst. 2 zákona o poskytování zdravotních služeb.

vyjadřovat se. V tomto bodě tak lépe odpovídá ustanovení čl. 6 odst. 2 Úmluvy o biomedicíně, podle kterého bude názor nezletilé osoby zohledněn jako faktor, jehož závaznost narůstá úměrně s věkem a stupněm vospělosti.¹³¹

108. Změněn byl i **postup poskytování souhlasů se zdravotními službami nezletilému pacientovi**. Podle § 35 odst. 1 zákona o zdravotních službách se nezletilému pacientovi zdravotní služby poskytují se souhlasem jeho zákonného zástupce. V odst. 2 bodu a) tohoto ustanovení je stanoveno, že jde-li o nezletilého pacienta, jehož zákonnými zástupci jsou rodiče, vyžaduje se buď souhlas obou rodičů (to v situacích, kdy jde o zdravotní službu, která může podstatným způsobem negativně ovlivnit další zdravotní stav pacienta nebo kvalitu jeho života), nebo alespoň jednoho rodiče (u zdravotních služeb ostatních).

Pokud však jde o pacienta, který dovršil 15 let věku, lze mu zdravotní služby poskytované praktickým lékařem, zubařem a gynekologem (tzv. registrující poskytovatelé zdravotních služeb) poskytovat i bez zjišťování souhlasu zákonného zástupce, pokud s tímto zákonný zástupce dopředu vyjádřil písemný souhlas, který je součástí zdravotnické dokumentace. Zákonný zástupce však může udělení takového souhlasu podmínit následným informováním o poskytnutých zdravotních službách.

109. Za předchozí právní úpravy jsem se setkal s praxí, kdy pro některá zařízení bylo problematické předkládat souhlas zákonného zástupce v případě každého zákroku provedeném na nezletilém dítěti. Tyto situace řeší zákon o zdravotních službách v § 42, podle kterého platí, že pokud hrozí **nebezpečí z prodlení** a nelze bez zbytečného odkladu získat vyjádření zákonného zástupce s poskytnutím zdravotní služby nezletilému pacientovi, může toto vyjádření, resp. souhlas poskytnout též pěstoun, jiná pečující osoba, statutární orgán či jím pověřená osoba školského zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, byla-li soudem nařízena ústavní nebo uložena ochranná výchova.

110. Podle druhu onemocnění je třeba dětem podávat medikaci, buď krátkodobou při přechodném onemocnění, nebo dlouhodobou při trvalých stavech. Otázka podávání léků ve veřejných institucích je otázkou citlivou v tom smyslu, že poskytování zdravotní péče je činností částečně regulovanou a výkon některých činností (např. intramuskulární injekce) je vyhrazen pouze zdravotnickým pracovníkům (viz zákon č. 96/2004 Sb., o nelékařských zdravotnických povoláních¹³² a jeho prováděcí vyhláška.¹³³

**Podávání
léků**

¹³¹ K otázce z volně přístupných materiálů dále např. ROŽKOVÁ, E.: Souhlas nezpůsobilého pacienta s lékařským zákrokem [online]. Dostupné z: < www.viaiuris.cz >.

¹³² Zákon č. 96/2004 Sb., o podmínkách získávání a uznávání způsobilosti k výkonu nelékařských zdravotnických povolání a k výkonu činností souvisejících s poskytováním zdravotní péče a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o nelékařských zdravotnických povoláních), ve znění pozdějších předpisů.

¹³³ Vyhláška č. 55/2011 Sb., o činnostech zdravotnických pracovníků a jiných odborných pracovníků, ve znění pozdějších předpisů.

S léky však mohou nakládat i pedagogičtí pracovníci, podobně jako s nimi v rodinách nakládají rodiče, případně je v zařízení sociálních služeb podávají pracovníci v sociálních službách.¹³⁴ Během návštěv byla pozorována různá praxe, ze které jsem vyvodil několik zobecňujících doporučení. Léky by měly být přechovávány v uzamčené lékárně, tak aby k nim neměly přístup ani děti, ani jiný nepovolaný personál. Přístupu nepovolaných osob by mělo být zamezeno po celou dobu, tedy lékovky s léky by např. neměly být umístěny volně na stole vychovatelny, pokud je do místnosti volný přístup, apod. Také lékárna s léky by měla být umístěna tak, aby např. v případě, že je prosklená, nebylo možné bez jejího odemčení zjistit, jaké léky které dítě užívá. O výdeji léků by měla být vedena evidence, ze které bude patrné – kdo jaký lék vydal, jaký druh (např. konkrétní druh inzulínu) a v jakém množství. Dobrou praxí je, pokud se v případě potřeby zaznamená i reakce na konkrétní druh léku nebo jeho účinky, např. při změně medikace.

Doporučuji zařízením:

- **umístit léky tak, aby se zabránilo přístupu nepovolaných osob**
- **o výdeji léků vést evidenci, ze které bude patrné, kdo lék připravil/podal, jaký druh léku byl podán a v jakém množství.**

Odmítání léků dítětem

111. Specifický problém představuje **odmítání léků dítětem**, ať už vědomé (např. za účelem schraňování léků do zásoby), nebo nevědomé (neschopnost lék polknout). Příčinou je třeba se vždy zabývat, neboť může být zcela legitimní. Např. podle zkušenosti jednoho ředitele dítě odmítá léky zpravidla, když je nastavena excesivní dávka, případně přidány jiné léky, které mohou způsobit např. nadměrnou ospalost, která se pak negativně projeví ve škole, v hodnocení žáka, i v interakcích s ostatními vrstevníky. V takových případech je pak nutno za spolupráce dětského psychiatra pružně „*experimentovat*“ s vhodnou dávkou medikace, v žádném případě se nejedná o problém, který by mohli pedagogičtí pracovníci řešit sami. Je samostatnou odbornou pedagogickou otázkou, jak zakomponovat situaci, kdy dítě vědomě odmítá léky, do motivačního systému praktikovaného v každém jednotlivém zařízení.

Podle již zmiňovaného § 35 odst. 1 zákona o zdravotních službách je vždy nutné zjistit názor nezletilého pacienta, který je s ohledem na svůj věk schopen vnímat situaci a vyjadřovat se. Zákonná úprava přímo neumožňuje nezletilému léčbu odmítnout je však nutné zohlednit jeho názor. Podle čl. 6 odst. 2 Úmluvy o lidských právech a biomedicíně sice platí, že *jestliže nezletilá osoba není podle zákona způsobilá k udělení souhlasu se zákrokem, nemůže být zákrok proveden bez svolení jejího zákonného zástupce, úřední osoby či jiné osoby nebo orgánu, které jsou k tomu zmocněny zákonem*, nicméně podle téhož článku této úmluvy *názor*

¹³⁴ Srov. např. STRNAD, J.: *K podávání léků v zařízeních sociální péče* [online]. Dostupné z: <<http://www.kvalitavpraxi.cz/res/data/001/000248.pdf>>.

nezletilé osoby bude zohledněn jako faktor, jehož závaznost narůstá úměrně s věkem a stupněm vyspělosti.

Jsem toho názoru, že bez dalšího nelze říci, že zohlednění neplnění léčebného režimu nějakým způsobem možné není. Na druhou stranu, případný postih, nebo nepřidělení výhod nesmí být první reakcí na tuto situaci, neboť nespolupráce dítěte by primárně měla být řešena skrze jeho ošetřujícího lékaře. V některých zařízeních bylo v případě, že dítě nechtělo léky polykat, postupováno tak, že lék byl s vědomím a souhlasem dítěte rozdrcen a podán v nápoji. Vzhledem k tomu, že nikoliv každý lék vykazuje stejné účinky, je-li podán v původní tabletové, nebo rozdrcené formě, doporučuji tento postup konzultovat s ošetřujícím lékařem a podávat drcené léky pouze s jeho písemným souhlasem.

Doporučuji zařízením:

- **řešit odmítání léků primárně prostřednictvím odborného lékaře;**
- **respektovat právo dítěte odmítnout léčbu s ohledem na jeho věk a rozumovou vyspělost;**
- **v případě, že dítě není schopno léky z důvodu svého zdravotního nebo psychosomatického stavu přijmout a je nutno léky drtit (s vědomím dítěte), činit tak pouze na výslovný a prokazatelný pokyn lékaře.**

112. Dívčím-matkám bývá často soudem přiznávána rodičovská zodpovědnost (§ 34 odst. 3 zákona o rodině). Bez ohledu na to je po zařízeních v některých případech (např. trhání mandlí) vyžadován souhlas zákonných zástupců dívky, který není možné vždy hladce zajistit. Ten je vyžadován rovněž v případě nasazení rovnátek, nicméně rodiče dívek ho leckdy z nejrůznějších pragmatických důvodů nechtějí udělovat. To vnímají zařízení jako problematické. Pokud umožňují právní předpisy bez souhlasu zákonného zástupce takový zásah do tělesné integrity, jako je interrupce (viz výše), potom „banalita“ typu rovnátka, která do tělesné integrity nijak výrazně nezasahuje, by měla být zcela v kompetenci nezletilé matky (informování zákonných zástupců by potom bylo zcela dobrovolné). K postupnému nabývání způsobilosti viz výše.

2. Zastoupení dítěte

113. Zákonným zástupcem dítěte umístěného ve školském zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy zůstávají jeho rodiče, pokud nejsou omezeni nebo zbaveni rodičovské zodpovědnosti, nebo nebylo vydáno rozhodnutí o pozastavení rodičovské zodpovědnosti. Rodičovská zodpovědnost je souhrn práv a povinností při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, dále práv a povinností při zastupování nezletilého dítěte

**Zákonný
zástupce**

a při správě jeho jmění. Tato rodičovská zodpovědnost zůstává zachována i při umístění dítěte do školského zařízení po rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy nebo uložené ochranné výchovy.

114. Podle ustanovení § 36 zákona o rodině při právních úkonech, ke kterým není dítě plně způsobilé, zastupují dítě rodiče. Obecně je přijímán názor, že v běžných záležitostech může být dítě zastoupeno kterýmkoli z rodičů. V podstatných záležitostech nebo tam, kde zastoupení oběma rodiči výslovně vyžaduje právní předpis, je v případě nesouhlasu jednoho z rodičů možnost postupu podle ustanovení § 49 zákona o rodině, tj. nahrazení souhlasu jednoho z rodičů rozhodnutím soudu.¹³⁵ V případě dítěte umístěného v zařízení ZÚOV je podle ustanovení § 23 odst. 1 písm. l) ZÚOV ředitel zařízení oprávněn v zájmu úspěšné výchovy dětí zastoupit dítě v běžných záležitostech.¹³⁶ V záležitostech nikoliv běžného charakteru je třeba trvat na zastoupení zákonným zástupcem.

Opatření
zásadní
důležitosti

115. Pokud ředitel zařízení jedná v nikoliv běžné záležitosti na účet dítěte, měl by být k takové věci ze strany zákonných zástupců zplnomocněn. Odpovídá tomu i povinnost ředitele zařízení podle ustanovení § 23 odst. 1 písm. i) projednat předem opatření zásadní důležitosti se zákonnými zástupci dítěte, nehrozí-li nebezpečí z prodlení, a bezodkladně je informovat o provedeném opatření; nejsou-li dosažitelní, navrhnout soudu ustanovení opatrovníka. Podle metodického pokynu k postupu školských zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy při opatřeních zásadní důležitosti ze dne 13. února 2003, jsou opatřeními zásadní důležitosti zejména rozhodnutí o profesní orientaci dítěte, lékařské zákroky, hospitalizace. Podle části dvě bodu 3 tohoto metodického pokynu v případě neakutních lékařských zákroků ředitel předem v dostatečně dlouhé lhůtě informuje osoby odpovědné za výchovu o chystaném opatření. Jedná-li se o akutní lékařský zákrok, ke kterému není dítě samo způsobilé poskytnout svůj souhlas, ředitel o něm bezodkladně písemně informuje osoby odpovědné za výchovu. Z toho lze dovodit, a jednotlivým zařízením jsem rovněž doporučoval, aby byla plná moc ze strany školského zařízení vyžadována vždy k určitému úkonu nebo k určitému okruhu záležitostí. Generální plná moc ke všem úkonům, zvláště po uplynutí času a změně poměrů dítěte, může vykazovat znaky neurčitosti. Zároveň by se takovou generální plnou mocí mohla „obcházet“ zákonná povinnost ředitele podle ustanovení § 23 odst. 1 písm. i) ZÚOV projednat opatření zásadní důležitosti se zákonnými zástupci dítěte předem.

Opatrovník

116. Zákon o rodině umožňuje, aby v případě, kdy nestačí zastoupení ze strany ředitele zařízení, ustanovil dítěti *ad hoc* opatrovníka pro konkrétní úkon soud podle ustanovení § 83 zákona o rodině. S výjimkou v zákoně stanovených případů může soud takovým opatrovníkem ustanovit i orgán

¹³⁵ HRUŠÁKOVÁ, M. a kolektiv: *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 137.

¹³⁶ Připravovaná novela zákona předpokládá, že ředitel může „zastoupit dítě v běžných záležitostech, a pokud jeho zákonní zástupci neplní své povinnosti nebo nejeví o dítě zájem, je oprávněn zastoupit dítě i v zásadních věcech, vyžaduje-li to zájem dítěte“.

sociálně-právní ochrany dětí. Takové řešení je vhodné v případě, kdy zákonní zástupci dítěte o dítě projevují zájem, ale jejich souhlas se nepodařilo obstarat. Jako vhodné se jeví použití tohoto institutu např. v případě podání žádosti o vydání cestovního pasu, nebo v případě žádosti o dávky sociálního zabezpečení.

117. V případech, kdy rodiče projevují o dítě dlouhodobý kvalifikovaný nezájem, který dítě poškozuje na jeho zájmech, je možné podat soudu návrh na omezení rodičovské zodpovědnosti, v případě zneužívání rodičovské zodpovědnosti, nebo v případě závažného zanedbávání rodičovské zodpovědnosti, může soud rozhodnout i o úplném zbavení rodičovské zodpovědnosti.¹³⁷ V této souvislosti je však třeba upozornit, že ani zbavením rodičovské zodpovědnosti nedochází k zákazu styku s dítětem (o zákazu styku může rozhodnout opět pouze soud – viz *kazuistika nezl. Matěje bod 101*). Podle výpovědi ředitelů zařízení rodiče návrhy na omezení rodičovské zodpovědnosti těžce nesou, na druhou stranu je nutno uvést, že rodičovská zodpovědnost sama o sobě neobnáší jen práva, ale rovněž povinnosti vůči dítěti (srov. § 44 odst. 2 a 3 zákona o rodině). Pokud však rodiče neprojevují o dítě zájem dlouhodobě a povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti nikdy fakticky nevykonávali, a pokud je dítě neplněním těchto povinností objektivně poškozováno, není důvod návrh na omezení/zbavení rodičovské zodpovědnosti nepodat. Je samozřejmě nutné individuálně vyhodnocovat situaci, např. při umístění dítěte do školského zařízení, které nemusí být v blízkosti bydliště rodičů, což např. v kombinaci s tíživou sociální situací rodičů (cena jízdného, omezení spoju veřejné dopravy o víkendech mimo město) může znamenat, že vzdálenost obou míst představuje objektivní limitující faktor, nicméně i v takovém případě lze např. udržovat kontakt prostředky dálkové komunikace, nebo alespoň prostřednictvím OSPOD, které dítě v zařízeních pravidelně navštěvuje, a jehož prostřednictvím jsou mnohé záležitosti řešeny. Každé právo však má své meze, stejně jako práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti. Daná práva tudíž nejsou nedotknutelná, a v některých situacích je zcela legitimní, pokud je do těchto práv zasaženo, případně jsou rodičům zcela odejmuta.

**Omezení
rodičovské
zodpověd-
nosti**

¹³⁷ Za zneužívání rodičovské zodpovědnosti je především považováno ohrožení tělesného a duševního vývoje dětí, umožnění jim páchat trestnou činnost, svádění k nemorálnímu způsobu života, týrání dětí apod. Za závažné zanedbávání rodičovské zodpovědnosti se považuje zejména dlouhodobé neplnění rodičovských práv a povinností k nezletilému, absolutní nezájem o nezletilého, zejména o jeho výchovu a výživu, trvalé ponechání dítěte ve výchovném zařízení spojené s nezájmem o toto dítě a s neprojevením snahy převzít je do rodinné výchovy, nemorální způsob života rodičů, soustavné neplnění vyživovací povinnosti k dítěti, trestní postih pro zanedbávání povinné výživy apod. (srov. odůvodnění rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 30. 8. 2006, sp. zn. 30 Cdo 2873/2005, a stanovisko Nejvyššího soudu SR ze dne 28. června 1989, sp. zn. Cpj 19/89, uveřejněné ve Sbírce rozhodnutí a stanovisek pod č. 21, ročník 1990). Doba, po kterou jeden z rodičů rodičovskou zodpovědnost řádně nevykonával, sama o sobě nepředstavuje rozhodující skutečnost pro zbavení rodičovské zodpovědnosti. Rozhodující je intenzita takového chování, které musí být závažné a zaviněné (srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 5. května 2011, sp. zn. 30 Cdo 3522/2009). Ke zbavení nebo omezení rodičovské zodpovědnosti nestačí sama o sobě skutečnost, že rodič neplatí výživné (srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 8. června 2011, sp. zn. 21 Cdo 3909/2010).

Poručník

118. Pokud je rozhodnuto o omezení/zbavení rodičovské zodpovědnosti, ustanovuje soud dítěti poručníka (§ 78 zákona o rodině), který bude nezletilého vychovávat, zastupovat a spravovat jeho majetek místo jeho rodičů. V praxi se může stát, že poručníkem dítěte bude určen ředitel nebo jiný zaměstnanec školského zařízení, ve kterém je dítě umístěno. Takové řešení situace je velmi praktické, je však třeba mít na paměti možný „střet zájmů“ mezi zájmy poručníka a jeho opatrovance. Tímto střetem zájmu nemám na mysli pouze právní situaci, kdy zájmy obou budou v rozporu de iure, ale také situaci faktickou, kdy se může do střetu dostat požadavek dítěte s provozním chodem zařízení, za něž je konkrétní poručník jako vedoucí (zaměstnanec) odpovědný. Ve většině případů by šlo spíše o otázku „kvality“ poskytované péče, než o reálný právní problém. Takový střet zájmů je však situace, které lze nastavením určitých mechanismů předejít, případně pokud nastane, tak ji vyřešit. Např. v oblasti sociálních služeb regulované zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, což je oblast veřejného sektoru poskytující podobně jako školská pobytová zařízení pobytové služby skupinám osob vyžadujícím specializovaný odborný přístup nebo péči, je podle standardů poskytování sociálních služeb v rámci státní kontroly zjišťováno, zda poskytovatel má písemně zpracována vnitřní pravidla, ve kterých vymezuje situace, kdy by mohlo dojít ke střetu jeho zájmů se zájmy osob, kterým poskytuje sociální službu, včetně pravidel pro řešení těchto situací, a zda podle těchto pravidel poskytovatel sociální služby postupuje. Ředitelé a zaměstnanci zařízení sociálních služeb se právě z důvodu možného střetu svých zájmů se zájmy „jejich“ uživatelů sociálních služeb snaží vyhnout tomu, aby byli např. opatrovníky klientů svého zařízení, neboť z odborného hlediska není taková situace nahlížena příznivě. Domnívám se tedy, že pro obdobnost situací lze i školským zařízením, jejichž zaměstnanci vykonávají funkci poručníka, doporučit (jako nástroj zvyšování kvality poskytované péče), aby byly písemně definovány oblasti v provozu zařízení, ve kterých by mohlo dojít ke střetu zájmů mezi poručníkem a dítětem, a pokud ke střetu zájmů dojde, jak se bude v daném případě postupovat. Doporučení směřuje k běžnému faktickému provozu zařízení a k nastavení interních mechanismů pro poskytování kvalitní péče, neboť tam, kde se vyskytne střet zájmů de iure, tak jak je vymezen zejména občanským zákoníkem, je třeba se obrátit na místně příslušný soud s žádostí o ustanovení kolizního opatrovníka (§ 30 občanského zákoníku).

Střet zájmů

3. Umístění zařízení a materiální podmínky

Sít' zařízení by měla odpovídat potřebám ohrožených rodin v daném regionu tak, aby odnětí dítěte z rodiny neznamenovalo narušení nebo dokonce ztrátu rodinných vazeb.

Zařízení by mělo být rodinného typu, umístěné v běžné zástavbě města/obce.

Dítě má žít v prostředí podobajícím se běžné domácnosti, přičemž je respektováno jeho právo na soukromí (při hygieně, možnost bezpečného uložení svých cenností, možnost „být“ sám).

Vybavení zařízení by mělo dítěti umožňovat osvojení si běžných dovedností spojených s chodem domácnosti.

Dítě má mít vytvořeny podmínky pro hru a studium.

Stavebně-technické prostředky a audiovizuální systémy by měly být používány pouze tam, kde to ZÚOV připouští, cílem je nalezení alternativních šetrnějších způsobů ochrany dětí při současném zajištění bezpečnosti (nerozbitná skla, pojistky proti plnému otevření oken pokud hrozí riziko vypadnutí menších dětí apod.).

119. Musím konstatovat, že stavebně-technický stav některých objektů, ve kterých je vykonávána ústavní výchova, je zcela nevyhovující. Řada zařízení byla umístěna daleko od "civilizace" a děti byly izolované od okolního světa. Velmi nevhodná je zejména situace, kdy děti v odlehlých zařízeních navštěvují i školu, a mimo zařízení se tak dostanou jen velmi zřídka. V průběhu návštěv jsem se dále setkal s řadou velkokapacitních zařízení, která se zdaleka nepřibližovala rodinnému prostředí. Zvláště nevhodné jsou průchozí pokoje, dlouhé temné chodby, velké zámecké místnosti rozdělené na menší pokoje přepážkami, které nejsou vyzděné až ke stropu. Podmínky v některých zařízeních nezajišťovaly dětem soukromí (prosklené dveře do pokojů nebo průzory do koupelen, na WC, průchozí pokoje, mnohalůžkové pokoje), chyběla možnost uložit si bezpečně svoje cennosti (a to nejen pouze ve smyslu drahých věcí z hlediska finančního), děti neměly možnost učit se běžným činnostem (vaření, praní, nákupy, úklid), nebylo možno podílet se na chodu „domácností“ (absence praček, žehliček, možnosti vaření), chyběly podmínky pro studium, plnění školních úkolů (nedostatek denního nebo umělého světla, chybějící lampy, nedostatek psacích stolů apod.). K některým aspektům materiálních podmínek viz níže kapitola VI. 5. Podmínky pro zachování soukromí. Na druhé straně jsem se setkal i se zařízeními (většinou dětskými domovy), kde bylo materiální vybavení na nadstandardní úrovni, které nedosahuje ani vybavení „běžné“ domácnosti. Je nepochybné, že přílišný luxus dětem rodinu nenahradí, ale zejména jsou děti po opuštění zařízení vystaveny realitě „běžného“ života, kdy si stěžít takové vybavení budou moci dovolit.

**Nevhodné
objekty**

**Startovací
byty**

120. Pozitivně naopak hodnotím, že některá navštívená zařízení mají startovací byty, které dětem pomohou připravit se na život po opuštění zařízení.

121. Zařízení pro výkon institucionální výchovy by mělo být začleněno do aglomerace tak, aby děti měly možnost využívat služby a příležitosti k trávení volného času v běžné komunitě. Jak má zařízení pro výkon institucionální výchovy vypadat, je upraveno právními předpisy a vyjadřuje se k němu i Směrnice OSN, podle které by zařízení pro rezidenční péči

měla být nízkokapacitní a uspořádaná na základě práv a potřeb dítěte a měla by se co nejvíce podobat prostředí rodiny¹³⁸ nebo malé skupiny (bod 122). Nízkokapacitní zařízení rodinného charakteru jsou základními předpoklady, se kterými jsou úzce spojeny další nároky na materiální podmínky zajištění institucionální výchovy. Nutno rovněž dodat, že pokud budou zařízení nízkokapacitní, bude možné pružněji reagovat na potřeby dětí a jejich rodin. Zařízení bude specializovanější, jejich síť bude hustější a budou lépe dostupná rodinám dětí, které v nich budou umístěny. Také bude možné lépe zajistit práva dítěte v zařízení, neboť nebude nutné nastavovat režimová opatření, která mají své místo ve velkokapacitních ústavech.

4. Péče

Péče a podpora poskytované dětem musí vycházet z jejich individuálních potřeb, které musí být průběžně zjišťovány.

Péče a podpora by měly směřovat k dosažení co největší samostatnosti dítěte.

Poskytování péče a podpory by mělo být pravidelně vyhodnocováno multidisciplinárním týmem.

122. Dítě, pokud již bylo s odkazem na jeho nejlepší zájem odděleno od rodičů, má právo na náhradní péči s tím, že je nutno zajistit kontinuitu ve výchově a zohlednit jeho případná zdravotní postižení.¹³⁹ To se odráží v ZÚOV tím, že je kladen důraz na zajišťování specifických výchovných a vzdělávacích potřeb. Dle ustanovení § 2 odst. 10: „*V rámci péče o děti jsou jim zajišťovány specifické výchovné a vzdělávací potřeby, a to v odstupňovaném rozsahu*“, přičemž odstupňování zákon uvádí. Dále zákon předepisuje, že posouzení dítěte z hlediska specifických výchovných a vzdělávacích potřeb „*se provede v součinnosti s odborným pracovníkem (diagnostického ústavu; § 8 odst. 2) nejméně jedenkrát v kalendářním roce*“, přičemž poprvé to činí během diagnostického pobytu diagnostický ústav. Dále je povinností zařízení zpracovávat v návaznosti na to (a v součinnosti s odborným pracovníkem diagnostického ústavu) program rozvoje osobnosti dítěte. A dále řediteli zákon v ustanovení § 24 odst. 1 písm. m) ukládá uskutečňovat program rozvoje osobnosti dítěte a záznamy o jeho plnění. Postupy institucionální výchovy musí být odborné a dokladovatelné.

¹³⁸ Podobně doporučuje malé ubytovací jednotky rodinného typu Výbor ministrů Rady Evropy (Výbor ministrů Rady Evropy: *Doporučení Rec (2005)5 Výboru ministrů členským státům ohledně práv dětí žijících v institucionálních zařízeních* [on-line], 2005).

¹³⁹ Ustanovení čl. 20 a 23 Úmluvy o právech dítěte.

123. Program rozvoje osobnosti může být velmi užitečným nástrojem pro předávání informací mezi zaměstnanci, k průběžnému vyhodnocování výsledků výchovy a vzdělávání dítěte. Lze jím dokázat, zda dítě dělá pokroky. Umožňuje sledovat, v jakém stavu dítě do zařízení přišlo a v jakém odchází, co se udělalo pro to, aby se dítě zdárně rozvíjelo, a pokud se to nepodaří, ukáže, zda možnosti byly vyčerpány.

124. Bylo zjištěno, že zařízení programům rozvoje osobnosti přikládají různý význam. Některé programy rozvoje osobnosti působily velmi formálním dojmem, a vznikla tak důvodná pochybnost, zda jsou opravdu živým nástrojem při uskutečňování „*plného a harmonického rozvoje osobnosti dítěte*.“¹⁴⁰ Za špatnou praxi jsem označil takové programy, kde nebyly žádné konkrétní poznatky k problémovému chování dětí, ačkoli jinak bylo tvrzeno a byly z něj pro dítě vyvozovány důsledky. Jednou za půl roku byl pouze zaznamenán aktuální stav, který se neliší od posledního záznamu. Programy neobsahovaly žádná doporučení, žádné konkrétní cíle, pouze obecné fráze.

125. Za dobrou praxi naopak považuji přístup DD Boskovice, kde je individuální program rozvoje osobnosti dítěte veden v elektronické podobě, je přehledně členěný, kvalitně vedený a prokazatelně je aktivně používán jako nástroj při zacházení s dítětem. Podobně z programů rozvoje osobnosti ve VÚ v Jindřichově Hradci je zjevné, že k dívkám je přistupováno naprosto individuálně, na základě pečlivě zaznamenávaných údajů je na pravidelných týdenních poradách zaujímáno stanovisko k další výchovné činnosti. Jako příklad dobré praxe dále vyzdvihuji způsob vedení programů rozvoje osobnosti v DDS Slaný, kde jsou programy opravdu aktivně využívány k práci s dětmi. Jsou v nich sledovány individuální potřeby dítěte, které jsou předmětem měsíční porady odborného týmu. Každé dítě má na měsíc stanoveny úkoly, na kterých se pak skutečně pracuje. Do naplňování cílů je vtažena celá rodinná skupina. Cíle jsou realistické a konkrétní a jejich plnění je odměňováno.

Doporučuji zařízením:

- **pracovat s programem rozvoje osobnosti tak, aby byl živým nástrojem poskytované péče, vznikajícím ve spolupráci s dítětem, vycházejícím z jeho schopností, potřeb i přání,**
- **program rozvoje osobnosti pravidelně vyhodnocovat, stanovovat krátkodobé i dlouhodobé cíle vedoucí ke zvyšování samostatnosti dítěte a ke zvyšování sociálních dovedností,**
- **do tvorby i vyhodnocování programů zapojit multidisciplinární tým, který má nástroj ke sdílení informací o dítěti (elektronizace).**

¹⁴⁰ Viz ustanovení § 1 odst. 1 ZÚOV.

126. Zvláštní nároky na poskytování péče představuje skutečnost blížícího se (nebo nějak konkrétně předvídatelného) ukončení pobytu dítěte v zařízení. Směrnice OSN o náhradní péči o děti uvádí, že zařízení by mělo mít jasně schválené postupy, které by v případě plánovaného i neplánovaného ukončení práce s dětmi zaručily odpovídající následnou péči nebo dohled. Po celou dobu trvání péče by zařízení mělo systematicky usilovat o přípravu dítěte na soběstačnost a plnou integraci do společnosti, zejména prostřednictvím pěstování sociálních a životních dovedností (bod 130). Znamená to tedy orientovat péči jednak na to, aby mělo dítě po odchodu kde začít, a jednak na to, aby byla co nejvíce rozvinuta jeho samostatnost.

127. Za příklad dobré praxe považuji VÚ Klíčov, kde se chlapci mohou podílet na přípravě stravy, a to jak během týdne, kdy si mohou připravovat večeře, tak zejména o víkendech, kdy si v rámci oddělení sami nakoupí suroviny a připravují si jídlo sami. Nejenže jsou tak chlapci vedeni k samostatnosti, ale znají cenu potravin, což jim pomůže v budoucím samostatném životě zodpovědně nakládat s vlastními financemi.

5. Podmínky pro zachování soukromí

Pokoj dítěte by měl být jeho soukromým prostorem.

Starší děti mají mít možnost uzamknout si svůj pokoj, mladší děti mají alespoň možnost uzamknout si své cennosti do skříňky, skříně či psacího stolu.

Dítě by mělo mít dostatek soukromí při provádění hygieny.

Dětem musí být umožněno nosit vlastní oblečení. Erární oblečení nejsou děti povinny nosit ani za trest.

Prohlídky dětí musí probíhat v soukromí s respektem k jejich důstojnosti, za přítomnosti osoby stejného pohlaví, a to pouze v odůvodněných případech (bezpečnost a ochrana zdraví ostatních dětí či personálu).

128. Mezi dílčí cíle návštěv patří zjišťování míry zásahu do soukromí dětí. Určitý stupeň tohoto zásahu je totiž přirozený, mluvíme-li o životě v instituci. Nejen z těchto důvodů by ústavní péče měla směřovat k tomu, aby byla poskytována v takovém prostředí, které se co nejvíce podobá běžné domácnosti. Jak však vyplývá z výše uvedeného, drtivá většina zařízení se tomuto standardu nepřibližuje, tudíž je nutno definovat nezbytný rámec soukromí, který by zařízení měla, za současných podmínek, respektovat. Necht' jsou takto vnímána i níže uvedená doporučení, která by byla směrem k zařízením rodinného typu pravděpodobně nadbytečná.

129. Na úvod bych rád uvedl podstatnou skutečnost, s níž přicházím v poslední době do styku, a která se vztahuje ve své podstatě ke všem níže uvedeným aspektům práva na soukromí. Mnohé argumenty jdoucí proti většímu zajištění soukromí dětem spočívají v silném konstatování, že „děti si už zvykly“, „děti to nevyžadují“, „dětem to nevadí“, což samy děti mnohdy skutečně potvrzovaly. Dle mého názoru se s takovým stavem ale nelze spokojit, je nezbytné jít za tuto argumentaci a v praxi neustále zjišťovat a ověřovat, zda názor dětí na ten či onen aspekt soukromí plyne z mnohaleté praxe silně zaryté pod kůží s tím, že děti (a ani personál) už se nezaobírají tím, zda jde o jev běžně se vyskytující v „normální“ rodině. Standard zařízení týkající se soukromí by se měl vyvíjet, nikoli ustrnout na neměnných zvycích.

Soukromí v pokojích

130. Jsem toho názoru, že mají-li být zařízení přizpůsobována tomu, aby co nejvíce navozovala rodinnou atmosféru,¹⁴¹ je nezbytné vyvarovat se velkým mnohalůžkovým ložnicím dětí. Mnohdy je charakter zařízení podmíněn jeho budovou; zámecké stavby či starší vily v tomto ohledu přinášejí přirozené stavebně-technické limity – pokoje jsou rozlehlé s vysokými stropy, některé pokoje jsou průchozí, z důvodů úspory místa jsou společenské (obývací) místnosti s televizí součástí ložnice dětí atd. To vše vede k internátnímu dojmu s minimální mírou zachování soukromí. Některé úpravy lze však realizovat i bez větších stavebních prací podléhajících schválení orgánů památkové péče, a to využitím nejrůznějších designových prvků schopných rozdělit či zaclonit prostor. V každém případě by počet dětí v jedné ložnici měl odpovídat normálnímu rodinnému prostředí.

Rodinná
atmosféra

131. Návštěvy přinesly zjištění, že někdy dítě, či především dospívající nemají možnost téměř žádného okamžiku, kdy by mohli být zcela o samotě či jim nebyl narušován pocit soukromí. Tak jsou ve dveřích ložnic zřizovány skleněné průzory či otvory, místnosti nemají možnosti zastínění, jsou tak lehce viditelné z venku (mnohdy z rušných veřejných komunikací). To vše představuje nepřijatelný model.

Doporučuji zařízením:

- **zajistit soukromí dětí na pokojích,**
- **snižovat kapacitu jednotlivých ložnic,**
- **nepoužívat průchozí pokoje jako ložnice dětí,**
- **nevyužívat ložnice dětí jako obývací pokoj či společenskou místnost.**

¹⁴¹ Národní akční plán, s. 2.

Bezpečné uložení svých osobních věcí

132. Není tajemstvím, že se v zařízeních čas od času vyskytnou drobné krádeže (mobilních telefonů, fotoaparátů, drobných finančních obnosů). Děti však většinou nemají v ložnicích uzamykatelný prostor, do kterého by si mohly uschovat své nejcennější věci; cennost necht' není chápána pouze v ekonomickém slova smyslu, nýbrž ve vztahu k subjektivnímu ocenění dítěte. Někdy se sice skříň uzamknout dá, ale má v ní věci více dětí, v jiných případech jsou uzamykatelné prostory umístěny mimo ložnice, popř. lze věci uzamknout v místnosti personálu. To ale nemusí být praktické z hlediska každodenního použití věcí (např. mobilního telefonu, náušnic). Mnohé dotázané děti by proto uvítaly, kdyby mohly mít alespoň vlastní zásuvku, kam by si mohly uzamknout svoje osobní věci (vůbec by jim přitom nevadilo, kdyby od těchto zásuvek měli klíče i pracovníci), v některých zařízeních byla poptávka po uzamykatelném prostoru menší. Bez ohledu na předvídatelnost poptávky by dětem měla být možnost bezpečné úschovy svých cenných věcí, nejlépe v jejich pokoji, nabídnuta. Chci poukázat na to, že uzamykatelný prostor je dnes již standardem ve výkonu trestu odnětí svobody.¹⁴² Je-li tedy detenční prostředí s nejpřísnějším režimem takto nastaveno, nevidím důvod proč nezavést minimálně stejný standard ve školském zařízení pro děti. Vyšší standard by se potom měl projevit v tom, že u dospívajících dětí, podle míry jejich vyspělosti a sebeobslužných schopností, bude nabízena možnost uzamknutí celého pokoje (samozřejmě s tím, že personál zařízení bude mít možnost pokoj v případě potřeby odemknout; v tomto směru by bylo vhodné domluvit s dětmi pravidla, kdy do pokoje může personál bez přítomnosti, příp. vědomí dítěte).

Doporučuji zařízením:

- **poskytnout dětem možnost mít k dispozici, nejlépe ve svém pokoji, uzamykatelný prostor (stolek, zásuvku, skříň),**
- **dospívajícím dětem umožnit uzamknout si celý svůj pokoj.**

Soukromí při hygieně

133. Považuji za nesmírně důležité, přičemž tato důležitost roste s věkem dítěte, mít zajištěné soukromí během každodenních hygienických činností. Běžnou praxí školských zařízení však je, že většinu toalet, sprchových místností či koupelen nelze uzamknout, sprchové kouty nemají zástěny s tím, že se děti sprchují či koupou hromadně atd. Pochybnosti ve mně taktéž vzbuzuje dohled personálu během realizace hygienických úkonů, který chápu pouze u menších dětí vyžadujících pomoc při mytí. U dospívajících si snad lze představit situace, kdy hrozí např. sebepoškození

¹⁴² Ustanovení § 17 odst. 1 vyhlášky č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů.

psychicky ohroženého dítěte, i zde je ale nutné přemýšlet pouze o formě nejméně zasahující do soukromí dítěte; je tedy možné o dohledu během provádění hygienických úkonů uvažovat, nicméně např. za současného vybavení sprchového koutu částečnou zástěnou.

134. V několika málo případech bylo zjištěno, že děti bývají ve svých ložnicích uzamykány. Vedle právní nepřipustnosti takového opatření je z faktického hlediska též tristní, pokud nemá uzamčené dítě okamžitý přístup k toaletě.¹⁴³

Doporučuji zařízením:

- **vybavit WC uzamykatelnými mechanismy (např. bezpečnostní zámek, který lze odemknout v případě potřeby zvenku),**
- **sprchové kouty a vany opatřit závěsy, zastínit okna koupelen, aby do nich nebylo vidět zvenčí,**
- **dohled personálu provádět pouze ve výjimečných a zdůvodnitelných případech, a to s respektem ke studu dětí a k jejich důstojnosti.**

Přístup k vlastnímu oblečení

135. Co se týče používání vlastního oblečení, bylo dětem v některých případech odebráno. Jindy byly děti nuceny nosit ústavní (erární) oděv z bezpečnostních důvodů (během vycházky je v ústavním oděvu ztížena možnost útěku). Nutno dodat, že některým dětem erární oblečení nevadilo a vskutku nepůsobilo nijak nedůstojně, nicméně nošení vlastního oblečení v institucionálním prostředí jako výraz své individuality by mělo být již běžným standardem. V minulosti se mnohdy objevovalo nošení erárního oblečení (často ještě nějak zvýrazněného) i jako forma trestu, taková praxe návštěvami zjištěna nebyla, považuji však za nezbytné, aby jasně zaznělo, že je taková praxe nepřipustná.

136. Některé děti měly své oblečení uložené v prostorech mimo své ložnice, ač ty nabízely dostatek prostoru. Je samozřejmé, že často není účelné skladovat vše v ložnicích dětí (především nesezónní oblečení), při prostorových možnostech pokojů je však škoda je nevyužít, zejména když

**Uložení
oblečení**

¹⁴³ Takovýto postup je nepřipustný i ve věznicích – viz Výbor ministrů Rady Evropy: *Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy Rec (2006)2 k Evropským vězeňským pravidlům* [on-line]. Dostupné z:

<
http://www.coe.int/t/DGHL/STANDARDSETTING/PRISONS/EPR/Evropska_vezenska_pravidla_2006.pdf>, pravidlo 19.3 „Vězni musí mít volný přístup k hygienickým zařízením, které jsou zdravotně nezávadné a respektují právo na soukromí.“ Obdobně hovoří Standardy Evropského výboru pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání [on-line]. Dostupné z: <<http://www.cpt.coe.int/en/docsstandards.htm>>, bod 49.

bylo během návštěvy shledáno, že skříň, kterou mělo dítě v pokoji k dispozici, zela prázdnotou.

Doporučuji zařízením:

- umožnit všem dětem nosit vlastní oblečení, pokud se samy nerozhodnou jinak,
- neodebírat dětem vlastní oblečení jako trest, resp. opatření ve výchově,
- umožnit dětem uložit si alespoň běžně používané oblečení ve svých pokojích.

Prohlídky dětí

Ochrana
důstojnosti
dítěte

137. Bezpečnostním účelem motivované prohlídky dětí vracejících se z pobytu mimo zařízení (k jejich legálnosti viz kapitola VI. 8. Bezpečnost) se různí ve způsobu provedení a v místě, kde jsou prováděny. Počínaje ukázáním kapes a zavazadla, přes „šacování“, až po svléknutí do spodního prádla či dokonce donaha. Někdy probíhají prohlídky v prostorech běžně přístupným ostatním dětem či personálu, mnohdy platí pro různé děti různá pravidla, která vnímají jako nerovná či nespravedlivá. Vše uvedené může být za jistých podmínek vnímáno jako nepřiměřený zásah do důstojnosti dítěte.¹⁴⁴ Z hlediska skutečné efektivity zásahu je proto potřeba si uvědomit účel prohlídek a k čemu příp. formálně prováděné prohlídky, resp. plošný přístup, mohou vést. Některá zařízení totiž odmítají prohlídky zcela, když tvrdí, že děti si rychle najdou jiné cesty, jak do zařízení pronášet nepovolené věci, popř. začnou k pronášení využívat „hodné“ děti.

Doporučuji zařízením:

- jasně stanovit situace, kdy má dítě povinnost podrobit se prohlídce, přičemž dítě musí být srozuměno s tím, proč je prohlíženo,
- při výběru formy prohlídky se řídit individuálními okolnostmi s respektem k zásadě přiměřenosti,
- prohlídky dětí provádět jen v prostoru k tomu určenému tak, aby bylo respektováno soukromí a důstojnost dítěte.

Podmínky pro návštěvy v zařízení

¹⁴⁴ Ustanovení § 11 občanského zákoníku.

138. Podmínky pro přijímání návštěv se různí. Některá zařízení zřizují zcela oddělené návštěvní místnosti, jiné využívají nejrůznějších chodeb, zákoutí budov atd., kde zakládají návštěvní koutky, další zařízení pouští děti s návštěvou na rodinu/výchovnou skupinu, jiné i po areálu zařízení, či dokonce mimo něj. V několika zařízeních jsem konstatoval nedostatečnost z hlediska nezajištění soukromí pro realizaci návštěv. Výjimečně návštěvní místnost totiž vůbec neexistovala, nebo se s návštěvou uvnitř nepočítalo, což je chyba, neboť nelze návštěvy zcela přeměnit na společné trávení času mimo zařízení. Personál během návštěv nebývá přítomen, některá zařízení pečující z hlediska chování dětí o náročnější klientelu zřizují návštěvní místnosti s prosklenými dveřmi či stěnami. V této souvislosti považuji za nutné uvést následující. Domnívám se, že takováto opatření nemohou zabránit např. manipulaci dítěte (bez současného odposlechu průběhu návštěvy, což je nepřijatelné a nezákonné opatření). Zákonodárce v ZÚOV jasně deklaroval, ve kterých případech může být právo na soukromí během návštěv narušeno. Jedná se pouze o odůvodněné případy u dětí s uloženou ochrannou výchovou, a to za předpokladu, pokud neprobíhá návštěva osob odpovědných za výchovu. Nadto znění písm. b) odst. 4 § 21 ZÚOV primárně připouští zrakovou kontrolu, a až případně i sluchovou kontrolu. Lze tedy dle mého soudu dovodit, že je-li možnost narušit soukromí během návštěv pouze při splnění uvedených podmínek (dítě s ochrannou výchovou, odůvodněnost), nelze narušení soukromí při návštěvách připustit u dětí s nařízenou ústavní výchovou, nadto pokud se jedná o návštěvu rodičů apod. Nezpochybňuji vhodnost či potřebnost asistovaných návštěv, nicméně se domnívám, že práce s rodinou by měla spočívat v otevřeném přístupu, komunikaci a podpoře, nikoliv ve sledování průběhu návštěv za skleněnou přepážkou či stěnou. Tímto nemírím k tomu, aby byly měněny dveře u všech návštěvních místností (i když skleněný průzor se dá jednoduchým opatřením zakrýt), nýbrž k tomu, aby takové podmínky nebyly budovány zcela záměrně.

Doporučuji zařízením:

- **aby zřídila důstojně a vhodně vybavený návštěvní prostor, kde bude mít dítě s návštěvníkem dostatek soukromí a nebude rušeno,**
- **aby v zásadě existovala možnost vzít rodiče či osobu blízkou na svůj pokoj, není-li tím rušen spolubydlící.**

Ochrana osobních údajů

139. V době přípravy návštěv zařízení bylo zjištěno, že na webových stránkách jednoho zařízení, a dále na webových stránkách občanského sdružení, zřízeného k podpoře tohoto školského zařízení, byly zveřejněny portrétní fotografie jednotlivých dětí i s jejich jmény. V době návštěvy byly webové stránky zařízení již změněny. Podle čl. 16 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte nesmí být žádné dítě vystaveno svévolnému zasahování do svého soukromého života, rodiny, domova nebo korespondence, ani

nezákonným útokům na svou čest a pověst. Fotografie dítěte je nosičem osobního údaje podle zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, který vede nebo může vést k určité či určité osobě. Přitom postačí, pokud dojde ke ztotožnění určité osoby jen v rámci užšího okruhu osob, jako jsou spolužáci, kamarádi, učitelé nebo vychovatelé. Zveřejnění údajů a fotografií na internetu či v jiných médiích lze podle platné právní úpravy podložit pouze výslovným souhlasem osoby, o jejíž záznam nebo snímek se jedná, nebo jejího zákonného zástupce (§ 9 písm. a/ zákona o ochraně osobních údajů).¹⁴⁵ Školská zařízení nedisponují žádnou výjimkou, která by jim umožňovala nakládat s osobními údaji dětí mimo rámec zákona o ochraně osobních údajů. Přestože zařízení zpravidla mají od zákonných zástupců dítěte souhlas s pořizováním jeho fotografií, považují samotnou praxi, kdy je na webových stránkách zařízení přístupná portrétní fotografie dítěte s jeho jménem, za naprosto nevhodnou, neboť mi není vůbec jasné, k čemu, kromě zanechání nesmazatelné internetové stopy dítěte, a proč by měla zařízení náhradní rodinné výchovy zřizovat fotogalerie portrétů dětí. Situací odlišnou jsou fotografie pořizené ze společných akcí zařízení, jako jsou společné výlety, besídky, kulturní představení apod., neboť školská zařízení mají legitimní zájem informovat veřejnost o své činnosti; i zde by však vystavené fotografie měly být přiměřené tomuto cíli, popisky by neměly obsahovat konkrétní jména dětí a ke zveřejnění fotografií byt dán souhlas buď zákonných zástupců, nebo v případě starších dětí samotného dítěte.

Doporučuji zařízením zpřístupňovat fotografie dětí pouze se souhlasem subjektu údajů nebo jeho zákonného zástupce. Zřizování fotogalerií, ve kterých budou umístěny portrétní fotografie jednotlivých dětí s jejich jmény, považuji za naprosto nevhodné.

6. Kontakt s vnějším světem a s rodinou

140. Samotný fakt náhradní péče, respektive ústavní výchovy jako její formy, neimplikuje omezení dítěte ve volném pohybu či v příležitostech pro rozvíjení mezilidských vztahů a pro sebevyjádření. Co je v rodinném prostředí předmětem výchovného působení a dialogu, však musí být ve vztahu dítěte a profesionálního zařízení upraveno zákonem. ZÚOV tedy formuluje práva dětí v tomto ohledu a stanoví určitá pravidla týkající se kontaktu dítěte s vnějším světem:

- udržování kontaktu s osobami odpovědnými za výchovu a dalšími blízkými osobami,
- přijímání návštěv i dalších osob,
- samostatné opuštění zařízení za účelem vycházky,

¹⁴⁵ Srov. např. MPSV: *Stanovisko Ministerstva práce a sociálních věcí ve věci oprávnění subjektů provádějících zprostředkování náhradní rodinné péče a osob pověřených k výkonu sociálně-právní ochrany dětí zveřejňovat osobní údaje dětí* [on-line]. Dostupné z: [http://www.mpsv.cz/files/clanky/10285/Stanovisko MPSV-osobni udaje deti.pdf](http://www.mpsv.cz/files/clanky/10285/Stanovisko_MPSV-osobni_udaje_deti.pdf).

- trávení volného času mimo zařízení,
- pobyt mimo zařízení.

Naopak u dětí s uloženou ochrannou výchovou je pobyt mimo zařízení a kontakt s vnějším světem ze zákona omezen, jak bude u jednotlivých případů zmíněno.

a) Návštěvy, vycházky a trávení času mimo zařízení

Návštěvy

Návštěvám dítěte by neměla být kladena nepřiměřená organizační či administrativní omezení (je třeba zohledňovat umístění zařízení; předchozí ohlášení nemůže být podmínkou pro umožnění návštěvy).

Návštěvy třetích osob je možno u dětí s ústavní výchovou zakázat pouze formou opatření ve výchově nebo přerušit či zakázat v případě nevhodného chování těchto osob.

Přítomnost pracovníků zařízení při návštěvě je možná pouze na žádost dítěte nebo s jeho souhlasem, jinak jen v odůvodněných případech u dětí s uloženou ochrannou výchovou (ve formě zrakové, příp. i sluchové kontroly), a to pouze v případě návštěv třetích osob.

141. Dítě s nařízenou ústavní výchovou má právo přijímat v zařízení návštěvy osob odpovědných za výchovu a dalších blízkých osob, a rovněž třetích osob. Zákon předepisuje, že návštěvy dalších osob se dějí „s vědomím pedagogického pracovníka“, a dále možnost jejich zákazu („na dobu nejdéle 30 dnů v období následujících 3 měsíců“) uvádí jako opatření ve výchově. Konečně zákon dává řediteli zařízení právo zakázat nebo přerušit návštěvu jakékoli osoby v případě jejího „nevhodného chování, které by nepříznivě působilo na výchovu dětí“. ¹⁴⁶ Vládní novela ZÚOV chce dále zpřesnit kompetence pedagogického pracovníka tím, že stanoví, kdy smí uskutečnění návštěvy „nepřipustit“ (ohrožení zdraví a bezpečnosti).

142. Každopádně nevládne zde povolovací princip, nýbrž široce stanovené právo dítěte návštěvy přijímat s danými možnostmi jeho omezení. To jsem musel některým zařízením připomínat. Realizace návštěv se rovněž neobejde bez jisté podpory zařízení, na niž jsou zařízení většinou připravena, pokud jde o příbuzné či osoby blízké. Návštěvy dalších osob vnímají v některých zařízeních jako neobvyklé a nejsou podporovány. V jednom zařízení jsem kritizoval excesivní zákaz konzumace jídla a pití během návštěvy.

Dále jako nesprávné hodnotím zařazování zákazu návštěv třetích osob do motivačního systému. Zákon zákaz jednoznačně zařazuje mezi opatření ve výchově (na jejichž ukládání jsou kladeny jisté materiální i formální

**Právo dítěte
přijímat
návštěvy**

¹⁴⁶ Ustanovení § 20 odst. 1 písm. n-o), § 21 odst. 1 písm. f) a § 23 odst. 1 písm. e) ZÚOV.

nároky), a nejedná se tedy o běžný korektor chování. V jednom zařízení docházelo k tomu, že dítě, které z různých důvodů nenasbíralo dost bodů, mělo tento „zákaz návštěv třetích osob“, aniž by byl dán důvod pro opatření ve výchově.

Jako nesprávné rovněž hodnotím, pokud je mezi osobami, které chce dítě jako návštěvu přijmout, ze strany zařízení rozlišováno, resp. pokud je vysloven buď zařízením, nebo například rodiči dítěte zákaz přijetí konkrétní osoby bez dalšího. K takovému zásahu do práva dítěte na soukromý život dítěte může dojít pouze na základě zákona, to znamená, že ředitel zařízení může zakázat nebo přerušit návštěvu v zařízení v případě nevhodného chování návštěvníka, které by nepříznivě působilo na výchovu dětí (§ 23 odst. 1 písm. e/ ZÚOV). Za stávající právní úpravy není jiný výklad možný. K pozici rodiče je třeba konstatovat, že svůj vliv může prosazovat toliko neformálně.

143. Praxe se potýká také s výkladovým problémem, kdo je osoba blízká. Je třeba vycházet z ustanovení občanského zákoníku.¹⁴⁷ Při dovozování, zda se v konkrétním případě jedná o osobu blízkou, lze vycházet z informací, které poskytne dítě. V pochybnostech se však lze obrátit na OSPOD pro doplnění informací. Dále lze existenci vazby mezi osobami zkoumat například tím, zda jsou spolu v kontaktu a v jakém.¹⁴⁸ Vzhledem k dynamice mezilidských vztahů však bude patrně vždy prostor pro pochybnost, a tedy i pro riziko chyby při rozhodování.

144. Sporadicky byly zjištěny případy, kdy byla návštěva v jejím průběhu přerušena (většinou na žádost dítěte), v jednom zařízení vnitřní předpisy umožňovaly přerušit návštěvu i z jiných než jen ze zákonných důvodů, což jsem kritizoval. Dále jsem v některých zařízeních musel připomínat, že požadavek, aby se návštěvy předem ohlásily, je legitimní, zvyšuje pravděpodobnost zastižení dítěte a usnadňuje práci, ovšem nelze jím uskutečnění návštěvy podmiňovat.

**Povolování
návštěv u
ochranné
výchovy**

145. Režim ochranné výchovy může být přísnější jen tak, jak to stanoví zákon: Návštěvy třetích osob nepatří mezi práva dítěte, nýbrž jsou povolovány jako odměna a v odůvodněném případě mohou být uskutečněny se zrakovou či sluchovou kontrolou (§ 21 odst. 4 písm. b/ ZÚOV). Z výkladu zákona je jasné, že uvedená kontrola je připuštěna pouze pro případ návštěv osob jiných než blízkých nebo zodpovědných za výchovu, nadto by nemělo jít o běžné pravidlo, ale o odůvodnitelnou výjimku. A contrario tedy u návštěv osob blízkých či odpovědných za výchovu je takovýto postup možný jen s jejich souhlasem a se souhlasem

¹⁴⁷ Ustanovení § 116: „Osobou blízkou je příbuzný v řadě přímé, sourozenec a manžel, partner (pozn. v registrovaném partnerství); jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném se pokládají za osoby sobě navzájem blízké, jestliže by újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá důvodně pocítovala jako újmu vlastní.“

¹⁴⁸ Zde mám na mysli paralelu s režimem trestu odnětí svobody, kde například existence korespondenčního styku je brána jako projev vazby mezi osobami blízkými.

dítěte, či na přání dítěte (totéž platí pochopitelně i u dětí s nařízenou ústavní výchovou).

146. Návštěvy jsou výrazně ztíženy především v případě dětí umístěných v zařízeních s přísnějšími režimy (zařízení s výchovně-léčebným režimem atd.). Malé množství těchto zařízení zapříčiňuje mnohdy velkou vzdálenost dítěte od místa jeho bydliště. To způsobuje, že si většinou sociálně slabší rodiče nemohou dovolit vydávat vysoké jízdné za dopravu, návštěvy tak jednoduše neprobíhají (viz kapitola VI. 3. Umístění zařízení a materiální podmínky).

Vycházky¹⁴⁹

Samostatná vycházka je právem dítěte.

Zařízení je vůči dítěti povinno náležitým dohledem, což znamená, že u každého dítěte vyhodnocuje míru rizika, které pro něj samostatná vycházka představuje, individuálně.

Vycházky by měly být dítěti s nařízenou ústavní výchovou umožňovány v zásadě každodenně.

Pedagogický pracovník neudělí souhlas s vycházkou v konkrétním případě (pokud si např. dítě nesplní školní povinnosti, odmítá si uklidit pokoj apod.) nebo pokud vycházku nedovoluje zdravotní stav dítěte. Dlouhodobé neumožňování vycházek je opatřením ve výchově, o němž je třeba rozhodnout způsobem, který zákon vyžaduje.

147. Cituji zákonné ustanovení, jež režim vycházek zakotvuje: „*Dítě s nařízenou ústavní výchovou má právo opustit samostatně se souhlasem pedagogického pracovníka zařízení za účelem vycházky, pokud se jedná o dítě starší 7 let věku, pokud nedošlo k zákazu nebo omezení v rámci opatření ve výchově stanovených tímto zákonem.*“ (§ 20 odst. 1 písm. p/ ZÚOV; dítě s uloženou ochrannou výchovou na samostatnou vycházku právo nemá, může mu být povolena ve formě odměny.)

Souhlas pedagogického pracovníka nelze vykládat jako *schválení*. Ze zákona jednoznačně plyne, že vycházky nejsou pro děti s nařízenou ústavní výchovou odměnou za dobré chování, tou může být pouze *mimořádná vycházka*,¹⁵⁰ ať již „mimořádnost“ spočívá v čemkoli. Pouze v režimu opatření ve výchově (tedy za prokázané porušení povinností daných zákonem) může být dítěti s nařízenou ústavní výchovou omezeno nebo zakázáno trávení volného času mimo zařízení v rozsahu stanoveném vnitřním řádem.

¹⁴⁹ Ve smyslu ustanovení § 20 odst. 1 písm. p) ZÚOV.

¹⁵⁰ Ustanovení § 21 odst. 2 písm. d) ZÚOV.

148. Pokud jde o četnost vycházek¹⁵¹ u dětí s nařízenou ústavní výchovou, je třeba zákon vyložit. Výsledkem musí být pravidla, která odrážejí jednak věk, vyspělost dítěte, a jednak režim dne a povahu výchovné činnosti, a která vycházku ponechávají standardem a nečiní z ní vzácnost a výhodu.

Dále k podmínkám vycházek uvádím, že jsem kritizoval, pokud denní režim dítěte byl rozložen tak, že čas pro vycházku byl v zimě stanoven až po setmění. Nebo pokud byla dávána váha tomu, když zákonní zástupci vyslovovali zákaz vycházek dítěte.

Samostatné vycházky

149. Jestliže zákon uvádí opuštění zařízení za účelem vycházky jako „samostatné“, nemůže být jako souladná hodnocena praxe, kdy jsou vycházky umožňovány jen skupině dětí anebo skupině dětí s vychovatelem. Například v jednom zařízení nutnost držet se při „vycházce“ se skupinou některé děti odrazovala od využití vycházky (z důvodu vztahů mezi dětmi nebo nechuti k cigaretovému kouři).

150. V některých zařízeních je zase četnost individuálních a samostatných vycházek velmi nízká vzhledem k charakteristikám dětí – mám na mysli zařízení s výchovně léčebným režimem. Opět se jedná o rozpor s ustanovením § 20 odst. 1 písm. p) ZÚOV. Zákon totiž nerozlišuje a nezohledňuje tak specifické potřeby některých dětí – dětí s poruchami chování či s mentálním postižením. U těchto dětí však samostatný pohyb mimo zařízení může představovat nepřiměřené riziko.

Náležitý dohled

151. Zařízení tedy musí provádět úvahu o tom, za jakých okolností je samostatná vycházka spojena s přiměřeným rizikem a jak má vypadat náležitý dohled ve vztahu ke konkrétnímu dítěti a konkrétní situaci. Z prostředí poskytování sociálních služeb je dobře přenositelný pojem individuálního posouzení rizika.¹⁵² Svůj postup zařízení opře o ustanovení o odpovědnosti za škodu,¹⁵³ z nichž lze dovozovat povinnosti jednotlivých subjektů („každý je povinen počínat si tak, aby nedocházelo ke škodám“; „kdo je povinen vykonávat dohled“) v určitých konkrétních situacích a také to, jak se má školské zařízení zachovat, aby bylo (v případě soudního řízení) možné prokázat, že nebyl zanedbán náležitý dohled.

Odpovědnost za škodu

152. Pro soukromoprávní odpovědnost je důležité mj. ustanovení § 422 občanského zákoníku, kde je pro škodu způsobenou těmi, kteří nemohou posoudit následky svého jednání, stanoveno, že „kdo je povinen vykonávat dohled, zproští se odpovědnosti, jestliže prokáže, že náležitý dohled nezanedbal“. Míra odpovědnosti, resp. potřebného dohledu, není nikde paušálně stanovena a musí se u každého dítěte a každých okolností (tj.

¹⁵¹ Ve smyslu ustanovení § 20 odst. 1 písm. p) ZÚOV.

¹⁵² Viz Veřejný ochránce práv: *Zpráva z návštěv domovů pro osoby se zdravotním postižením 2009* [on-line]. Dostupné z: <<http://www.ochrance.cz/?id=101624>>, body 35 a 42; k problematice individuálního posuzování rizik rovněž viz SOBEK, J., a kol.: *Práva lidí s mentálním postižením*. Praha: Portus, o. s., 2007.

¹⁵³ Ustanovení § 415 a § 422 občanského zákoníku.

například lokace zařízení v případě samostatné vycházky) dovozovat. Užitečné také může být srovnání s tím, jakému riziku je běžné vystavovat „srovnatelné“ dítě v rodině.¹⁵⁴ Z tohoto ustanovení plyne například i možnost stanovení podmínek samostatných vycházek u menších dětí (jejich zaměření a čas konání) nebo povinnost dítěte sdělit, kam jde, být náležitě oblečeno apod.

153. Pokud by došlo k nějaké škodě (na majetku, zdraví), nejprve by bylo zjišťováno, jaká byla u dítěte mentální složka rozpoznávací a volní; pokud by jedna z nich zachována nebyla, bylo by zjišťováno, zda existuje nějaká osoba, která měla povinnost vykonávat nad dítětem dohled. Kdo je osobou povinnou vykonávat náležitý dohled občanský zákoník nejmenuje a soud by tuto otázku posuzoval podle okolností konkrétního případu. To, že zákon předpokládá možnost odpovědnosti se zprostit, znamená, že náležitým dohledem není možné rozumět dohled, který by byl vykonáván stále a na každém kroku (viz R 4/1970; k náležitému dohledu rovněž viz Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 20. února 2003, sp. zn. 25 Cdo 1333/2001).

Další trávení volného času mimo zařízení

Dítě by mělo mít v zásadě každý den příležitost k pobytu na vzduchu.

154. Vycházka je čas, kdy dítě „jde ven“ bez dalšího určení, čemu se má věnovat. V zájmu zabránění vzniku stigmatizace a pro vytváření vazeb i mimo zařízení je však vhodné, aby ostatní čas (mimo školní docházku) netrávilo dítě pouze v zařízení. V dnešní době není snadné (a to i pro rodiče dětí bez nařízené ústavní výchovy) financovat mimoškolní aktivity dětí. (Například pouze zlomek dětí v zařízeních, která jsem navštívil, navštěvuje základní uměleckou školu.) Ovšem některá zařízení umí vyhledat příležitosti volnočasových aktivit s nižšími finančními nároky, což vysoce oceňuji. Jiná je situace v odlehlých zařízeních nebo v zařízeních pro děti s poruchami chování. Tyto děti sice jsou v režimu ústavní výchovy, ovšem důraz je kladen na jejich „udržení“ v zařízení a trávení volného času mimo zařízení je umožňováno minimálně.

**Volnočasové
aktivity**

Příkladem dobré praxe je DDŠ Slaný v tom, že organizaci práce uzpůsobili tomu, aby každé dítě mělo alespoň jeden „kroužek“ týdně a část z nich mimo zařízení (rybaření, spinning, chovatelský kroužek, plavání). Takže ačkoli je, vzhledem k chování a zdravotnímu stavu dětí, nutností dozor pracovníka při přesunu i přiměřeně v rámci aktivity, dětem je umožněno trávit čas i mimo zařízení.

¹⁵⁴ Státy musí prostřednictvím kompetentních úřadů zaručit, že ubytování poskytované dětem v náhradní péči a dohled nad péčí umožňují efektivní ochranu dítěte před zneužíváním. Při rozhodování o prostředí, v němž bude dítě žít, je třeba věnovat zvláštní pozornost hlediskům věku, vyzrálosti a míry zranitelnosti každého dítěte. Opatření zaměřená na ochranu dětí v péči musí být v souladu se zákonem a nesmí klást zbytečné překážky jejich svobodě nebo chování ve srovnání s dětmi podobného věku v dané komunitě. (Směrnice OSN o náhradní péči o děti, bod 91).

155. V některých zařízeních docházelo k tomu, že se za určitých podmínek dítě po delší čas vůbec nedostalo ven na vzduch. Buď jako důsledek společného umístění školy v budově, nebo v důsledku opatření ve výchově či umístění na „zdravotní izolaci“ po návratu z útěku či po dobu lehčí nemoci či rekonvalescence. Zde se nemohu ubránit paralele se standardem, který je zaručený člověku podrobenému režimu vazby či trestu odnětí svobody, totiž minimálně jedné hodiny pobytu na vzduchu denně. Několikrát, právě v důsledku různých výjimečných okolností, jsem musel konstatovat, že dítě ve školském zařízení takový standard nemá. Pokud o to dítě projevuje zájem, doporučuji umožnit mu i v těchto situacích pobyt venku na vzduchu.

Doporučuji zařízením:

- **aby dbala na každodenní možnost pobytu venku,**
- **aby usilovala o zajištění kroužků a dalších volnočasových aktivit dětí mimo zařízení.**

Kontakt s dětmi opačného pohlaví – koedukovanost zařízení

Dítě by mělo mít příležitost k navazování běžného kontaktu s dětmi opačného pohlaví.

**Přirozený
kontakt
chlapců
a dívek**

156. U dětských domovů je pravidlem, že se jedná o zařízení pro chlapce i dívky. I do rodinných skupin jsou děti umisťovány zpravidla smíšeně. Také oba navštívené dětské domovy se školou a některé z výchovných ústavů jsou koedukované, ovšem zde již zároveň nemusí platit, že se chlapci a dívky dostávají do jiného než náhodného kontaktu. Přitom platí, že čím přísnější výchovný režim, tím méně častý kontakt obou pohlaví (formálnější koedukace). Zákon pro rodinné skupiny v dětském domově a dětském domově se školou stanoví, že je tvoří děti „zpravidla různého věku a pohlaví“. Ne tak již pro zařízení typu výchovný ústav a diagnostický ústav. Ostatně je tím vyjádřen přirozený fakt, že je jiná situace v zařízeních speciální péče, kde dítě pobývá po určitou dobu a pracuje se s ním – například na léčbě závislosti, a jež nemají dítěti nahrazovat domov. Pro všechny typy školských zařízení zákon stanoví, že děti se do skupin umisťují se zřetelem na jejich výchovné, vzdělávací a zdravotní potřeby.¹⁵⁵

157. Směrem k některým zařízením jsem formuloval určitá doporučení týkající se kontaktu chlapců a dívek. A to bez ambice zasahovat do odborné stránky umisťování dětí.¹⁵⁶ Ostatně mezi ta zařízení, u nichž ze svého pohledu hodnotím péči jako vysoce kvalitní, patří i výchovné ústavy

¹⁵⁵ Ustanovení § 4 ZÚOV.

¹⁵⁶ Srov. Doporučení Rec(2005)5 Výboru ministrů členským státům ohledně práv dětí žijících v institucionálních zařízeních: „Zajištění smíšených obytných jednotek, je-li to v nejlepším zájmu dítěte.“

zcela nekoedukované. Reagoval jsem však na situace, kdy chlapci a děvčata žijí pod jednou střechou, ale nemají přirozené příležitosti se potkávat a jsou trestáni za vzájemný „nepovolený“ kontakt, třeba za posílání psaníček; za pedagogický cynismus považuji udržování napětí mezi dospívajícími chlapci a dívkami, když žijí ve formálně koedukovaných zařízeních a jejich vzájemné interakce jsou potlačovány – například z důvodu nedostatku personálu pro zajištění kvalitních společných aktivit.¹⁵⁷ Nebo jsem poukazoval na problémy, které s sebou nese odlehlost některých nekoedukovaných zařízení.

Přitom existují možnosti, jak vzájemnou přitažlivost využít jako motivační faktor. V zařízení lůžkové psychiatrické péče, které jsem navštívil, je chlapcům a dívkám, jejichž chování nedalo daný den důvod k výtkám, umožněno trávit asi hodinu a půl času před ukládáním společně. Daná pravidla a hranice nevedou k problémům a zkušenost personálu je taková, že jako motivace působí společenský večer výborně.

Doporučuji zařízením:

- **budovat smíšené skupiny, pokud tomu nebrání vážné důvody,**
- **umožňovat dětem běžný kontakt s dětmi opačného pohlaví,**
- **k projevům náklonnosti mezi dětmi přistupovat primárně z pedagogického hlediska a děti netrestat (pochopitelně pokud nepůjde o výrazně excesivní jednání).**

b) Zvláštní význam kontaktu dítěte s rodinou

Pobyty dítěte u rodičů jsou právem dítěte nikoliv odměnou.

Rodině i dítěti by měla být poskytována taková podpora (ze strany zařízení, OSPOD, sociálních služeb), aby pobyty v rodině mohly být co nejčastější.

Pokud ředitel zařízení pobyt dítěte v rodině nepovolí, učiní tak formou rozhodnutí ve správním řízení.

Pokud pobyt v rodině není v nejlepším zájmu dítěte nebo ho dokonce poškozuje, je legitimní jej nepovolit, a to i přes souhlasné stanovisko OSPOD.

158. Právo dítěte na respektování soukromého a rodinného života má významný odraz v zákoně v konstatování práva dítěte na udržování kontaktu s osobami odpovědnými za výchovu a dalšími blízkými osobami za podmínek stanovených zákonem, a to formou korespondence,

¹⁵⁷ Dospívající si potom neumí vytvořit jiné vazby na druhé pohlaví než je sexuální, kontakt s druhým pohlavím se vyskytuje i jako důvod útěků atd.

telefonických hovorů a osobních návštěv.¹⁵⁸ Realizace tohoto práva nemůže být dotčena opatřením ve výchově – jinými slovy nemůže být nastavena za zásluhy dítěte. Další formy kontaktu již podléhají povolení.

159. Pobyt dítěte u rodičů (či jiných osob, v tomto kontextu osob z rodiny) má standardně podobu dovolenky. Podléhá povolení ředitele zařízení, jenž může dovolenku povolit jen po předchozím písemném souhlasu obecního úřadu obce s rozšířenou působností. V této souvislosti jsem zaznamenal na adresu obecních úřadů komentáře v tom smyslu, že se za stávajícího stavu diskuse o účelu ústavní výchovy a obsahu práv dětí „bojí“ dovolenky nepovolovat (viz kapitola III. 1. c) Další jevy ztěžující sanační práci s rodinou). Rovněž jsem se v žádném zařízení nesetkal s otevřeným omezováním kontaktu s rodinou – je deklarováno, že postup je vždy individuální a že rozhodující slovo má ředitel zařízení. Ovšem setkal jsem se s chybami ve formě existujících vazeb mezi motivačním režimem a povolením pobytu u rodičů, či v limitujících organizačních opatřeních (dívčí a chlapecké víkendy). Rovněž byly zjištěny chyby ve správním řízení při zamítnutí žádosti o povolení pobytu dítěte u rodiny (viz kapitola VI. 6. d) Související aplikace správního řádu).

160. Je třeba počítat s tím, že přání dítěte, rodiny a zařízení se někdy dostávají do střetu. „V rámci ústavní péče je základním principem zajištění kvalitního výchovného prostředí pro děti, kdy aktivity směřující k podpoře kontaktu s rodinou mohou být v přímém rozporu se systematickou prací s dítětem v ústavu.“¹⁵⁹ Jak ovšem pojednávám na jiném místě (viz kapitola III. 1. Sanace rodiny), kontaktu dítěte s rodinou často chybí prvek řízenosti a zaměření na možnost sanace původního výchovného prostředí. Právě proto je velmi důležité, aby ředitel zařízení, který rozhoduje a povoluje, měl plnou podporu OSPOD.

Doporučuji zařízením:

- pobyt u rodiny nevnímat jako odměnu, nýbrž jako součást práce s rodinou, ale zejména jako právo dítěte,
- v případě, kdy je prokázáno, že pobyt dítěte u rodiny není v jeho zájmu, nebo ho dokonce poškozuje, vydat rozhodnutí o nepovolení „dovolenky“,
- při nepovolení dovolenky postupovat podle správního řádu.

Doporučuji OSPOD:

- v rámci kontinuální práce s rodinou rodinu na pobyty dětí připravovat,

¹⁵⁸ Ustanovení § 20 odst. 1 písm. n) ZÚOV.

¹⁵⁹ MPSV: *Analýza současného stavu institucionálního zajištění péče o ohrožené děti* [on-line]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/9619/Analýza.pdf>>.

- v případě potřeby zprostředkovat rodině odpovídající sociální služby,
- odpovědně prošetřovat podmínky v rodině, kde má dítě strávit „dovolenku“.

c) Korespondence dětí, možnost telefonického kontaktu, přístup k internetu

Korespondence (písemná, elektronická, na sociálních sítích) dětí nesmí být pracovníky zařízení kontrolována.

Dítě by mělo mít možnost telefonovat v soukromí a používat svůj mobilní telefon.

Telefonický kontakt rodiny s dítětem nesmí být omezován. Kontakt dítěte s rodiči (případně s dalšími osobami) může omezit, popřípadě zakázat, pouze soud.

Dítě má mít možnost přístupu na bezpečný internet.

Korespondence

161. Navštívená zařízení respektují právo dětí na udržování kontaktu s osobami odpovědnými za výchovu a dalšími blízkými osobami formou korespondence.¹⁶⁰ Obecně jsem se neseťkal s tím, že by obsah korespondence byl kontrolován – s výhradou uvedenou níže.

162. V jednom DDŠ byla kontrolována elektronická korespondence dětí. Před odesláním emailu muselo dítě požádat o kontrolu jeho obsahu za účelem eliminace vulgarismů či bránění domlouvání útěku. Některé děti přitom uvedly, že se jedná i o zcela intimní emaily posílané partnerům a jejich kontrolu nesou jako velmi nepříjemnou. Musím konstatovat, že kontrola emailové pošty (tedy seznámení se s jejím obsahem, aniž by to samo dítě nabídlo) není legální.

163. Článek 16 Úmluvy o právech dítěte stanoví, že žádné dítě nesmí být vystaveno svévolnému zasahování do jeho soukromého života, rodiny, domova nebo korespondence, ani nezákonným útokům na jeho čest a pověst. Toto právo musí respektovat všichni, jak právní zástupci dítěte, tak i orgány státu. Korespondencí se (vzhledem k vývoji moderních informačních technologií) rozumí nejen tradiční listinné dopisy, ale i emaily, sms zprávy, vzkazy na sociálních sítích apod.

Nelegální kontrola korespondence

¹⁶⁰ Ustanovení § 20 odst. 1 písm. n).

Primární funkcí práva na ochranu soukromí (včetně korespondence) je zajistit prostor pro rozvoj a seberealizaci individuální osobnosti lidské bytosti, dětí nevyjímaje. Právo na respekt k soukromému životu zahrnuje i garanci sebeurčení ve smyslu zásadního rozhodování jednotlivce o sobě samém. Jinými slovy, právo na soukromí garantuje rovněž právo jednotlivce (zde dítěte) rozhodnout podle vlastního uvážení zda, popř. v jakém rozsahu, jakým způsobem a za jakých okolností mají být skutečnosti a informace z jeho osobního soukromí zpřístupněny jiným. Jde o aspekt práva na soukromí v podobě práva na informační sebeurčení, který je výslovně garantovaný čl. 10 odst. 3 Listiny.¹⁶¹

Na druhou stranu je třeba říci, že právo na soukromí není právem absolutním. Státní orgán může do výkonu práva na respektování rodinného a soukromého života zasahovat pouze tehdy, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.

164. I když opatření DDŠ sleduje legitimní účel, nesplňuje další dvě podmínky uvedeného testu – tj. zákonný podklad a nezbytnost/přiměřenost v demokratické společnosti. ZÚOV nedává školskému zařízení žádné zmocnění pro sledování obsahu korespondence či komunikace dítěte s jeho vrstevníky, rodinou, příbuznými apod., a to v jakékoliv formě (tradiční i elektronické).

Sledování obsahu emailové korespondence není ani přiměřené sledovanému cíli. Přiměřenost (proporcionalitu) lze chápat jako požadavek na náležité zajištění rovnováhy mezi vzájemně si konkurujícími zájmy či jako požadavek mezi legitimním cílem a prostředky použitými pro jeho dosažení. Nemohu pochopitelně vyloučit, že si některé dítě začne domlouvat útěk skrze emaily či sociální sítě. Na druhou stranu, internet není jediným komunikačním prostředkem, který mohou děti využít.

165. Jsem přesvědčen, že problematické chování dítěte (sklony k útěkům, urážlivé jednání online) je třeba řešit jinými prostředky než permanentním sledováním jeho soukromého či dokonce intimního života. Je třeba zvolit takové metody práce s dítětem, aby po dobu pobytu v zařízení nebylo vůbec zasahováno do jeho práva na listovní tajemství a informační sebeurčení.

Telefonický kontakt

166. Telefonování představuje možnou formu kontaktu dítěte s osobami odpovědnými za výchovu a blízkými osobami, v kteréžto části spadá mezi

¹⁶¹ Nález Ústavního soudu ze dne 22. března 2011, sp. zn. Pl ÚS 24/10, který byl vyhlášen ve Sbírce pod č. 94/2011 Sb.

práva dítěte garantovaná ZÚOV, a v podobě používání vlastního mobilního telefonu se také v současnosti jedná o prvek sebevyjádření dítěte.

167. Zaměřoval jsem se na to, zda má dítě možnost telefonovat, a to ne nutně jen osobám odpovědným za výchovu a blízkým, a také bez ohledu na to, zda má či nemá mobil. Pokud jde o mobilní telefony, část dětí je vlastní. Režim jejich používání sleduje režim v zařízení – od naprosté volnosti v dětských domovech, až po excesivní postup naprostého odebrání mobilu v přísnějších zařízeních. Pokud dítě mobil použít nemůže, je v naprosté většině zařízení odkázáno na přijímání hovorů. V některých zařízeních jen v určitých časech, za nutné přítomnosti personálu – což níže komentuji. U některých dětí bylo znát, jak trpí tím, že nemohou samy zatelefonovat. Tomu je citlivě předcházeno například v DDŠ Slaný, kde je jako standard zavedeno, že dítě může třikrát týdně, resp. jedenkrát v případě trestu, telefonovat rodině na náklady domova. (Děti, které nikoho nemají, mohou místo toho dokonce telefonovat pracovníkům domova.)

**Možnost
použit
telefon**

168. Jako nepřípustný zásah do soukromí považuji bezprostřední přítomnost pracovníků zařízení během telefonování dětí – nejčastěji se tak dělo při používání z automatů umístěných v zařízení či z telefonů zařízení umístěných v pracovnách vychovatelů či sociálních pracovníků. Tato praxe představuje opět nezákonný zásah do soukromí dítěte. Dítě je fakticky nuceno zpřístupnit obsah rozhovoru druhým.

**Přítomnost
pracovníku
během tel.
hovoru**

169. Pravidla pro používání pevné telefonní linky za účelem udržování kontaktu s osobami odpovědnými za výchovu a dalšími blízkými osobami musí být vstřícná. V odůvodněných případech je nezbytné umožnit dítěti používání pevné linky bezplatně.

170. Zásadně nesouhlasím s postupem, kdy děti musí odevzdat své mobilní telefony a během pobytu v zařízení k nim nemají přístup. Ředitel zařízení je oprávněn v zájmu úspěšné výchovy dětí převzít od dítěte do dočasné úschovy cenné předměty a předměty ohrožující výchovu, zdraví či bezpečnost dětí. Lze stěžít tvrdit, že mobilní telefon u všech dětí takovou věc představuje. Dítě má mít možnost používat svůj vlastní mobilní telefon a mít k němu v podstatě neomezený přístup. Lze samozřejmě zakázat používání mobilního telefonu během společných aktivit, v době nočního klidu apod. Možnost bezpečně si svůj mobilní telefon uložit by měla být samozřejmostí.

Přístup na internet

171. V některých zařízeních není přístup na internet zajištěn, v některých zařízeních pouze v rámci školních aktivit. Přitom se jedná o možný nástroj motivace dětí. Vzhledem k tomu, že komunikace elektronickou poštou je v současnosti mezi dětmi standardem, jsou v takovém případě děti v zařízení oproti ostatním dětem nedůvodně znevýhodněny. Dále zohledňuji to, že se jedná o komunikační prostředek levný, což boří jednu z možných bariér kontaktu s blízkými. V neposlední řadě se pro některé

děti může jednat o jediný nástroj diskrétního kontaktování někoho vně instituce, například za účelem podání stížnosti.

172. Děti by měly mít možnost přístupu na internet. Z výchovných důvodů je však ospravedlnitelné, že přístup na některé stránky zařízení znemožní.

Doporučuji zařízením:

- **nekontrolovat obsah korespondence dětí,**
- **pokud existuje podezření na „závadný“ obsah korespondence, řešit tento problém společně s dítětem a případně s OSPOD, rodinou,**
- **respektovat soukromí dítěte při telefonování,**
- **umožnit dítěti uložit si bezpečně svůj mobilní telefon,**
- **umožnit dítěti používat svůj mobilní telefon,**
- **zajistit dětem přístup na bezpečný internet.**

d) Související aplikace správního řádu

Při rozhodování o právech a povinnostech v oblasti státní správy by měl ředitel postupovat v souladu se správním řádem: oznamovat zahájení řízení jeho účastníkům, vyzumívat je o jejich právu vyjadřovat se k úplným podkladům rozhodnutí a vydávat rozhodnutí, jež jsou konkrétní, přezkoumatelná a obsahující poučení o možných opravných prostředcích.

Pokud se na rozhodování ředitele vztahuje správní řád pouze nepřímo (ve své části čtvrté; ředitel vydává vyjádření, sdělení), musí rozhodnutí obsahovat rovněž odůvodnění.

Základní zásady činnosti správních orgánů uvedené v ustanovení § 2 a § 8 správního řádu by měl ředitel respektovat i v ostatních případech.

173. Při studiu dokumentace v navštívených zařízeních jsem identifikoval některé chyby při aplikaci správního řádu. Podle ustanovení § 36 odst. 1 ZÚOV se na rozhodování ředitele zařízení o právech a povinnostech osob v oblasti státní správy podle ustanovení § 24 odst. 3 ZÚOV vztahuje správní řád. Pochybení spočívala například v neoznámení zahájení správního řízení jeho účastníkům, nevyrozumění účastníků řízení o jejich

právu dle ustanovení § 36 odst. 3 správního řádu¹⁶² či ve vydání rozhodnutí, která neměla zákonem požadované náležitosti (nekonkrétnost, chybějící poučení o možnosti podat odvolání), či byla nepřezkoumatelná.

174. Při aplikaci správního řádu lze rozlišit dvě situace, kdy se zaprvé na rozhodování ředitele vztáhne správní řád přímo a kdy se zadruhé vztáhne nepřímě. Přímo se správní řád na rozhodování ředitele vztahuje v případech situací uvedených v ustanovení § 24 odst. 3 ZÚOV a v takovém případě ředitel postupuje podle části druhé a třetí správního řádu.¹⁶³

175. Aplikaci správního řádu v obou případech lze demonstrovat na rozhodování o pobytových otázkách dítěte uvedených v ustanovení § 24 odst. 3 ZÚOV. V případě žádosti o povolení pobytu mimo zařízení podle ustanovení § 23 odst. 1 písm. a) a c) ZÚOV¹⁶⁴ ředitel zařízení žádosti vyhoví (povolí dítěti pobyt mimo zařízení), a to nikoli vydáním správního rozhodnutí, nýbrž ve formě vyjádření či sdělení podle části čtvrté správního řádu,¹⁶⁵ které by mělo obsahovat odůvodnění, a zejména podmínky pobytu nezletilého dítěte mimo zařízení.

Ve druhém případě ředitel žádosti nevyhoví. Pak je povinen ve lhůtě stanovené správním řádem¹⁶⁶ vydat tzv. negativní správní rozhodnutí, v jehož výrokové části bude uvedeno, že se podané žádosti nevyhovuje. V případě, že ředitel zařízení rozhodnutí nevydá v zákonné lhůtě, může se účastník řízení bránit podle ustanovení § 80 správního řádu (ochrana před nečinností).

176. K procesní správnosti ještě dodávám: Rozhodnutí ředitele zařízení musí mít všechny náležitosti stanovené v § 68 až § 70 správního řádu (včetně odůvodnění a poučení o možnosti podat odvolání) a musí být účastníkům řádně oznámeno (§ 72 správního řádu). Před vydáním zamítavého rozhodnutí musí být účastníkům dána možnost vyjádřit se k úplným podkladům rozhodnutí (§ 36 odst. 3 správního řádu). Podklady pro vydání rozhodnutí mohou podle ustanovení § 50 odst. 1 správního řádu být zejména návrhy účastníků, důkazy, skutečnosti známé řediteli zařízení z úřední činnosti, podklady od jiných správních orgánů nebo orgánů veřejné moci, jakož i skutečnosti obecně známé. Je však třeba pamatovat na procesní příkaz § 50 odst. 3 správního řádu, že ředitel je povinen zjistit všechny okolnosti důležité pro ochranu veřejného zájmu. Především však řízení, v němž má být z moci úřední uložena povinnost, je

**Náležitosti
rozhodnutí
ředitele**

¹⁶² „Nestanoví-li zákon jinak, musí být účastníkům před vydáním rozhodnutí ve věci dána možnost vyjádřit se k podkladům rozhodnutí; to se netýká žadatele, pokud se jeho žádosti v plném rozsahu vyhovuje, a účastníka, který se práva vyjádřit se k podkladům rozhodnutí vzdal.“

¹⁶³ Ustanovení § 9 správního řádu zní: „Správní řízení je postup správního orgánu, jehož účelem je vydání rozhodnutí, jímž se v určité věci zakládají, mění nebo ruší práva anebo povinnosti jmenovitě určené osoby nebo jímž se v určité věci prohlašuje, že taková osoba práva nebo povinnosti má anebo nemá.“

¹⁶⁴ Pobyt dítěte mimo zařízení a přechodné ubytování mimo zařízení v souvislosti se studiem nebo pracovním poměrem.

¹⁶⁵ I na tento úkon se vztahuje správní řád s odkazem na ustanovení § 177 odst. 2 správního řádu.

¹⁶⁶ Ustanovení § 71 správního řádu.

správní orgán povinen i bez návrhu (tj. z úřední povinnosti) zjistit všechny rozhodné okolnosti svědčící ve prospěch i v neprospěch toho, komu má být povinnost uložena.

Ve lhůtě stanovené správním řádem (nejlépe bez zbytečného odkladu či do 30 dnů) musí ředitel zařízení vydat správní rozhodnutí. Když se jedná o rozhodnutí, jímž se odnímají dříve nabytá práva, musí ředitel zařízení takové rozhodnutí podrobně odůvodnit: uvést z jakých podkladů vycházel a jak se vypořádal s argumenty účastníků. V rozhodnutí je nutno uvést poučení o odvolání, případně lhůtu ke splnění nějaké povinnosti (například navrácení dítěte).

Opravné prostředky a výkon rozhodnutí

Proti rozhodnutí se může účastník odvolat a dokonce může rozhodnutí napadnout správní žalobou, neboť se nepochybně jedná o rozhodnutí ve smyslu ustanovení § 65 soudního řádu správního.¹⁶⁷

Poté, co je rozhodnutí v právní moci¹⁶⁸ a zároveň uběhla lhůta k plnění, lze přistoupit ke správní exekuci (exekuci na nepeněžitě plnění, kterou lze provést předvedením).¹⁶⁹ Případně lze, například pro umístění dítěte zpět do zařízení, před skončením správního řízení ve vážných případech přikročit k vydání předběžného opatření (nejspíše z moci úřední).

177. Pokud se jedná o řízení zahajované z moci úřední (ex offa), je třeba zahájení správního řízení účastníkům oznámit¹⁷⁰ a zároveň musí ředitel zařízení účastníky vyrozumět o jejich právu dle ustanovení § 36 odst. 3 správního řádu.¹⁷¹ Uvedené lze (s ohledem na zásadu procesní ekonomie) učinit jedním sdělením, tedy jak oznámit zahájení řízení, tak o právu vyjádřit se k podkladům pro vydání rozhodnutí, k čemuž může ředitel podle § 36 odst. 1 stanovit lhůtu.

178. Nepřímo se na rozhodování ředitele může vztahovat správní řád v dalších situacích, neboť podle ustanovení § 177 správního řádu základní zásady činnosti správních orgánů uvedené v § 2 až § 8 správního řádu se použijí při výkonu veřejné správy i v případech, kdy zvláštní zákon stanoví, že se správní řád nepoužije, ale sám úpravu odpovídající těmto zásadám neobsahuje.

V případech, kdy správní orgán provádí úkony, na které se nevztahují části druhá a třetí tohoto zákona, postupuje obdobně podle části čtvrté. Podle ustanovení § 154 správního řádu se pak některé části správního řádu použijí obdobně, tj. stejně a přiměřeně se použijí i další ustanovení tohoto zákona, pokud jsou k tomu potřebná. Mohlo by se jednat např. o rozhodování o schválení opatření ve výchově navržené příslušným

¹⁶⁷ Zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁶⁸ Nebylo tedy napadeno odvoláním.

¹⁶⁹ Ustanovení § 127 správního řádu.

¹⁷⁰ V souladu s ustanovením § 46- § 47 správního řádu.

¹⁷¹ Právo vyjádřit se k podkladům je zárukou spravedlivého procesu a jeho nedodržení je tradičně judikaturou správních soudů vnímáno jako procesní vada řízení, která zakládá neplatnost správního rozhodnutí.

pedagogickým pracovníkem, kdy by při schvalování ředitelem mělo být při rozhodování podle části čtvrté pamatováno na ustanovení o podjatosti (jak u navrhujícího pracovníka, tak u ředitele), právo dítěte být osobně slyšeno nebo sdělit svůj názor, případně se nechat zastoupit, a na sdělení samotného rozhodnutí, ze kterého by mělo být patrné alespoň to, jaké právo dítě získává nebo ztrácí, v jakém časovém horizontu a z jakých důvodů.

Doporučuji zařízením:

- v případě nepovolení dovolenky postupovat v souladu se správním řádem včetně poučení o možnosti využít opravných prostředků,
- rozhodnutí řádně odůvodňovat.

e) Pobyty u třetích osob – hostitelská péče

Hostitelské pobyty by měly být umožňovány v zásadě všem dětem, přitom je nutné velmi důsledně zvážit jejich vhodnost vzhledem ke konkrétním okolnostem.

Při rozhodování o pobytu u třetích osob, by mělo být zohledňováno přání a názor „odrostlého“ dítěte (typicky osoby s prodlouženou ústavní výchovou, či dokonce osoby na dobrovolném pobytu) a nemělo by být nedůvodně zasahováno do jeho soukromého života.

Koncepce a právní úprava hostitelské péče

179. V současné době tvoří právní úpravu hostitelské péče ustanovení § 30 zákona o SPOD.¹⁷² Rámcová koncepce MŠMT v roce 2009 v přehledu navrhovaných aktivit realizovaných v rámci mezirezortní spolupráce při naplňování Národního akčního plánu k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti počítá se „zpracováním metodiky zajištění hostitelské péče“ (se zodpovědností za vypracování na straně MPSV). V současné době k tomuto tématu sice neexistuje žádný ucelený metodický předpis, avšak již v roce 2004 vydalo MPSV obecné stanovisko¹⁷³ k otázce udělování souhlasu s pobytem dítěte podle

¹⁷² „Ředitel ústavního zařízení může jen po předchozím písemném souhlasu obecního úřadu obce s rozšířenou působností povolit dítěti, které je v ústavním zařízení umístěno na základě předběžného opatření nebo rozhodnutí soudu o nařízení ústavní výchovy nebo kterému byla na základě rozhodnutí soudu uložena ochranná výchova, pobyt u rodičů, popřípadě jiných fyzických osob, a to nejvýše v rozsahu 14 kalendářních dnů při prvním pobytu u těchto osob...“, „Při vydávání písemného souhlasu s pobytem dítěte mimo ústav... obecní úřad ... přihlíží zejména k rodinnému a sociálnímu prostředí, v němž bude dítě pobývat. V případě pobytu dítěte u jiných fyzických osob než rodičů, prarodičů nebo sourozenců, posuzuje se jejich bezúhonnost... Pro účely vydání souhlasu může obecní úřad ... požádat krajský úřad o odborné posouzení fyzické osoby...“.

¹⁷³ MPSV: Stanovisko k otázce udělování souhlasu s pobytem dítěte, kterému byla nařízena ústavní výchova, u rodičů nebo jiných fyzických osob - § 30 zákona č. 359/1999 Sb. – shrnutí a doplnění dosavadních stanovisek (víkendové pobyty, faxová forma souhlasu), ze dne 3. května 2004 [on-

ustanovení § 30 zákona o SPOD (stanovisko se tedy vztahuje nejen k hostitelské péči, ale k celému institutu dočasného pobytu dítěte mimo zařízení). V roce 2011 potom přibyla dílčí úprava ohledně hostitelské péče v domácnosti pracovníků zařízení.¹⁷⁴ Z obou předpisů lze vyčíst jistá pravidla, obecně použitelná pro jakoukoli hostitelskou péči (např. vymezení okruhu fyzických osob, u kterých může být hostitelská péče realizována, vymezení podkladů pro udělení souhlasu, formu a náležitosti žádosti i souhlasu samotného atd.). Oproti tomu však stojí pochyby praxe, které jsem vyslechl z úst některých ředitelů zařízení, kteří si postesklí právě na absenci konkrétnější právní úpravy a podrobné metodiky.

Pro koho je hostitelská péče určena?

Vhodnost
hostitelské
péče

180. Otázku hostitelské péče musí ředitel zařízení řešit s místně příslušným OSPOD, jenž má přihlížet zejména k rodinnému a sociálnímu prostředí, které musí být pro konkrétní dítě především vhodné. Vhodnost by se však neměla vztahovat pouze k podmínkám místa, do něhož dítě přichází, a osobám, které se o něj budou během pobytu starat. "Vhodnost" by měla být posuzována rovněž ve vztahu k dítěti, jeho psychickému nastavení, co se týče jeho očekávání a budoucnosti. OSPOD by měl mít přehled o dítěti i jeho situaci - možnosti návratu dítěte do původní rodiny nebo uvažovaných formách NRP. Hostitelské pobyty, tedy návštěvy u jiných fyzických osob než rodičů, by proto měly být umožněny dětem, jejichž hostitelé se s velkou pravděpodobností stanou jejich adoptivními rodiči, pěstouny, popř. lze předpokládat, že jim budou svěřeny do péče. V takovém případě lze na hostitelský pobyt nahlížet jako na „v zájmu dítěte“, neboť se zde vytváří souvislost hostitelské péče a budoucí „rodinné“ péče.

181. Hostitelský pobyt však může být též v zájmu dětí, jejichž návrat do původní rodiny je nepravděpodobný a svěření do NRP je nereálné. V mnoha případech se bude jednat o děti staršího věku nebo děti, které do rodiny nechtějí nebo jejichž začlenění do nové rodiny by pro ně bylo stresující a obtížné.¹⁷⁵ V takovém případě je nezbytné velmi citlivě posuzovat výběr vhodných osob ke konkrétnímu dítěti, podle zkušeností ředitelů některých zařízení nevhodná hostitelská péče dokáže na psychice dítěte napáchat velké škody (především ve vztahu k nereálným očekáváním dítěte ohledně jeho možného svěření do NRP hostitelů).¹⁷⁶

line]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/8442/stanovisko-docas_pobyt-vikendy_fax.pdf> (dále také „Stanovisko MPSV k otázce udělování souhlasu s pobytem dítěte“).

¹⁷⁴ MPSV: *Stanovisko k možnosti návštěv dětí v domácnosti zaměstnankyň a zaměstnanců zařízení pro výkon ústavní výchovy a zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc* [on-line]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/11107/stanovisko.pdf>>.

¹⁷⁵ NOVOTNÁ V. - BURDOVÁ E.: *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí, komentář*. 3. Vyd. Praha: Linde, 2007, s. 147. Stejná zásada je obsažena již ve Stanovisku MPSV k otázce udělování souhlasu s pobytem dítěte, kterému byla nařízena ústavní výchova, u rodičů nebo jiných fyzických osob - § 30 zákona č. 359/1999 Sb. – shrnutí a doplnění dosavadních stanovisek /víkendové pobyty, faxová forma souhlasu/).

¹⁷⁶ V tomto duchu hovoří i stanovisko MPSV k otázce udělování souhlasu s pobytem dítěte: „Pokud je z okolností konkrétního případu zřejmé, že tyto osoby nemají v úmyslu a ani objektivně nemohou

182. Během návštěv bylo nalezeno rozhodnutí ředitele zařízení o zamítnutí žádosti o „dovolenku“ dívky, jež byla v zařízení na základě rozhodnutí o prodloužení ústavní výchovy do 19. roku. Zamítnutí se opíralo o skutečnost, že osoba, u níž měla pobývat, nebyla jejím zákonným zástupcem ani příbuzným (jednalo se o rodinu jejího přítele). V této souvislosti, pomínu-li možnost výslovně danou zákonem o SPOD, pobývat u „jiných fyzických osob“, poukazují na skutečnost, že dívka v předmětnou dobu dosáhla poměrně „vysokého“ věku. Takovýto zásah proto vnímám jako nepřiměřený zásah do soukromého života dítěte (resp. mladého dospělého člověka).¹⁷⁷ Obecně zajisté existují důvody, proč by nebylo vhodné povolit pobyt dítěte u jiné fyzické osoby, v tomto případě se však nabízel otázka, zda byl důvod pro nepovolení dovolenky vůbec dán; z dokumentace totiž nevyplývá, zda byla existence důvodu náležitě zjišťována. Upozorňuji, že rozhodování o nepovolení pobytu u třetích osob se řídí správním řádem,¹⁷⁸ za důležité považuji upozornit zejména na základní zásady správního řízení – a to zásadu přesvědčivosti a zjištění stavu, o němž nejsou důvodné pochybnosti.

OSPOD šetřící/nešetřící, rozdílně hodnotící

183. S hostitelským pobytem vydává OSPOD souhlas, v němž uvede osoby, u nichž bude dítě pobývat, dobu pobytu a místo pobytu dítěte, přičemž při jeho vydávání přihlíží zejména k rodinnému a sociálnímu prostředí, v němž bude dítě pobývat.¹⁷⁹ Úkolem OSPOD by tedy mělo být především zjištění konkrétních podmínek, do nichž dítě odchází, a z hlediska vhodnosti dalšího budoucího hostitelského pobytu i zjištění kvality péče během pobytu dítěte u hostitelů, což ve většině případů nelze poznat jinak než šetřením na místě samotném. Přihlédnou-li ale k tomu, že většina „dovolenek“ je realizována o víkendech, lze dovozovat, že místní šetření ze strany OSPOD bývají sporadická (tomu odpovídají i výpovědi personálu zařízení). V některých případech bylo zjištěno, že OSPOD poněkud účelově odkazuje na zodpovědnost ředitelů zařízení, neboť ti, nikoli OSPOD, hostitelský pobyt povolují. Ředitelé však nemohou sami nic prošetřovat, podle ustanovení § 30 zákona o SPOD a ustanovení § 23 odst. 1 písm. a) ZÚOV mají pouze povolovací oprávnění. Terénní práce se předpokládá od OSPOD.¹⁸⁰ Návštěvami byl tak např. zjištěn velmi diskutabilní souhlas OSPOD s hostitelskou péčí v rodině tzv. naturistů;¹⁸¹

**Zjišťování
podmínek u
hostitele**

převzít dítě do své trvalé péče, přičemž očekávání a přání dítěte směřují právě k tomuto cíli, není možné s ohledem na citové strádání dítěte tento pobyt svým souhlasem podpořit. Takový postup by jednoznačně nebyl v zájmu dítěte.“

¹⁷⁷ Čl. 10 odst. 2 Listiny. Ve smyslu čl. 16 Úmluvy o právech dítěte se již dokonce (na rozdíl od dikce ustanovení § 1 odst. 2 ZÚOV) o dítě nejedná.

¹⁷⁸ Ustanovení § 36, ve spojení s ustanovením § 24 odst. 3 písm. e) ZÚOV.

¹⁷⁹ Ustanovení § 30 odst. 1, 2 a 3 zákona o SPOD.

¹⁸⁰ Viz zákon o SPOD (explicitně § 55 odst. 2) či Stanovisko MPSV k otázce udělování souhlasu s pobytem dítěte. To předpokládá sledování průběhu dočasného pobytu dítěte mimo zařízení především za určitých okolností (dlouhodobé prodlužované pobyty, pobyty dětí s výchovnými problémy, pobyty dětí, které jsou v zařízení na základě předběžného opatření atd.).

¹⁸¹ Naturismus označuje hnutí nebo směr, jehož zastánci praktikují a propagují nahotu na vyhrazených veřejných místech nebo v soukromí. Podle evropských naturistů pojem nudismus označuje pouze část naturistů, v USA je tento výraz chápán jako synonymum. Sami naturisté hovoří

diskutabilní nikoli pouze pro samotný fakt, nicméně právě proto, že se zařízení nemohlo spolehnout na řádné prošetření poměrů, jež by na dítě v rodině čekaly. Rozdílný „metr“ OSPOD při povolování hostitelské péče byl konstatován řediteli i v opačné pozici, kdy jsou některé OSPOD naopak nepřiměřeně náročné na podmínky, do kterých děti pouštějí.

Doporučuji zařízením:

- aby v případě hostitelské péče zvažovala její vhodnost s ohledem na situaci konkrétního dítěte,
- aby s narůstajícím věkem dítěte, respektovala jeho názor a přání,
- aby v případě nepovolení pobytu dítěte u třetích osob vydávala rozhodnutí ve správním řízení.

Doporučuji OSPOD:

- aby prováděly místní šetření pochopitelně před, ale v případě potřeby i během pobytu dítěte u třetích osob.

f) Přechodné ubytování mimo zařízení

Pobyty
mimo
zařízení

184. Zákon v § 23 odst. 1 rozlišuje „pobyt mimo zařízení“ (písm. a)) a „přechodné ubytování mimo zařízení v souvislosti s jeho studiem nebo pracovním poměrem“ (písm. c)). Pro obé platí režim povolování ředitelem, resp. zamítnutí žádosti je navíc v režimu správního řádu; pro první situaci navíc platí, že ředitel může pobyt povolit jen po předchozím písemném souhlasu OSPOD. Ve druhém případě není souhlasu OSPOD třeba. Výklad těchto ustanovení prováděný OSPOD a řediteli zařízení se natolik liší a natolik brání realizaci výchovných snah souvisejících s potřebou postupně začlenit především starší děti s nařízenou ústavní výchovou do společnosti (příp. „vyzkoušet“, zda dítě po návratu do rodiny obstojí za současného studia či zaměstnání, resp. zda obstojí celá rodina), že lze již hovořit o situaci rozporné se zájmem dítěte. Ve většině případů se jedná o rozdílné náhledy na situaci dítěte a jeho rodiny. Pokud by totiž jak zařízení tak OSPOD vnímaly situaci stejně, nedocházelo by k problémům, které v praxi vznikají.

185. Konkrétně se jedná o záměr zkušebními pobyty testovat připravenost dítěte „fungovat“ mimo ústav, tedy docházet do školy, do práce či na

o tom, že naturismus představuje trend sblížení lidí s přírodou. Hlavním projevem tohoto sblížení je podle jejich tvrzení nepoužívání oděvu. Naturismus tak nepovažují za kult nahoty, ale za hlubší filosofický směr či pohled na život, který má zahrnovat všestranně blízký vztah k životnímu prostředí. Naturismus má zásadu nezvýrazňování sexuálního podtextu nahoty. Naturisté bez oblečení se chovají stejně, jako by se chovali oblečení. Nejčastěji bývají jako důvod nahoty uváděny zdravotní důvody anebo návrat k přírodě. (Wikipedie: *Naturismus* [on-line]. Dostupné z: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Naturismus>>.

brigádu, či v součinnosti s úřadem práce hledat zaměstnání, a zároveň vést život na určité úrovni ve své rodině. Je pravdou, že dítě bylo právě z této rodiny odňato a byla mu nařízena ústavní výchova, nicméně pomocí odborných intervencí etopedů, psychologů a vychovatelů ve školském zařízení je třeba co nejdříve pracovat na návratu dítěte do rodiny, a to tím spíše, pokud se blíží okamžik, kdy dítě zařízení opustí. V určitém momentu je tedy dítě již za branami zařízení, nicméně s podporou pracovníků školského zařízení a OSPOD, a zejména s možností dítě „stáhnout“ zpět do zařízení, pokud selže.¹⁸² Pokud dítě selže již po odchodu ze zařízení, možnost „stáhnutí“ již neexistuje a dítě je ponecháno svému osudu.

186. Postoj řady OSPOD je nevstřícný, pokud se jedná o ubytování u rodičů či příbuzných s výhledem delšího pobytu, než je dovolenková návštěva – neboť zvýrazňují aspekt, že právě z této rodiny bylo dítě odňato a nelze je tam bez rozhodnutí soudu vracet. Přitom ZÚOV dává řediteli, který „přechodné ubytování“ povoluje, možnost kdykoli je zrušit a OSPOD by k tomu, za předpokladu své aktivity, mohl přispět případným podnětem například na základě provedeného místního šetření. Fakticky místo toho dochází k tomu, že některá zařízení se musí úplně bez OSPOD obejít a ředitelé povolují přechodné ubytování dítěte mimo zařízení v souvislosti s jeho studiem nebo pracovním poměrem bez účasti OSPOD na rozhodnutí.

187. K danému problému bylo nejnověji v roce 2004 vydáno stanovisko Ministerstva práce a sociálních věcí.¹⁸³ Vykládá účel „přechodného ubytování“ podle ustanovení § 23 odst. 1 písm. c) ZÚOV jako umožnění nebo usnadnění studia, případně výkonu práce v pracovním poměru, a tedy ubytování na internátu, ubytovně či v nájmu. Ovšem v případě ubytování u rodičů nebo jiných blízkých osob požaduje souhlas OSPOD, „protože v takové situaci je bez ohledu na účel ubytování nezbytné zhodnotit, zda důvody nařízení ústavní výchovy a aktuální podmínky v rodině pobyt dítěte umožňují“. Jiný postup považuje za obcházení ustanovení § 30 zákona o SPOD. Stejný je i postoj Nejvyššího státního zastupitelství.¹⁸⁴ MŠMT výkladově mlčí. S ohledem na případy, se kterými jsem se setkal, mohu konstatovat, že jako v mnoha dalších otázkách, jde o to, jak na který případ nahlíží konkrétní ředitel a konkrétní pracovník OSPOD. V jednom případě může ředitel oprávněně požadovat dlouhodobý pobyt u rodiny a OSPOD může bezdůvodně odmítat vydat souhlasné stanovisko, v druhém případě to může být naopak. Jako jediné východisko mohou pouze doporučit, aby obě strany hájily zájem dítěte, a pokud se domnívají, že druhá strana svým postupem dítěti škodí, iniciovaly případovou konferenci za účasti obou stran (včetně odborných pracovníků

¹⁸² Celkově se jedná beze zbytku o naplnění požadavků Směrnice OSN o náhradní péči o děti, konkrétně bodů 48 - 51, 130 a 122; bod 122: Cílem zařízení pro rezidenční péči „by mělo být zpravidla poskytování dočasné péče a aktivní přispívání k opětovné integraci dítěte do rodiny...“

¹⁸³ MPSV: Stanovisko k otázce udělování souhlasu s pobytem dítěte, kterému byla nařízena ústavní výchova, u rodičů nebo jiných fyzických osob - § 30 zákona č. 359/1999 Sb. – shrnutí a doplnění dosavadních stanovisek (víkendové pobyty, faxová forma souhlasu), ze dne 3. května 2004.

¹⁸⁴ Vyjádřený dopisem státního zástupce NSZ JUDr. Lumíra Crhy státním zástupcům ze dne 17. 2. 2011.

zařízení), příp. i krajského úřadu či MPSV. Konkrétní případ by měl být vždy hodnocen v kontextu práva dítěte rodinný život, nikoliv pouze na základě formálního dodržování náležitostí pro přechodné ubytování mimo zařízení. Tím nenabádám k nezákonnostem, pouze apeluji, aby byly veškeré činnosti, které se dětí týkají, hodnoceny v celé šíři práva dítěte na rodinný život, ale také práva dítěte selhat a dostat za podpory odborníků další šanci obstát ve vlastní rodině, resp. s vlastní rodinou.

7. Vzdělávání

Rozhodnutí o tom, kterou školu bude dítě navštěvovat, musí činit zákonní zástupci dítěte, příp. dítě s ohledem na svůj věk.

Dítě by se mělo vzdělávat v běžné škole mimo zařízení, pokud není na základě odborného posouzení namíste vzdělávání v rámci zařízení. Děti z dětských domovů se mají vzdělávat vždy ve škole, která není součástí domova.

Pokud je na základě odborného posouzení v zájmu dítěte vzdělávat se ve škole při zařízení, mělo by být v nejvyšší možné míře respektováno přání dítěte při výběru učebního oboru.

Dítěti mají být nabízeny takové obory (co do délky a zaměření), které mu umožní uplatnění na trhu práce.

O vzdělávání
dítěte
rozhodují
rodiče

188. Právo na vzdělání je garantováno především Úmluvou o právech dítěte (čl. 28) a Listinou (čl. 33). Rozhodování o dalším směřování dítěte je pak součástí rodičovské zodpovědnosti.¹⁸⁵ Z mých zjištění však plyne, že v praxi ředitelé zařízení mnohdy o vzdělávání dětí rozhodují sami, aniž by jim k tomu ZÚOV dával oprávnění. Ředitelé tak činí na základě generálních plných mocí či pouze z titulu faktické péče o dítě. Dochází tak k nepřipustnému převodu rodičovské zodpovědnosti z rodičů na ředitele zařízení, což není v souladu se zákonem. Je mi zřejmé, že mnozí rodiče o své děti nejeví zájem či sami nejsou dohledatelní, ale ani v tomto případě není možné svévolně rozhodovat o vzdělávání dítěte, a je nutné požádat soud o ustanovení opatrovníka.¹⁸⁶ I ustanovený opatrovník však musí respektovat právo dítěte vyjadřovat se k věcem, které se ho bezprostředně dotýkají, a vzít v potaz názor dítěte, zejména v případě adolescentů a jejich středoškolského vzdělávání. Názor dítěte nemusí být vždy vyslyšen, avšak v tom případě je nutné řádně zdůvodnit, proč se tak stalo a jaké vážné důvody k tomu vedly.

189. Pokud jsou rodiče zapojeni do procesu rozhodování o vzdělávání dítěte, nejsou ze strany zařízení často dostatečně informováni o charakteru

¹⁸⁵ Ustanovení § 31 a násl. zákona o rodině.

¹⁸⁶ Ustanovení § 37 odst. 2, resp. § 83 - § 84 zákona o rodině.

školy (typicky základní škola speciální, praktická škola), kam má být dítě zapsáno. Rodiče nejsou vyrozuměni ani o důvodech vhodnosti dané školy či o možných variantách. Pouze za předpokladu úplné informovanosti je však možné souhlas považovat za plnohodnotný.

Doporučuji zařízením:

- **získávat (i za pomoci OSPOD) souhlasy zákonných zástupců ve věcech vzdělávání dětí,**
- **pokud není možné souhlas rodičů získat, iniciovat řízení o ustanovení opatrovníka dítěti,**
- **při získávání souhlasu se vzděláváním dítěte informovat zákonné zástupce (opatrovníka) jak o charakteru školy při zařízení, tak o alternativě či možných variantách,**
- **dbát názoru dítěte s ohledem na jeho věk.**

190. Vzdělávání dětí s nařízenou ústavní či uloženou ochrannou výchovou se odvíjí od typu zařízení, do kterého jsou děti umístěny. **Děti z dětských domovů** se dle ZÚOV vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětských domovů.¹⁸⁷ Ve dvou navštívených dětských domovech je však základní škola, základní škola speciální a praktická škola součástí domova. Existence škol v těchto případech úzce souvisí s charakteristikou dětí, které jsou cíleně do navštívených domovů přijímány/umístovány, neboť se většinou jedná o děti s mentálním postižením, resp. děti se sociálně podmíněným mentálním postižením.¹⁸⁸ Situaci nepomáhá ani fakt, že statutárním orgánem školského zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy a školy při zařízení byla v jednom případně jedna osoba – ředitel.¹⁸⁹ Děti se tak téměř automaticky vzdělávají interně, a šance na vzdělávání mimo zařízení je jim značně vzdálená, i když by děti bylo možno vzdělávat ve školách mimo zařízení, povětšinou v jiných vzdělávacích programech. V důsledku existence školy při dětském domově tak nemá většina dětí dostatečný kontakt s běžným sociálním prostředím. Stírá se rozdíl mezi přirozeným dělením času na „pobyt ve škole“ a dobu

Interní
model
vzdělávání

¹⁸⁷ Ustanovení § 12 odst. 2 ZÚOV. Po kritice stavu, kdy domov a škola byly soustředěny do jednoho objektu (a pod jedním vedením) jsem se setkal s vyjádřením zřizovatele, zde kraje, který v otázce kumulace domova a školy neshledal žádný problém s odkazem na ustanovení § 8 odst. 7 školského zákona, který umožňuje školské právnické osobě vykonávat činnost více škol či školských zařízení. Své tvrzení zřizovatel opírá také o bezproblémový zápis předmětného domova do školského rejstříku a inspekci provedenou Českou školní inspekcí, která neshledala v tomto ohledu žádná pochybení. S uvedenými závěry však nesouhlasím, a to s ohledem na již cit. ustanovení § 12 odst. 2 ZÚOV. Ustanovení ZÚOV považuji za speciální ke školskému zákonu, a existence škol při dětských domovech tak není v souladu se zákonem.

¹⁸⁸ Snížená inteligence způsobená sociálními faktory, kterými jsou výchovná zanedbanost, nedostatečná stimulace, sociokulturní znevýhodnění jedince, nepodnětnost prostředí, psychická deprivace atd. (KOZÁKOVÁ, Z.: *Psychopedie*. Olomouc: UP v Olomouci, 2005.)

¹⁸⁹ V navštíveném dětském domově, při kterém byla škola, se tak dala vysledovat snaha vedení ovlivňovat (více či méně neformálně) samu skladbu přijímaných dětí do domova, přičemž zájem naplnit základní a praktickou školu při domově dětmi se zdravotním postižením byl rozpoznatelný. Tento celkový stav je možné považovat za střet zájmů.

„po škole“. Děti se pohybují pouze v jedné budově, nesetkávají se s novými podněty, kamarády, nevyrovňávají se se situacemi běžného dne. Vzniká tak situace, která oprávněným zájmům dítěte nijak neprospívá.¹⁹⁰ Je tak třeba opustit interní model vzdělávání dětí, nota bene v případě dětí z dětských domovů, byť se zdravotním postižením, a přistoupit k inkluzi ve smyslu jejich vzdělávání mimo zařízení, kde žijí, tráví volný čas, stravují se atd.

Doporučuji zřizovatelům:

- **nezřizovat školy jako součásti dětských domovů, neboť ZÚOV nepředpokládá (resp. zapovídá), aby se děti vzdělávaly ve školách, které jsou součástí domova.**

Doporučuji zařízením:

- **aby děti pobývající v dětském domově navštěvovaly školy v „běžné“ komunitě, nikoliv školy umístěné v budově domovů, resp. školy, které jsou součástí domovů.**

191. **Dětský domov se školou** poskytuje dětem základní vzdělávání uvnitř zařízení. Již počátkem devátého ročníku začíná proces rozhodování o dalším směřování dítěte. Střední vzdělávání dětí totiž úzce souvisí s výběrem vhodného zařízení pro výkon ústavní výchovy. V úvahu tak připadá dětský domov či výchovný ústav. Zjistil jsem, že se výběr budoucího zařízení ne vždy odvíjí od míry „závažné poruchy chování“, nýbrž od palety nabízených studijních oborů při konkrétním zařízení. V tomto ohledu se ukázala nepropojenost systému, jelikož vedení dětských domovů se školou nemá většinou bezprostředně „zmapovaný terén“, nýbrž vychází z písemných přehledů vydaných příslušným diagnostickým ústavem pro mládež, a nezná detailně možnosti jednotlivých výchovných ústavů, jakožto i systém jejich vzdělávání, který je buď interní, internátní, nebo výuka probíhá třeba i v externích, „civilních“ školách. Další otázkou je míra participace dětí na výběru školy. V navštívených zařízeních bylo do tohoto procesu vtaženo i dítě, nicméně pokud důsledně nevyužívá svých práv osoba odpovědná za výchovu, cesta dalšího vzdělávání závisí na rozhodnutí vedení, resp. příslušného diagnostického ústavu. Znovu upozorňuji na skutečnost, že dítě je účastníkem řízení o přemístění z jednoho zařízení pro výkon ústavní výchovy do jiného a rovněž má právo být slyšeno ve všech záležitostech, které se ho týkají, tj. i věcech spojených se svým vzděláváním.

Doporučuji dětským domovům se školou:

¹⁹⁰ Vyhláška sice předpokládá umístování dětí se zdravotním postižením do dětských domovů jednotlivě, či dokonce předjímá vytvoření samostatných rodinných skupin s ohledem na zajištění školní docházky, nicméně tato možnost nesmí jít na úkor dětí samotných (rozvoj, personální zajištění aj.).

- **aby dítěti byly poskytnuty komplexní informace o zařízeních, ve kterých se vyučují obory, které má dítě zájem studovat,**
- **aby byl brán zřetel na názor dítěte ohledně jeho budoucího vzdělávání.**

192. Navštívené **výchovné ústavy**, až na výjimky, při sobě měly vždy střední školu s různými obory vzdělávání (stavební práce, výroba konfekce, práce ve stravování atd.). Existence školy při výchovných ústavech však nutně neznamenala to, že všechny umístěné děti navštěvovaly školu při zařízení. Ředitelé výchovných ústavů povětšinou deklarovali snahu vzdělávat děti mimo zařízení, v běžném sociálním prostředí, popř. povolovali dětem s nařízenou ústavní výchovou přechodné ubytování mimo zařízení. Děti, které byly vzdělávány interně, však poukazyvaly na strohou nabídku studijních oborů, což se odráží mj. na negativní motivaci ke studiu. Je proto třeba rozšířit nabídku studijních oborů při výchovných ústavech a jejich široké spektrum zachovat. Je též nezbytné informovat dítě o jeho právu požádat diagnostický ústav o přemístění, a to v souladu s garantovaným právem na vytváření podmínek pro dosažení vzdělání a pro přípravu na povolání v souladu s jeho schopnostmi, nadáním a potřebami.¹⁹¹

Doporučuji výchovným ústavům:

- **aby v maximální možné míře podporovaly vzdělávání dětí mimo zařízení (a to i ve formě přechodného ubytování mimo zařízení),**
- **rozšiřovaly nabídku studijních oborů, které je možné studovat na školách při výchovných ústavech.**

193. Problém představuje přemístování dětí, které studují na střední škole příslušný vzdělávací program, do jiných zařízení v průběhu studia, zejména pak do **zařízení pro děti s extrémními poruchami chování**. V případě teoretického vyučování školský zákon nepřipouští jinou alternativu, takže vyučování poskytuje přímo právnická osoba vykonávající činnost dané střední školy (jejímiž jsou z právního hlediska žáky), a to v souladu s ustanovením § 7 odst. 7 školského zákona svými pedagogickými pracovníky. Školský zákon naopak připouští, aby bylo praktické vyučování zajišťováno i mimo školu a školská zařízení, ale v tom případě musí fyzická nebo právnická osoba, která má oprávnění k činnosti související s daným oborem vzdělávání, uzavřít se školou smlouvu o obsahu a rozsahu praktického vyučování a podmínkách pro jeho konání.¹⁹² I když existuje teoretická možnost, že v případě umístění dítěte do zařízení pro děti s extrémními poruchami chování ředitel školy povolí studentovi střední školy vzdělávání podle individuálního vzdělávacího plánu,¹⁹³ prakticky

¹⁹¹ Ustanovení § 20 odst. 1 písm. e) ZÚOV.

¹⁹² Ustanovení § 65 školského zákona.

¹⁹³ Ustanovení § 18 školského zákona.

středoškoláci umístěním v těchto zařízeních ztrácejí možnost bezprostředně pokračovat ve studiu. Šance, že řádně ukončí studium v daném školním roce, jsou fakticky minimální. V lepším případě vzdělávání přeruší a další rok navážou, v horším případě již školu nedokončí.

Doporučuji zařízením:

- **aby zajistila, že děti přemístěné do zařízení pro děti s extrémními poruchami chování budou moci dokončit svá studia.**

194. Je třeba poukázat i na současný **model středního vzdělávání**, který potřebám realizace ústavní výchovy, zejména ve výchovných ústavech, plně nevyhovuje. Věk dítěte při umístění do výchovného ústavu je totiž značně variabilní, přičemž konec ústavní či ochranné výchovy je dán zletilostí osoby, resp. 19. rokem života. Zletilec sice může uzavřít smlouvu o dobrovolném pobytu, ta ale záruku dostudování neskýtá. Studijní obory jsou však tříleté, případně jsou zřizovány praktické školy jednoleté či dvouleté. Mnohé děti však tříletý studijní „maratón“ nejsou schopny dokončit a v případě praktických škol vyvstává otázka jejich kvality, resp. následné možnosti uplatnění na pracovním trhu. V tomto ohledu nechci v žádném případě podceňovat potřebu vzdělávání dětí, nicméně za primární úlohu výchovných ústavů považuji práci s patologickými jevy, díky kterým se dítě ocitlo v péči zařízení. Jen pokud bude pracováno s osobností dítěte, jeho hodnotovým žebříčkem, pokud se dítě naučí čelit závislostem a budovat „zdravé“ sociální vztahy, přičemž bude zároveň připravováno na zvládnutí života po opuštění zařízení, má ústavní výchova smysl. Efektivní, plošný model přístupu ke vzdělávání dětí ve výchovných ústavech však neexistuje. I zde je nutná individualizace přístupu a hledání nových cest. Příkladem může být praxe Výchovného ústavu Kutná Hora, kde byla pro děti, které zcela neobstály v procesu středního vzdělávání, vytvořena **pracovně-výchovná skupina**¹⁹⁴ s akreditovaným rekvalifikačním kurzem „údržba zeleně“. Tento postup je dobrou praxí, jelikož dětem, jejichž prioritou není vzdělání, nabízí alespoň částečnou možnost následného uplatnění na pracovním trhu. Chci ale znovu podotknout, že vzdělávání nepovažuji za druhořadý úkol, který mají výchovné ústavy plnit. Ideálně by měla výchova a vzdělávání jít ruku v ruce a dítěti-studentovi, by měla být při řešení studijních problémů poskytnuta maximální podpora ze strany zařízení. Jedná se zejména o doučování, psychologickou podporu a motivaci dítěte nebo intenzivní konzultaci mezi zařízením a školou, kterou dítě navštěvuje, neboť mnozí učitelé si neumějí poradit s mnohdy banálními etopedickými problémy, neumějí zvolit ten správný přístup a díky jejich neerudovanosti výchovné problémy dětí eskalují.

Rekvalifikační
kurzy

¹⁹⁴ Ustanovení § 2 odst. 7 vyhlášky č. 438/2006 Sb.

Doporučuji zařízením:

- aby pro děti, které se dlouhodobě odmítají vzdělávat, popřípadě existují jiné závažné důvody, pro které pro ně není vyhovující víceleté studium, byly vytvořeny pracovní-výchovné skupiny s akreditovanými rekvalifikačními kurzy.

8. Bezpečnost

Stavebně-technické prostředky by měly být instalovány pouze v zařízeních, kde se vykonává ochranná výchova. Je nepřípustné, aby byly tyto prostředky instalovány v prostorách, kde se pohybují děti s nařízenou ústavní výchovou.

K používání stavebně-technických prostředků by měly být hledány alternativy.

195. Podle ustanovení §15 odst. 1 ZÚOV v zařízeních, ve kterých jsou umístěny děti s uloženou ochrannou výchovou, jsou používány speciální stavebně-technické prostředky k zabránění útěku těchto dětí. Na základě rozhodnutí ředitele zařízení je dále možné v těchto zařízeních za účelem zajištění bezpečnosti dětí, zaměstnaných osob a svěřeného majetku využívat audiovizuální systémy. Za speciálně stavebně-technické prostředky se zpravidla považují mříže na oknech, případně klatr v chodbě. Otázka mříží v zařízeních je řešena v bodech 24 a 25 Zprávy z návštěv školských zařízení z roku 2007, a na těchto závěrech není důvod ničeho měnit, neboť v otázce použití těchto prostředků je zákon jednoznačný. V některých navštívených zařízeních byly mříže instalovány i v prostorách určených pouze dětem s nařízenou ústavní výchovou se zdůvodněním, že děti vylézají z okna, případně se v jednom případě dítě vrhlo proti oknu (v tomto zařízení byly mříže instalovány vevnitř). Domnívám se, že v takových případech lze dostát požadavkům ZÚOV nebo jiných předpisů o předcházení škodám použitím jiných technických řešení, např. odstraněním možnosti okno zcela otevřít (větrat lze skrze ventilační okénka), nebo instalováním nerozbitných skel či folií.

**Speciálně
stavebně-
technické
prostředky**

196. Při podezření na vnášení nebezpečných předmětů do zařízení, zejména při návratu ze samostatné vycházky nebo z návštěvy, jsou děti kontrolovány. Kontrola zpravidla probíhá tak, že dítě je vyzváno, aby vyndalo věci z kapes a ukázalo, co má v zavazadle. Jak bylo konstatováno již v bodě 66 Zprávy z návštěv školských zařízení z roku 2007, ve skutečně odůvodněných případech může v praxi dojít i na osobní prohlídku, což je praxe, kterou a priori neodsuzuji, pokud jsou splněny určité podmínky, tedy požadavek na individuální užití a požadavek na místo a způsob, jakým k prohlídce dochází. V tuto chvíli nemají ředitelé ústavů k provedení osobní prohlídky výslovnou zákonnou oporu, je však nutné zároveň vést v patrnosti, že dítě má výslovně stanovenou povinnost podle § 20 odst. 2

**Osobní
prohlídky
dětí**

písm. e) ZÚOV předat do úschovy na výzvu ředitele předměty ohrožující výchovu, zdraví a bezpečnost a ředitel by měl mít v ruce efektivní nástroj, jak zcela dosáhnout účelu předvídaného tímto ustanovením zákona, tedy že se o dané věci vůbec dozví. Do budoucna by však bylo vhodné věc upravit legislativně, neboť veřejná moc představovaná ředitelem zařízení může být vykonávána pouze zákonem stanoveným způsobem, a jak je rovněž uvedeno v Doporučení Rec(2005)5 Výboru ministrů členským státům ohledně práv dětí žijících v institucionálních zařízeních „*jakákoli kontrolní a disciplinární opatření, která mohou být v institucionálních zařízeních použita, včetně kroků zaměřených na prevenci samopoškození dítěte a zranění jiných dětí, by měla vycházet z veřejných nařízení a schválených norem*“.

Doporučuji na zákonné úrovni upravit možnost a podmínky pro provádění prohlídek dětí a jejich věcí.

197. Je nutno přiznat, že ve školských zařízeních, zejména v dětských domovech se školou a výchovných ústavech dochází ke konfliktům mezi dětmi navzájem, nebo mezi dítětem a zaměstnancem zařízení. V případě konfliktu mezi dětmi se zaměstnanci snaží aktivně zasáhnout, na druhou stranu bylo zcela evidentní, že jakékoliv použití fyzické síly ze stran pracovníků zařízení, byť k vlastní obraně, je v oblasti školských zařízení pohybem na tenkém ledě, minimálně v tom, že pracovníci sami nebyli jisti, jaká „obrana“ je ještě akceptovatelná, a jaká již nikoliv. Je zřejmé, že v případě školského zařízení nelze užití „síly“ vyloučit ani v případech, které zdaleka nedosahují intenzity např. trestněprávního nebo jiného deliktního jednání, kde např. v případě napadení pracovníka dítětem, se může takový pracovník uchýlit k nutné obraně nebo nastane situace krajní nouze. Obdoba institutu nutné obrany a krajní nouze je známa i civilnímu právu občanskému (srov. § 417 a násl. občanského zákoníku), které reguluje naprostou většinu běžných vztahů občanského života lidské společnosti. Občanské právo uznává rovněž institut svépomoci, který zdaleka nemůže být opomenut – podle ustanovení § 6 občanského zákoníku *jestliže hrozí neoprávněný zásah do práva bezprostředně, může ten, kdo je takto ohrožen, přiměřeným způsobem zásah sám odvrátit*. Neoprávněný zásah může spočívat jak ve fyzickém útoku proti jiné osobě, tak např. v poškozování majetkových hodnot ve vlastnictví jiného, nebo ve vlastnictví příspěvkové organizace, potažmo státu. Podle komentářové judikatury je „*použití fyzického násilí proti druhé osobě vždy protiprávním jednáním, pokud není dána okolnost vylučující protiprávnost. Důkazní povinnost, pokud jde o existenci takové vylučující okolnosti, je na škůdci.*“¹⁹⁵ Proto, aby byla svépomoc považována za legální, je nutno naplnit všechny její zákonné předpoklady, kterými jsou 1.) svépomoc může užit pouze ohrožený, nikoliv osoba třetí, 2.) v dané situaci hrozí zásah do práva, 3.) tento hrozící zásah je neoprávněný, 4.) tento zásah hrozí bezprostředně, 5.) zásah může být odvrácen způsobem přiměřeným

**Nutná obrana,
krajní nouze**

¹⁹⁵ ŠVESTKA, J. – SPÁČIL, J. – ŠKÁROVÁ, M. a kol.: *Občanský zákoník I, II*, 2. Vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 100.

způsobu, okolnostem a intenzitě zásahu, který hrozil (uplatňuje se tu tedy zásada přiměřenosti).¹⁹⁶ Věc však má ještě rozměr čistě pedagogický spočívající v otázce, do jaké míry by měl pedagogický pracovník vládnout prostředky fyzického donucení. Pouze pro doplnění dodávám, že v zařízení sociálních služeb, kde v některých typech zařízení je nutno počítat s „konflikty“ způsobenými celkovým stavem uživatelů služeb, je ex lege možné, po vyčerpání všech mírnějších variant použít vůči uživatelům služby fyzické úchopy, k jejichž použití však musí být personál náležitě vyškolen. Úchopy lze použít pouze v případě přímého ohrožení zdraví a života uživatele nebo zdraví a života jiných fyzických osob, a to pouze po dobu nezbytně nutnou, která postačuje k odstranění přímého ohrožení zdraví a života uživatele a života jiných fyzických osob. Do jaké míry by byla nutná legislativní změna v tomto směru, by mělo vzejít z odborné diskuse MŠMT se zřizovanými organizacemi, do kterých jsou umístovány děti s poruchami chování a sklonem k agresi; síť takových zařízení se v průběhu času v síti školských zařízení jakýmsi neformálním způsobem vyprofilovala. Jak je však konstatováno v kapitole IV. 3. Umístění zařízení a materiální podmínky, bylo by obecně vhodnější vybudovat síť menších specializovaných zařízení, ve kterých by těmto dětem mohla být poskytována diferencovaná individuální péče podle jejich potřeb (srov. bod 15 Zprávy z návštěv zařízení, v nichž se vykonává ústavní a ochranná výchova, z roku 2007). Tím by se zabránilo jak „kumulaci“ problémových dětí s problematickým chováním do skupin ve velkých zařízeních, tak jejich „míchání“ s dětmi s jiným typem problémů.

9. Útěk

198. V právních předpisech upravujících výkon ústavní a ochranné výchovy není přímo stanoveno, co lze považovat za „útěk“ ze zařízení a od jakého okamžiku útěku se situace vzdání dítěte považuje za útěk (v jednom z navštívených zařízení bylo za útěk považováno již nedovolené odloučení od skupiny). Kromě běžné formy útěku z areálu zařízení dochází často k útěkům formou nenavrácení se z povoleného pobytu mimo zařízení, např. z dovolenky u rodičů. Přímou ze ZÚOV pro dítě v případě útěku, resp. navrácení útěků, vyplývá, že mu za dny strávené na útěku nenáleží kapesné, rodičům se za tyto dny nevyměňuje ošetrovné a dítě má povinnost hradit ze svých příjmů náklady spojené s přepravou do zařízení, které neoprávněně opustilo nebo se do něj nevrátilo (§ 20 odst. 2 písm. c/ ZÚOV). Tato povinnost platí jednak vůči zařízení, jednak vůči Policii České republiky, která převozy dětí zajištěných na útěku také často provádí. Podle ustanovení § 40a ZÚOV platí, že pokud zařízení nezajistí bezodkladný převoz dítěte, které z tohoto zařízení uprchlo, z útvaru policie, který dítě zajistil, je povinno hradit Policii České republiky náklady vzniklé převozem dítěte do zařízení. Podle sdělení ředitelů navštívených

¹⁹⁶ Právně informační systém ASPI: *Občanský zákoník, Komentář*.

zařízení bývají náklady po dětech vymáhány. V některých zařízeních se zohledňují i důvody útěku a může se stát, že náklady nevyžadují.

199. V době redakce této zprávy byla Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky předložena novela ZÚOV (sněmovní tisk 574), která má mj. řešit hrazení nákladů převozu do zařízení. MŠMT navrhlo ze ZÚOV vypustit § 40a, podle kterého, „*pokud zařízení nezajistí bezodkladný převoz dítěte s nařízenou ústavní nebo ochrannou výchovou, které z tohoto zařízení uprchlo, z útvaru policie, který dítě zajistil, je povinnou hradit Policii České republiky náklady vzniklé převezněním dítěte do zařízení*“. Argumentuje se přitom rozporem tohoto ustanovení s § 26 odst. 4 zákona č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů (dále také „zákon o Policii ČR“), kde je stanoveno, že tyto náklady je povinna hradit převezená osoba nebo její zákonný zástupce. S tímto právním názorem nesouhlasím, neboť dle mého názoru není ustanovení § 40a ZÚOV s § 26 odst. 4 zákona o Policii ČR v rozporu, nýbrž vůči němu představuje speciální ustanovení, odpovídající koncepci odpovědnosti za škodu, tak jak je obsažena i v současnosti platném občanském zákoníku.¹⁹⁷ Pominu-li způsob, jakým byla má připomínka k legislativnímu návrhu novely de facto vypořádána, totiž že došlo k pravému opaku toho, co bylo přislíbeno (ustanovení zákona zachovat a rozšířit tak, aby ředitelé, kteří budou mít primární odpovědnost, měli možnost uvážení, po kterém dítěti budou náklady vymáhat, a po kterém ne), pozastavuji se nad návrhem i koncepčně, neboť mi není zcela zřejmé, laicky řečeno, kde je v těchto případech odpovědnost státu, který dítě z rodiny odebral, aby nad ním vykonával náležitý dohled a proč by náklady škodní události měli nést zákonní zástupci dítěte, jejichž odpovědnost občanský zákoník vylučuje, (osoba vzdálená kilometry od dítěte nad ním může jen stěží vykonávat náležitý dohled), zvláště, byla-li často jedním z důvodů odebrání dítěte mimo jiné špatná sociální situace rodiny.

200. Samotný útěk ze školského zařízení v případě dítěte s nařízenou ústavní výchovou nepředstavuje de iure maření výkonu úředního rozhodnutí (srov. plenární nález Ústavního soudu ze dne 9. dubna 1997 sp. zn. 31/96), na druhou stranu je nutno uvést, že „útěk“ představuje ve většině případů (nikoliv vždy!) z pohledu výchovného působení na dítě nežádoucí událost, kterou je třeba v dalším pokračování výchovného procesu zohlednit. Ze zjištění vyplynulo, že dítě je po návratu z útěku různě

¹⁹⁷ Ustanovení § 422 občanského zákoníku:

„1) *Nezletilý nebo ten, kdo je stížen duševní poruchou, odpovídá za škodu jím způsobenou, je-li schopen ovládnout své jednání a posoudit jeho následky; společně a nerozdílně s ním odpovídá, kdo je povinen vykonávat nad ním dohled. Není-li ten, kdo způsobí škodu, pro nezletilost nebo pro duševní poruchu schopen ovládnout své jednání nebo posoudit jeho následky, odpovídá za škodu ten, kdo je povinen vykonávat nad ním dohled.*

(2) *Kdo je povinen vykonávat dohled, zproští se odpovědnosti, jestliže prokáže, že náležitý dohled nezanedbal.*

(3) *Vykonává-li dohled organizace, její pracovníci dohledem pověřeni sami za škodu takto vzniklou podle tohoto zákona neodpovídají; jejich odpovědnost podle pracovněprávních předpisů není tím dotčena.“*

„penalizováno“, zpravidla formou kombinace několika opatření podle ustanovení § 21 odst. 1 písm. b) až e) ZÚOV (omezení vycházek až na tři týdny, omezení přístupu na mimořádné akce, snížení kapesného, pozdější odjezd na „dovolenku – v sobotu místo v pátek), nebo přeřazením do výchovné skupiny s menším rozsahem výhod proti jiným skupinám (v závislosti na chování), a pokud byl režim zařízení nastaven motivačně tak, že dítě postupným plněním svých povinností získávalo vyšší rozsah výhod, znamenal útěk návrat na začátek výchovného programu.

Trest za útěk

201. U dítěte navraceného/navrátivšího se z útěku do zařízení je z praktických důvodů nutné provést zdravotní vyšetření. Za současného právního stavu však dítě nemá povinnost se tomuto vyšetření podrobit, resp. vyšetření může být provedeno pouze s jeho souhlasem, eventuálně se souhlasem zákonného zástupce. Po návratu z útěku bývá dítě zpravidla umístěno na tzv. „zdravotní izolaci“ (většinou na období do tří dnů), dokud nejsou vyhodnocena potřebná vyšetření. Podle ustanovení § 38 odst. 1 písm. b) ZÚOV se do školského zařízení nepřijímají děti, které jsou „bacilonosiči“. Samotný tento termín není v žádném jiném v současnosti platném právním předpisu blíže specifikován a byl do současného znění zákona přejet z ustanovení § 21 odst. 3 vyhlášky č. 64/1981 Sb. ministerstva školství České socialistické republiky ze dne 19. května 1981 o školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy. Podle ustanovení § 7 odst. 3 zákona č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, je školské zařízení k předcházení vzniku a šíření infekčních onemocnění povinno zajistit oddělení dítěte nebo mladistvého, kteří vykazují známky akutního onemocnění, od ostatních dětí a mladistvých a zajistit pro ně dohled zletilé fyzické osoby. Při oddělování dětí po návratu z útěku je zřejmé, že naprostá většina z nich nevykazuje známky akutního onemocnění a jedná se o čistě preventivní opatření. Na druhou stranu danému postupu dobře rozumím, neboť v zařízeních je daný postup praktikován ze zcela pragmatických důvodů, kterými jsou předcházení škodám a ochrana zdraví dalších dětí umístěných v zařízení. S ohledem na to, z jakého prostředí se děti často navracejí, neboť nemožno zastírat, že mnohdy se děti na útěku uchylují i na delší dobu do sociálně nepřizpůsobených komunit s prevalencí obecné kriminality, prostituce, drog a s tím souvisejících nakažlivých chorob, považuji daný postup (při zachování podmínek přiměřenosti) za oprávněný.¹⁹⁸ Pokud tedy toto opatření nevykazuje skutečně excesivní nebo nerozumné rysy, což jsem v daných zařízeních nezjistil, nepovažuji je za „trest“ související s útekem. To k otázce legitimitnosti a přiměřenosti opatření iniciovaného zařízením. Jinou věcí ovšem je otázka, zda je dítě povinno úkony strpět. ZÚOV v § 20

Zdravotní vyšetření po návratu

¹⁹⁸ A to i s ohledem na obecnou prevenční povinnost ve smyslu ustanovení § 415 občanského zákoníku vůči ostatním dětem, nadto je namístě taktéž upozornit na skutečnost, že šíření některých nemocí je navíc trestně postižitelné – viz nařízení vlády č. 453/2009 Sb., kterým se pro účely trestního zákoníku stanoví, co se považuje za nakažlivé lidské nemoci, nakažlivé nemoci zvířat, nakažlivé nemoci rostlin a škůdce užitkových rostlin, a v němž jsou uvedeny např. „pohlavní nemoci“.

odst. 2 písm. f) stanoví pouze povinnost dítěte podrobit se na výzvu ředitele zařízení vyšetření, zda není ovlivněno alkoholem nebo jinou návykovou látkou; a to včetně krevního testu. Výkladem lze dospět k závěru, že zařízení v současné době nemá žádný nástroj pro to, aby mohlo dítěti „nařídít“ podrobit se krevnímu vyšetření za účelem zjištění např. infekčních chorob. Pokud je již krevní test prováděn z důvodu podezření na požití alkoholu, nelze krevní vzorek použít k jiným testům. Jedná se tedy o další oblast, ve které se odpovědní pracovníci školských zařízení dostávají do situace, jež nemá uspokojivou právní odpověď.

10. Opatření ve výchově

Rozhodování o opatření ve výchově musí vždy respektovat zásady zákonnosti, předvídatelnosti, individualizace, přiměřenosti.

Při rozhodování o opatření ve výchově musí být respektováno právo dítěte být slyšeno.

202. Opatření ve výchově¹⁹⁹ může být dítěti umístěnému ve školském zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy uloženo pouze za prokázané porušení povinností vymezených ZÚOV. Dítě má zejména povinnost dodržovat stanovený pořádek a kázeň, plnit pokyny a příkazy zaměstnanců zařízení, šetrně zacházet se svěřenými věcmi, nepoškozovat cizí majetek, dodržovat zásady slušného jednání s osobami, s nimiž přichází do styku, v prostorách zařízení a v osobních věcech udržovat pořádek a čistotu a i jinak zachovávat ustanovení vnitřního řádu zařízení. Důležité je na úvod této kapitoly poznamenat, že opatření ve výchově nelze bez dalšího uplatňovat vůči osobám, které se zařízením uzavřely smlouvu o dobrovolném pobytu v režimu ustanovení § 2 odst. 6 ZÚOV (ke smlouvě viz kapitola V. 2. Smlouva o dobrovolném pobytu). Případné sankce ze strany zařízení by měly rovněž odrážet skutečnost, že jde již o zletilce s právem na soukromí, autonomii a odlišné životní potřeby.

Doporučuji zařízením:

- **neuplatňovat vůči nezaopatřeným osobám v režimu ustanovení § 2 odst. 6 ZÚOV opatření ve výchově.**

203. Opatření ve výchově mohou mít podobu **pozitivní odměny či negativní sankce**. Při svých návštěvách jsem se setkával spíše s opatřeními ve výchově ve formě sankce. Jistě to souvisí se skutečností, že sankční povaha opatření ve výchově více evokuje potřebu písemného záznamu v osobní dokumentaci, kterou nota bene požaduje příslušné ustanovení zákona. Dalším důvodem pro neukládání pozitivních opatření

¹⁹⁹ Ustanovení § 21 ZÚOV.

ve výchově, zejména v případě věcné či finanční odměny nebo zvýšení kapesného, však byl nedostatek finančních prostředků.

204. Praxe ukládání opatření ve výchově je dle zjištění vysoce variabilní co do příčiny uložení a také co do sankce za jednání, kterým dítě porušuje své povinnosti. Opatření ve výchově tak bývají ukládána za jednotlivá konkrétní porušení povinností či jako sankce za určitý souhrn postihnutelného (negativního) jednání v rámci bodovacího systému.²⁰⁰ Ve svých zprávách jsem vždy kladl důraz na to, aby postup a realizace opatření ve výchově respektovala zásady **zákonnosti, předvídatelnosti, individualizace, přiměřenosti a právo dítěte být slyšeno**. Rozhodnutí o opatření ve výchově není samo o sobě správním rozhodnutím,²⁰¹ nicméně tyto a jiné zásady správního řízení musí být dodržovány i v dalším rozhodování o právech a povinnostech v režimu ZÚOV.

Zásady
ukládání
opatření ve
výchově

Zákonnost

205. Zásada zákonitosti značí, že opatření ve výchově lze ukládat pouze za porušení povinností v zákoně uvedených. Lze ukládat pouze ta opatření, která zákon uvádí (zákon nezná zákaz nošení šperků, půjčování oblečení, barvení vlasů, holení u dívek apod.). Opatření musí být uložena oprávněnou osobou a i přesto, že se na jejich ukládání přímo nevztahuje správní řád, je třeba respektovat základní zásady správního řízení a pedagogické zásady pro ukládání trestů. Přijetím těchto opatření se také logicky sjednotí systém ukládání výchovných opatření. Nepřípustnost fyzických trestů snad není třeba rozvádět. V každém jednotlivém případě je třeba vymezit časový úsek trvání opatření ve výchově.

Předvídatelnost

206. Dítě musí být jasně informováno, za která jednání hrozí opatření ve výchově a jaká opatření mohou být dítěti uložena. Druh a přísnost opatření musí být tedy předvídatelné a ve stejných případech je nutno vždy postupovat stejně.

Individualizace

207. I za respektování shora uvedeného je třeba postupovat při ukládání opatření ve výchově individuálně (přihlížet k okolnostem případu, u útěků např. analyzovat příčiny, opatření volit vhodně s ohledem na osobnost dítěte). S otázkou individualizace sankce souvisí i nepřipustná praxe, kdy

²⁰⁰ Bodový systém má však dle mého názoru sloužit pouze jako podpůrný prvek při výchově. Dětem umožňuje orientovat se a je určitým korektivem chování. Rada zařízení jej užívá v různých podobách. Bodovací systém však může také představovat absolutně nefunkční soustavu zpodobněných norem či může fungovat jako zástěrka (schovávání se za body) osob přímo pečujících o dítě. V případě déle trvajících problémového chování dítěte je dokonce kontraproduktivní, protože sám o sobě neřeší příčinu, ale následek chování dětí. Spíše nejsem příznivcem bodového systému, neboť hodnota výchovy leží v oblastech vztahových a sociálního učení vůbec. Obdobně se k bodovým systémům vyjadřoval můj předchůdce v bodu bod 76 Zprávy z návštěv zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy z roku 2007.

²⁰¹ Není zahrnuto v ustanovení § 24 odst. 3 ZÚOV.

se opatřeními ve výchově řeší i možné duševní potíže dětí, přičemž s těmito není dále odborně pracováno.

Přiměřenost

208. Uložená opatření musí být přiměřená provinění. Závažnost jednotlivých prohřešků musí být diferencovaná. Obecně platí, že kritéria závažnosti prohřešku musí být totožná s kritérii platnými obecně ve společnosti. Není možné, aby za krádež bylo dítě postihnuto stejně jako za opožděný (v rádech minut) návrat z vycházek.

Právo dítěte být slyšeno

209. Pokud dítě s uloženým opatřením nesouhlasí a uvede své námítky, je třeba se s nimi vypořádat, dítěti vše vysvětlit a zaznamenat (pouhá zmínka o nesouhlasu dítěte a důvodech nesouhlasu není dostatečná).

210. Mohu uzavřít obecným postulátem kladoucím důraz na sledování příčin ukládání opatření ve výchově, a to zejména v případě, kdy jsou ukládány opakovaně. V ústavním prostředí totiž mnohdy při pracovním vytížení zaměstnanců a velkém počtu dětí s rozličnými potřebami může problémové chování konkrétního dítěte zcela ujít pozornosti personálu, resp. se může stát součástí charakteristiky dítěte bez toho, aby dítěti byla poskytnuta odborná pomoc či alespoň větší pozornost ze strany zaměstnanců zařízení.

11. Personál

Počet personálu a jeho složení musí odpovídat individuálním, případně specifickým potřebám dětí.

Personál musí být vzděláván tak, aby byl schopen poskytnout péči i dětem s mentálním postižením, autismem či zdravotním znevýhodněním.

211. Dle ustanovení § 2 odst. 3 vyhlášky zajišťuje ředitel zařízení v rodinné a výchovné skupině denní péči o děti způsobem obdobným jako v rodině, a to zpravidla 3 pedagogickými pracovníky (obdobně § 11 odst. 4 vyhlášky pro zařízení pro děti s extrémními poruchami chování). Na výchovnou skupinu však zpravidla připadají méně než 3 pedagogové, a požadavek vyhlášky tak splňují jen některá zařízení (např. Výchovný ústav Klíčov, Výchovný ústav Terešov, Výchovný ústav Černovice, Dětský domov Jeseník, Dětský domov Boskovice). Je ovšem otázkou, do jaké míry budou moci zařízení ustanovení vyhlášky naplnit s ohledem na požadavek MŠMT z října 2011 snížit v zařízeních počet pracovníků o 15 %.

212. Počet vychovatelů mužů je velmi nízký. Absence mužského vzoru představuje zásadní deficit ve výchově dětí, a to jak chlapců, tak dívek. Výjimkou jsou např. zařízení Výchovný ústav Klíčov, Dětský domov se školou Slaný, Dětský domov se školou Měcholupy a Dětský domov Jeseník, v nichž je počet vychovatelů přiměřený. Pokud jde o genderovou vyváženost vychovatelů, může být problém i opačný. Např. když v zařízení pro chlapce působí pouze vychovatelé muži (Výchovný ústav Žulová).

Nedostatek mužského personálu

213. V mnohých zařízeních, kde jsou umístěny děti s poruchami chování, nepůsobí etoped. Stejně tak v zařízeních, kde jsou vychovávány děti s mentálním postižením, a to i středně těžkým, není dostupná pomoc psychopeda. Zaměstnat tyto odborníky či využívat jejich služeb coby externistů považují za nezbytné. Při zajištění péče o děti s mentálním postižením je potřeba vzít v úvahu i větší náročnost na péči, jež musí být nutně zohledněna v nižším počtu dětí v rodinné či výchovné skupině nebo personálním posílením vychovatelů ve skupině. Bohužel tomu tak zpravidla není.

Nedostatek psychopedů a etopedů

214. V zařízeních pro děti s extrémními poruchami chování jsou etopedi i psychologové pravidelnými členy týmů, byť ne vždy je úvazek dostatečný (v jednom případě byl zjištěn pouze pětina úvazek psychologa pro tři desítky dětí s výraznými výchovnými problémy a závislostmi na návykových látkách). Lze se setkat s vážnou spoluprací těchto odborníků a vychovatelů, s chybějící provázaností mezi jejich činnostmi: každá odbornost se zaměřuje na svůj obor, předávání informací záleží na aktivitě jedné či druhé, není systematické, týmové. Mnohdy lze nabýt dojmu, jako by vychovatelé odborníky ani nepotřebovali, je cítit spíše nedůvěra ke vzájemné práci. Ve Výchovném ústavu Ostrava-Hrabůvka, oddělení v Polance nad Odrou (dále také „VÚ Polanka“), byla zjištěna dobrá praxe spočívající v organizování pravidelných sezení personálu s pedopsychiatrem, který pracovníky vybavoval základními pedopsychiatrickými základy a konzultoval s nimi konkrétní případy.

Specifickou skupinu představují děti s autismem. Velmi oceňuji, že je jim ve školských zařízeních poskytována péče, nicméně bez odborné přípravy a dostatečného počtu personálu jim není možno poskytovat kvalitní péči. Jakkoliv musím obdivovat heroické výkony vychovatelů, kteří neabsolvovali žádný speciální vzdělávací kurs ohledně práce s dětmi s autismem a mají ve skupince pro šest dětí čtyři děti s poruchou autistického spektra, považuji tento stav z hlediska dlouhodobé výchovné péče za neúnosný. Individuální a kvalifikovaná péče není těmto dětem zajištěna.

215. Problém v mnoha zařízeních představuje zajištění odborné logopedické péče. Odborníka, kterého není možné sehnat zvláště pro děti ze zařízení umístěných v odlehlejších venkovských oblastech, nahrazuje svépomoc. Tento stav je však nevyhovující, odborná péče být zajištěna musí.

216. Pozitivně hodnotím působení psychoterapeutů (Dětský domov se školou Slaný) nebo psychologů (Dětský domov se školou Slaný, Výchovný

ústav Černovice, Výchovný ústav Polanka, Výchovný ústav Žulová) v některých zařízeních. Příkladem dobré praxe při zajišťování služby specializovaných odborných profesí (etoped, psycholog, zdravotní sestra) může být zařízení v Boskovicích, kde jsou využívány externě jako v běžné rodině. Stejně jako v běžné rodině by běžný chod zařízení měl být zajišťován vlastními silami a v případě nezbytné odborné pomoci lze využít externích odborníků.

217. Oceňuji kreativní přístup k úvazkům v zařízeních, kdy zajištění provozní stránky minimem pracovníků umožňuje posílení počtu odborných pedagogických pracovníků. V některých zařízeních se ukázalo, že je možné stravování téměř dospělých dětí řešit předem připraveným jídlem, anebo jejich vlastním vařením.

**Povinnost
vést
dokumentaci**

218. Zákonnou povinnost vést dokumentaci²⁰² mají z velké části na starosti vychovatelé (roční plán a týdenní programy výchovně vzdělávací činnosti, plán rozvoje osobnosti a v jednotlivých ústavech různě nazývanou, avšak obsahově obdobnou dokumentaci jako „kniha denních vzkazů“, „reedukační listy“, „třídní kniha“, „průběh služby“ a „kniha hlášení“ obsahující záznamy o chování dětí). Vychovatelé mnohdy vnímají vedení dokumentace v dané formě, často i duplicitní, jako zbytečnou a zahlcující povinnost, jež je odvádí od pedagogického působení na dítě. S dokumentací se často vůbec nepracuje, pro výchovu dítěte je vnímána jako zbytečná a nepotřebná. Dokumentace skutečně často neskýtá ucelené informace o dítěti. Je-li konkrétní způsob vedení dokumentace vnímán vychovateli jako zahlcující, zbytečný a pro výchovu dítěte nepotřebný a neúčelný, mělo by zařízení způsob vedení dokumentace kriticky vyhodnotit. Způsob vedení dokumentace by se mohl stát i předmětem supervize.

219. V této souvislosti chci upozornit na dobrou praxi vedení dokumentace v elektronické formě (např. Výchovný ústav Klíčov, Dětský domov se školou Slaný, Dětský domov Boskovice). Zásadní informace ohledně dítěte, tj. od právního titulu pro umístění dítěte, přes program rozvoje osobnosti až po hodnocení dítěte, jsou přístupné celému týmu pracovníků zodpovědných za výchovu. Dokumentace obsahuje i veškerou komunikaci mezi zařízením a dítětem, rodiči, školou či OSPOD. Někde je nadto dokumentace v určité části dálkově přístupná OSPOD. Např. ve Výchovném ústavu Klíčov se nadto díky systému elektronického přihlašování čipovou kartou zapisuje i údaj o tom, kde se dítě právě nachází (na aktivitě, mimo zařízení). Ve svém souhrnu nepůsobí systém dojmem „velkého bratra“, nýbrž je vytvořeno prostředí odpovědnosti každého pracovníka a průkaznosti jednotlivých intervencí vůči dětem (záznam o průběhu dne, o nepřijatelném chování a způsobu či návrhu na jeho řešení, rozhovor s dítětem, popis zvláštního chování případně mimořádné situace, záznam o podání léků či o zdravotním stavu, návrh na uložení výchovných opatření apod.). Pracovníci se také mohou „proklikat“

²⁰² Ustanovení § 34 odst. 1 ZÚOV.

k odborným posudkům dětí, které je třeba ve výchově zohlednit. Užitečné je to typicky u dětí s psychiatrickou medikací – mohou přesně poznat důvody, pro které byla léčba indikována, na co je třeba dávat pozor. Sdílení všech informací o dítěti (které daný pracovník potřebuje) a provázanost všech subjektů zainteresovaných na výchově dítěte je zcela transparentní a zásadní pro výchovné působení na dítě.²⁰³

220. Zařízení musí respektovat ustanovení § 230 a § 231 zákoníku práce, ve spojení s ustanovením § 24 zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a umožňovat prohlubování a zvyšování kvalifikace, jakožto i další vzdělávání svým zaměstnancům. Zásadně platí, že náklady vynaložené na prohlubování kvalifikace hradí zaměstnavatel. Pouze v případě, kdy zaměstnanec požaduje prohlubování kvalifikace ve finančně náročnější formě, může se na nákladech vynaložených za tímto účelem také finančně podílet (např. psychotherapeutický výcvik). Upozorňuji, že účast na školení či jiných formách přípravy se považuje za výkon práce, za který přísluší zaměstnanci plat. Rovněž připomínám, že k dalšímu vzdělávání pedagogických pracovníků samostudiem přísluší volno v rozsahu 12 pracovních dnů v příslušném školním roce, nebrání-li tomu vážné provozní důvody.²⁰⁴ Zařízení musejí své zaměstnance podporovat v dalším vzdělávání, aby mohli poskytovat péči dětem nejen dle nejaktuálnějších poznatků pedagogiky a ostatních věd, ale aby byli schopni reagovat na specifické potřeby celého spektra dětí, které se ve školských zařízeních nacházejí (poruchy chování, děti s mentálním postižením, děti s poruchami autistického spektra atd.). Zásadně nesouhlasím s tím, aby již tak vytížení zaměstnanci využívali ke studiu či jinému zvyšování kvalifikace, která přímo souvisí s jejich prací, osobní volno určené k regeneraci či jiným aktivitám. Příkladem dobré praxe při poskytování podpory zaměstnancům ohledně vzdělávání mohou být zařízení ve Slaném, Polance či Boskovicích, které poskytují svým zaměstnancům podporu při zvyšování kvalifikace pomocí školení, ale i kurzů či vysokoškolského studia a jazykové kurzy hradí proto, aby vychovatelé mohli mimo jiné také doučovat děti.

**Prohlubování
kvalifikace
zaměstnanců**

221. Pracovníkům školských zařízení nejsou příliš dostupné jakékoli sebereflexní prostředky. Zatímco v dětských domovech je lze "jen" doporučit, pro personál zařízení pro děti s výraznějšími poruchami chování jsou nezbytností. Pravidelná a funkční supervize by se měla stát základním

**Sebereflexe
zaměstnanců**

²⁰³ Viz Směrnice OSN o náhradní péči o děti, čl. 109 „Záznamy o dětech umístěných v péči by měly být kompletní, aktuální, důvěrné a zabezpečené a měly by obsahovat údaje o přijetí a propuštění dítěte a druhu, obsahu a podrobnostech o péči, do níž je umístěno každé dítě, jakékoli odpovídající dokumenty týkající se totožnosti dítěte a další osobní informace. Údaje o rodině dítěte by měly být obsaženy ve složce dítěte i ve zprávách vyplývajících z pravidelného hodnocení. Tyto záznamy by měly být vedeny po celou dobu umístění dítěte do náhradní péče a konzultovány s řádně pověřenými odborníky zodpovědnými za jeho/její současnou péči.“

²⁰⁴ Vážným provozním důvodem však není neustálá vytíženost pracovníků, která se stává argumentem pro nemožnost využití zákonných možností stran prohlubování kvalifikace či dalšího vzdělávání.

nástrojem týmu. V zařízeních pro děti s extrémními poruchami chování by se měl stát pravidlem i sebezkušenostní výcvik.

222. Z dostupných zdrojů MŠMT lze zjistit, jaký podíl zaměstnanců zařízení má kvalifikaci ve svém oboru a na úrovni odpovídající pracovnímu zařazení. Např. v dětských domovech spadajících do územního obvodu diagnostického ústavu v Olomouci najdeme jen 25 – 49 % dostatečně kvalifikovaných vychovatelů.²⁰⁵ Ve výchovných ústavech spadajících do územního obvodu diagnostického ústavu v Ostravě najdeme jen 50 – 74 % dostatečně kvalifikovaných vychovatelů.²⁰⁶ Dle sdělení ředitelů zařízení jsou důvodem nezájmu kvalifikovaných odborníků o dané pracovní pozice především špatné platové podmínky (kdy dají raději přednost zaměstnání mimo svůj obor, ovšem za vyšší odměnu), a nepoměr mezi pracovní náročností a výší odměny. V této souvislosti musím upozornit na ustanovení čl. 113 Směrnice OSN o náhradní péči o děti, jež uvádí, že „pracovní a platové podmínky pečovatelů zaměstnaných v organizacích a zařízeních by měly vést k co největší motivaci, uspokojení z práce a jejímu trvání, a tudíž k jejich snaze plnit svou úlohu co nejlépe a nejefektivněji.“

Doporučuji zřizovatelům:

- **respektovat ustanovení vyhlášky a zajistit tabulková místa a finanční prostředky tak, aby na každou skupinu připadali 3 pedagogičtí pracovníci,**
- **ve skupinách pro děti s vyššími nároky na péči a podporu (děti s mentálním postižením, děti s poruchami chování nebo psychiatrickým onemocněním apod.) zvýšit počet pracovníků, případně snížit počet dětí ve skupině,**
- **zajistit v zařízeních, kde je to zapotřebí, dostatečné úvazky etopedů a psychopedů.**

Doporučuji zařízením:

- **zajistit dostatečný počet mužských vychovatelů,**
- **vyškolit personál pro práci s dětmi s poruchami autistického spektra, příp. s dětmi s mentálním postižením,**
- **zajistit odbornou logopedickou pomoc dětem, které ji potřebují,**

²⁰⁵ MŠMT: *Monitoring institucionální výchovy podrobná zpráva za dětské domovy* [on-line]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/socialni-programy/monitoring-analyzy-vzdelavacich-potreb-v-institucionalni>>, s. 8.

²⁰⁶ MŠMT: *Monitoring institucionální výchovy podrobná zpráva za výchovné ústavy* [on-line]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/socialni-programy/monitoring-analyzy-vzdelavacich-potreb-v-institucionalni>>, s. 7.

- vést dokumentaci dítěte tak, aby skýtala ucelenou informaci o dítěti a byla účinnou pomůckou při předávání zásadních poznatků o dítěti a směřování výchovného působení zařízení,
- aby svým zaměstnancům umožňovala prohlubování a zvyšování kvalifikace, jakožto i další vzdělávání,
- zajistit pro personál supervizi nebo jiný nástroj sebereflexe.

VII. Děti s určitými specifiky

Děti se specifickými nároky na poskytovanou péči jsou zejm. nezletilé matky s jejich dětmi, nezletilí cizinci, děti, které potřebují výchovně-léčebný režim, děti v psychiatrické péči a děti s mentálním postižením. I pro tyto děti platí doporučení a standardy uvedené v předchozích kapitolách, ovšem vzhledem k jejich specifickým potřebám je navíc nutné věnovat zvýšenou pozornost určitým aspektům péče o ně. Tyto jsou rozvedeny níže.

1. Matky s dětmi v institucionální výchově

Nezletilým matkám by mělo být umožněno zůstat spolu se svým dítětem v zařízení, kde dosud pobývali. Pokud to není možné, nesmí umístěním do jiného zařízení dojít k přetrhání kontaktu s jejich rodinou.

Ihned po narození dítěte, je nutné právně upravit vztahy mezi nezletilou matkou, otcem a dítětem.

223. Obecně platí, že se nezletilé matky s dětmi, kterým byla nařízena ústavní výchova, umísťují do běžných dětských domovů (resp. v domovech, kde žijí, zůstávají),²⁰⁷ pro ty z nich, které mají výchovné problémy, platí umístění do specializovaného výchovného ústavu, popř. výchovné skupiny oddělené speciálně pro matky s dětmi.²⁰⁸ ZÚOV tedy obecně existenci specializovaného zařízení pro nezletilé matky s dětmi nepředepisuje, pouze předpokládá oddělení skupin s nezletilými matkami s poruchami v chování a jejich dětmi od ostatních dospívajících. Situaci dále vymezuje vyhláška, která zakládá pravidlo, aby se nezletilé dívky umísťovaly nebo přemísťovaly „do zařízení, která jsou schopna zajistit příslušnou zdravotnickou a pedagogickou péči“ (§ 8 odst. 1); zjevně tedy předpokládá, že nepůjde o každé školské zařízení. To lze koneckonců odvodit i z textu ustanovení § 8 odst. 4.²⁰⁹

Přemísťování nezletilých matek

224. V principu tedy není třeba vytvářet speciální domovy pro nezletilé matky s dětmi. Ostatně by ani nebylo příliš účelné přemísťovat dívku, která

²⁰⁷ Podle ustanovení § 12 odst. 3 ZÚOV se do „do dětského domova umísťují nezletilé matky spolu s jejich dětmi“.

²⁰⁸ Ustanovení § 14 odst. 2 ZÚOV.

²⁰⁹ „Nezletilé těhotné dívky nebo matky plní povinnou školní docházku nebo se připravují na budoucí povolání v příslušné škole, nebrání-li tomu jejich zdravotní stav. Jejich děti jsou po dobu výuky v péči pracovníka s odbornou způsobilostí k výkonu zdravotnického povolání všeobecné sestry nebo ošetřovatele, nebo pedagogického pracovníka, popřípadě v jeslích nebo v zařízeních pečujících o dítě do 3 let věku v denním režimu nebo v mateřské škole.“

v jednom zařízení žije již několik let. Matky by měly zůstat především ve „svém“ zařízení, pokud to místní podmínky umožňují, zejména vybudovat samostatné vybavené ubytování pro matku s dítětem a zajistit adekvátní personální podporu.²¹⁰

225. Pobytovou službu s náležitou odbornou podporou nabízí matkám s dětmi i kojenecké ústavy (uzavírají smlouvy s dotčeným školským zařízením), vzhledem k omezeným možnostem a kapacitám těchto zařízení však půjde řádově o jedince. Navíc je třeba podotknout, že jde o zdravotnická, nikoli školská zařízení, jejichž péče je již z této podstaty odlišná, proto by vždy mělo jít o jednotlivé výjimky dané specifickými okolnostmi případu, než o pravidelný jev zacelující mezeru ve školském systému.

Zařízení pro nezletilé matky s výchovnými problémy

226. V rámci systematických návštěv byly navštíveny dvě zařízení specializující se na pobyt i nezletilých matek s problémy v chování s jejich dětmi, popř. těhotných nezletilých dívek s problémy v chování: Výchovný ústav Černovice s kapacitou 24 dívek (3 výchovné skupiny) a Výchovný ústav Moravský Krumlov s kapacitou 12 dívek (2 výchovné skupiny). Uvedená kapacita pro celkem 36 dívek zcela nestačí pokrýt skutečné potřeby systému, neboť na jedno uvolněné místo čekají další tři dívky. Zřejmě kapacitní dispozice ústavů vedou dále k tomu, že matky žijící na Moravě nastupují v českých Černovicích, tedy poměrně daleko od místa bydliště. Dívky mohou (v souladu s právní úpravou) žít i v jiných školských zařízeních, jsou-li tomu uzpůsobeny místní podmínky, taková praxe se však nezdá příliš častá.

Doporučuji zřizovatelům výchovných ústavů i dětských domovů:

- **nevytvářet další specializovaná zařízení pro nezletilé matky, nýbrž se snažit ve stávajících zařízeních vytvořit pro nezletilé matky s dětmi podmínky, tak aby v zařízení, kde pobývají několik měsíců či let, mohly se svými dětmi setrvat.**

Pozdní přemístění těhotných dívek

227. Bylo zjištěno, že se příliš nedaří realizovat, aby těhotné dívky nastupovaly do zařízení v optimální době, tedy v 5. - 6. měsíci gravidity (právní předpisy dokonce uvádí dobu ještě dřívější).²¹¹ To bylo potvrzeno i v běžných výchovných ústavech, které přemísťují gravidní dívky do specializovaného zařízení i v 8. měsíci těhotenství, kdy musí být stěhování pro dívku, a pravděpodobně tedy i pro dítě, již stresující. Tento problém by

²¹⁰ Např. v době matčina pobytu ve škole (k tomu srov. bod 35 Směrnice OSN o náhradní péči o děti) zajistit intenzivní péči o dítě, ale např. vytvořit i takové podmínky, aby si matka mohla sama vařit, prát a šít.

²¹¹ Vyhláška č. 438/2006 Sb. dokonce udává dobu „od dvanáctého týdne“ (§ 8 odst. 1).

zřejmě nemusel být řešen, pokud by těhotná dívka, a později nezletilá matka, mohla v „domovském“ zařízení zůstat i nadále.

Doporučuji zařízením:

- **přemísťovat gravidní dívky do zařízení pro nezletilé matky s poruchami v chování co nejdříve.**

Právní režim dětí nezletilých matek

228. Některé děti nezletilých matek mají nařízenou ústavní výchovu, popř. jsou v ústavu na základě předběžného opatření soudu, jiné však nikoli. Zdá se, že záleží pouze na rozhodnutí soudu, zda založí právní titul pro pobyt dítěte nezletilé matky v zařízení. Obdržené stanovisko MŠMT²¹² vyznívá v neprospěch nařizování ústavní výchovy dětem nezletilých matek umístěných v ústavu. K tomuto názoru se přikláním více, než k takovému postupu, kdy u každého novorozeného dítěte bude automaticky nařizována ústavní výchova. Tento institutu vnímám jako krajní řešení situace, kdy rodiče nejsou schopni zajistit výchovu a péči o dítě. Neměl by sloužit pouze jako nástroj překlenutí faktických obtíží, které se mohou vyskytnout. Podle ředitelů mohou totiž nastat problémy při kontaktu s otcem dítěte. Pokud do ústavu přijede otec dítěte (prokázat, že je otcem, je jeho povinností), jemuž soud nijak neomezil styk, a projeví-li zájem dítě si s sebou odnést, ústav nemůže otci v takovém činu zabránit, neboť jako rodič dítěte má právo mít dítě u sebe (pokud soud nerozhodl o svěřeni do péče matky). V případě nevhodného chování otce lze využít oprávnění ředitele zařízení podle ustanovení § 23 odst. 1 písm. e) ZÚOV, příp. přivolat policii.²¹³ Nutno podotknout, že těmto situacím lze předejít respektováním ustanovení § 50 zákona o rodině, resp. citované ustanovení zakládá postup, který by měl být automatický. Ustanovení § 50 zákona o rodině stanoví, že „*Nežijí-li rodiče nezletilého dítěte spolu a nedohodnou-li se o úpravě výchovy a výživy dítěte, může soud i bez návrhu rozhodnout, komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výživu.*“ Lze tedy dovodit, že po narození dítěte by měl v první řadě soud rozhodnout o tom, komu se dítě svěřuje do péče (za samozřejmé považuji, že dívce byla přiznána alespoň částečná rodičovská zodpovědnost), o styku s otcem (za předpokladu, že dítě bude svěřeno matce) a o výživném. Uvedené se zřejmě neděje a je otázkou, z jakého důvodu OSPOD neinicíují řízení o svěřeni dítěte do péče matky. Následně tak dochází k situacím, které jsou pro zařízení obtížně řešitelné a pro matku stresující. Bez rozhodnutí soudu o tom, komu je nezletilé dítě svěřeno do péče, totiž nelze bránit otci v kontaktu s dítětem a fakticky ani v tom, aby dítě ze zařízení odnesl. V takovém případě by se následně musela nezletilá matka

²¹² Stanovisko poukazuje na nutnost striktního odlišování účelu pobytu matky a dítěte. Zatímco u matky je účelem náhradní výchovná péče, a tedy jisté omezení práv, u dítěte je sledováno zachování kontaktu s matkou, a tedy plné zachování jeho práv bez jakéhokoli omezení.

²¹³ „*Přestupku se dopustí ten, kdo... úmyslně naruší občanské soužití vyhrožováním újmou na zdraví, drobným ublížením na zdraví,... schválnostmi nebo jiným hrubým jednáním*“ (§ 49 odst. 1 písm. c) zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů).

domáhat vydání předběžného opatření o svěřeni dítěte do své péče a následně i jeho urychleného výkonu.

Doporučuji OSPOD:

- aby pomohl nezletilé matce získat alespoň částečnou rodičovskou zodpovědnost, pokud jsou k tomu dány předpoklady,
- aby inicioval zahájení řízení o svěřeni dítěte do péče jeho nezletilé matky, pokud je schopna se o něj v zařízení starat,
- aby současně s návrhem na svěřeni do péče formuloval rozsah styku dítěte s otcem, příp. omezení styku,
- aby výše uvedené kroky respektovaly přání a názory nezletilé matky a byly v zájmu jejího nezletilého dítěte.

Samostatnost matek s dětmi

229. Dobré materiální podmínky specializovaných zařízení někdy paradoxně neumožňují, resp. dívky nepodporují v tom, aby si více vařily pro sebe i pro své děti, a to i přes existenci vybavených kuchyněk. To platí i pro praní, drobné úpravy ošacení atd.

Doporučuji zařízením:

- co nejvíce podporovat nezletilé matky v samoobslužné péči o sebe i dítě.

2. Cizinci v institucionální výchově

Nezletilé děti-cizinci by neměly být oddělovány v samostatném zařízení pouze z důvodu cizí státní příslušnosti.

Nezletilým dětem-cizincům by měla být poskytována taková podpora a péče, které vedou k jejich začlenění do komunity.

230. V České republice existuje specializované školské zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, které má zajišťovat náhradní výchovnou péči pro děti-cizince. Zejména děti-žadatelé o azyl bez doprovodu tak nemusejí být umístěny v síti zařízení Správy uprchlických zařízení Ministerstva vnitra. Školské zařízení by navíc dětem mělo skýtat možnost integrace do běžné společnosti. Nutno podotknout, že umístění dítěte-cizince do tohoto specializovaného zařízení je možností, nikoliv povinností dotčených orgánů, a proto jsem se s dětmi-cizinci setkal také v běžných školských zařízeních. Sídlem Zařízení pro děti-cizince (dále také „ZDC“) je Praha,

**Zařízení pro
děti-cizince**

jeho působnost je však celorepubliková. ZDC funguje od roku 2004 a skládá se z diagnostického ústavu, dětského domova se školou, výchovného ústavu, střediska výchovné péče, základní školy a praktické školy. Dětský domov se školou a výchovný ústav jsou však dislokovány a nacházejí se v málo obydlené lokalitě poblíž Příbrami v areálu, který se nazývá Permon. Právě dětský domov se školou a výchovný ústav (dále Permon), kam jsou děti přemísťovány po diagnostice, pokud se nevrací zpět do rodiny či nejsou přemísťovány do jiného zařízení, byly předmětem mojí systematické návštěvy. ZDC a jednotlivým zainteresovaným orgánům jsem na základě svých zjištění předložil několik doporučení, která reflektovala nejen současný model fungování celého Permonu, ale i závažná zjištění, která jsem zde učinil.

231. Pozastavil jsem se zejména nad tím, že Permon je téměř z poloviny naplněn dětmi ze Slovenska a dalšími dětmi, které sice nemají české státní občanství, ale lze je považovat za plně integrované se znalostí češtiny. Vytrácí se tak původní idea ZDC, které mělo poskytovat péči dětem-cizincům, zejména žadatelům o azyl bez doprovodu, jež pochází z kulturně odlišného prostředí, nehovoří česky a jsou mnohdy traumatizováni minulostí. Permon tak v sobě začal kumulovat děti-cizince z kulturně odlišného prostředí a děti zcela integrované, avšak s výchovnými problémy.

**Izolace
zařízení pro
děti-cizince**

232. Díky poloze zařízení Permon a nastaveným procesům v tomto zařízení je velice problematická integrace dětí do společnosti. Dětem je totiž poskytována dlouhodobá péče v zařízení, které se nachází v málo dostupné lokalitě a jehož součástí je také vzdělávací zařízení (základní škola, praktická škola). Dětem také není zajištěna trvalá, soustavná a systematická odborná péče adekvátní situaci (zejména psychoterapeut, výuka jazyka), ve které se děti-cizinci nacházejí. Zařízení Permon tak efektivně neplní svůj výchovný, vzdělávací, ani integrační úkol.

233. Během systematické návštěvy jsem v zařízení Permonu učinil i jiná závažná zjištění stran životních podmínek, režimových a motivačních opatření. Některé z nich byly v rozporu se zákonem, na což jsem ve zprávě upozornil nejen vedení ZDC, ale také další odpovědné orgány, a celkově jsem v případě Permonu konstatoval špatné zacházení.

**Koncepce
péče o
nezletilé
cizince**

234. V návaznosti na závažnost zjištění proběhla schůzka se zástupci MŠMT, MPSV, Ministerstva vnitra a Nejvyššího státního zastupitelství. Na základě tohoto jednání probíhají pravidelné schůzky mající za cíl koncepčně vyřešit problematiku nezletilých cizinců bez doprovodu. S ohledem na skladbu nezletilých cizinců (viz výše) by tyto děti měly být primárně přijímány nejenom diagnostickým ústavem v Praze, ale i vytipovanými „běžnými“ diagnostickými ústavu, a následně by měly být umísťovány do běžné sítě zařízení. Specializovaný diagnostický ústav by byl určen pouze pro děti-cizince, které česky nehovoří, pochází z výrazně odlišného kulturního prostředí, prošly traumatizujícími zážitky apod. Současný diagnostický ústav by tedy nahradil i úlohu Permonu, který tak ztrácí své opodstatnění (nehledě na jeho nevhodné umístění, materiální

nedostatky atd.). Koncepce stručně nastíněné strategie péče o nezletilé cizince bez doprovodu pochopitelně vyžaduje vzdělávání pracovníků běžných zařízení a vytipovaných diagnostických ústavů, ale především takové kroky OSPOD a těchto zařízení, které povedou k tomu, že tyto děti budou moci žít v běžné společnosti a nebudou separovány pouze z důvodu své státní příslušnosti bez ohledu na jejich konkrétní situaci.

OSPOD doporučuji:

- aby v případě návrhu na předběžné opatření, zejména dle ustanovení § 76a o. s. ř., navrhoval soudu umístění dětí-cizinců do ZDC pouze v případě, že se jedná o děti-žadatele o azyl bez doprovodu, popř. jiné děti, které nehovoří česky, pocházející z odlišného kulturního prostředí a jejich výchova není zabezpečena,
- aby u dětí v současné době pobývajících v Permonu, které však dlouhodobě pobývají na území České republiky nebo pochází z podobného kulturního či sociálního prostředí, usiloval o jejich přemístění do běžné sítě školských zařízení nebo zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

ZDC doporučuji:

- přemísťovat děti v současné době pobýající v Permonu, které však dlouhodobě pobývají na území České republiky nebo pochází z podobného kulturního či sociálního prostředí (zejména děti ze Slovenska), do sítě běžných školských zařízení nebo do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

Školským zařízením, příp. zařízením pro děti vyžadující okamžitou pomoc doporučuji:

- aby neodmítala přijímat nezletilé cizince pouze z důvodu jejich cizí státní příslušnosti.

ZDC a rovněž ostatním zařízením, která budou mít v péči nezletilé cizince, doporučuji:

- do péče o děti zařadit systematickou psychoterapii zaměřenou na zpracování náročné životní situace, omezení vlivu separace od rodičů a dopadů ústavní výchovy s ohledem na rozvoj osobnosti a sociální dovednosti dětí-cizinců.

3. Výchovně-léčebný režim

a) Obecné poznámky k výchovně-léčebnému režimu

Výchovně léčebná péče by měla být upravena zákonem – ne jen co do své existence, ale také co do obsahu a způsobu diagnostiky.

Nedílnou součástí výchovně-léčebné péče by měla být péče pedopsychiatrická, jejíž míra odvisí od potřeb dítěte.

Pro děti, u nichž odborník konstatuje duševní poruchu či etopedický problém vyžadující výchovně léčebnou péči, by měl existovat dostatek zařízení, aby tato péče byla dětem dostupná a její poskytování nezpůsobovalo zpřetrhání kontaktů s rodinou.

Případná omezení obecně nastavených práv dítěte (pohyb mimo zařízení, použití speciálních stavebně-technických prostředků) musí mít oporu v zákoně.

235. Zdravotní stav a dosavadní životní zkušenosti podmiňují u některých dětí v náhradní péči specifické, výchovné, a léčebné potřeby. Zákon to do jisté míry reflektuje: *S dítětem musí být zacházeno v zájmu plného a harmonického rozvoje jeho osobnosti. V rámci péče jsou dětem zajišťovány specifické výchovné a vzdělávací potřeby, a to odstupňovaně až do míry soustavné intenzivní individuální péče. Diagnostický ústav má působit koordinčně v tom, aby se prohlubovaly a sjednocovaly odborné postupy ostatních zařízení.*²¹⁴ V běžných školských zařízeních se předpokládá poskytování výchovné péče, tedy ne zvlášť odborné péče, byť pod metodickým vedením odborných pracovníků diagnostického ústavu. V některých případech tato míra odbornosti však nemůže stačit a ZÚOV počítá s tím, že na úrovni dětských domovů se školou a výchovných ústavů bude zajištěna také výchovně léčebná péče.²¹⁵

236. V České republice je několik zařízení s výchovně léčebným režimem zřízeno, měl jsem možnost navštívit čtyři (Dětský domov se školou Slaný pro děti s psychopedickým, etopedickým či psychiatrickým problémem; Výchovný ústav Žulová s jednou výchovnou skupinou specializovanou na výchovně léčebnou péči pro chlapce s pokročilým experimentem nebo závislostí na návykových látkách; Výchovný ústav Jindřichův Hradec s výchovnými skupinami pro výchovně léčebnou péči pro dívky; Výchovný ústav Ostrava-Hrabůvka, resp. jeho odloučené pracoviště v Polance nad Odrou s oddělením pro děti vyžadující soustavnou intenzivní individuální péči – EPCHO²¹⁶). Z hlediska cílové skupiny se jedná o velmi odlišná

²¹⁴ Ustanovení § 1 odst. 1, § 2 odst. 10, § 5 odst. 2 ZÚOV.

²¹⁵ Ustanovení § 13 odst. 1 a § 14 odst. 2 ZÚOV.

²¹⁶ Zaužívaná zkratka pro zařízení určené pro děti s extrémními poruchami chování. V současné době existují v České republice dvě taková zařízení – specializované zařízení při Výchovném

zařízení, jejichž návštěvy mě nevedou jen k formulování doporučení pro jejich vedení, ale i doporučení systémových.

Níže rozvedu,

- že vidím nedostatečné zákonné zakotvení výchovně-léčebné péče a jejího obsahu,
- že jsem zjistil nedostupnost této péče v praxi a
- nedostatečné zajištění její léčebné složky.

Ohledně otázky bezpečnosti v zařízeních pro děti se specifickými výchovnými a léčebnými potřebami viz kapitola VI. 8. Bezpečnost.

Zákonný podklad výchovně-léčebné péče

237. Zákon tedy výchovně-léčebnou péči předpokládá, problém ovšem nastává při hledání jejího obsahového vymezení, neboť je zákon neuvádí. Pojem výchovně-léčebná péče musí být zasazen do širších souvislostí. A to výkladem výše uvedených nároků na rozvoj osobnosti dítěte a dále výkladem toho, jak zákon pojmenovává cílovou skupinu této speciální péče – jako „dětí vyžadující výchovně-léčebný režim v důsledku jejich neurologického poškození (psychického onemocnění)“.²¹⁷ V dalším se tématu věnuje vyhláška – zprvce rozvinutím toho, jaké děti vyžadují výchovně léčebný režim.²¹⁸ Dělí děti na ty se závažnými poruchami chování a s extrémními poruchami chování. A dále pokud jde o charakter péče, vyhláška stanoví, že „*výchovně léčebná péče (pro děti se závažnými poruchami chování) je zajišťována speciálně pedagogickými a psychologickými metodami, zpravidla za spolupráce zdravotnického zařízení, které je způsobilé poskytovat požadovanou zdravotní péči.*“²¹⁹ A ohledně výchovně-léčebné péče o děti s extrémními poruchami chování vyhláška stanoví, že „*dominantní součástí programu jsou odpovídající psychoterapeutické a socioterapeutické techniky individuálního a skupinového charakteru.*“²²⁰

238. Jako problém vnímám to, že sice vyhláška stanoví, jakými metodami se má výchovně-léčebná péče poskytovat a hovoří o zařízeních, „*která jsou schopna zajistit výchovnou a zdravotní péči na odpovídající odborné úrovni*“,²²¹ ovšem již není zřejmé, co „odborná úroveň“ představuje. Neexistují minimální personální standardy, ani co se týká počtu pracovníků, ani co se týká jejich odbornosti. Respektive vyhláška pro práci

**Odborná
úroveň
výchovně
léčebné péče**

ústavu a Dětském domově se školou Děčín-Boletice nad Labem a zmíněné specializované zařízení při Výchovném ústavu Ostrava-Hrabůvka, detašované pracoviště Polanka nad Odrou - Janová.

²¹⁷ Ustanovení § 41 odst. 1 písm. e) ZÚOV.

²¹⁸ Vyhláška č. 438/2006 Sb. v § 9 odst. 1 tuto skupinu rozděluje na děti, „*které mají emoční poruchy a vývojové poruchy chování (dětí se závažnými poruchami chování), a děti, které mají výrazné poruchy chování s antisociálním, sexuálně deviantním a jinak nebezpečným chováním (dětí s extrémními poruchami chování), diagnostikované lékařem nebo diagnostickým ústavem*“.

²¹⁹ Ustanovení § 10 odst. 2 vyhlášky č. 438/2006 Sb.

²²⁰ Ustanovení § 11 odst. 3 vyhlášky č. 438/2006 Sb.

²²¹ Ustanovení § 4 odst. 5 vyhlášky č. 438/2006 Sb.

s dětmi s extrémními poruchami chování stanoví minimální počet (3) pedagogických pracovníků na výchovnou skupinu. Naprosto není stanoven způsob zajištění speciálně pedagogických a psychologických metod a spolupráce zdravotnického zařízení pro práci s dětmi se závažnými poruchami chování, resp. spolupráce psychologa a speciálního pedagoga - etopeda a psychologických a socioterapeutických technik v péči o děti s extrémními poruchami chování.

Znamená to například to, že ani specializovaná zařízení nejsou chráněna před trvajícím úspornými opatřeními a snižováním počtu personálu (na podzim roku 2011 MŠMT nařídilo zřizovaným organizacím snížení počtu zaměstnanců o 15 %, aniž by byl činěn rozdíl mezi jednotlivými typy zařízení). A dále že sice nějaké zařízení je jako odborné zřízeno, ovšem odbornost – tedy kvalita poskytované péče – záleží jen na aktivitě jeho ředitele. Mohu obecnou úvahu doplnit tím, že do každého z navštívených zařízení jsem adresoval doporučení zvýšit stávající počet personálu.

239. Dále zákon nezohledňuje, že výchovné a zdravotní problémy některých dětí jsou takové intenzity, že plná realizace jejich zákonem garantovaných práv (samostatný pohyb mimo zařízení, přijímání návštěv, kontakt s určitými osobami) ve stejném rozsahu, jako je to přirozené u dětí bez těchto problémů, pro ně představuje nepřiměřené riziko. Jinými slovy řečeno, zákon s žádnými omezeními nepočítá, a pečující osoby jsou tak ve velmi obtížném postavení.

240. ZÚOV je namísto toho orientován na rozlišování režimu dětí s ústavní a ochrannou výchovou. Toto dělení však v praxi péče školských zařízení ustupuje do pozadí, krom případů péče o děti s ochrannou výchovou uloženou za závažnou násilnou trestnou činnost. Rovněž odborníci z praxe, se kterými jsem měl možnost téma konzultovat, považují za důležitější soustředit se na zdravotní, výchovné a vzdělávací potřeby dítěte. Uložená ochranná výchova nevypovídá mnoho o potřebách dítěte a o tom, jak má být práce s ním vedena (do popředí vystupuje požadavek ochrany společnosti).

Nedostatečnost pedopsychiatrické péče a medicinalizace výchovných problémů

241. Zvláště závažná je otázka zajištění zdravotní péče v zařízeních s výchovně-léčebnou péčí, a v jejím rámci zajištění pedopsychiatrické péče. Pro dokreslení potřebnosti uvedu, že všechny děti ve specializovaném DDŠ v době návštěvy využívaly péči ambulantního pedopsychiatra. V případě specializovaného oddělení při VÚ Ostrava-Hrabůvka je v péči pedopsychiatra více než třetina dětí. (U nenavštíveného zařízení EPCHO Boletice byla MŠMT konstatována potřeba personálního posílení o dětského psychiatra. Rovněž je konstatováno, že jsou do

zařízení výjimečně umisťovány i děti s psychiatrickou diagnózou, která zapříčiňuje mimo jiné i závažné výchovné problémy.²²²⁾

242. Domnívám se, že požadavek „spolupráce zdravotnického zařízení“ pro péči o některé děti nestačí: Chybí uspokojivé stanovení toho, jaká míra zdravotní péče má být zajištěna. U některých dětí je například nemyslitelné, aby se obešly bez zdravotní péče přímo v zařízení, aniž by docházelo k jejich poškozování. K tomu jsem návštěvami zjistil, že situace se liší v každém zařízení. Do většiny dochází ambulantní pedopsychiatri v intervalu, který může zařízení ovlivnit pouze minimálně (to znamená, že například jednou za čtrnáct dnů, a to samozřejmě má čas věnovat se jen několika dětem). V DDS Slaný ze své iniciativy zaměstnávají zdravotní sestry, protože „jinak by péče o tyto děti nebyla možná“, a na část úvazku zaměstnávali (před požadavkem snížit počet personálu o 15 %) pedopsychiatra, aby byla péče zajištěna často a bez nutnosti s dětmi dojíždět.

243. Odmítám argument, že více této péče není ve školském zařízení zapotřebí. Vyhláška sice stanoví, že „do výchovného ústavu nejsou umisťovány děti s psychickým onemocněním spočívajícím v možných rozvíjejících se psychózách vyžadujících průběžnou zdravotní péči poskytovanou příslušným zdravotnickým zařízením“²²³ a zákon stanoví, že do zařízení se nepřijímají děti, které trpí nemocí v akutním stadiu včetně psychiatrického onemocnění.²²⁴ To však nepostihuje celou škálu duševních problémů, kterými děti vyžadující výchovně-léčebný režim trpí.²²⁵

244. Rovněž považuji za zjednodušující názor (mj. vyjádřený také MŠMT v informaci pro vládu z ledna 2012), že problém dětí s psychiatrickou zátěží ve školských zařízeních je dán nedostatkem míst ve zdravotnických zařízeních. Je to odraz podle mého názoru chybného předpokladu, že lze péči rozdělit na zdravotní a výchovnou a že například děti charakterizované ve vyhlášce jako děti s výraznými „poruchami chování s antisociálním, sexuálně deviantním a jinak nebezpečným chováním“ jsou jiné děti, než kterým pedopsychiatrika přisoudí diagnózu poruch chování, nebo jiným dětem diagnózu pervazivní vývojové poruchy (například některý druh autismu). Jsou to stejné děti a nemohou-li žít se svými rodiči, mají právo na náhradní péči, nikoli na „pouhé“ umístění ve zdravotnickém zařízení.

245. Vycházím mimo jiné ze stížností jak pracovníků pedopsychiatrických pracovišť, tak i školských zařízení, že pro určité děti (zvláště dětí s agresí

²²² Viz materiál MŠMT: Informace o postupu při zřizování specializovaných zařízení a jejich uvádění do provozu, který předkládá jako informaci členům vlády ČR v lednu 2012.

²²³ Ustanovení § 11 odst. 1 písm. e) vyhlášky č. 438/2006 Sb.

²²⁴ Ustanovení § 38 odst. 1 ZÚOV.

²²⁵ Co do druhu zajišťované péče lze také vycházet z toho, že ZÚOV vymezuje školská zařízení ve srovnání se zařízeními sociálních služeb a specializovanými zdravotnickými zařízeními, což je velmi nedostatečné určení.

v chování) nemohou zajistit bezpečnou péči a úkorně nesou požadavky profesionálů druhého oboru, aby se o dítě postarali. Faktem je, že ve zdravotnických zařízeních není místo pro kvalitní zajištění výchovné složky péče, ve školských zařízeních není možnost pružně reagovat na změny psychického stavu dítěte²²⁶ a v žádném ze zmíněných zařízení nejsou k dispozici bezpečnostní opatření, resp. zákon s jejich použitím nepočítá (rovněž viz kapitola VI. 8. Bezpečnost).

246. Knížecí radou je doporučení pro školská zařízení volat k dětem rychlou záchrannou službu. Naopak to vede spíše k poškozování dětí. Záchranná služba zpravidla přijede v době, kdy afekt nebo bezprostředně ohrožující chování již pominulo. Zdravotníci velmi často pacienta odvezou (na jaké pracoviště, to záleží na denní době a dílem i na náhodě). Vycházejí z instrukcí personálu, anebo z obecné opatrnosti. Jedná se tak o jednoduchý způsob, jak svévolně odeslat dítě do psychiatrické léčebny z vůle pečujících osob, místo aby se „jen“ realizoval postup, který umí předvídat a řešit i ambulantní pedopsychiatr.²²⁷

247. Nemám žádné zprávy o tom, jaký je vývoj stran úkolu, který vyplynul ministryní školství, mládeže a tělovýchovy z usnesení vlády ze dne 25. ledna 2006 č. 85, totiž zřídit mezipřírodní pracovní skupinu pro vytvoření společného projektu speciálního oddělení dětské psychiatrie s internátem, který by propojil psychiatrickou a výchovně vzdělávací činnost a navrhl stavební a materiálně technické zajištění. Respektive je mi známo, že byl zastaven plán vybudovat oddělení s internátem v rámci Psychiatrické léčebny v Praze 8 Bohnicích (ovšem upuštění od dílčího řešení neznamena pozastavení celého projektu).

Nedostupnost výchovně-léčebné péče

**Nedostatek
zařízení
s výchovně
léčebným
programem**

248. Specializovaných zařízení je v České republice nedostatek. V mnoha navštívených zařízeních a také v lůžkových zařízeních dětské psychiatrie jsem se mohl setkat s řadou dětí, které by výchovně-léčebný režim potřebovaly. (Nejedná se o mé hodnocení, nýbrž o hodnocení odborné, zaznamenané v jejich dokumentaci, zformulované v doporučeních diagnostických ústavů a lékařů.) Stávající zařízení pociťují velký tlak na místa, mohu dokumentovat, jak se děti za výchovně-léčebnou péčí stěhují

²²⁶ Jako porušující zákon jsem označil (a doporučil ukončit) praxi podávání neklidové medikace v jednom zařízení s výchovně-léčebným režimem. Afekty dětí jsou tam poměrně časté. Pokud nepostačovalo oddělení dítěte od skupiny, objetí, řízená ventilace napětí, opláchnutí vlažnou vodou apod., mohli striktně určené pracovníci rozhodnout o podání neklidové medikace, kterou měli lékařem nastavenou všechny děti, a došlo k podání injekční cestou (zdravotní sestrou zařízení). Ačkoli jsem neměl podezření na nadměrné (čtyři případy v roce 2011) nebo účelové použití neklidové medikace a nekonstatoval jsem špatné zacházení, musel jsem konstatovat postup bez zákonného zmocnění, což je pro jakýkoli zásah do svobody či soukromí člověka (a injekci rychlého zklidnění za takový zásah považuji) zapotřebí. Samotný fakt, že jde o zařízení s výchovně-léčebným režimem, takové zmocnění nepředstavuje. Zdravotní sestra může mít oprávnění učinit nevyžádaný zákrok v oblasti zdraví pouze při výkonu povolání zdravotnického pracovníka, pokud je vykonává jako zaměstnanec zdravotnického zařízení, a za zákonem daných okolností.

²²⁷ Pro rozsáhlejší argumentaci viz LUKASOVÁ, M.: Voláme do zařízení záchranku, *Sociální služby*, 2011, č. 12.

přes celou republiku. U těchto dětí je tak zcela pasé zákonem vyjádřený požadavek na umístění dítěte co nejbližší bydliště osob odpovědných za výchovu nebo zákonných zástupců (§ 5 odst. 13 ZÚOV).²²⁸

249. Při nedostatku míst musí být dítě, pro které se nenajde místo ve specializovaném zařízení, umístěno do výchovného ústavu či dětského domova se školou.²²⁹ Takže diagnostikování závažných (či zvláště závažných) poruch chování v českém systému náhradní institucionální péče za současného stavu věcí implikuje v životě dítěte přechod na restriktivnější režim (oproti stavu v dětském domově například), nikoli odbornější přístup. Mohu dosvědčit, že navštívené výchovné ústavy měly většinou obsazenu pozici etopeda a také měly „výhodu“ většího zastoupení mužů v personálu. Ovšem nelze již s uspokojením hovořit o počtu personálu obecně a o zajištění nadstandardní návazné péče pedopsychiatrické a psychologické. Nelze se smířit s tím, že odborník sice konstatuje u dítěte duševní poruchu či etopedický problém vyžadující výchovně-léčebnou péči, ovšem nemá komu dítě předat.²³⁰

**Porušení
práva na
náležitou péči**

Dochází k porušení práva dítěte na náležitou péči.²³¹

Preventivně výchovná péče

250. Dětem s rizikem poruch chování či s již rozvinutými projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji je k dispozici preventivně výchovná péče – ne však dětem s ústavní či ochrannou výchovou, pouze dětem „z rodin“. V § 16 odst. 1 to stanoví ZÚOV. Připravovaná novela zákona zakládá působení středisek preventivních služeb (dosud středisek výchovné péče) šířeji, takže budou dosažitelné i dětem žijícím ve školských zařízeních. Tuto změnu vítám, ostatně v rámci připomínkového řízení jsem vznesl podobný návrh. V praxi jsem se setkal s případy, kdy školské zařízení využívalo pro účely pedagogické rediagnostiky pobytu v dětské psychiatrické léčebně; pobyt ve středisku by dosáhl téhož účelu a pro dítě by byl méně zátěžový.

**Střediska
výchovné
péče**

²²⁸ Zřízení dalších míst bylo uloženo Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy usnesením vlády ze dne 25. ledna 2006 č. 85, k vytvoření sítě specializovaných zařízení pro děti vyžadující výchovně-léčebnou péči, ovšem to se týká dětí s extrémními poruchami chování vyžadující výchovně-léčebnou péči.

²²⁹ Pokud jde o děti se závažnými, případně zvláště závažnými poruchami chování, zákon předpokládá, že budou umístovány do zařízení typu dětský domov se školou a výchovný ústav. Zákon závažnými poruchami chování odůvodňuje zřizování škol jako součástí zařízení.

²³⁰ Pro další doplnění, pokud jde o děti s extrémními poruchami chování, dle materiálu MŠMT je zapotřebí zajistit návaznou péči pro děti, které ukončí povinnou školní docházku a mají opustit EPCHO Boletice.

²³¹ Jak je podávají čl. 20, 23 a 24 Úmluvy o právech dítěte a bod 116 Směrnice OSN o náhradní péči o děti.

b) Děti s extrémními poruchami chování

Měla by existovat taková síť zařízení a služeb pro děti s extrémními poruchami chování, že umístěním dítěte do takového zařízení nedochází k přetrhání kontaktu s rodinou.

Dětem s extrémními poruchami chování má být poskytována specializovaná podpora a péče, která je personálně a odborně dostatečně zajištěna.

Právní rámec

251. Ve Zprávě z návštěv školských zařízení z roku 2007, byl konstatován nesoulad ZÚOV a vyhlášky č. 438/2006 Sb., přičemž bylo doporučeno znění vyhlášky přepracovat a uvést do souladu s předpisem vyšší právní síly.²³² Nesoulad se týkal kategorizace dětí ve vztahu k jejich chování. ZÚOV totiž termín „*extrémní poruchy chování*“ nezná,²³³ ten zavádí až vyhláška, která ale situaci příliš neobjasňuje. Sice stejně jako ZÚOV počítá s existencí výchovně-léčebného systému,²³⁴ ten ale dále, již nad rámec zákonného zmocnění, rozděluje pro děti „*se závažnými poruchami chování*“ a děti „*s extrémními poruchami chování*“.²³⁵ Právě tím vytváří přísnější kategorii, kterou ZÚOV nezná, a tím dochází ke zpřísňování zákonem předvídaného režimu zacházení a zásahu do práv nad jeho rámec. Pro úplnost dodávám, že ZÚOV používá termín „*zvláště závažné poruchy chování*“ (§ 14 odst. 3), tento pojem se však ve vyhlášce neobjevuje a termín „*extrémní poruchy chování*“ rozhodně není jeho ekvivalentem, jak jazykovým, tak funkčním. Mám tedy za to, že tento předpis nenaplnuje základní požadavek kladený na prováděcí právní

²³² Veřejný ochránce práv: *Zpráva z návštěv zařízení, v nichž se vykonává ústavní a ochranná výchova 2007* [on-line]. Dostupné z: <<http://www.ochrance.cz/ochrana-osob-omezenych-na-svobode/zarizeni/zarizeni-ustavni-a-ochranne-vychovy/>>, body 34-38.

²³³ Děti rozděluje podle výchovných a vzdělávacích potřeb, kdy jednou z kategorií jsou „*děti vyžadující soustavnou intenzivní individuální péči*“ (§ 2 odst. 10 písm. e/ ZÚOV). Na více místech potom zákon hovoří o „*dětech se závažnými poruchami chování*“ (§ 3 odst. 1, § 13 odst. 1 písm. a/ bod 1., § 14 odst. 1 atd.), nebo o „*dětech, které pro svou duševní poruchu vyžadují výchovně-léčebnou péči*“ (§ 13 odst. 1 písm. a/ bod 2.), pro obé jsou určena školská zařízení typu dětský domov se školou či výchovný ústav. § 14 odst. 3 dále mluví o dětech „*zvláště závažných poruch chování*“ (ve vztahu k dětem mladším 15 let umístovaným do výchovných ústavů).

²³⁴ Účelově uvádím tento termín, neboť ZÚOV a vyhláška č. 438/2006 Sb. se na jednotné terminologii neshodnou; první uvádí výraz „*výchovně-léčebná péče*“, druhá používá i termín „*výchovně-léčebný režim*“.

²³⁵ Ustanovení § 9 vyhlášky č. 438/2006 Sb. zní:

„(1) Za děti vyžadující výchovně léčebný režim v důsledku jejich neurologického poškození a psychického onemocnění se pro účely této vyhlášky považují děti s psychickým nebo psychiatrickým onemocněním a s disharmonickým vývojem osobnosti, které mají

a) emoční poruchy a vývojové poruchy chování (dále jen „*děti se závažnými poruchami chování*“),

b) výrazné poruchy chování s antisociálním, sexuálně deviantním a jinak nebezpečným chováním (dále jen „*děti s extrémními poruchami chování*“), diagnostikované lékařem nebo diagnostickým ústavem.

(2) Děti se závažnými poruchami chování a děti s extrémními poruchami chování jsou umístovány do zařízení, jejichž činnost nebo činnost jejich oddělení je specializovaná na výchovně-léčebnou péči.“

předpisy, tedy provádět zákon v „jeho mezích“ (*intra legem*). Koneckonců s jistým zmatkem v terminologii se lze setkat i v případě soudní aplikace uvedených dvou právních předpisů.²³⁶

252. Dětem s extrémními poruchami chování (dále jen EPCH) by se měla dostat výchovně-léčebná péče (§ 9 odst. 2 vyhlášky). To tedy předpokládá, že bude dítě vychovááno i léčeno současně, zákonitě tedy že budou u dítěte dány pedagogické i medicínské důvody k umístění do takového režimu. Ustanovení § 11 odst. 1 vyhlášky však umožňuje umístit do výchovně-léčebného režimu i tzv. „útěkáře“ s trestnou činností, děti s drogovou závislostí či děti s uloženou ochrannou výchovou,²³⁷ tedy děti z medicínské pohledu mnohdy bezproblémové, se kterými si však pedagogové nevědí rady. Mimoto, a to je nejpodstatnější, výčet § 11 odst. 1 vyhlášky je otevřený, což v kombinaci s velmi obecnou deskripcí § 9 odst. 1 písm. b) vyhlášky²³⁸ vyvolává dojem, že do kategorie dítěte s EPCH může být zařazeno jakékoli dítě.²³⁹

Formální rozhodování diagnostických ústavů

253. To, že je právní úprava týkající se dětí s EPCH nejasná, svědčí i praxe; ta naznačuje, jakoby se odborníci sami bránili používání uvedeného termínu. Děti umísťované do zařízení pro děti s EPCH by totiž měly být takto diagnostikovány lékařem nebo diagnostickým ústavem (§ 9 odst. 1 písm. b/ vyhlášky). Přitom jsem se sotva setkával s definovanou „extrémní poruchou chování“ jak v lékařských zprávách,²⁴⁰ tak i v dokumentech pedagogů. Velmi často nebylo dítě, resp. jeho chování odůvodňující přemístění, v rozhodnutí diagnostického ústavu jakkoli blíže popsáno. Mnohdy bylo možné číst lakonické odůvodnění „s ohledem na další výchovu a vývoj s cílem eliminace poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji“,²⁴¹ či „nemožnost poskytnout péči odpovídající projevům

**Diagnostika
extrémních
poruch
chování**

²³⁶ U chlapce umístěného v zařízení pro děti s extrémními poruchami chování soud v rozsudku, kterým mu ukládá ochrannou výchovu, konstatuje: „dle shora uvedeného znaleckého posudku chlapec netrpí duševní chorobou, ale poruchami chování, které není možné ovlivnit psychoterapeutickými či pedagogickými metodami, ani farmakoterapií. S ohledem na tuto skutečnost má soud za to, že jeho pobyt v psychiatrické léčebně v jeho případě postrádá smysl a bude pro něj vhodnější umístění ve výchovném ústavu pro děti se závažnými poruchami chování...“. Ani v případě tohoto chlapce tedy soud nekonstatoval extrémní poruchy chování, ač k tomu byly, vzhledem k jeho historii i ukládané ochranné výchově ve 12 letech věku, zcela jistě důvody.

²³⁷ Ustanovení § 11 odst. 1 písm. a), c), d) a e) vyhlášky č. 438/2006 Sb.

²³⁸ „Za děti vyžadující výchovně-léčebný režim... se pro účely této vyhlášky považují děti s psychickým nebo psychiatrickým onemocněním a s disharmonickým vývojem osobnosti, které mají výrazné poruchy chování s antisociálním, sexuálně deviantním a jinak nebezpečným chováním...“

²³⁹ Již ve Zprávě z návštěv školských zařízení z roku 2007, bylo konstatováno, že se „nelze ubránit dojmu, že vyhláška svou složitostí a neurčitostí umožňuje vytvořit praxi „odkládání“ nepohodlných dětí na oddělení s přísnějším režimem, namísto apelu k intenzivnější práci s dítětem.“ (bod 38).

²⁴⁰ Což není nic podivného vzhledem k tomu, že lékaři používají medicínsky pevně danou klasifikaci nemocí; mezi nimi diagnóza „extrémní poruchy chování“ chybí. Jde tedy zjevně o právní, resp. právem užívaný pedagogický termín.

²⁴¹ Tato strohá formulace byla nalezena ve více rozhodnutích několika různých diagnostických ústavů týkajících se různých chlapců. Vzhledem k tomu, že jde v případě rozhodování diagnostického ústavu o přemístění o rozhodnutí ve správním řízení, jako individuální právní akt by

nezletilého“. Jindy bylo chování dítěte v odůvodnění konkrétně popsáno, nebylo však konstatováno, že dítě spadá do kategorie ustanovení § 9 odst. 1 písm. b), resp. § 11 vyhlášky. V některých případech bylo dítě rozhodnutím sice explicitně zařazeno, ale do kategorie „závažných poruch chování“ podle ustanovení § 10 vyhlášky s tím, že bylo umístěno do zařízení pro děti s EPCH. Proces přemísťování se tedy zdá veskrze formální. Dítě nadto nebývá vyslechnuto, neprobíhá žádné prošetřování odůvodněnosti požadavku ředitele kmenového ústavu, vše se zdá dít v neformální (ústní) rovině: domluvy ředitelů kmenového ústavu, diagnostického ústavu a zařízení pro děti s EPCH. Docílit přemístění dítěte je tedy poměrně snadné a není k němu formálně zapotřebí diagnóza, která konkretizuje stupeň poruchy chování.

254. Dojem z návštěv zařízení pro děti s EPCH, který ve mně zůstal, nahrává přesvědčení, že kmenové ústavy přemísťují do těchto zařízení nejproblémovější děti, se kterými si neví, při použití dosavadních pedagogických metod běžně platících na většinu dětské populace, rady. Než by si nechaly rozvrátit do té doby fungující dětský (a mnohdy i zaměstnanecký) kolektiv, zajistí přemístění dítěte do jiného ústavu s přísnějším režimem.

Doporučuji MŠMT, příp. krajským samosprávám (dle potřeb daného regionu):

- **zřídit dostatek zařízení pro děti vyžadující výchovně-léčebnou péči**
- **zařízení by měla mít malou kapacitu a měla by se zaměřovat na jasně vymezenou cílovou skupinu dětí (dětí se závislostmi,²⁴²dětí s agresivními projevy apod.)**
- **zařízení musí zajišťovat výchovně-léčebnou péči zajišťovanou dostatkem pracovníků s potřebnou odborností**
- **vypracovat standardy (včetně personálních) zacházení s dětmi v těchto zařízeních**

Doporučuji diagnostickým ústavům:

- **postupovat při přemísťování dětí podle správního řádu, a zejména odůvodňovat rozhodnutí tak, aby byla jasná, konkrétní, přezkoumatelná a obsahovala poučení o možnosti podat opravný prostředek.**

mělo být náležitě – s přihlédnutím k individuálním okolnostem případu – odůvodněno (srov. § 68 odst. 3 správního řádu).

²⁴² Neexistuje zařízení, které by se věnovalo dětem mladším 15 let, které jsou/vyly závislé na návykových látkách.

Koncepce péče o děti s EPCH

255. V minulosti byly zahájeny práce na koncepčním materiálu VHLED („Vitalizace, Humanizace, Léčba, Edukace, Detence“) zvláštní pracovní skupinou MŠMT, který se týkal péče o děti s EPCH. Projekt však skončil bez efektivního výsledku; byl sice zahájen, nebyl ale dokončen, a s tezemi a doporučeními, které projekt formuloval, se systémově nepracuje.²⁴³ Jiná koncepce práce s dětmi s EPCH dosud není známa. Přitom výskyt agresivity u dětí v současné době roste a pedagogové začínají čelit čím dál vyšším nárokům na práci s agresivními dětmi.²⁴⁴

256. Mnohdy si ředitelé kmenových zařízení postesklí, že se v jejich zařízení čas od času vyskytnou pedagogicky velmi obtížně ovlivnitelné děti, které jsou z rodiny naučeny převážně k otevřené agresi. Tak se projevují i v ústavu (výhrůžky zabitím, neovlivnitelné a nepřijatelné, mnohdy fyzicky brutální chování atd.), přičemž pracovníci většinou vůbec nevědí, co si s nimi počít. Na takové děti se nelze nachystat, nejsou vhodné pro školská zařízení standardního typu a podle slov ředitelů je žádné jiné zařízení často nechce přijmout. Přitom by potřebovaly osobního asistenta, výrazně menší skupinu a neustálou odbornou (etopedickou, psychologickou) péči. Nepodaří-li se takové dítě přemístit do zařízení pro děti s EPCH, popř. s výchovně-léčebným režimem, spoléhá zařízení na to, že „se nestane nic hrozného“, popř. se problém „vyřeší“ zletilostí těchto dětí. Situace ve mně budí přesvědčení, že české speciální školství nemá, co se týče dětí, jež jsou na tom co do osobnostní výbavy nejhůře, vytvořeno žádnou funkční koncepcí.²⁴⁵

**Zvládání
agrese**

257. Nutno dodat, že agresivní děti bývají velmi často klienty dětské psychiatrie, ať již v ambulantní či pobytové formě. Situace však mnohdy končí pro školská zařízení rozpačitě, neboť opravdu „problémové“ děti se z psychiatrických zařízení velmi rychle vrací s tím, že lékaři bez efektu vyčerpali všechny zdravotnické metody. A i když zdravotní péče po určitou dobu na dítě působí, efekt bývá krátkodobý (dítě se ve zdravotnickém zařízení na chvíli uklidní, aby potom ve školském zařízení pokračovalo v původních vzorcích chování). Dítě se tak znovu ocitá ve školském zařízení v podstatě ve stejné situaci, přitom nemá k dispozici zdravotnický personál (viz nedostupnost pedopsychiatrické péče) a pracovníci mohou používat pouze speciálně pedagogické metody. I přivolání policie k agresivnímu dítěti nebývá řešením, neboť je častým jevem, že policisté s

²⁴³ Vyjádření ministryně školství Mgr. Dany Kuchtové ze dne 1. června 2007 ke Zprávě z návštěv zařízení, v nichž se vykonává ústavní a ochranná výchova.

²⁴⁴ Agresivita, ať již verbální či brachiální, je projevoována nejen vůči ostatním dětem, ale i personálu. Bývá s ní spojeno záškoláctví, útěky z kmenových zařízení, experiment či závislost na návykových látkách, nebo podobné patologické chování. Současně jsou tyto děti více či méně rezistentní na běžné výchovné metody a postupy uplatňované ve standardních ústavních zařízeních; jedná se o děti vyžadující vyčlenění z běžného kolektivu. Děti jsou v mnohých případech v péči ambulantních pedopsychiatrů, některé bývají pacienty psychiatrických lůžkových zařízení (k tomu viz výše).

²⁴⁵ Průběžná zpráva o plnění Národního akčního plánu, a nutno dodat ani samotný Národní akční plán, s žádnou myšlenkou v tomto ohledu nepřicházejí.

dítětem reálně nic neprovedou. V tomto ohledu má školské zařízení nevýhodu: zatímco zdravotní systém (popř. i systém sociálních služeb) běžně počítá s použitím prostředků zklidňujících agresivního člověka, nejednou za použití síly (zkráceně pod pojmem šetrná sebeobrana), školská zařízení se jakékoli fyzické aktivitě vůči dětem brání. S ohledem na současný trend ve společnosti je cítit obrovský strach pedagogů jakkoli na dítě „sáhnout“, ať je jeho agresivita jakákoli. Nutno dodat, že sami pedagogové v tomto směru nemají jasno a jejich postoj k použití fyzické síly i vůči velmi agresivním dětem je rozporuplný. Je však cítit silná potřeba metodické úpravy, nějakého koncepčního nástroje, neboť vedoucí zařízení v tomto směru nejsou schopni svůj personál jasně vést. (viz kapitola VI. 8. Bezpečnost).

Tzv. hraniční
děti

258. Mezi děti s EPCH bývají řazeny i děti, které balancují na pomezí školského, zdravotního a sociálního systému. Děti, k jejichž mnohdy trvalému zdravotnímu handicapu se připojuje osobnostní patologie, a které spíše než ve školském zařízení strávily větší část svého života v zařízení zdravotnickém.²⁴⁶ Pro tyto děti není vhodný ani zdravotní, ani školský systém, což vede k vyčerpávajícímu hledání vhodné sociální pobytové služby.²⁴⁷ Neexistuje-li tedy koncepce pro děti s EPCH, musím jedním dechem dodat, že ohledně tzv. hraničních dětí panuje ucelené ideové vakuum.²⁴⁸

Navštívené ústavy

259. Byly navštíveny tři výchovné ústavy, na jejichž klientelu lze nazírat v kontextu kategorie dětí s EPCH, ač se tak ne všechny oficiálně profilují. Jedná se o Výchovný ústav Ostrava-Hrabůvka, resp. jeho oddělení v Polance nad Odrou, a Výchovné ústavy v Jindřichově Hradci a Žulové. Funkce těchto ústavů je být další stupněm ve výchovném procesu, nejde

²⁴⁶ Jako příklad lze uvést sedmnáctiletého chlapce s uloženou ochrannou výchovou, s nebývale bohatou historií pobytů v psychiatrických zařízeních a tříletým pobytem na oddělení pro děti s extrémními poruchami chování do 15 let. Jeho zdravotní záznamy explicitně nedoporučují umístění chlapce v ústavním zařízení školského typu. Přitom během návštěvy pracovníků Kanceláře došlo k prvnímu napadení personálu od příchodu chlapce do zařízení pro děti s extrémními poruchami chování, během jednoho dne za chlapcem 2x přijela lékařská služba první pomoci. Z pracovníků ústavu byla cítit beznaděj a bezradnost ohledně jeho dalšího setrvání v ústavu, a vzhledem k jeho věku i ohledně jeho další budoucnosti.

²⁴⁷ Chlapci uvedenému v předchozí poznámce pod čarou dosud nebyla sociální služba vyhledána. Jiným případem je dívka s lehkým mentálním postižením, s výhledem na omezení či zbavení způsobilosti k právním úkonům, s agresivními sklony se sexuálním zaměřením, bez rodinného zázemí. V době návštěvy školského zařízení byla dívka již zletilá a v ústavu pobývala dobrovolně (§ 2 odst. 6 ZÚOV) s tím, že ústav bezúspěšně oslovil 17 sociálních zařízení poskytující celoroční pobytovou službu. V době psaní této zprávy mohu konstatovat, že sociální služba byla pro dívku nalezena.

²⁴⁸ Pro hraniční děti je přitom typická častá změna institucionálního prostředí. Vyměňují jedno školské zařízení za druhé, s kratšími či delšími mezipobyty ve zdravotnických zařízeních. Toto časté střídání místa může být pro dítě velmi deprimující. („Typickým obrazem hodně deprivovaného dítěte v potřebě místa jsou tzv. neumístitelné děti, které např. posílá jedna škola druhé. Jde o děti, které nikam „nepasují“. Často se objevuje pokus dávat je třeba do zvláštních škol nebo mohou skončit v dětské psychiatrické léčebně. Ve skutečnosti může jít o reakci na deprivaci potřeby, že někam patřím a někde mám dobré místo.“ (LUCKÁ Y. - KOBRLÉ L.: O potřebě „místa“, *Děti a my*. 2001, č. IV.)

tedy o běžná, kmenová zařízení, nýbrž o zařízení se specifickým přístupem k dětem.²⁴⁹ Zařízení poskytují výchovně-léčebnou péči, materiální podmínky jsou uzpůsobeny striktnímu režimu a dospívající zde umístění mají osobnostní rysy a chování podřaditelné pod ustanovení § 11 vyhlášky.

Umístění zařízení, stav budov a materiální podmínky

260. Oddělení v Polance nad Odrou, i přes jeho relativně izolované umístění do polí v osamoceném oploceném areálu, leží nedaleko Ostravy a je poměrně lehce dostupné městskou hromadnou dopravou. Výchovný ústav v Žulové se nachází na kraji městyse Žulová, od větších měst dále vzdálené s horší dopravní obslužností. Pouze zařízení v Jindřichově Hradci je situováno v centru města v běžné zástavbě.

261. VÚ Jindřichův Hradec tvoří rekonstruovaná historická budova a nová přístavba (2008). Ústav v Polance nad Odrou představuje zcela nový areál zrekonstruovaný a dostavěný v letošním roce, přestavba ústavu v Žulové byla dokončena v roce 2008. Všechny areály, včetně budov a jejich vybavení, jsou tedy nové či nedávno obnovované; je citelné, že se do nich investovaly nemalé investiční prostředky.²⁵⁰

262. Některá zařízení vybavila dveře ložnice dětí skleněnými průzory, děti tak přichází o velkou část soukromí, které pokoj jinak nabízí. Někdy bývá praktikováno celonoční uzamykání na pokojích (jejichž součástí většinou není sociální zařízení), což považuji za nepřijatelné – ať již jako zjednodušení práce personálu, nebo jako bezpečnostní opatření. Uzamykání v prostorách skupiny (tedy uzamknutí celé skupiny) toleruji s tím, že vždy musí být dostupné snadné přivolání personálu. Ve všech zařízeních pro děti s EPCH byly na oknech pokojů dětí s nařízenou ÚV, v rozporu se ZÚOV, instalovány mříže.²⁵¹

Děti obou režimů

263. Návštěvami zařízení pro děti s EPCH byly zjištěny situace, kdy dítěti s uloženou ochrannou výchovou zůstává současně nařízena i ústavní výchova. Právní předpisy přitom nepředpokládají, že se bude dítě nacházet ve dvojím právním režimu.²⁵² Současně platí, že rozsudek o

²⁴⁹ Ten se mj. projevuje i v personální rovině, kdy ústav zaměstnává svého etopeda a psychologa.

²⁵⁰ Polanka nad Odrou si vyžádala přibližně 130 miliónů korun, Žulová 25 miliónů korun.

²⁵¹ Tento stavebně-technický prostředek, sloužící především k zabránění útěku, je přitom umožněn pouze v „zařízeních, ve kterých jsou umístěny děti s uloženou ochrannou výchovou“ (§ 15 odst. 1 ZÚOV). Tento text přitom není možné chápat tak, že umožňuje instalovat mříže v celém objektu, neboť ústavy jsou předně zařízeními pro děti s nařízenou ústavní výchovou. Mříže je tedy možné instalovat pouze v rámci skupin, v nichž žijí děti s uloženou ochrannou výchovou. Bezpečností se navíc dá dnes dosáhnout i jinak prostřednictvím nejrůznějších technických prvků (pojistky proti otevření, nerozbitné fólie atd.).

²⁵² Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů, předpokládá, že dítě se bude nacházet pouze v jednom ze dvou daných režimů – srov. § 23 odst. 1 („Jestliže převýchova mladistvého pokročila do té míry, že lze očekávat, že i bez

uložení ochranné výchovy automaticky neruší rozsudek o nařízení ústavní výchovy. Jádrem věci lze vidět v rozhodování dvou různých soudů („mládežnických“ rozhodujících v „trestním“ řízení a opatrovnických rozhodujících v civilním řízení), a snad v jejich nedostatečné komunikaci – soudy pro mládež zpravidla neinformují opatrovnické soudy, ty potom tedy nemohou rušit nařízenou ústavní výchovu. Setká-li se tedy ředitel zařízení s dítětem, které má nařízenou ústavní výchovu a současně uloženou ochrannou výchovu, měl by sám podat soudu podnět k zahájení řízení o zrušení ústavní výchovy. Nutno opět dodat, že primárně by tento krok měl učinit OSPOD.

Délka pobytu

Nezbytně
nutná doba
pobytu

264. Zařízení jsou primárně určena pro kratší, intenzivnější pobyty dětí. Naprostá většina dětí přichází z jiných školských zařízení skrze diagnostické ústavy na stabilizační pobyt. Vyhláška hovoří neurčitě o „době nezbytně nutné“, v konkrétnějších rysech lakonicky dodává, že po 8 týdnech musí být „přehodnocena aktuálnost pobytu dítěte v zařízení“ (§ 11 odst. 2). Zjevně tedy určuje pouze minimální délku pobytu v rozpětí dvou měsíců.

265. Délka pobytu je v Polance nad Odrou určena na min. 11 týdnů, v Žulové chlapani zůstávají ve výchovně-léčebném režimu min. 26 týdnů. V Jindřichově Hradci přistoupili k rozmezí 3 - 6 měsíců. Uvedené doby nejsou rozhodné, resp. jsou chápány pouze jako obecné vodítko; v podstatě vždy záleží na samotném dítěti a jeho chování, kdy ze zařízení odejde zpět do kmenového ústavu, popř. zpět do rodinného prostředí. Délka pobytu může být rovněž prodloužena pobytem ve zdravotnickém či vězeňském zařízení nebo útekem dítěte. Ve všech zařízeních byly zjištěny deletrující pobyty dětí (nikoli sporadicky i v řádu let). V jednotlivých případech jsou děti v zařízeních „natrvalo“, do doby ukončení jejich nařízené ústavní výchovy. To může být problém v případě, kdy je dospívající do zařízení umístěn ve věku blízkém se zletilostí (zjištěny případy umístování i měsíc před zletilostí dítěte). V takových situacích je téměř nemožné na děti jakkoli efektivně pedagogicky působit a podle slov některých pracovníků ústavů jde mnohdy jen o to, aby dospívající ústavní výchovu někde a nějak co nejdůstojněji dokončili. Do nelehké pozice se zařízení pro děti s EPCH dostávají i díky kmenovým ústavům, jež si často neformálně samy určují délku pobytu dítěte; v extrémních případech oznamují, že dítě nechtějí vůbec zpět. Tomu se snaží vyhnout zařízení v Jindřichově Hradci, které s kmenovým zařízením dívky uzavírají smlouvy; jedná se o dohodu mezi řediteli, diagnostický ústav potom dohodu potvrdí tím, že v odůvodnění rozhodnutí zmíní, že je dítě přemísťováno v souladu s dohodou ředitelů.

omezení, kterým je podroben během výkonu ochranné výchovy, se bude řádně chovat a pracovat, avšak dosud nepominuly všechny okolnosti, pro něž byla ochranná výchova uložena, může soud ochrannou výchovu přeměnit v ústavní výchovu...“) a § 87 („O změně ochranné výchovy v ústavní výchovu a naopak rozhoduje ve veřejném zasedání okresní soud...“).

266. Lze tedy uzavřít, že pojetí délky pobytu v ústavech pro děti s EPCH je ohraničeno pouze z jedné strany, a to minimální dobou trvání, která je podle vyhlášky dvouměsíční, v praxi však minimálně tříměsíční. Je otázkou, zda má smysl do zařízení pro děti s EPCH umísťovat brzy zletilé dospívající. Děti, které má poruchy chování, by měla být poskytnuta specializovaná péče daleko dříve, neboť jsem přesvědčen, že poruchy takové intenzity se jistě projeví dříve než několik měsíců před dosažením zletilosti (možným důvodem takového postupu zařízení může být i nedostatečná kapacita zařízení pro děti s EPCH – viz doporučení výše).

Doporučuji zařízením:

- **začít poskytovat odbornou péči dítěte jakmile vyvstane její potřeba, nikoliv problém řešit až několik měsíců před zletilostí**
- **před přemístěním dítěte do zařízení pro děti s EPCH vyčerpát všechny možnosti péče a podpory (včetně ambulantních služeb)**
- **v žádném případě nevyužívat služeb zařízení pro děti s EPCH ve smyslu trvalého umístění dítěte**

Uzavřenost ústavů pro děti s EPCH

267. Srovnám-li jednotlivé režimy navštívených ústavů, jsou si ve své podstatě velmi podobné. Ústavy jsou uzavřené, jednotlivé výchovné skupiny vzájemně separované. Děti pobývají především v prostorách vyhrazených svojí skupině, ostatní děti potkávají na společných akcích, jejichž frekvence bývá různá. Děti mají možnost samostatných vycházek, mnohé se však účastní pouze těch skupinových. Dopřávány jsou jim též víkendové či prázdninové pobyty mimo zařízení, spojení s okolním světem zajišťují rovněž telefony (ať již mobily či pevné služební linky) a internet.²⁵³

**Izolovanost
dětí s EPCH**

I přes uvedené jsem však nucen konstatovat, že dospívající děti tráví nejvíce času v relativně uzavřených prostorách skupin, v tomtéž prostředí, v tomtéž kolektivu,²⁵⁴ což vede podle mnohých odborníků k tomu, že děti mohou být ve zvýšeném psychickém napětí.

²⁵³ Vše uvedené je však závislé na chování dítěte a je mnohdy používáno jako korektor chování – zakazováno, omezováno či zpřístupněno jako odměna. Pouze ve VÚ Žulová byl zjištěn plošný zákaz přístupu k sociálním sítím na internetu.

²⁵⁴ Uvedené neplatí pro VÚ Jindřichův Hradec, kde ve srovnání s oddělením v Polance a VÚ Žulovou panuje přeci jen větší volnost režimu a dívky mají možnost se navzájem ve svém osobním volnu navštěvovat. Snad je to dáno poněkud odlišným obsahem pobytu dívek v ústavu založeným kontraktem mezi ředitelem ústavu a ředitelem kmenového zařízení. V případě pobytu dívek (do tří měsíců) není čas na dlouhodobé podmiňování k postupnému získávání výhod. V tak krátkém časovém horizontu je vyvíjena snaha o stabilizaci dívky tak, aby jí byla co nejdříve nabídnuta šance „ochutnat“ výhody spojené s aktivní spoluprací. Zařízení tedy nejde o převýchovu dospívajících dívek, jako spíš o jejich získání ke spolupraci.

268. Uzavřenost ústavů je samozřejmě odůvodňována vyšší útěkovostí dětí s EPCH. Na druhou stranu každé dítě, i to v zařízení pro děti s EPCH, si k útěku vždy najde dostatek příležitostí, jakkoli bude režim přísný a jakkoli bude proti útěkům stavebně-technicky vybaven. Významnou většinu útěků dnes totiž tvoří tzv. nenávraty, tedy situace, kdy se dítě nevrátí ze samostatné vycházky či víkendové dovolenky. A i ze společné vycházky lze snadno utéct, počká-li si dítě na okamžik, kdy se vychovatel věnuje dalším pěti dětem. Je tedy k zamyšlení, k čemu je dobrá vyšší uzavřenost ústavů pro děti s EPCH, když mají tak poměrně snadné možnosti, jak se pobytu v ústavu vyhnout.

Doporučuji zařízením:

- **zvážit změnu konceptu vysoké uzavřenosti zařízení pro děti s EPCH směrem k uvolnění některých aspektů režimu. Základem konceptu těchto zařízení by měla být intenzivní odborná práce speciálně vyškoleného pedagogického a psychologického personálu.**

Hodnotící systém

Pozitivní motivace

269. Ústavy měly vytvořeny propracované hodnotící (bodové či kreditní) systémy, v principu koncipované jako absolutní dohled nad činností a projevy dětí. Systémy bývají rozděleny na časové úseky (ráno, odpoledne, večer, příp. noc), za které děti získávají příslušné počty kladných bodů (kreditů). Po dosažení různých bodových (kreditních) úrovní potom získávají jednotlivé výhody (samostatné vycházky, přístup na internet, účast na mimořádných akcích). Rád konstatuji a oceňuji, že pedagogové pěstují osobnosti dětí především pomocí pozitivní motivace, tj. tím, že více odměňují, než trestají, a odměny se mnohdy udělují i za drobnosti nebo maličkosti, které by za stejných okolností děti bez tak významných poruch chování nedostávaly. Cílem dětí v ústavech potom bývá dosáhnout početně hranice, kdy body (kredity) stačí k přemístění zpět do kmenového ústavu.

270. K hodnotícím systémům mám několik připomínek. Za prvé byly vyslechnuty mnohé stížnosti dětí v tom směru, že každý vychovatel používá při přidělování bodů (kreditů) mnohdy jiný metr v hodnocení, což děti vnímají – je samozřejmě k diskuzi, zda oprávněně – jako nespravedlivé. Jsem si vědom toho, že není účelné vytvářet obsáhlé katalogy popisující nežádoucí chování a jejich bodové (kreditní) hodnoty, jež budou vychovatelé po nocích studovat, nicméně pedagogové by v hodnocení dětí měli vykazovat určitou míru jednotnosti. K hodnocení srovnej kapitola VI. 10. Opatření ve výchově.

271. Některá konkrétní hodnotící kritéria byla zarážející, působila rozpačitě nebo byla přímo zpochybnitelná. Zde uvádím (popř. cituji) některá z nich:

trestání za půjčování oblečení, kosmetiky, SIM karet či mobilů,²⁵⁵ úplné odmítání jídla, předávání psaníček mezi dívkami a chlapci, nepovolené ostříhání se, hovor o drogách,²⁵⁶ mluvení romsky,²⁵⁷ neudělení bodů za to, že dívka „nevěděla, jak má kreslit pocit, proto nespolutracovala“, negativní hodnocení dívky za „lesbické vztahy s jinou dívkou“, za odmítnutí dívat se na večerní televizní zprávy nebo za to, že si dívka „nevzala pití do školy“, či např. potrestání chlapce za dvouminutový (!) pozdní návrat z vycházky. Ačkoli nevystupuji z pozice pedagoga, uvedené „přečiny“ dětí ve mně vyvolávají silné pochybnosti o jejich racionalitě a o legitimitě trestů za ně.

272. V přidělování pozitivních/negativních bodů by měla být zachována jistá míra racionality, adekvátnosti a proporcionality, což dle mého názoru není možné vidět v trestu dospívající dívky nucené žít ve striktně hlídaném dívčím kolektivu za lesbické vztahy, ani v trestech dětí za hovory o drogách, které často bývají jednou z hlavních příčin umístění do ústavu, popř. v trestu za to, že dospívající neumí nakreslit pocit (jenž si s velkou pravděpodobností není schopen ani uvědomit, natož s ním dále pracovat). Rovněž nelze připustit ulehčování si práce pedagogického personálu, což právě cítím z některých zmíněných hodnocení.

273. Dále, hodnotící systémy leckdy počítají s tím, že pokud se dítě závažněji proviní proti pravidlům (uteče, manipuluje s návykovými látkami, je agresivní atd.), jsou mu odebrány veškeré body a dítě se propadá zpět na začátek startovní čáry. Mnohdy se tak děje opakovaně a po získání již výrazného bodového (kreditního) ohodnocení. Pro děti s výraznými poruchami chování, jejichž selhávání je výrazným a častým osobnostním jevem, může být takový systém demotivující, dítě může frustrovat a jeho výsledný efekt může být diskutabilní.

274. Demotivující aspekt lze rovněž pozorovat v případě dětí, které bývají do zařízení přemísťovány nedlouho před zletilostí (viz výše Délka pobytu). Takové pobyty mohou mít pro dítě jen izolační účel a působení hodnotícího systému může být ovlivněno nulovou či velmi nízkou motivací, neboť děti v zařízeních pouze čekají na datum svých 18. narozenin.

Doporučuji zařízením:

- **aby pedagogové při hodnocení dětí zachovávali určitou míru jednotnosti,**

²⁵⁵ Půjčování věcí vytvářelo mezi dívkami konfliktní situace, které vychovatelé nebyli schopni řešit (např. provolání kreditu mobilního telefonu atd.), proto bylo raději přistoupeno k plošnému zákazu.

²⁵⁶ Jsem přesvědčen, že hovor o drogách by měl být především signálem pro pracovníky, že je nezbytné s dětmi v této oblasti více pracovat, nikoli je za to primárně trestat.

²⁵⁷ Na jedné straně nelehká situace a obavy personálu, který dívkám hovořícím romsky zřejmě nerozumí, na straně druhé právo dítěte na takovou výchovu, která směřuje k posilování úcty ke své vlastní kultuře, jazyku a hodnotám (čl. 29 odst. 1 písm. c) Úmluvy o právech dítěte).

- aby hodnotící kritéria byla racionální a přidělování bodů/kreditů bylo založeno na adekvátnosti a proporcionalitě. V žádném případě nesmí jít o ulehčení práce pedagogického personálu.

Každodenní činnosti dětí s EPCH

Vyvážení
pohybových a
terapeutických
aktivit

275. Jádrem režimu v těchto zařízeních leckdy spočívá v pravidelném každodenním sportování či cvičení (VÚ Žulová, odd. Polanka nad Odrou), až se zdá, jako by děti byly vychovávány a léčeny především pohybem. Připočteme-li k tomu pravidelné pracovní činnosti, na terapeutické aktivity odborníků (psychologů, etopedů)²⁵⁸ a vzdělávání dětí mnoho času nezbyvá. Nutno dodat, že práce odborníků je často odmítána nejen dětmi samotnými, ale velké důvěře se mnohdy netěší ani mezi vychovateli. Rozumím tomu, že především pro chlapce je více pohybových aktivit prospěšných a v okamžiku jejich pobytu v ústavu do jisté míry nezbytných, nicméně zařízení by měla dospívající připravovat předně na budoucnost. V tomto ohledu jakkoli propracovaný svalový trénink bude bez intenzivnějšího terapeutického působení (ať již individuálního, spíše však rodinného charakteru) v budoucnu pro dítě spíše bezcenný.

Doporučuji zařízení citlivě vyvažovat pohybové (sportovní) a terapeutické aktivity.

c) Specifika DDŠ

Dětský domov se školou jako zařízení s přísnějším režimem by měl předkládat diagnostickému ústavu (DÚ) ke konzultaci (ve smyslu ustanovení § 8 odst. 2 ZÚOV) případy dětí, u nichž je pochybnost trvání závažných poruch chování a pochybnost o důvodnosti setrvání dítěte v zařízení typu DDŠ.

Dále ke konzultaci DÚ předkládá případy, kdy není jednoznačné, zda má následně ústavní výchova pokračovat ve výchovném ústavu nebo dětském domově.

Odůvodněnost
setrvání dítěte
v DDŠ

276. Dětský domov se školou zajišťuje dle ustanovení § 13 ZÚOV péči především dětem s nařízenou ústavní výchovou se závažnými poruchami chování. Děti většinou v DDŠ zůstávají do ukončení povinné školní docházky. V několika kazuistikách se vyskytly pochybnosti ohledně důvodnosti a vhodnosti setrvání dítěte v DDŠ, respektive jeho propuštění do dětského domova (a to na základě studia dokumentace

²⁵⁸ Na oddělení v Polance nad Odrou se lze setkat s týdenními komunitami dětí jednotlivých výchovných skupin s pracovníky všech odborností, se kterými děti přicházejí do styku, kdy dítě dostává maximální možnou zpětnou vazbu od všech členů multidisciplinárního týmu. Ve VÚ Žulová lze narazit na pravidelná skupinová sezení s psychologkou, popř. pravidelnou tematickou činnost etopedky, nebo rovněž pravidelné relaxační činnosti terapeutky.

jak z diagnostického ústavu, tak z DDŠ). Dítě se vyvíjí, může dojít ke včasnému podchycení negativního směřování a také mohou vyjít najevo skutečnosti, které při přeřazování nebyly zkoumány. Byl zjištěn postoj vedení DDŠ, že časté změny dětem škodí a že riziko selhání dětí v prostředí dětského domova je velké. Tento postoj se v postupu DDŠ odráží a má velký vliv na další budoucnost dítěte.

4. Dítě v psychiatrické péči

Náležitá péče v zařízení, včasná diagnostika

277. Při provádění návštěv jsem se zajímal o zohlednění duševní poruchy dítěte²⁵⁹ jako jeho možného specifika při zajištění a poskytování náhradní výchovné péče – a to co do odbornosti a personálního zajištění.²⁶⁰ Nejedná se o téma, které by se vztahovalo jen k úzkému okruhu zařízení (s výchovně-léčebním režimem), nýbrž týká se všech – i dětských domovů: ZÚOV nepředpokládá pro dětské domovy umístování dětí se závažnými poruchami chování, ovšem je běžné, že děti z dětského domova potřebují psychiatrickou péči a to samo o sobě nemá být vnímáno jako problém.²⁶¹

Nedostupnost ambulantní pedopsychiatrické péče

Školské zařízení, jako subjekt odpovídající za řádnou péči o dítě, by mělo zprostředkovat ambulantní pedopsychiatrickou péči. Ambulantní péče nemá být nahrazována péčí ústavní v psychiatrické léčebně.

Dítě jako pojištěnec má právo na náležitou zdravotní péči,²⁶² a pokud se mu jí nedostává (například z důvodu nedostupnosti) měly by být

²⁵⁹ Dle Koncepce oboru psychiatrie trpí asi 13 % dětské a adolescentní populace během vývoje nějakou duševní poruchou (Psychiatrická společnost ČIS J.E.P.: *Koncepce oboru psychiatrie – 1. revize 2008* [on-line]. Dostupné z:

<http://www.psychiatrie.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=33:koncepce-oboru-psychiatrie&catid=13&Itemid=40> (dále také „Koncepce oboru psychiatrie“).

²⁶⁰ Viz bod 116 a 125 Směrnice OSN o náhradní péči o děti.

²⁶¹ K tomu dále ustanovení § 7 odst. 1 vyhlášky č. 438/2006 Sb.: „*Děti se zdravotním postižením se umísťují zejména do dětských domovů, a to s přihlédnutím k druhu a stupni jejich postižení a ke vzdálenosti dětského domova od sídla právnické osoby vykonávající činnost školy.*“ Zdravotním postižením se rozumí (na základě odkazu na § 16 školského zákona) mentální, tělesné, zrakové nebo sluchové postižení, vady řeči, souběžné postižení více vadami, autismus a vývojové poruchy učení nebo chování.

²⁶² Zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů: „*Pojištěnec má právo na časovou a místní dostupnost hrazených služeb poskytovaných smluvními poskytovateli příslušné zdravotní pojišťovny a na poskytnutí hrazených služeb v rozsahu a za podmínek stanovených tímto zákonem*“ (§ 11 odst. 1). „*Zdravotní pojišťovna je povinna zajistit poskytování zdravotní péče svým pojištěncům. Tuto povinnost plní prostřednictvím zdravotnických zařízení, se kterými uzavřela smlouvu o poskytování a úhradě zdravotní péče*“ (§ 46 odst. 1). „*Zdravotní pojišťovny jsou povinny zajistit svým pojištěncům místní dostupnost hrazených služeb. Místní dostupností se rozumí přiměřená vzdálenost místa*

jak školským zařízením, tak i OSPOD hájeny jeho zájmy, a to formou požadavku směrem k příslušné zdravotní pojišťovně.

Před přistoupením k hospitalizaci musí být vyčerpány dostupné ambulantní prostředky a nástroje speciální výchovné péče, což musí být náležitě zdokumentováno.

Čistě výchovné problémy nesmí být řešeny hospitalizací v psychiatrické léčebně.

**Nedostatek
dětských
psychiatrů**

278. Nutnou podmínkou pro účinnou pomoc dítěti je včasné vyhledání pomoci či rady dětského psychiatra, který v případě potřeby soustavně odborné péče o dítě vystupuje jako člen multidisciplinárního týmu. Školská zařízení se, stejně jako rodiče, potýkají s nedostatkem a nedostupností dětských psychiatrických ambulancí. Toto není nové zjištění.²⁶³ Činil jsem je při návštěvách opakovaně a mohu konstatovat, že situace je skutečně vážná a ovlivňuje osudy dětí.

Pro informaci školských zařízení uvádím, že dětská a dorostová psychiatrie (pedopsychiatrie) je samostatný medicínský obor, který není zastupitelný v plném rozsahu žádným jiným medicínským oborem.²⁶⁴ Bohužel v důsledku nedostupnosti pedopsychiatrických ambulancí (územní pokrytí České republiky je velmi nerovnoměrné a v některých okresech vůbec nejsou) se lze setkat s dětmi v péči psychiatrů pro dospělé.

Výsledkem nedostupnosti pedopsychiatrické péče je selhávání dítěte ve škole a v zařízení s mírnějším režimem (dětský domov), což vede k nenávratnému zmaření rozvoje osobnosti dítěte a odrazí se i na dosažené úrovni vzdělání. Hospitalizace, kterými má pak být situace dítěte zachraňována, jsou dlouhodobé a vytrhují je z jeho prostředí.

279. V této souvislosti jsem se v lednu 2012 ohradil formou zásadní připomínky k návrhu nařízení vlády o stanovení dojezdových dob vyjadřujících místní dostupnost zdravotní péče a stanovení lhůt vyjadřujících časovou dostupnost plánované zdravotní péče hrazené z veřejného zdravotního pojištění (nařízení vlády o místní a časové

poskytování hrazených služeb vzhledem k místu trvalého pobytu nebo k místu bydliště pojištěnce“ (§ 40 odst. 1).

Ačkoli se u hospitalizovaných dětí a dospívajících uplatňuje zejména farmakoterapie, jsou nezbytnou součástí léčby i psychoterapeutické přístupy a techniky se zaměřením na zvládnutí konkrétního problému dítěte, které jsou časově náročné. K psychoterapii by měla dále nezbytně přistupovat práce s rodinou dítěte, ať už v rámci rodinné, či jen individuální terapie. To nelze zajistit návštěvou psychiatra jednou za čtvrt, půl roku. (Viz např. HORT – HRDLIČKA – KOCOURKOVÁ a kol.: *Dětská a adolescentní psychiatrie*. Praha: Portál, 2000, s. 478-479).

²⁶³ „Z praxe vyplývá, že zejména specializované odborné služby (např. dětská psychiatrie), ale i běžné terénní služby (např. poradenství, doprovázení) jsou v některých regionech nedostupné.“ (Národní akční plán); „Kapacita ambulantní dětské a dorostové psychiatrie zůstává daleko za skutečnou potřebou psychiatrické péče v této věkové populaci, objednávací doby na první vyšetření se v některých oblastech prodloužily až na 3 měsíce, přitom u řady psychických poruch může opoždění léčby vážně ohrozit zdravotní a psychický vývoj dítěte.“ (Konceptce oboru psychiatrie, kapitola 11).

²⁶⁴ Nahrazení pedopsychiatrické péče psychiatrem pro dospělé je postup non lege artis. Viz Konceptce oboru psychiatrie, kapitola 11.

dostupnosti zdravotní péče) proti nedůvodným rozdílům mezi dětskou a dospělou psychiatrií. Totiž proti tomu, aby byla rozdílně stanovena doba vyjadřující místní dostupnost ambulantní hrazené péče oboru psychiatrie a oboru dětská a dorostová psychiatrie (první s dojezdem 45 minut, druhá s dojezdem do 120 minut).²⁶⁵ Vyjádřil jsem rovněž nesouhlas s tvrzením předkladatele, že návrh nařízení vlády je v souladu s ústavním pořádkem ČR a že stávající síť smluvních zdravotnických zařízení v zásadě pokrývá reálné potřeby zdravotní péče v ČR.

280. Není možné nahrazovat hospitalizací nedostatečné ambulantní služby. Psychiatrické léčebny jsou však v současné době poněkud vnímány jako odkládiště složitých dětí. V jednom soudním rozhodnutí jsem se setkal s umístěním dítěte do psychiatrické léčebny z důvodu nedostatku míst v diagnostickém ústavu. Mám také zdokumentovaný případ (rok a půl starý) umístění dítěte z důvodu konfliktu s ředitelem.

Personální a odborné zajištění péče v zařízení

Nároky na péči vyplývající ze zdravotních specifík dětí musí být zohledňovány při personálním zajištění a při sestavení rodinných či výchovných skupin.

Zařízení musí aktivně pracovat na zohlednění výchovných a zdravotních potřeb dítěte ve spolupráci s odborníky (ambulantní pedopsychiatr, diagnostický ústav, středisko výchovné péče).

Pokud se ukáže být daný typ školského zařízení pro dítě nevhodný, je nutné dát návrh na přemístění dítěte, nikoli pouze opakovat pobyty v psychiatrické léčebně.

281. Náležitá péče o děti s uvedenými zdravotními specifiky je náročnější, a nelze tedy očekávat, že ji bude možno zajistit se stejným počtem pracovníků jako v případě péče o děti bez potíží. Představitelé navštívených dětských domovů hlásí nárůst dětí s potřebou psychiatrické péče a mají špatné zkušenosti se suplováním péče pobyty v (dětských) psychiatrických léčebnách. Jak se ale ochránce přesvědčil, zpravidla to není zohledněno při personální dotaci – ať už zařízení zřizuje MŠMT, či kraj. Cestou může být udělení výjimky z předepsaného počtu dětí v jedné rodinné či výchovné skupině, jak to ZÚOV v ustanovení § 4 odst. 6 připouští.

²⁶⁵ „Vybudování ambulantní sítě lékařských ordinací zaměřených na léčbu stejného typu onemocnění co do diagnóz, při stanovení rozdílné místní dostupnosti zdravotnických zařízení, podle toho, zda jde o zletilého nebo nezletilého pacienta, představuje nedovolené nerovné zacházení ve smyslu ustanovení § 2 odst. 3 zákona č. 198/2009 Sb., zákona o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů, na základě věku pacienta.“

Doporučuji zřizovatelům:

- **aby zajistili takový počet personálu, který odpovídá specifickým potřebám dětí.**

282. Z praxe (školských zařízení a pedopsychiatrů) rovněž zaznává, že pro péči o děti s uvedenými zdravotními specifiky nejsou předpoklady ani v odbornosti a pojetí péče – a to ani na úrovni dětských domovů. Má zjištění se velmi obtížně dokazují obecně vzhledem k roztržitosti a neúplnosti dokumentace, ovšem v několika zařízeních je i dokumentovatelné, jak děti, jejichž chování je problematické, jsou po několika návštěvách ambulantního lékaře na žádost zařízení odesílány do psychiatrické léčebny (obstarání souhlasu zákonného zástupce s pobytem ve zdravotnickém zařízení je jen administrativní záležitostí), aniž by předcházelo zdokumentované uzpůsobení režimu ve školském zařízení potřebám dítěte, například s ADHD. S takovými dětmi se pak lze setkat při návštěvách psychiatrických léčeben, kde se řadí mezi bezproblémové, ovšem pobyt je lékaři hodnocen jako v jistém smyslu přínosný, a tak nebývá krátký. Vnímám jako nepřijatelné, aby se „problematické“ děti odkláněly do zdravotnických zařízení. Opakuji, že pochybení se těžko dokazuje, ovšem vzhledem k hodnotám, které jsou v sázce, je právě proto třeba žádat od zařízení určitou transparentnost a průkaznost postupů.

Zařízení musí aktivně pracovat na zohlednění výchovných a zdravotních potřeb dítěte, ve spolupráci s odborníky (ambulantní psychiatr, diagnostický ústav, středisko výchovné péče). Je třeba, aby činnost zařízení byla prokazatelná.²⁶⁶ Pokud se ukáže být daný typ školského zařízení pro dítě nevhodný, je nutné řešit to po linii ZUOV, tedy dát návrh na přemístění dítěte, nikoli pouze opakovat pobyty v psychiatrické léčebně.

PŘÍKLAD ŠPATNÉ PRAXE

Sourozenci (v roce 2011 ve věku 9 a 7 let) s nařízenou ústavní výchovou jsou v péči dětského domova. Opakovaně jsou posíláni ambulantním psychiatrem (nikoli pedopsychiatrem) do dětské psychiatrické léčebny, kde se pobyty vždy prodlouží na mnohaměsíční. Dětský domov nepřizpůsobuje žádným doložitelným způsobem péči o ně, není patrná žádná hlubší spolupráce s psychiatrem. Ředitelka hodnotí děti jako nevhodné pro umístění v dětském domově, stejně jako ostatní pracovníci domova. Přesto další postup spočívá v navržení letního pobytu v dětské psychiatrické léčebně, bez dalšího. Následuje další hospitalizace, takže

²⁶⁶ Příkladem nedostatečné praxe je návrh dětského domova na psychiatrickou hospitalizaci dítěte (ve smyslu návrhu, aby hospitalizaci doporučil ambulantní psychiatr), když v dokumentaci domova lze nalézt pouze obecné zmínky o tom, že ho ve škole nezvládají, že v jeho případě dochází k sebepoškozování. Přitom o sebepoškozování – tedy o závažném problému v chování – není podrobněji pojednáno v pravidelných zprávách ambulantního psychiatra. Záznamy domova mají povahu pouze záznamů o mimořádných událostech (například nebezpečné chování dítěte), takže není možné dohledat, zda je mimořádná událost předznamenána jinými, méně závažnými změnami v chování dítěte. Formulář pro záznamy ani neumožňuje rozsáhlejší popis průběhu dne.

ve výsledku nejsou děti rok a půl téměř vůbec mimo zdravotnické zařízení. Ani OSPOD, ani dětský domov nenavrhuje rediagnostiku nebo přemístění dětí do zařízení výchovně-léčebné péče. Do zásahu veřejného ochránce práv nejsou činěny žádné kroky k zajištění odpovídající náhradní péče.

283. Dítě, pokud již bylo s odkazem na jeho nejlepší zájem odděleno od rodičů, má právo na náhradní péči s tím, že je nutno zajistit kontinuitu ve výchově a zohlednit jeho případná zdravotní znevýhodnění.²⁶⁷ To se odráží v ZÚOV tím, že je kladen důraz na zajišťování specifických výchovných a vzdělávacích potřeb (§ 2 odst. 10). Dále zákon předepisuje, že posouzení dítěte z hlediska specifických výchovných a vzdělávacích potřeb „se provede v součinnosti s odborným pracovníkem (diagnostického ústavu; § 8 odst. 2) nejméně jedenkrát v kalendářním roce“, přičemž poprvé to činí během diagnostického pobytu diagnostický ústav. Dále je povinností zařízení zpracovávat v návaznosti na to (a v součinnosti s odborným pracovníkem diagnostického ústavu) program rozvoje osobnosti dítěte. A dále řediteli zákon v ustanovení § 24 odst. 1 písm. m) ukládá uskutečňovat program rozvoje osobnosti dítěte a záznamy o jeho plnění. Toto nebylo provedeno kvalitně, jestliže reakcí na opakující se psychiatrické hospitalizace chlapců pro poruchy chování neučinil domov kroky k přemístění, ani nekonzultoval případ s odbornými pracovníky diagnostického ústavu.

Spolupráce ambulantního pedopsychiatra

284. Nevyužitý potenciál je rovněž na straně psychiatrů. Totiž ve smyslu edukace a doporučení pro školské zařízení. Pouze někdy byly při studiu dokumentace ve školských zařízeních zjištěny záznamy s pokyny od psychiatra. Pokud jde o výsledek hospitalizace, zpráva léčebny je zasílána ambulantnímu lékaři dítěte a lékaři léčebny sami od sebe pokyny pro zařízení nevypracovávají. Není tak využita příležitost efekt hospitalizace prodloužit.

Přitom lékař by mohl žádat i předložení programu rozvoje osobnosti dítěte a záznamů o stavu dítěte, aby mohl lépe poznat způsob práce s dítětem v zařízení a případně formulovat konkrétní doporučení či možné součásti programu rozvoje osobnosti dítěte.²⁶⁸

Příkladem dobré praxe zjištěné například ve Výchovném ústavu Klíčov či Dětském domově se školou Slaný je, pokud má pedopsychiatr zřízen přístup do elektronické dokumentace zařízení (v potřebném rozsahu),

²⁶⁷ Ustanovení čl. 20 a čl. 23 Úmluvy o právech dítěte.

²⁶⁸ Od 1. dubna 2012, tedy od účinnosti zákona o zdravotních službách, tomu odpovídá povinnost statutárního orgánu školského zařízení (na kterého se povinnost také vztáhne na základě § 42 vedle zákonného zástupce) „pravdivě informovat ošetřujícího zdravotnického pracovníka o dosavadním vývoji zdravotního stavu, včetně informací o infekčních nemocech, o zdravotních službách poskytovaných jinými poskytovateli, o užívání léčivých přípravků, včetně užívání návykových látek, a dalších skutečnostech podstatných pro poskytování zdravotních služeb“ (§ 41 odst. 2).

takže jednak může číst záznamy pracovníků zařízení o chování a projevech dítěte, a jednak sám vkládá pokyny a hodnocení, které formuluje pro pracovníky (takže technicky nemusí jít o zdravotnickou dokumentaci s tím plynoucími náležitostmi).

Spolupráce
s externisty

Spolupráce s externím odborníkem (pedopsychiatrem, léčebnou) musí mít odraz v dokumentaci dítěte, aby jeho pokyny byly dostupné všem, kdo s dítětem v zařízení pracují. Zařízení to zajišťuje buď svými pracovníky, kteří pokyny odborníka zaznamenávají, nebo přímo požádá odborníka o písemné formulování doporučení, což je lepší z hlediska eliminace zkreslení.

Externí odborníci by měli být obeznámeni se způsobem práce ve školském zařízení, aby toho mohli využít a formou pokynů a doporučení zvýšit účinnost svého příspěví. Mohou například dávat návrhy stran obsahu programu rozvoje osobnosti dítěte.

Hospitalizace v psychiatrické léčebně

Souhlasy zákonných zástupců dítěte s pobytem v léčebně musí být informované, tedy splňovat požadavky právních předpisů.

Dítě by nemělo být hospitalizováno na oddělení pro dospělé pacienty.

285. Vzhledem k tomu, že jsem provedl několik návštěv také dětských psychiatrických léčeben, chci upozornit na několik momentů.

Informovaný
souhlas

286. Převažující praxe ohledně souhlasů s hospitalizací je u dětí ze školských zařízení taková, že je skrze sociálního pracovníka zařízení či OSPOD obstarán podpis zákonného zástupce – rodiče na příslušný tiskopis léčebny. Pokud není zákonný zástupce dostupný, nastupuje procedura ustanovení opatrovníka. **Kritizují ve vztahu ke zdravotnickým zařízením to, že tento postup, který zdravotnická zařízení přijímají, nezahrnuje žádné informování zákonného zástupce zdravotníkem.** Jedná se tak o pouhou formalitu a informovanost souhlasu je minimální a neprokazatelná.

287. S účinností zákona o zdravotních službách od 1. dubna 2012 získal statutární orgán školského zařízení, nebo osoba, kterou pověří, právo udělit souhlas s poskytováním zdravotních služeb nezletilému pacientovi. Doslova mu toto právo náleží vedle zákonného zástupce „též“, a to „*jestliže hrozí nebezpečí z prodlení a nelze bez zbytečného odkladu získat vyjádření zákonného zástupce*“.²⁶⁹ Je jasné, že u plánovaných hospitalizací bude opět nutné získávat souhlas zákonného zástupce – tato

²⁶⁹ Plyne to z ustanovení § 42 zákona o zdravotních službách.

povinnost plyne ze zákona o zdravotních službách poskytovateli zdravotních služeb a podle ZÚOV²⁷⁰ také řediteli školského zařízení.

Zákonnému zástupci musí být poskytnuty zavčasu informace²⁷¹ o pobytu dítěte v psychiatrické léčebně, aby mohl být jeho souhlas informovaný. Školské zařízení může v jeho získávání zdravotnickému zařízení pomoci.

288. Pro legalitu poskytnutí souhlasu ředitelem zařízení bude tedy nutné rozlišovat (zda hrozí nebezpečí z prodlení). Nadále tedy má platnost to, že ochránce naprosto nepřijímá paušální plnou moc, jak si ji nechalo jedno zařízení vystavit od zákonného zástupce: „*Dávám souhlas ředitelce (...) k zastupování mého dítěte v případech jako je rozhodování o umístění dítěte do léčeben a ozdravoven, je-li to navrženo ošetřujícím lékařem nebo specialistou.*“

289. Ředitel má dítě zastupovat v běžných záležitostech (§ 23 odst. 1 písm. I/ ZÚOV). Při hospitalizaci dítěte to představuje řadu praktických momentů, přesto však panují nejasnosti o tom, co ředitel může, a co nikoliv. Pozice ředitele se zákonem o zdravotních službách v mnoha momentech upevnit. Na základě ustanovení § 42 určitá práva a povinnosti zákonného zástupce získává též statutární orgán školského zařízení, případně osoba, kterou pověří. Konkrétně jde krom výše uvedeného o právo na informace o zdravotním stavu a právo klást otázky a o právo být informován bez zbytečného odkladu o použití omezovacích prostředků. Odpadly tak současné překážky (byť překlenutelné například plnou mocí) komunikace s lékaři (domlouvání návazné péče).

Zastoupení
dítěte
ředitelem
zařízení

290. Důležitým předpokladem ochrany dítěte je, že v případě umístění v instituci není umístěno mezi dospělými. Děti ve věku 15 - 18 let už mohou být za určitých okolností umístěny v psychiatrické léčebně na oddělení pro dospělé, resp. může to být odborně v pořádku. Ovšem musí být dbáno na to, aby v tomto prostředí nedošlo ke zneužívání či jinému poškození pacienta. Při návštěvách psychiatrických zařízení jsem se an tento aspekt vždy zaměřoval. **Rodiče, a vůbec dospělí, kteří hájí zájmy dítěte (OSPOD či na základě zmocnění i školské zařízení), mají dbát na ochranu dítěte a žádat v případě jeho umístění na oddělení pro dospělé vysvětlení a zdůvodnění.** Není možné přeložit takto dítě jen z kapacitních důvodů.²⁷²

Umístění
dítěte mezi
dospělé
psychiatrické
pacienty

291. Některá psychiatrická zařízení nabízejí dětem v době školních prázdnin speciální pobyt, nazývaný nejčastěji jako prázdninový, někdy jako

Psychiatrická
hospitalizace
jako „letní
tábor“

²⁷⁰ Dle ustanovení § 24 odst. 1 písm. i), § 26 odst. 1 písm. b) a dle § 2 odst. 9 vyhlášky č. 438/2006 Sb.

²⁷¹ Ve smyslu ustanovení § 31 zákona o zdravotních službách.

²⁷² Mj. vzhledem k tomu, jak je v (obecných) psychiatrických léčebnách zajištěna lékařská péče mimo pracovní dobu, je možné, že se dítě v tomto věku nastupující v rámci akutního příjmu ocitne na oddělení pro dospělé bez toho, aby se vážilo, zda je to vhodné či ne. Prostě proto, že dětský psychiatr bude ve službě až ráno či v pondělí.

letní tábor. Bývá zaměřen na léčbu enurézy a poruch chování. Jedná se však o hospitalizaci, ke které je nutné získat souhlas zákonného zástupce.

V případě jedné léčebny mohl ochránce studiem dokumentace dětí jak z psychiatrické léčebny, tak z dětského domova ověřit, že od zákonných zástupců byly získávány souhlasy k pobytu na „letním táboře“. A přitom pobyt se pak protáhl na mnoho měsíců, již bez dalšího schválení zákonným zástupcem. Zařízení nemělo režim a náplň letního pobytu dostatečně popsán, situace vzbuzovala spíše dojem, že se jedná o způsob zaplnění lůžek v létě přirozeně uprázdněných.

Hospitalizaci je třeba jasně podávat jako hospitalizaci a ne jako volnočasovou aktivitu. Pokud školské zařízení pomáhá zajistit souhlas zákonného zástupce s takovým pobytem, musí přispívat k pravdivosti, nikoli k zamlžování povahy pobytu.

Ředitel zařízení se má zajímat o podmínky, v jakých dítě ve zdravotnickém zařízení žije, a o režim, kterému je podrobeno.²⁷³

5. Dítě s mentálním postižením

292. Děti se zdravotním postižením se umisťují zejména do dětských domovů (§ 2 odst. 12 ZÚOV). Pro péči o tyto děti lze vztáhnout to, co bylo uvedeno výše o dětech v psychiatrické péči – totiž zvýšené nároky na odbornost a personální zajištění péče.

293. Jsou zde ale i nároky specifické, například související s přípravou odchodu těchto dětí ze zařízení. „Děti se zvláštními potřebami, například s postižením, by měly mít přístup k odpovídajícímu podpůrnému systému s cílem zabránit, mimo jiné, jejich zbytečné institucionalizaci.“²⁷⁴ Ochránce zdůrazňuje nutnost pracovat v této oblasti, neboť jako po dobu 18 let života člověka s postižením existuje závazek státu garantovat určitý standard péče o dítě, které je v náhradní péči, tak od momentu dospělosti neexistují garance žádné (pomineme-li stěží vymahatelné garance směrem k lidem s postižením deklarované např. v Úmluvě o právech osob se zdravotním postižením). Nejen, že tak nedojde k přechodu do péče poskytované v jiném než institucionálním prostředí, může se stát, že nebude zajištěna péče žádná. Pokud se OSPOD a zařízení, jež má osobu s postižením do

²⁷³ Nově, s účinností od 1. 4. 2012, lze vedle práva na informace dokonce dovodit pro ředitele zařízení, nebo osobu jím pověřenou, velmi širokou možnost vyplývající z práva dítěte na přítomnost osoby, do jejíž péče byl rozhodnutím soudu svěřen; § 28 odst. 3 zákona o zdravotních službách.

²⁷⁴ Bod 131 Směrnice OSN o náhradní péči o děti. A dále bod 132: „Zvláštní úsilí by mělo směřovat k tomu, aby každému dítěti, pokud je to možné, mohla být přidělena specializovaná osoba, která by usnadnila jeho/její nezávislost při odchodu z péče.“

té doby v péči, nepostarají o návaznou péči, může to mít pro ni dramatické následky.²⁷⁵

Osobě s postižením je třeba hledat navazující bydlení a sociální službu s dostatečným předstihem před plánovaným opuštěním zařízení. Školské zařízení musí s dostatečným předstihem apelovat na OSPOD, aby začal oslovovat zařízení sociálních služeb (chráněná bydlení či domovy pro osoby se zdravotním postižením) s žádostí o umístění dítěte, mladistvého.

294. Osoba s mentálním postižením může potřebovat i v dospělosti zákonného zástupce. Vedle velkého nebezpečí, že nesoběstačná osoba v 18 letech zůstane bez sociálně-právní ochrany i bez zákonného zástupce, existuje i nebezpečí přílišného zásahu do jejích práv tím, že soud neadekvátně osobu způsobilosti k právním úkonům zbaví, namísto aby ji pouze omezil. (Bohužel je to ještě stále častá praxe soudů. Obsáhle a návodně je o této problematice pojednáno ve Zprávě z návštěv domovů pro osoby se zdravotním postižením, v bodě 176 a následujících.)²⁷⁶

**Způsobilost
k právním
úkonům**

Je třeba se s dostatečným předstihem obrátit na soud s podnětem k úpravě způsobilosti k právním úkonům dítěte (není třeba čekat na dovršení 18. roku dítěte). Návrh na úpravu způsobilosti by měl do způsobilosti zasahovat co nejméně, měly by být přesně vymezeny oblasti, kde je třeba způsobilost omezit, a naopak by mělo být zdůrazněno, co vše je mladistvý (resp. mladý dospělý) schopen zvládnout. Návrh je vhodné podpořit posudkem psychologa, speciálního pedagoga (nespokojit se např. pouze se znaleckým posudkem psychiatra), vyjádřením pracovníků zařízení. Zajistit právní pomoc tomu, koho se řízení týká.

295. Setkal jsem se s případy dětí s mentálním postižením umístěnými v DDŠ, u nichž by bylo velké riziko poškození v prostředí výchovného ústavu (tedy ze strany dětí s poruchovým chováním).

Je třeba citlivě a odpovědně zvažovat, zda po ukončení povinné školní docházky dítě přemístit do výchovného ústavu či přímo do odpovídajícího zařízení sociálních služeb. V takovém případě je třeba rovněž ve spolupráci s OSPOD řešit zrušení ústavní výchovy (tu je možno vykonávat pouze v domovech pro osoby se zdravotním postižením).

**Mentální
postižení
neznamená
nutnou
hospitalizaci**

296. Děti s mentálním postižením představují velmi zranitelnou skupinu, proto právě u nich je velmi důležité, aby OSPOD hájil jejich zájmy

²⁷⁵ Zvláště snadno se „zapomene“ na dítě s postižením dlouhodobě pobývajícím například v psychiatrické léčebně. Ochránce se setkal v psychiatrických léčebnách s několika případy lidí, kteří dosáhli dospělosti, a nebyl nikdo, komu je dál svěřit. To je příklad špatné praxe OSPOD a školského zařízení.

²⁷⁶ Veřejný ochránce práv: *Zpráva z návštěv domovů pro osoby se zdravotním postižením 2009* [online]. Dostupné z: <<http://www.ochrance.cz/?id=101624>>.

a zajišťoval naplňování jejich potřeb. A to zvláště v oblasti poskytování zdravotní péče. Ačkoli mentální postižení představuje diagnózu (dětské) psychiatrie, samo postižení nemůže představovat důvod pro umístění do psychiatrické léčebny. Přesto některá školská zařízení vyvíjejí snahu o hospitalizaci dětí s mentálním postižením.

Nevyvíjet snahu o hospitalizaci dětí s mentálním postižením v psychiatrické léčebně, pokud neexistuje zdravotní důvod (jiná psychiatrická diagnóza, enuretické pobyty). OSPOD by se měl zajímat o důvodnost dlouhého pobyt dítěte s postižením v psychiatrické léčebně.

VIII. Dozor státního zastupitelství

297. Dozorem nad dodržováním právních předpisů při výkonu ústavní a ochranné výchovy v zařízeních je pověřeno okresní státní zastupitelství. Státní zástupce při výkonu dozoru využívá oprávnění stanovená v § 39 ZÚOV. Jedná se zejména o právo na vstup do zařízení, na nahlížení do dokumentace, právo vést rozhovor s dítětem bez přítomnosti třetích osob atd. Na základě provedené prověrky státní zástupce vyhotoví zápis a v případě zjištěných pochybení vydá příkaz, kterým zařízení uloží napravit protiprávní stav. Státní zástupce rovněž může soudu podat návrh na zrušení ústavní či ochranné výchovy, případně návrh na uložení ochranné výchovy. Zákon o státním zastupitelství²⁷⁷ pak v ustanovení § 2 ukládá této instituci povinnost využívat při výkonu své působnosti všechny prostředky, které jí zákon poskytuje. V některých zařízeních jsem se však setkal s praxí dozorových státních zástupců, kteří nevedou rozhovory s dětmi, nedostatečně podrobují kritice správní rozhodnutí vydávána ředitelem zařízení (s ohledem na jejich nepřezkoumatelnost, práva dítěte, jako účastníka řízení apod.), nezaměřují se na nezákonnost rozhodování ředitele o vzdělávání dětí apod. V důsledku toho, že státní zástupci nehovoří s dětmi (ať již cíleně, či v důsledku toho, že prověrky probíhají v dopoledních hodinách, kdy jsou děti ve školách), nemají možnost nahlédnout na život a praktiky v zařízení z druhé strany. Tedy z té strany, kvůli které primárně dozor v zařízeních probíhá. Například v jednom navštíveném zařízení tak byly děti zcela nezákonně (co do důvodu, doby a podmínek pobytu) umístovány na izolaci (oddělená místnost), přičemž státní zástupce se o této praxi nedozvěděl, jelikož mu ji vedení zařízení zatajilo a s dětmi minimálně dva a půl roku nehovořil.

298. Úloha státního zastupitelství je mnohdy chápána jako ryze formální dozor nad dodržováním právních předpisů. Právní předpisy však nejsou bezobsažné a dodržování předpisů nespočívá pouze v kontrole všech náležitostí právního titulu, na základě kterého je dítě v zařízení umístěno, případně v kontrole správného výpočtu kapesného. Stěžejním je totiž vždy zájem dítěte a ten je zdůrazňován nejen českými právními předpisy, ale i mezinárodními dohodami, které mají dokonce aplikační přednost (např. Úmluva o právech dítěte). Je proto třeba, aby státní zastupitelství, jako dozorcující orgán, změnilo svůj přístup k povaze a provádění dozoru ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy, a zabývalo se vždy i naplňováním účelu ústavní či ochranné výchovy a mírou naplňování práv dětí (např. právo na vzdělání apod.). Pokyn obecné povahy nejvyšší státní zástupkyně o dozoru nad místy, kde je omezována osobní

²⁷⁷ Zákon č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, ve znění pozdějších předpisů.

svoboda,²⁷⁸ podobný postup státního zastupitelství předpokládá, nicméně je otázka, do jaké míry je v současné době realizován v praxi.

299. Po dohodě s nejvyšším státním zastupitelstvím jsem zasílal vždy doporučení z mé zprávy, která se vázala ke konkrétnímu navštívenému zařízení, na vědomí příslušnému okresnímu a krajskému státnímu zástupci, jakožto i nejvyššímu státnímu zastupitelství. Jde rovněž o naplňování bodu 36 stanoviska č. 3 (2008) Poradního sboru evropských prokurátorů,²⁷⁹ který doporučuje státnímu zastupitelství v činnostech vykonávaných mimo trestní oblast zavést a rozvíjet spolupráci s ombudsmany. Požádal jsem tak dozorující státní zástupce o využití mých poznatků při výkonu dozoru a o zpětnou vazbu v otázkách naplňování mých doporučení v praxi.

²⁷⁸ Pokyn č. 5/2008 ze dne 28. května 2008 v čl. 1 odst. 2 písm. d) státním zástupcům ukládá prověřovat dodržování práv a povinností dítěte a v písm. e) prověřovat, zda způsob výkonu ústavní nebo ochranné výchovy neohrožuje nebo nenarušuje splnění účelu nařízené ústavní či uložené ochranné výchovy.

²⁷⁹ Poradní sbor evropských prokurátorů: *Stanovisko č. 3 (2008) týkající se „Funkce prokuratury v oblasti netrestní působnosti“*.

IX. Doporučení vládě a ministerstvům

Vládě doporučuji:

- Sjednotit péči o ohrožené děti pod jedno ministerstvo.
- Předložit návrh zákona o sociálním bydlení.

Ministerstvu práce a sociálních věcí doporučuji:

- Zajistit dostatek finančních prostředků (formou státního příspěvku) pro terénní a ambulantní služby pro děti a rodiny.
- Začít do praxe intenzivně zavádět standardy sociálně-právní ochrany dětí.
- Metodicky vést orgány sociálně-právní ochrany tak, aby OSPOD:
 - ohroženému dítěti a jeho rodině poskytoval komplexní podporu a péči, za využití terénních a ambulantních služeb.
 - předával informace o nedostatku některého typu služeb kraji, který je odpovědný za komunitní plánování (příp. obci/městu, pokud rovněž zpracovávají střednědobý plán rozvoje sociálních služeb).
 - nepodával návrh na nařízení ústavní výchovy pouze na základě žádosti rodičů.
 - nepodával návrh na nařízení ústavní výchovy pouze z důvodu nespolupráce rodičů.
 - zjišťoval vždy názor dítěte, pokud je rozhodováno o věcech, které se ho týkají, a v případě řízení hájil jeho právo být slyšeno.
 - zajistil dítěti kvalifikované právní zastoupení v řízení o jeho odnětí z péče rodiny.
 - pokud dojde k odnětí sourozenců (ať již současně nebo postupně), navrhoval jejich společné umístění.
 - aktivně napomáhal udržování kontaktu dítěte umístěného v ústavní péči s osobami blízkými, včetně sourozenců.

- navštěvoval děti v ústavní péči v zákonných intervalech, při návštěvách s dítětem hovořil a důsledně hájil jeho práva.
- principiálně každé dítě s nařízenou ústavní výchovou zařadil do evidence dětí určených pro náhradní rodinnou péči.
- sourozence umisťoval do náhradní rodinné péče společně, a pokud to není ze závažných důvodů možné, aktivně udržoval jejich vzájemný kontakt.
- aktivně sledoval výkon pěstounské péče, pěstounům poskytoval průběžnou pomoc a podporu.

Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy doporučuji:

- **Začít s transformací velkokapacitních zařízení na zařízení rodinného typu, která budou začleněna do běžné zástavby města/obce.**
- **Zajistit dostatečnou síť zařízení rodinného typu, včetně zařízení pro děti vyžadující speciální péči (děti s potřebou výchovně-léčebného režimu, děti se závislostmi apod.), tak aby umístění dítěte do ústavní péče neznamenal narušení resp. zprětrhání rodinných vazeb.**
- **Bezodkladně předložit návrh vyhlášky, která stanoví standardy kvality pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy v zařízeních.²⁸⁰**

²⁸⁰ Pokud nemá být účinnost vyhlášky odložena, což z předložené novely ZÚOV nevyplývá, měla být dle Legislativních pravidel vlády (čl.10 odst.4) předložena současně s návrhem zákona.

X. Závěr

300. Spolu s Analýzou současného stavu institucionálního zajištění péče o ohrožené děti lze konstatovat, že „nedostatky současného systému péče o ohrožené děti byly opakovaně definovány v rámci studií a odborných materiálů (viz výše) zpracovaných jako východiska pro přijímání dílčích opatření“. Nicméně opatření obsažená v národních koncepčních dokumentech k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti zůstávají v České republice nenaplněna.

301. Podobně řada doporučení mého předchůdce obsažená ve Zprávě z návštěv školských zařízení z roku 2007 dosud nebyla realizována, ať šlo o doporučení, která směřovala na úroveň zařízení, samospráv či ústředních orgánů státní správy. Část z nich bude naplněna zejména prostřednictvím novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí (důraz na sanaci rodiny, na sociální práci s rodinou, zavedení náhradní rodinné péče a její zdůraznění).

302. Špatné zacházení bylo konstatováno v 6 navštívených zařízeních. Jako nejpalcivější problémy náhradní péče o ohrožené děti však nevnímám podmínky v zařízeních. Za zásadní nedostatek považuji systém péče o ohrožené děti jako celek. Jedná se mj. o zmiňovanou roztržičnost pravomocí mezi různá ministerstva, nedostatečnou podporu rodin, které jsou ohroženy sociálním vyloučením (neexistující sociální bydlení, nedostatečná síť ambulantních, terénních a podpůrných služeb, minimální důraz na prevenci), nerespektování rodinného života a neplnění pozitivních závazků státu k jeho ochraně (odnímání dětí z rodin ze sociálních důvodů, malý důraz na sanaci rodiny), nerespektování práv dítěte samotného (právo dítěte na výchovu rodičů, právo dítěte být slyšeno v řízeních, která se ho dotýkají).

303. Má-li být zájem dítěte předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, k čemuž se Česká republika zavázala ratifikací Úmluvy o právech dítěte, jsou nezbytné zásadní koncepční změny v systému péče o ohrožené děti. V opačném případě budou zájem a blaho dítěte pouze prázdnymi pojmy.

XI. Použité zdroje

1. Literatura

BECHYŇOVÁ, V. - KONVIČKOVÁ, M.: *Sanace rodiny*, Praha: Portál, 2008.

DRÁPAL, L. – BUREŠ, J.: *Občanský soudní řád. Komentář. I, II.* 1.vyd. Praha: C.H. Beck, 2009.

HORT – HRDLIČKA – KOCOURKOVÁ a kol.: *Dětská a adolescentní psychiatrie*. Praha: Portál, 2000.

HRUŠÁKOVÁ, M. a kol.: *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář.* 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009.

KOZÁKOVÁ, Z. *Psychopedie*. Olomouc: UP v Olomouci, 2005.

LUCKÁ Y. - KOBRLÉ L.: O potřebě „místa“, *Děti a my*. 2001, č. IV.

LUKASOVÁ, M.: Voláme do zařízení záchranku, *Sociální služby*. 2011, č. 12.

NOVOTNÁ V. - BURDOVÁ E.: *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí, komentář.* 3. Vyd. Praha: Linde, 2007.

ŘÍHA, M.: Povinnost soudu odůvodňovat rozhodnutí o nařízení předběžného opatření. *Právní rozhledy*. 2010, č. 11.

SOBEK, J., a kol.: *Práva lidí s mentálním postižením*. Praha: Portus, o. s., 2007.

ŠÍNOVÁ, R.: Procesní způsobilost nezletilých účastníků řízení (s přihlédnutím k právní úpravě svéprávnosti v návrhu nového občanského zákoníku), *Právní rozhledy*. 2011, č. 17.

ŠVESTKA, J. – SPÁČIL, J. – ŠKÁROVÁ, M. a kol.: *Občanský zákoník I, II, 2.* Vyd. Praha: C. H. Beck, 2009.

2. Právní předpisy

Mezinárodní právní akty

Sdělení FMZV č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte.

Sdělení FMZV č. 209/1992 Sb., o Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod.

Sdělení MZV č. 54/2001 Sb. m. s., o přijetí Evropské úmluvy o výkonu práv dětí.

Sdělení MZV č. 78/2006 Sb. m. s. o sjednání Opčního protokolu k Úmluvě proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání.

Vyhláška MZV č. 143/1988 Sb., o Úmluvě proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání.

Vnitrostátní právní předpisy

Usnesení Předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb. Předsednictva ČNR, o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky.

Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů.

Vyhlášky č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů.

Vyhláška č. 55/2011 Sb., o činnostech zdravotnických pracovníků a jiných odborných pracovníků, ve znění pozdějších předpisů.

Vyhláška, kterou se provádí zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění zákona, který byl jako sněmovní tisk č. 564/0 předložen Poslanecké sněmovně a dne 2. 2. 2012 proběhlo jeho první čtení.

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 66/1986 Sb., o umělém přerušení těhotenství.

Zákon č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 96/2004 Sb., o podmínkách získávání a uznávání způsobilosti k výkonu nelékařských zdravotnických povolání a k výkonu činností souvisejících s poskytováním zdravotní péče a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o nelékařských zdravotnických povoláních), ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnicích a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách).

3. Právně nezávazné dokumenty

Evropský výbor pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání: *Standardy CPT* [on-line]. Dostupné z: <<http://www.cpt.coe.int/en/docsstandards.htm>>.

MPSV: *Analýza současného stavu institucionálního zajištění péče o ohrožené děti* [on-line]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/7305/Analyza.pdf>>.

MPSV: *Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011* [on-line]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/7440/NAP.pdf>>.

MPSV: *Národní strategie ochrany práv dětí. Základní principy, dílčí cíle a východiska. „Právo na dětství“* [on-line]. Dostupné z: <<http://www.apsscr.cz/intranet/dokumenty/read.php?70,572>>.

MPSV: *Průběžná zpráva o plnění Národního akčního plánu k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 – 2011* [on-line]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/9715/Prubezna_zprava_NAP.pdf>.

MPSV: *Stanovisko k možnosti návštěv dětí v domácnosti zaměstnankyň a zaměstnanců zařízení pro výkon ústavní výchovy a zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc*, 29. června 2011, č. j. 2011/51046-21 [on-line]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/11107/stanovisko.pdf>>.

MPSV: *Stanovisko k otázce udělování souhlasu s pobytem dítěte, kterému byla nařízena ústavní výchova, u rodičů nebo jiných fyzických osob - § 30 zákona č. 359/1999 Sb. – shrnutí a doplnění dosavadních stanovisek (víkendové pobyty, faxová forma souhlasu)*, ze dne 3. května 2004 [on-line]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/8442/stanovisko-docas_pobyt-vikendy_fax.pdf>.

MPSV: *Stanovisko k rozhodování obecních úřadů obcí s rozšířenou působností o svěřeni dítěte do předadopční péče a předpěstounské péče*, ze dne 27. listopadu 2006, č. j. 2006/71114-24 [on-line]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7279/Stanovisko_MPSV_03.pdf>.

MPSV: *Stanovisko ve věci oprávnění subjektů provádějících zprostředkování náhradní rodinné péče a osob pověřených k výkonu sociálně-právní ochrany dětí zveřejňovat osobní údaje dětí* [on-line]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/10285/Stanovisko_MPSV-osobni_udaje_deti.pdf>.

MPSV: *Zpráva o plnění Národního akčního plánu k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009–2011* [on-line]. Dostupné z: <http://www.cijedite.cz/images/zaverecna_zprava_NAP.pdf>.

MŠMT: *Monitoring institucionální výchovy podrobná zpráva za dětské domovy* [on-line]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/socialni-programy/monitoring-analyzy-vzdelavacich-potreb-v-institucionalni>>.

MŠMT: *Monitoring institucionální výchovy podrobná zpráva za výchovné ústavy* [on-line]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/socialni-programy/monitoring-analyzy-vzdelavacich-potreb-v-institucionalni>>.

MŠMT: *Rámcová koncepce MŠMT v oblasti transformace systému náhradní výchovné péče o ohrožené děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči* [on-line]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/socialni-programy/transformace-institucionalni-vychovy>>.

Návrh novely ZÚOV, který byl zařazen na 33. schůzi Poslanecké sněmovny od 31. ledna 2012, jako sněmovní tisk č. 574.

Nejvyšší státní zástupkyně: *Pokyn obecné povahy nejvyšší státní zástupkyně č. 5/2008 ze dne 28. května 2008 o dozoru nad místy, kde je omezována osobní svoboda.*

Poradní sbor evropských prokurátorů: *Stanovisko č. 3 (2008) týkající se „Funkce prokuratury v oblasti netrestní působnosti“.*

Psychiatrická společnost ČIS J.E.P.: *Koncepce oboru psychiatrie – 1. revize 2008* [on-line]. Dostupné z: <http://www.psychiatrie.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=33:koncepce-oboru-psychiatrie&catid=13&Itemid=40>.

Valné shromáždění OSN: *Směrnice o náhradní péči o děti*, přijatá rezolucí č. A/RES/64/142 [on-line]. Dostupné z: <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/470/35/PDF/N0947035.pdf?OpenElement>>. Český překlad dostupný z: <<http://www.msmt.cz/socialni-programy/smernice-o-nahradni-peci-o-deti>>.

Veřejný ochránce práv: *Ochrana osob omezených na svobodě. Zařízení ústavní a ochranné výchovy* [on-line]. Dostupné z: <<http://www.ochrance.cz/ochrana-osob-omezenych-na-svobode/zarizeni/zarizeni-ustavni-a-ochranne-vychovy/>>.

Veřejný ochránce práv: *Souhrnná zpráva o činnosti veřejného ochránce práv 2005*, [on-line]. Dostupné z: <http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/zpravy_pro_poslaneckou_snemovnu/Souhrnna_zprava_VOP_2005.pdf>.

Veřejný ochránce práv: *Souhrnná zpráva o činnosti veřejného ochránce práv 2006*, [on-line]. Dostupné z: <http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/zpravy_pro_poslaneckou_snemovnu/Souhrnna_zprava_VOP_2006.pdf>.

Veřejný ochránce práv: *Souhrnná zpráva o činnosti veřejného ochránce práv 2007*, [on-line]. Dostupné z: <http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/zpravy_pro_poslaneckou_snemovnu/Souhrnna_zprava_VOP_2007.pdf>.

Veřejný ochránce práv: *Souhrnná zpráva o činnosti veřejného ochránce práv 2008*, [on-line]. Dostupné z: <http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/zpravy_pro_poslaneckou_snemovnu/Souhrnna_zprava_VOP_2008.pdf>.

Veřejný ochránce práv: *Souhrnná zpráva o činnosti veřejného ochránce práv 2009*, [on-line]. Dostupné z: <http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/zpravy_pro_poslaneckou_snemovnu/Souhrnna_zprava_VOP_2009.PDF>.

Veřejný ochránce práv: *Stanovisko VOP k rovnému zacházení s dětmi při zařazování do evidence náhradní rodinné péče*, ze dne 28. dubna 2010, sp. zn.:

1825/2010/VOP/AHŘ [on-line]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/11110/Stanoviskoochrance.pdf>>.

Veřejný ochránce práv: *V České republice chybí sociální bydlení i zákon, který by ho upravoval* (tisková zpráva) [on-line], dostupné z: <<http://www.ochrance.cz/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2010/v-ceske-republice-chybi-socialni-bydleni-i-zakon-ktery-by-ho-upravoval/>>.

Veřejný ochránce práv: *Závěrečné stanovisko ve věci výkonu sociálně-právní ochrany nezl. A. K.* [on-line], Dostupné z: <http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/STANOVISKA/Rodina_a_dite/2754-10-KP-ZSO.pdf>.

Veřejný ochránce práv: *Zpráva o výsledku šetření ve věci výkonu sociálně-právní ochrany nezl. A. K., sp. zn. 2754/2010/VOP/KP* [on-line], dostupná z: <http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/STANOVISKA/Rodina_a_dite/2754-10-KP-ZZ.pdf>.

Veřejný ochránce práv: *Zpráva z návštěv domovů pro osoby se zdravotním postižením 2009* [on-line]. Dostupné z: <<http://www.ochrance.cz/?id=101624>>.

Veřejný ochránce práv: *Zpráva z návštěv zařízení, v nichž se vykonává ústavní a ochranná výchova 2007* [on-line]. Dostupné z: <<http://www.ochrance.cz/ochrana-osob-omezenych-na-svobode/zarizeni/zarizeni-ustavni-a-ochranne-vychovy/>>.

Vláda ČR: *Usnesení vlády ze dne 25. ledna 2006 č. 85 k vytvoření sítě specializovaných zařízení pro děti vyžadující výchovně léčebnou péči.* [on-line]. Dostupné z: <http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/web/cs?Open&2006&01-25>.

Vláda ČR: *Usnesení vlády ze dne 18. října 2006 č. 1180 o Koncepti péče o ohrožené děti žijící mimo vlastní rodinu* [on-line]. Dostupné z: <http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/web/cs?Open&2006&10-18>.

Vláda ČR: *Usnesení vlády ČR ze dne 13. července 2009 č. 883 o Národním akčním plánu k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 – 2011.* [on-line]. Dostupné z: <[http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/8E39092569FEDECAC12575EF003A623E/\\$FILE/883%20uv090713.0883.pdf](http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/8E39092569FEDECAC12575EF003A623E/$FILE/883%20uv090713.0883.pdf)>.

Vláda ČR: *Usnesení Vlády ČR ze dne 7 prosince 2010 č. 882 k Obecným opatřením k výkonu rozsudků Evropského soudu pro lidská práva – prevence odebírání dětí z péče rodičů ze sociálně ekonomických důvodů.* [on-line]. Dostupné z: <[http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/4289FF8B59394C46C12577F8003779B0/\\$FILE/882%20uv101207.0882.pdf](http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/4289FF8B59394C46C12577F8003779B0/$FILE/882%20uv101207.0882.pdf)>.

Vláda ČR: *Usnesení vlády ze dne 13. července 2011 č. 524 o Koncepti bydlení České republiky do roku 2020* [on-line]. Dostupné z: <[http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/1AFC921DF5364899C12578D200391E68/\\$FILE/524%20uv110713.0524.pdf](http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/1AFC921DF5364899C12578D200391E68/$FILE/524%20uv110713.0524.pdf)>.

Vláda ČR: *Usnesení vlády ČR ze dne 4. ledna 2012 č. 4 o Národní strategii ochrany práv dětí.* [on-line]. Dostupné z: <[http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/01D3296B6E4EE873C12579830032430B/\\$FILE/4%20uv120104.0004.pdf](http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/01D3296B6E4EE873C12579830032430B/$FILE/4%20uv120104.0004.pdf)>.

Vláda ČR: *Usnesení vlády ČR č. 11 ze dne 4. ledna 2012 ke Zprávě o plnění Národního akčního plánu k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 – 2011.* [on-line]. Dostupné z: <[http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/01D3296B6E4EE873C12579830032430B/\\$FILE/11%20uv120104.0011.pdf](http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/01D3296B6E4EE873C12579830032430B/$FILE/11%20uv120104.0011.pdf)>.

Výbor ministrů Rady Evropy: *Doporučení Rec (2005)5 Výboru ministrů členským státům ohledně práv dětí žijících v institucionálních zařízeních* [on-line], 2005. Dostupné z: <[http://www.coe.int/t/dg3/children/childrenincare/Rec\(2005\)5%20Czech.pdf](http://www.coe.int/t/dg3/children/childrenincare/Rec(2005)5%20Czech.pdf)>

Výbor ministrů Rady Evropy: *Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy Rec (2006)2 k Evropským vězeňským pravidlům* [on-line]. Dostupné z: <http://www.coe.int/t/DGHL/STANDARDSETTING/PRISONS/EPR/Evropska_vezenska_pravidla_2006.pdf>.

Výbor ministrů Rady Evropy: *Doporučení Rec (2006) 19 Výboru ministrů členským státům ohledně politik na podporu pozitivního rodičovství* [on-line] 2006. Dostupné z: <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1073507&Site=CM>>.

Výbor OSN pro práva dítěte: *Závěrečná doporučení Výboru OSN pro práva dítěte ze 17. června 2011* [on-line]. Dostupné z: <<http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/crcs57.htm>>.

Výbor vlády ČR pro práva dítěte: *Podnět Výboru pro práva dítěte, týkající se zastoupení dítěte v soudním řízení, přijatý usnesením Výboru ze dne 18. srpna 2011* [on-line]. Dostupné z: <<http://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/vybory/pro-prava-ditete/Prijata-usneseni-vyboru-pro-prava-ditete-18-8-2011.pdf>>.

Výbor vlády ČR pro práva dítěte: *Podnět týkající se předběžných opatření a řízení ve věcech nezletilých, rozhodnutí o výchově nezletilých dětí, opravných prostředků ve věcech upravených zákonem o rodině a právní moci rozsudku odvolacího soudu ve věci ústavní výchovy nezletilého, přijatý usnesením výboru ze dne 18. srpna 2011* [on-line]. Dostupné z: <<http://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/vybory/pro-prava-ditete/Prijata-usneseni-vyboru-pro-prava-ditete-18-8-2011.pdf>>.

4. Judikatura

Rozhodnutí Ústavního soudu

Nález Ústavního soudu ze dne 9. dubna 1997, sp. zn. Pl. ÚS 31/96.

Nález Ústavního soudu ze dne 24. září 1998, sp. zn. III. ÚS 125/98.

Nález Ústavního soudu ze dne 13. 9. 2007, sp. zn. II ÚS 303/05.

Nález Ústavního soudu ze dne 2. dubna 2009, sp. zn. II. ÚS 1945/08.

Nález Ústavního soudu ze dne 15. ledna 2009, sp. zn. IV. ÚS 1554/08.

Nález Ústavního soudu ze dne 22. března 2011, sp. zn. PI ÚS 24/10.

Usnesení Ústavního soudu ze dne 16. února 2006, sp. zn. III. ÚS 707/04.

Usnesení Ústavního soudu ze dne 10. května 2006, sp. zn. IV. ÚS 288/04.

Usnesení Ústavního soudu ze dne 28. května 2008, sp. zn. III. ÚS 2150/07.

Usnesení Ústavního soudu ze dne 20. července 2010, sp. zn. IV. ÚS 2244/09.

Usnesení Ústavního soudu ze dne 13. dubna 2010, sp. zn. II. ÚS 485/10.

Usnesení Ústavního soudu ze dne 13. července 2011, sp. zn. III. ÚS 3363/10

Usnesení Ústavního soudu ze dne 6. 9. 2011, sp. zn. II. ÚS 2546/10.

Rozsudky Evropského soudního dvora

Rozsudek ESLP ve věci *Boughanemi proti Francii*, rozsudek ze dne 24. dubna 1996.

Rozsudek ESLP ve věci *Couillard Maugery proti Francii*, ze dne 1. července 2004.

Rozsudek ESLP ve věci *Eriksson proti Švédsku* ze dne 22. července 1989.

Rozsudek ESLP ve věci *Havelka a ostatní proti České republice* ze dne 21. července 2007.

Rozsudek ESLP ve věci *Johansen proti Norsku* ze dne 8. srpna 1996.

Rozsudek ESLP ve věci *K. a T. proti Finsku* ze dne 12. července 2001.

Rozsudek ESLP ve věci *Kroon proti Nizozemí* ze dne 27. října 1994.

Rozsudek ESLP ve věci *Kutzner proti Německu* ze dne 26. února 2002.

Rozsudek ESLP ve věci *Niemietz proti Německu* ze dne 16. prosince 1992.

Rozsudek ESLP ve věci *Olsson proti Švédsku* (č. 1) ze dne 24. března 1988.

Rozsudek ESLP ve věci *Olsson proti Švédsku* č. 2 ze dne 27 listopadu 1992.

Rozsudek ESLP ve věci *Reigado proti Portugalsku* ze dne 22. listopadu 2005.

Rozsudek ESLP ve věci *Wallová a Walla proti České republice* ze dne 26. října 2006.

Rozsudek ESLP ve věci *W. proti Spojenému království* ze dne 8 července 1987.

Rozsudky a stanoviska Nejvyššího soudu ČR

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 20. února 2003, sp. zn. 25 Cdo 1333/2001.

Rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 30. 8. 2006, sp. zn. 30 Cdo 2873/2005.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 5. května 2011, sp. zn. 30 Cdo 3522/2009.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 8. června 2011, sp. zn. 21 Cdo 3909/2010.

Stanovisko Nejvyššího soudu SR ze dne 28. června 1989, sp. zn. Cpj 19/89.

Stanovisko Nejvyššího soudu ze dne 8. prosince 2010 k rozhodování soudů ve věcech nařizování ústavní výchovy, sp. zn. Cpjn 202/2010.

5. On-line zdroje

Český helsinský výbor: *Práva ohrožených a znevýhodněných dětí*, 2003 [on-line]. Dostupné z: <<http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2004022608>>.

MŠMT: Mezinárodní předpisy o právech dítěte [on-line]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/socialni-programy/mezinarodni-predpisy-o-pravech-ditete>>.

MŠMT: Právní předpisy upravující práva dítěte [on-line]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/socialni-programy/pravni-predpisy-upravujici-prava-ditete>>.

ROŽKOVÁ, E.: *Souhlas nezpůsobilého pacienta s lékařským zákrokem* [online]. Dostupné z: < www.viaiuris.cz >.

STRNAD, J.: *K podávání léků v zařízeních sociální péče* [online]. Dostupné z: <<http://www.kvalitavpraxi.cz/res/data/001/000248.pdf>>.

Wikipedie: *Naturismus* [on-line]. Dostupné z: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Naturismus>>.

6. Ostatní

MŠMT: Informace o postupu při zřizování specializovaných zařízení a jejich uvádění do provozu, který předkládá jako informaci členům vlády ČR v lednu 2012.

MUSIL, L. – ŘEZÁČ, P. – KLEČKOVÁ, K.: *Pojetí pomoci klientům s rizikovým chováním* (Vystoupení na konferenci - Perspektivy práce s delikventní mládeží, Brno, 25. – 26. 5. 2011).

Právně informační systém ASPI: *Občanský zákoník, Komentář*.

Sdělení MŠMT Veřejnému ochránci práv ze dne 5. 10. 2011.

Sdělení MPSV Veřejnému ochránci práv ze dne 30. 8. 2011.

Vyjádření ministryně školství Mgr. Dany Kuchtové ze dne 1. června 2007 ke Zprávě z návštěv zařízení, v nichž se vykonává ústavní a ochranná výchova.

XII. Přílohy

1. Charakteristika dětí v zařízeních

a) Děti ve výchovných ústavech a dětských domovech se školou

Název zařízení	Celková kapacita	S mentálním postižením	V evidenci NRP	Vzdělávání po povinné školní docházce			
				Učiliště	Střední škola ²⁸¹	Žádné	Jiné
VÚ, SVP, SŠ, ŠJ Černovice	48+24	0	0	40	0		3 na přechodné ubyt.
VÚ, SŠ a ŠJ Jindřichův Hradec	36	18	0	22	1	23	-
VÚ a SVP Klíčov	64	0	7	13	2	-	-
VÚ, ŠJ Kutná Hora	32	22	0	23	0	-	9 rekvalif. kurz
VÚ Ostrava-Hrabůvka ²⁸²	30	3	0	6	1	0	-
VÚ Terešov	40	neuvedeno	0	15	24 ²⁸³	0	-
VÚ Žulová	32	0	0	18	1	7	2

²⁸¹ Studijní obory zakončené maturitní zkouškou.

²⁸² Oddělení v Polance nad Odrou.

²⁸³ Praktická jednoletá škola.

VÚ, DDŠ, SŠ, ZŠ a ŠJ Moravský Krumlov	52	5	0	24	9	0	1 VŠ, 5 na SŠ mimo MK
DDŠ Měcholupy	45	21	0	0	0	0	-
DDŠ Slaný	30	6	1	7	0	0	-
ZDC PERMON (VÚ a DDŠ)	48	1	0	3 odborné učiliště 13 praktická škola	2	0	1 VŠ

b) Děti v dětských domovech

Název zařízení	Celková kapacita	S mentálním postižením	Vedených pro NRP	Vzdělávání po povinné školní docházce			
				Učiliště	Střední škola	Žádné	Jiné
DD Boskovice	40	20	3	35	5	16	-
DD Budkov	32	1	0	7	3	0	-
DD Broumov	56+2	18	16+1	7	0	7	-
DD Dlažkovice	64	57	1	11	3	0	-

DD Jeseník	32	0	0	16	4	1	1 VŠ
DD Ostrov a Karlovy Vary	72	16	18	0	0	1	-
DD Pardubice	40	8	2	6 (3 OU, 3 SOU)	-	1	1 VŠ
DD Praha 9 Klánovice	60	13	2	9	1	0	-
DD Radkov-Dubová	40	1	7	4	0	-	-
DD Ústí/L Střekov	32	0	7	10	6	0	-
DD Valašské Klobouky	32	26	0	18	1	7	2
DD Zbytiny Koryto	18	1	15	2	0	-	-

2. Charakteristika personálu

a) Personál ve výchovných ústavech a dětských domovech se školou

Název zařízení	Celková kapacita/počet výchovných skupin	Vychovatelů/z toho žen	Asistentů vychovatelů/z toho žen	Etoped	Psycholog
VÚ, SVP, SŠ, ŠJ Černovice	48+24/6	16	0	0	0

VÚ, SŠ a ŠJ Jindřichův Hradec	36/6	24/16	14/7	1	1
VÚ a SVP Klíčov	64/7	24/9	10/1	0	1
VÚ, ŠJ Kutná Hora	32/4	12	0	0	0
VÚ Polanka	30/5	10/5	10/0	2	1
VÚ Terešov	40/5	12/0	0	1	0
VÚ Žulová	32/4	12/5	12/5	1	1x 0,2 úvazek
VÚ, DDŠ, SŠ, ZŠ a ŠJ Moravský Krumlov	52/7	22/9	15/5	ano	ano
DDŠ Měcholupy	45/5	10/6	7/2	0, resp. 2 z personálu mají vzdělání	0
DDŠ Slaný	30/4	12/6	10/5	1	2
ZDC PERMON (VÚ a DDŠ)	48/4 DDŠ+2 VÚ	15/11	5/3	1	0 ²⁸⁴

²⁸⁴ 1x měsíčně externista+ dle potřeby.

b) Personál v dětských domovech

Název zařízení	Celková kapacita/počet výchovných skupin	Vychovatelů/z toho žen	Asistentů vychovatelů/z toho žen	Etoped	Psycholog
DD Boskovice	40/5	13/12	9/9	0	0
DD Budkov	32/4	9/8	2/2	0	0
DD Broumov	56+2/7	16/15	6/6	0	0
DD Dlažkovice	64/8	24/22	0	0	0
DD Jeseník	32/4	12/9	4/2	0	0
DD Ostrov a Karlovy Vary	72/9	26/20	1/0	2	0
DD Pardubice	40/5	15/15	0	1	0
DD Praha 9 Klánovice	60/6 ²⁸⁵	17 + vedoucí	2	ne	částečný úvazek
DD Radkov-Dubová	40/4	10/9	4/4	0	0
DD Ústí/L	32/4	8/6	0	0	0

²⁸⁵ Sice to podle zákona nevychází, ale je to proto, že skutečná kapacita DD je 48 (což už vychází), nicméně číslo ⁶⁰ je stále formálně udávaný údaj.

Střekov					
DD Valašské Klobouky	32/4	8/7	2/2	0	0
DD Zbytiny- Koryto	18	7/6	1/1	0	0